

La Cogullada (el Montmell, Baix Penedès) durant els segles X-XIII

Estudi territorial d'una senyoria feudal

Vista general del fondo de Pedrafità-Torrossolla, territori de la Cogullada, des de la fortificació de la Cogullada, al Montmell (Foto: J. Garrober, oct. 2018)

Jordi Garrober Calaf (NiUB: 14766264)

Correu-e: jordi.garrober.calaf@gmail.com

**UNIVERSITAT DE
BARCELONA**

**Treball final de grau (TFG)
Bloc d'arqueologia medieval,
moderna i contemporània
Dra. Marta Sancho Planas
Grau d'Arqueologia
Curs 2018-2019**

*Dedicat als meus pares, en Miquel i la Dolors,
i a la meva àvia Ramona*

Sumari

Aquest treball final de grau és un estudi històric i arqueològic sobre la senyoria feudal de la Cogullada, al terme castral del Montmell (Baix Penedès), a l'antic comtat de Barcelona, en el període comprès entre el segle X i el XIII. Té com a objectius principals: fer visible el patrimoni material de la zona; establir l'organització del terme des del punt de vista espacial i jurídic; definir l'estructura socioeconòmica i les principals estratègies d'explotació dels recursos del nínxol ecològic de la comunitat humana que hi habitava; i comprendre la dinàmica evolutiva del territori en el lapse cronològic esmentat. Es parteix de la hipòtesi que el terme de l'actual caseria de Can Ferrer de la Cogullada es configurà amb anterioritat a l'any 1000 arran del «canvi feudal» de la *Marcha* penedesenca i s'ha mantingut de manera quasi inalterada fins a l'actualitat. A l'hora de realitzar el treball s'han tingut en compte una varietat molt diversa de fonts d'informació (documentals, arqueològiques, cartogràfiques, etnogràfiques i toponímiques) per tal de cobrir al màxim els buits informatius de cadascun dels objectius plantejats. Les fonts s'han contrastat de manera sistemàtica i crítica amb l'objectiu de superar el biaix interpretatiu que hauria suposat utilitzar-les separatament. I pel que fa a la metodologia, s'han seguit les fases següents: fer un buidatge bibliogràfic i documental per tal de conèixer l'estat de la qüestió actual del tema; dur a terme diferents tasques de treball de camp amb la intenció de recollir tot tipus de dades; i analitzar les dades mitjançant programes de bases de dades i sistemes d'informació geogràfica (SIG) a fi d'extreure conclusions històriques sòlides i argumentades.

Paraules clau: arqueologia del paisatge, paisatge cultural, feudalisme, senyoria, història local, comunitat veïnal

Abstract

This final work of our degree is a historical and archaeological study on the feudal Lordship of the Cogullada, in the Castral Term of el Montmell (Baix Penedès), in the old County of Barcelona, in the period between the 10th and 13th centuries. Its main objectives are: making the material heritage of the area visible; establishing the organization of the term from the spatial and legal points of view; defining the socioeconomical structure and the main strategies of exploitation of the resources of the ecological niche by the human community that inhabited this place; and understanding the evolutionary dynamics of the territory in the mentioned chronological period. This work is based on the hypothesis that the term of the small village of Can Ferrer de la Cogullada was formed before the Year 1000 due to the "Feudal Revolution" of the March of Penedès and it has remained almost unchanged until today. At the time of the work, a very diverse variety of information sources (documentary, archaeological, cartographic, ethnographic and toponymic) have been taken into account in order to cover to the maximum the informative gaps of each one of the objectives set. The sources have been contrasted systematically and critically in order to overcome the interpretative bias that it would have supposed using separately. And with regard to the methodology, we have been followed next phases: making a bibliographic and documentary emptying in order to know the state of question of the subject today; carrying out different tasks of fieldwork with the intention of collecting all kinds of data; and analyzing data through database programs and Geographic Information Systems (GIS) with the aim of extracting solid and argued historical conclusions.

Keywords: Landscape Archeology, cultural landscape, feudalism, lordship, local history, neighborhood community

Agraïments

En la majoria de treballs, projectes, empreses, conferències... s'acostuma a afegir els agraïments al final, ja que és la darrera part que s'escriu i és un gest de cordialitat i de reconeixement final cap a les persones o les institucions que han col·laborat a elaborar una obra. Però, a causa de la importància del paper de les persones que m'han acompanyat en l'elaboració d'aquest treball, em saltaré les convencions acadèmiques i inclouré els agraïments al començament.

Primerament, he d'agrair a totes les persones entrevistades les dades informatives que m'han proporcionat per analitzar els elements intangibles i efímers de l'objecte d'estudi que no es poden conèixer amb les fonts convencionals, com la documentació o el registre arqueològic, així com les dades de l'indret que estan a punt de desaparèixer i només ells i elles recorden. A banda del contingut informatiu, els he d'agrair l'interès, el temps i el sentit col·laborador que han mostrat cada vegada que els ho he demanat. Per ordre de coneixença, aquestes persones són: el Sr. Antoni Galofré Ferré i el Sr. Toni Galofré Pellejero del mas de Pedrafita; el Sr. Francesc Andreu Rosell, la Sra. Maria Martorell Figueres i el Sr. Marc Andreu Martorell de cal Ros; la Sra. Enriqueta Vives Farré de cal Pujolet; i la Sra. Maria Teresa Vidal Gustems de cal Miquel. Tots ells i elles conserven i practiquen una hospitalitat rural que és molt difícil de trobar en la solitud i la fredor de la població d'una ciutat com Barcelona.

Segonament, he d'agrair a la meva tutora, la Dra. Marta Sancho Planas, el seguiment que ha fet d'aquest treball al llarg del curs. Aquest seguiment no ha consistit només en simples correccions pel que fa al contingut o la forma, sinó també en diverses aportacions personals i l'intercanvi d'opinions, així com la comprensió dels meus tics acadèmics. També li he d'agrair amb absoluta franquesa que, ara fa uns mesos, m'acollís en el seu projecte d'investigació dedicat a la història medieval del Pallars Jussà.

I tercerament, he d'agrair als meus pares, en Miquel i la Dolors, que m'hagin donat suport durant tots aquests mesos, especialment al meu pare, que m'ha ajudat a prendre mides de les estructures arqueològiques en el treball de camp, una tasca molt feixuga si un s'hi troba sol. També els he d'agrair que m'hagin fet costat al llarg d'aquests anys d'estudi i m'hagin donat moral en els moments més difícils, quan a mi me'n faltava. I finalment els he d'agrair que juntament amb la meva àvia m'hagin ensenyat tot allò que cap institució educativa o acadèmica, com l'escola, l'institut o la universitat, pot arribar a transmetre.

Índex

Glossari d'abreviacions	11
a) Sigles i acrònims	11
b) Abreviatures	13
1. Introducció	15
1.1. Justificació del tema	15
1.2. Estat de la qüestió i objectius	16
2. Fonts i metodologia	19
2.1. Fonts d'informació	19
2.2. Metodologia	21
3. Contextualització geogràfica i històrica	23
3.1. Context geogràfic: el massís del Montmell	23
3.2. Context històric: el terme del Montmell en el Penedès feudal	25
3.3. La senyoria de la Cogullada: dades històriques	28
4. L'articulació física i administrativa del territori	31
4.1. L'organització administrativa de l'espai	31
4.2. Els espais d'hàbitat	34
4.3. La xarxa viària	39
5. El sistema econòmic i l'organització sociopolítica	43
5.1. La gestió i l'explotació del territori	43
5.2. L'organització sociopolítica	52
6. Consideracions finals	61
7. Bibliografia	65
7.1. Fonts	65
7.2. Bibliografia	66
7.3. Cartografia	75
7.4. Webgrafia	76
7.5. Legislació	77
Annexos	79
Annex A. Taules i gràfiques estadístiques	81
Annex B. Fotografies i figures	87
Annex C. Regests de la documentació	119
Annex D. Fitxes de registre arqueològic	125
Annex E. Fitxes d'entrevistes etnogràfiques	175
Annex F. Cartografia	189
1. Mapes d'informació	
1.1. Mapa topogràfic de Can Ferrer de la Cogullada. Escala 1:25.000	

1.2. Mapa topogràfic de Can Ferrer de la Cogullada. Escala 1:5.000

2. Mapes analítics

- 2.0. Mapa d'anàlisi del "centroide" matemàtic de la senyoria de la C. Escala 1:20.000
- 2.1. Mapa d'anàlisi de visibilitat de la fortificació de la Cogullada. Escala 1:30.000
- 2.2. Mapa d'anàlisi de visibilitat de la fortificació de la Cogullada. Escala 1:11.500
- 2.3. Mapa de polígons de Thiessen de la senyoria de la Cogullada. Escala 1:50.000
- 2.4. Mapa d'anàlisi de visibilitat de l'assentament de la Cogullada. Escala 1:11.000
- 2.5. Mapa d'anàlisi de visibilitat del Maset - la Joncosel·la. Escala 1:11.000
- 2.6. Mapa d'anàlisi de visibilitat de la Cova Gran - l'*Archonada*. Escala 1:11.000
- 2.7. Mapa d'anàlisi de visibilitats acumulades. Escala 1:11.000
- 2.8. Mapa d'anàlisi de l'àrea de captació de recursos de la Cogullada. Escala 1:50.000
- 2.9. Mapa d'anàlisi de l'àrea de captació de recursos de la Cogullada. Escala 1:20.000

3. Mapes de propostes

- 3.1. Mapa dels límits del terme castral del Montmell (segles X-XIV)
- 3.2. Mapa dels indrets de la Cogullada: 1a fase (segles X-XI)
- 3.3. Mapa de la senyoria de la Cogullada: 2a fase (segles XII-XIII)
- 3.4. Mapa de la Cogullada: patrons d'hàbitat des del s. X
- 3.5. Mapa dels camins medievals de la Cogullada (post. s. X)

Glossari d'abreviacions

a) Sigles i acrònims

AACR	Associació d'Amics dels Camins Ramaders
AAMG	Associació d'Amics del Museu de Gavà
ACB	Arxiu Capítular de Barcelona
ACAC	Arxiu Comarcal de l'Alt Camp
ACBP	Arxiu Comarcal del Baix Penedès
ADB	Arxiu Diocesà de Barcelona
AFCEC	Arxiu fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya
BOE	<i>Boletín Oficial del Estado</i>
CAME	Congreso de Arqueología Medieval Española
CEB	Centre d'Estudis del Bages
CEC	Centre Excursionista de Catalunya
CECB	Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles
CEG	Centre d'Estudis de Gavà
CHNCB	Centre d'Història Natural de la Conca de Barberà
CNRS	Centre National de la Recherche Scientifique
CPF	Centre de la Propietat Forestal
CRP	Centre de Recursos Pedagògics
CSIC	Consejo Superior de Investigaciones Científicas
DGPC	Direcció General del Patrimoni Cultural ¹
DOGC	<i>Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya</i>
ETRS89	European Terrestrial Reference System 1989
FCRi	Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació
FECOC	Federació d'Entitats Catalanes de Ramaders d'Oví i Cabrum
GIF	Grans incendis forestals
GIS	Geographic Information System (cat. 'sistema d'informació geogràfica')
ICAC	Institut Català d'Arqueologia Clàssica
ICC	Institut Cartogràfic de Catalunya
ICGC	Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya
ICM	Institut Català de la Mediterrània
ICS	International Commission on Stratigraphy ²
IGC	Institut Geològic de Catalunya
IGN	Instituto Geográfico Nacional
IEC	Institut d'Estudis Catalans
IEI	Institut d'Estudis Ilerdencs
IEMed	Institut Europeu de la Mediterrània
IEP	Institut d'Estudis Penedesencs
IEV	Institut d'Estudis Vallencs
ILCC	Institut de Llengua i Cultura Catalanes
IMH	Institut Municipal d'Història de Barcelona

¹ Institució abreviada també amb les meres sigles DG.

² Denominació en català: Comissió Internacional d'Estratigrafia.

INEHCA	Institut d'Estudis Humanístics Miquel Coll i Alentorn
IPCE	Instituto del Patrimonio Cultural de España
IUGS	International Union of Geological Sciences ³
LPCC	Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC, 1807, 11.10.1993: 6748-6758)
LPHE	Ley 16/1985, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español (BOE, 155, 29.06.1985: 20342-20352)
ME	Mensa Episcopal (fons arxivístic)
MECD	Ministerio de Educación, Cultura y Deporte
MET	Model d'elevació de terreny
MHC	Museu d'Història de Catalunya
MNAT	Museu Nacional Arqueològic de Tarragona
MWP	Medieval Warm Period (cat. 'òptim climàtic medieval')
NE	Natural Earth
NOTMC	<i>Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya</i> (Moran <i>et al.</i> , 2003/2009)
OSGeo	Open-Source Geospatial Foundation
OSS	Open-Source Software (cat. 'programari de codi obert')
PEIN	Pla d'espais d'interès natural
QGIS	Quantum GIS
SCEH	Societat Catalana d'Estudis Històrics
SCG	Societat Catalana de Geografia
SGC	Servei Geològic de Catalunya
SIG	Sistema d'informació geogràfica
TFG	Treball final de grau o treball de fi de grau
UB	Universitat de Barcelona
UdG	Universitat de Girona
UdL	Universitat de Lleida
UOC	Universitat Oberta de Catalunya
UVic-UCC	Universitat de Vic - Universitat de la Catalunya Central
UTM	Universal Transverse Mercator

---

³ Denominació en català: Unió Internacional de Ciències Geològiques.

b) Abreviatures

Abreviatura	Concepte
a.	àrea
aC	abans de Crist
al.	alemany
angl.	anglès
ap.	apèndix
àr.	àrab
cal.	calibrada (data ¹⁴ C)
cap.	capítol/s
cat.	català
cast.	castellà
coord.	coordinador/a
b/n	blanc i negre
<i>c.</i>	<i>circa</i>
°C	graus Celsius
dC	després de Crist
dir.	director/a
dm ³	decímetre cúbic
doc.	document/s
Dr./Dra.	doctor/a
E	est
ed.	editor/a
esp.	especialment
<i>et al.</i>	<i>et alii</i>
ext.	extern/exterior
fig.	figura/es
fr.	francès
hm ²	hectòmetre/s quadrat/s
impr.	impremta
indet.	interminat/da
int.	intern / interior
it.	italià
km ²	quilòmetre/s quadrat/s
l	litre
l/m ²	litres per metre quadrat
làm.	làmina
ll.	llatí
Ma	milions d'anys
Mn.	mossèn
msnm	metres sobre el nivell del mar
m	metre/s
núm.	número/s

N	nord
O	oest
Ø	diàmetre
p.	pàgina/es
p. ex.	per exemple
Pdès.	Penedès
reg.	registre
S	sud
s.	segle/s
SA	societat anònima
SAU	societat anònima unipersonal
SL	societat limitada
s/l	sense lloc
s/n	sense número
Sr./Sra./Srs.	senyor/a/s
ssp.	subespècie
v.	volum/s
var.	varietat
veg.	vegeu/vegin
vol.	volum
vols.	volums
↔	amplària

1. Introducció

1.1. Justificació del tema

La nostra idea inicial per al treball final de grau era realitzar un estudi d'arqueologia del territori centrat en el terme castral del Montmell (Baix Penedès), documentat des de l'any 974⁴ i pertanyent a la *marcha* del comtat de Barcelona. A banda d'ésser un àmbit geogràfic molt proper i familiar per nosaltres, es tractava, a més a més, d'un territori que ja havíem analitzat en una altra ocasió del grau. No obstant això, la normativa acadèmica d'aquesta assignatura, que estableix com a extensió màxima del treball un total de 94.000 caràcters (inclosos els espais), així com els límits temporals de què disposem (un curs acadèmic), ens condueixen a retallar l'objecte d'estudi, en aquest cas mitjançant el paràmetre espacial. D'aquesta manera, doncs, ens veiem obligats a centrar-nos en una zona més concreta del terme del Montmell, que correspondria a l'antiga senyoria⁵ de la Cogullada (B: fig. 1-4; F: mapes 1.1 i 1.2), a l'extrem nord-oest del Baix Penedès, un espai geogràfic que limita amb els actuals municipis de Vila-rodona (oest) i Aiguamúrcia (nord), a la comarca de l'Alt Camp.

Per tal de justificar el tema del nostre treball, podem aportar un argument de tipus acadèmic. En fer un repàs de la bibliografia general i científica publicada fins al moment ens adonem que hi ha un buit historiogràfic considerable, no tan sols amb relació al terme del Montmell, sinó també respecte al districte de la Cogullada. De fet, ara com ara només existeix un títol de divulgació històrica (Català Benach, 1991/1999) que versí sobre els orígens i el desenvolupament de la jurisdicció medieval del Montmell. En l'àmbit estrictament arqueològic, podem apuntar que, d'un total de tretze contextos arqueològics d'època medieval, tan sols s'han excavat parcialment dos jaciments⁶; mentre que s'han restaurat —també parcialment— tres edificis⁷. Aquesta breu aproximació quantitativa que acabem de fer ens permet d'afirmar amb certa objectivitat que l'acadèmia i la població en general han ignorat aquesta àrea geogràfica en qüestió, que ha romàs com un territori «marginal», massa llunyà de les àrees adjacents, més denses demogràficament, com poden ésser la fossa⁸ del Penedès⁹ o la del Camp de Tarragona.

A aquest argument de naturalesa acadèmica, cal afegir-n'hi un de jurídic o legislatiu. La Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC, 1807, 11.10.1993: 6748-6758)¹⁰ defineix com a patrimoni cultural català «tots els béns mobles o immobles relacionats amb la història i la cultura de Catalunya que per llur valor històric, artístic, arquitectònic, arqueològic [...], mereixen una protecció i una defensa especials, de manera que puguin ésser transmesos en les millors condicions a les generacions futures». Així mateix, aquesta llei estableix que tant l'Administració de la Generalitat com la ciutadania

⁴ Sobre aquesta referència documental, veg. apartat 3.2.

⁵ Una *senyoria* era el territori en què un senyor (ll. *dominus*) o una senyora (*domina*) exercia el seu poder jurisdiccional (Salrach, 2004d: 541). Nosaltres emprarem aquest concepte enlloc del de *quadra* perquè el de *senyoria* és un concepte més genèric i il·lustra molt bé la naturalesa històrica del context que analitzarem.

⁶ La quadra de la Cogullada (Baix Penedès) entre el 1989 i el 1992 (veg. apartat 1.2); i el llogaret de Vilardida (Montferri, Alt Camp) a finals del 2018 i inicis del 2019 (REDACCIÓ, *Nació Digital*, 14.01.2019).

⁷ L'església de Sant Miquel Vell del Montmell el 1949-1953 (Virella, 1985: 8; Cruaïes, 1990: 105; Diversos autors, 1991: 687) i la de Sant Marc de la Muntanya el 2000, ambdues al Baix Penedès, i el castell de Vila-rodona, a l'Alt Camp. La restauració de la capella de Sant Marc i el castell de Vila-rodona no apareix esmentada a la bibliografia consultada, però sí en els panells informatius de cadascun dels indrets.

⁸ La depressió penedesenca és una fossa d'esfondrament o graben (angl. *fault trough*), que és una estructura tectònica constituïda per un sistema de falles normals paral·leles i que limita un conjunt de compartiments allargats i esglaonats progressivament més alts a banda i banda del centre de l'estructura (Riba, 1997: 482, 530). La fossa penedesenca, flanquejada per la Serralada Prelitoral i la Litoral, és un exemple clàssic del model horst-graben-horst.

⁹ Per a un estat de la qüestió sobre les intervencions arqueològiques en contextos medievals del Penedès, veg.: Molist, 2008: 51-74.

¹⁰ Aquesta llei depèn de la Ley 16/1985, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español (*Boletín Oficial del Estado*, 155, 29.06.1985: 20342-20352).

han de treballar per protegir, conservar, créixer, investigar i difondre el conjunt del patrimoni català (art. 1). Per tant, si concebem el territori i les evidències històriques i materials del Montmell com a elements integrants del patrimoni cultural català, podem al·legar que existeix un ordenament jurídic de primer ordre que motiva i justifica la nostra iniciativa d'estudiar i difondre aquesta àrea geogràfica, per local que pugui semblar d'entrada.

Al títol del treball s'especifica que el període cronològic a estudiar comprèn des del segle X fins al XIII. La naturalesa i la metodologia d'aquest treball, un estudi d'arqueologia del territori, requereix una aproximació diacrònica per tal d'observar els patrons d'assentament humans, els usos que es feren del nínxol ecològic i les dinàmiques evolutives globals, entre altres aspectes. Prenem com a línia de sortida el segle X atès que la primera referència escrita que posseïm de la Cogullada és la carta de franqueses atorgada per Vives, bisbe de Barcelona, als habitants del territori el 17 d'abril de 974. Al seu torn, concloem l'estudi al segle XIII car, a hores d'ara, ja disposem de prou evidències (documentals i arqueològiques) per afirmar que la senyoria de la Cogullada es desarticulà com a cèl·lula jurisdiccional a les darreries de la centúria esmentada. En definitiva, l'objecte d'estudi d'aquest treball és una porció menuda del Penedès històric en el lapse temporal d'uns 330 anys, aproximadament, un hiat que coincideix amb el final de l'alta edat mitjana (s. IX-X) i tota la plena edat mitjana (s. XI-XIII)¹¹.

En darrer terme, i partint del títol del treball, cal respondre la qüestió del perquè d'un estudi d'arqueologia del territori. Plantegem una aproximació d'aquest tipus car ens ha de permetre integrar i contrastar dades procedents de fonts molt diferents (materials, documentals, geogràfiques, etnogràfiques, toponímiques, etc.) —algunes d'aquestes fonts no són estrictament pròpies de l'arqueologia i potser no se les ha assimilat amb la mateixa intensitat— en la dimensió espacial o geogràfica per tal de generar observacions interpretatives amb contingut històric. Alhora, aplicant una metodologia sistemàtica i rigorosa, la proposta present ens ha de permetre de definir i caracteritzar cada vestigi material en el seu context i, consegüentment, de distingir etapes històriques amb relació a l'ocupació i la utilització del nínxol ecològic com a objecte d'estudi. Dit això, volem recalcar que partim de la premissa segons la qual ens aproximarem a un context geogràfic profundament antropitzat, el que l'acadèmia anomena paisatge cultural (angl. *cultural landscape*)¹².

1.2. Estat de la qüestió i objectius

Les primeres aportacions historiogràfiques amb relació a la història de la Cogullada daten d'inicis de la dècada dels noranta amb l'obra de Benjamí Català i Benach, titulada *El Montmell, sostre del Baix Penedès* (1991/1999). Malgrat tractar-se d'un títol de divulgació històrica d'abast municipal i amb el qual discrepem respecte a alguns plantejaments metodològics, tal vegada la considerem una petita «obra d'art», no només per tractar-se del primer i únic títol monogràfic dedicat al horst del Montmell¹³ en la seva dimensió històrica i cultural, sinó també per l'esforç personal i temporal que l'autor esmerçà per documentar cada context arquitectònic, arqueològic i etnogràfic. El grau de detall dels seus dibuixos és tal que, actualment, han

¹¹ En general, són categories historiogràfiques —arbitràries— acceptades per la comunitat científica catalana avui dia, el curs 2018-2019. Veg. també: Donado i Echevarría, 2014: 24-25. Hi hauria altres possibles classificacions.

¹² Segons la definició de la Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge (DOGC, 4407, 16.06.2005: 17625-17628), el paisatge és «qualsevol part del territori, tal com la col·lectivitat la percep, el caràcter de la qual resulta de l'acció de factors naturals o humans i de llurs interrelacions» (art. 3). Aquesta llei es basa en la "Convenció per a la protecció del Patrimoni Mundial, Natural i Cultural" organitzada per la UNESCO el 1972 i ratificada per l'Estat espanyol el 1982. Per bé que tots els paisatges tenen un valor cultural, només uns quants gaudeixen de la protecció del Plan Nacional del Paisaje Cultural implementat pel Ministerio de Educación, Cultura y Deporte el 2012 (Carrión, 2015: 4-8). En l'arqueologia, el paisatge cultural no es pot observar ni descriure, sinó que s'ha de «reconstruir» a partir de les evidències materials, ecològiques i arqueològiques (Birks, 1988/1990: 179-181).

¹³ Segons les ciències de la terra, un horst (angl. *fault block mountain*) —de l'al. *Horst* (cat. 'gep')— és un bloc (o diversos) fallat i relativament aixecat respecte dels blocs veïns entre falles normals i paral·leles que el delimiten (Riba, 1997: 588).

esdevingut una font històrica (iconogràfica) per tal de conèixer vestigis que es troben en un estat de degradació més avançat. Entre els capítols del llibre, organitzats segons un criteri geogràfic (per unitats de relleu), n'inclogué un de dedicat a la caseria de Can Ferrer de la Cogullada. A més a més d'apuntar les dades documentals que es coneixien de l'anomenat «castell de Canferrer», dibuixà una planta esquemàtica i quatre alçats (sempre escalats) dels vestigis tal com es trobaven llavors (B: fig. 5-6) (Català Benach, 1991/1999: 19-20, 99, 114).

La següent aportació relativa als vestigis de la Cogullada ja la trobem en el volum de la *Catalunya romànica* dedicat a les comarques del Penedès i de l'Anoia. En el capítol dels estudis monogràfics del Baix Penedès, a l'apartat corresponent al terme municipal del Montmell, s'inclogué una breu ressenya dedicada a la fortalesa de la Cogullada (Bolòs i Ramos, 1992: 253-254). D'acord amb el format general de l'enciclopèdia, s'hi inclouen les dades de situació i l'itinerari, les principals notícies històriques conegudes fins al moment i una breu descripció arquitectònica i/o arqueològica. També s'esmenta l'existència d'un assentament concentrat, per bé que de manera massa succinta. Malgrat que cal valorar molt positivament que el context de la Cogullada rebés un tractament monogràfic en aquesta obra de capçalera, tal vegada cal subratllar que no s'hi feu cap aportació rellevant des del punt de vista històric.

L'aportació més important des del punt de vista històric i arqueològic sobre la Cogullada la devem a la iniciativa de Marina Miquel i Josep M. Vila, que hi dugueren a terme un projecte d'intervenció arqueològica entre el 1989 i el 1992. Durant aquest període, excavaren la fortalesa de la Cogullada, que qualificaren de «quadra», així com un dels àmbits de l'assentament concentrat del vessant nord de la serreta de Can Ferrer. A partir d'aquestes campanyes pogueren establir que almenys un sector del jaciment fou ocupat de manera ininterrompuda entre els segles X/XI i el XIII/XIV (cronologies relatives) i elaboraren una primera planimetria arqueològica d'ambdós espais excavats, la fortificació i l'àmbit (B: fig. 7-9). A banda d'això, ambdós autors feren un buidatge documental de l'Arxiu Capitular de Barcelona i de l'Arxiu Diocesà de Barcelona, concretament del fons de la Mensa Episcopal, amb la intenció de recuperar-ne les referències escrites. El resultat d'aquesta fase de treball vingué a confirmar la cronologia relativa obtinguda a partir de l'estudi del registre arqueològic. Els fruits d'aquest programa de recerca es publicaren de manera parcial en un primer moment (Miquel i Vila, 1990: 218-221); i, ja a inicis del segle XXI, de forma íntegra en un article (Miquel i Vila, 2005: 65-113). A més a més, es publicà una còpia de la memòria científica al Calaix telemàtic del Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura (Miquel i Vila, 1992)¹⁴.

L'any 1993, la mateixa autora, Marina Miquel, juntament amb Josep Santesmases i Dolors Saumell organitzaren una exposició titulada «Els castells del Gaià» al Museu Municipal de Vila-rodona, un projecte que venia a reivindicar un patrimoni arqueològic i un paisatge històric abandonat tant per la comunitat científica com per les administracions. Arran de l'exposició, els tres autors publicaren el llibre *Els castells del Gaià* (1999), una guia divulgativa que inclou un inventari compost per un conjunt de quaranta fortificacions de cronologia medieval ubicades a la conca hidrogràfica del Gaià, entre l'Alt Camp i el Baix Penedès, organitzat com a itineraris excursionistes. En el capítol corresponent a les àrees orientals del riu Gaià, és a dir, l'àrea del Montmell, s'inclogué una síntesi històrica i arqueològica de la fortificació i de l'assentament rural de la Cogullada (Miquel, Santesmases i Saumell, 1999: [s/n])¹⁵. Ambdues iniciatives es recolliren i es comentaren en una comunicació museogràfica a la vila de Valls l'any 2011 (Miquel, Santesmases i Saumell, 2011: 111-117).

Amb posterioritat, i partint del registre arqueològic excavat fins llavors, José Javier Guidi-Sánchez elaborà dos articles científics dedicats a les estratègies i als sistemes d'hàbitat de les comunitats humanes del territori comprès entre els rius Llobregat i Gaià —les comarques del Baix Llobregat, el Penedès històric i l'Anoia— en el període comprès entre els segles V i X. Entre els nombrosos exemples apuntats i comentats,

¹⁴ Vegeu la ressenya publicada per José I. Padilla *et al.* (1994: 397-398).

¹⁵ Sobre aquest títol, vegeu la ressenya bibliogràfica elaborada per Antoni Virgili (2000: 97-98).

l'autor introduí la Cogullada com un exemple paradigmàtic del model d'hàbitat concentrat a redós d'una fortificació (it. *incastellamento*) com a conseqüència del canvi feudal produït a la *Marcha* penedesenca a partir del segle XI endavant. Alhora, afegí el material gràfic del projecte de Marina Miquel i Josep M. Vila reeditat amb un format digital modern (Guidi-Sánchez, 2010a: 93-124; 2010b: 105-132).

En base a la síntesi dels coneixements existents fins ara sobre els vestigis medievals podem observar que el coneixement que tenim de la Cogullada és, per ara, acceptable, especialment si el comparem amb el relatiu a altres temes o realitats del territori català durant l'edat mitjana. De fet, pensem que és molt important reconèixer que s'hi ha aprofundit molt més que en la majoria d'àrees de l'antic terme castral del Montmell. Això no obstant, les aportacions historiogràfiques respecte a la història i les evidències materials d'aquesta àrea són molt recents —de l'any 1990 endavant—, així com inacabades, atès que el projecte endegat des de la Universitat de Barcelona no tingué continuïtat més enllà del 1992 ([A: gràfic 1](#)). I el que resulta fonamental pel tipus d'aproximació que pretenem fer és que mai s'hi ha fet un estudi d'arqueologia del territori interrelacionant les evidències històriques i arqueològiques amb les geogràfiques i ecològiques. De fet, només en una ocasió s'ha arribat a apuntar que el nucli fortificat de la Cogullada era el centre administratiu d'un districte jurisdiccional del tipus quadra (Miquel i Vila, 2005: 74), però sense arribar a aprofundir al respecte. Dit això, en aquest treball pretenem accomplir els objectius següents:

a) Primerament, pretenem fer visible el passat històric (medieval) i el patrimoni corresponent d'una àrea geogràfica que la historiografia —ja ho hem demostrat— ha considerat tradicionalment com a marginal i, d'aquesta manera, contribuir a superar el biaix existent fins ara. Per això, ens caldrà documentar tots els contextos arqueològics o contextos culturals amb fases de possible cronologia medieval. Amb la categoria de «contextos» ens referim als indrets catalogats com a jaciments arqueològics i que gaudeixen d'una protecció legal a instàncies de l'Administració de la Generalitat de Catalunya, però també al·ludim a les evidències materials (estructurals o no) que no han sigut catalogats ni posseeixen cap règim jurídic de protecció.

b) Segonament, pretenem establir i caracteritzar l'organització de la senyoria de la Cogullada com a espai geogràfic i com a districte jurisdiccional en el context més extens del qual formava part, el terme del Montmell. En aquesta tessitura, volem explicar la situació i el funcionament dels punts centrals (polítics i administratius), els indrets d'hàbitat (permanents i estacionals) i les àrees productives. A més a més, intentarem de reconstruir els límits politicoadministratius així com els camins de circulació que integraven la xarxa viària d'època medieval.

c) Tercerament, pretenem definir i caracteritzar la superestructura política i social que vivia en aquesta senyoria. Aquest objectiu ens duu a analitzar els aspectes següents: la densitat de població (relativa), les relacions de poder (verticals i horitzontals), les pràctiques socioculturals i culturals que implicaven un major o menor grau de territorialisme, així com els vincles de solidaritat, entre molts d'altres. Alhora, pretenem d'esbossar els mecanismes socioeconòmics que pesaven sobre el territori i servien per sostenir aquesta superestructura des del punt de vista material i biològic: la titularitat de la propietat, la gestió de la producció, la fiscalitat, les àrees de captació de recursos (materials i energètics) i les estratègies d'obtenció, transformació i emmagatzematge dels béns excedentaris.

d) Finalment, com a quart i últim objectiu, tenim la intenció d'identificar i apuntar les línies evolutives o les dinàmiques globals, tant les transformacions com les continuïtats, que es pogueren produir en la senyoria i en la societat esmentades durant els segles X-XIII.

A banda d'accomplir els objectius que acabem d'exposar, pretenem verificar una hipòtesi de treball en finalitzar l'estudi. En concret, partim de la teoria hipotètica segons la qual el terme de l'actual llogaret de Can Ferrer de la Cogullada, al Baix Penedès, s'anà configurant progressivament amb posterioritat a l'any 1000, arran del procés de feudalització (s. XI-XIII) de la *Marcha* penedesenca, i s'ha mantingut gairebé inalterat fins a l'actualitat, el segle XXI. I prenem com a premissa de base que la seva morfologia geogràfica i administrativa constitueix un model il·lustratiu i paradigmàtic del feudalisme concebut com un sistema socioeconòmic, polític i mental.

2. Fonts i metodologia

2.1. Fonts d'informació

A diferència d'altres tipus de treballs que es poden fer en la investigació històrica-arqueològica, la naturalesa i els objectius plantejats en el nostre, un estudi de territori, ens han dut a prendre en consideració un nombre ingent i variat de fonts d'informació, un plantejament basat en l'obra d'altres autors (García de Cortázar, 1988: 195-209; Bolòs, 2004: 15-20). A l'hora de cercar les fonts, hem partit d'una posició molt flexible i oberta amb la voluntat de superar el *buit informatiu* que ens hauria generat consultar només les fonts d'una naturalesa determinada. Aquesta postura no ens ha conduït a utilitzar-les de forma indiscriminada; ans al contrari, les hem encreuat i contrastat de manera crítica i objectiva a fi i efecte de superar el *biaix interpretatiu* que hauria suposat el fet de treballar amb un nombre reduït de fonts o emprar-les de forma poc reflexiva. Nogensmenys, hem partit del benentès que cada tipus de font d'informació posseeix uns avantatges i uns inconvenients intrínsecs que ha calgut anar apuntant a mida que les hem anat utilitzant en el treball.

a) A banda de la bibliografia científica i divulgativa recent (del 1950 fins a l'actualitat), una de les fonts més preuades ha sigut la documentació medieval que posseïm sobre el comtat de Barcelona entre els segles X i XV. Bàsicament, hem treballat amb els fons transcrits i editats, ja sigui en volums crítics com en treballs científics esparsos, que continguessin referències de la Cogullada o del Montmell. Concretament, hem emprat els fons arxivístics (cartularis i diplomataris) publicats en edicions crítiques per Pere de Marca (1688), Mn. Josep Mas (1914-1921), Ramon d'Abadal (1920), Josep Rius i Serra (1946), Frederic Udina (1947), Josep M. Font i Rius (1969), Maria Pardo (1994), Àngel Fàbrega i Mn. Josep Baucells (1995), Ignasi Companys (1997), Joan Papell (2005) i Mn. Josep Baucells *et al.* (2006). A aquest gruix, hi hem sumat els documents transcrits i editats de manera puntual per investigador/es en llurs treballs de recerca (Miquel i Vila, 2005: 100-113; Urpí i Resina, 1991: 416-460; Bellès, 1992: 246-247). A més a més, convé explicitar que també hem tingut en compte els documents de l'època moderna (s. XVI-XVIII) i de la contemporània (s. XIX-XX) que es conserven en arxius municipals i comarcals (p. ex. capbreus, llibres de bateigs o diaris periòdics, entre d'altres), puix que qualsevol treball d'arqueologia del territori requereix una aproximació regressiva i diversificada.

b) Com la documentació medieval, el registre arqueològic ha esdevingut una font indispensable per a dur a terme un estudi d'arqueologia territorial. Per aquest motiu, hem treballat a partir de les dades proporcionades per l'inventari de béns arqueològics¹⁶ de la Direcció General del Patrimoni Cultural (Departament de Cultura), així com les de les memòries científiques publicades o dipositades a la seu d'aquesta institució¹⁷. Després d'haver aprofundit en el horst del Montmell, volem observar que l'inventari posseeix algunes errades de contingut¹⁸, que afecten en part la Cogullada, i que ja esmenarem més endavant. Hem pres en consideració, també, les notícies recollides en estudis d'investigació o de divulgació antics amb relació a evidències arqueològiques tractades sense una metodologia «científica» o moderna. Així mateix, hem tingut en compte les estructures o contextos arqueològics no catalogats i que, bé sigui per referències documentals o per l'anàlisi del context global, poden tenir una atribució cronològica medieval. En aquest sentit, ens referim a elements com trams de camins, fites geogràfiques, àmbits estructurals o

¹⁶ Sobre aquest organisme, veg.: DIVERSOS AUTORS (2014), *Direcció General del Patrimoni Cultural: Inventari del Patrimoni Arqueològic i Paleontològic de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura. Disponible a: < http://cultura.gencat.cat/ca/departament/estructura_i_adreces/organismes/dgpc/ > [Consulta: 2 nov. 2018].

¹⁷ El Palau Moja (c/ de la Portaferrissa, 1 - 08002 Barcelona).

¹⁸ Principalment hem detectat errades d'ubicació geogràfica i fotografies errònies.

masos que encaixen, quant a cronologia, en el context d'estudi. Hem recollit totes les dades més importants de cada context arqueològic en unes fitxes de registre (veg. apartat 2.2).

c) La cartografia geogràfica és, probablement, un dels pilars de qualsevol tipus d'estudi de geografia històrica o arqueològica (Bolòs, 1995: 28-29), tant per la quantitat com per la qualitat d'informació (geogràfica, geològica, geomorfològica, hidrogeogràfica i biogeogràfica) que conté. Així, doncs, en aquest treball hem utilitzat la cartografia temàtica esmentada a continuació: el *Mapa d'àrees hidrogeològiques de Catalunya*, 1:250.000 (SGC i ICC¹⁹, 1992), el *Mapa geològic comarcal de Catalunya: el Baix Penedès*, 1:50.000 (ICC, 2005), el *Mapa de grups litològics de Catalunya*, 1:250.000 (ICC i IGC, 2006), el mapa topogràfic d'*El Montmell: Montmell-Selma-Valldossera*, 1:20.000 (Rovira, Jordana i Borrego, 2009), el *Mapa comarcal de Catalunya: el Baix Penedès* (ICC, 2011), el *Mapa estructural de Catalunya*, 1:250.000 (ICGC, 2014), el *Mapa topogràfic de Catalunya: el Vendrell: el Montmell* (ICGC, 2015) i el *Mapa de les unitats estructurals majors de Catalunya*, 1:1.000.000 (ICGC, 2017). A aquest volum, hi hem afegit les ortofotografies aèries disponibles al web de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, tant la més recent (2016) com les preses en els vols del 1946 i 1956, molt valuoses per ésser un testimoni fotogràfic del territori català abans de la mecanització del món rural des del 1950 endavant. I com a font indiscutible, encara convé afegir la cartografia històrica elaborada entre els segles XVIII i XX amb relació a districtes com el bisbat de Barcelona, la província de Tarragona o les mateixes minutes municipals (1914-1936), bona part de la qual es conserva a la cartoteca de l'ICGC.

d) La toponímia és una font de naturalesa filològica i geogràfica fonamental per elaborar un estudi d'arqueologia del territori. D'una banda, els topònims ens informen sobre l'origen etimològic i, per tant, històric, de les designacions dels indrets, de manera que són un testimoni indirecte de les ocupacions humanes en èpoques passades (p. ex. preromanes, romanes, islàmiques o romàniques)²⁰. De l'altra, cada topònim té un valor semàntic o significat que ens informa de la realitat pretèrita a la qual designava²¹ (Balañà, 1990: 17-18). Pel que fa a la toponímia major, hem partit de l'Ordre, de 20 de desembre de 1988 (DOGC, núm. 1.101, 02.02.1989: 609-623), promulgat per la Generalitat de Catalunya, del *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya* (Moran *et al.*, 2003/2009) i dels mapes topogràfics d'escalas diferents elaborats per l'ICGC. Al seu torn, hem pres en consideració els topònims populars i els micro-topònims que ens han proporcionat les persones entrevistades durant la fase de treball de camp etnogràfic.

e) Durant la fase d'investigació i anàlisi, també hem tingut en compte l'etnografia com a pòsit d'informació molt valuós, puix que hem partit d'un enfocament post-processual del registre arqueològic en la línia esbossada per l'etnoarqueologia (González-Ruibal, 2012: 103-116; Sancho, 2015b: 38-39). Alhora, hem tingut present els resultats altament satisfactoris de l'aplicació de la metodologia etnogràfica en treballs d'investigació d'història i arqueologia medievals (Sancho, 2010: 41-68; Parellada, 2011: 63-74). Hem partit de la premissa que el diàleg amb persones ancianes que han nascut, viscut i treballat directament el territori del Montmell ens podien ajudar —i molt— en tres aspectes crucials: en primer lloc, a identificar contextos arqueològics desconeguts per ara, com estructures o vies de circulació; en segon lloc, a aprofundir en determinats temes velats o directament absents en altres tipus de fonts, com ara l'explotació ramadera i la forestal; i, finalment, a conèixer i reconstruir els elements intangibles de la realitat d'estudi, com els vincles veïnals, les relacions de poder, les devocions religioses o les percepcions de l'espai físic.

¹⁹ Hem abreujat les institucions entre parèntesis per no saturar el cos del text. Veg. el nom complet a l'apartat de la bibliografia (apartat 7.3).

²⁰ Sense pretendre aprofundir, alguns dels topònims dels llocs centrals del terme medieval del Montmell, com ara Vila-rodona (ll. *Villa Rotunda*) o Vilardida (ll. *Villa Ardida*), denoten el pes notable del poblament romà als confins orientals del Camp de Tarragona.

²¹ En aquest sentit, és molt significatiu que, per exemple, una partida de vinyes actual de Can Ferrer de la Cogullada rebi la denominació de «Rovires de Can Garrigó», és a dir, un topònim que ens indicaria la presència d'un bosc de roures pertanyent a la masia esmentada anterior a la romputa.

f) Finalment, hem emprat les fotografies antigues com a font d'informació en dos sentits concrets: en primer lloc, com a testimoni gràfic de l'estat físic de determinats contextos arqueològics en el moment en què es revelaren els fotogrames; i en segon lloc, com a document il·lustratiu de la configuració territorial i de la cobertura vegetal d'algunes de les zones d'estudi durant la primera meitat del segle XX. Un punt de partida ha sigut el fons digitalitzat que es conserva a l'Arxiu fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya (CEC)²². Al seu torn, també hem pres en consideració els fons gràfics d'institucions com l'Arxiu Comarcal del Baix Penedès (el Vendrell), l'Arxiu Comarcal de l'Alt Camp (Valls), l'Ajuntament del Montmell (la Juncosa del Montmell) o l'Ajuntament de Vila-rodona. En darrera instància, hem demanat fotografies antigues a les persones entrevistades —que n'hagin volgut cedir— al llarg de la fase de treball de camp.

2.2. Metodologia

Per a dur a terme el nostre estudi territorial de la senyoria de la Cogullada, hem dividit la càrrega de treball en quatre etapes metodològiques ben diferenciades i ordenades segons un criteri de lògica acadèmica: una primera fase teòrica i d'investigació històrica; una segona fase de treball de camp arqueològic i etnogràfic; una tercera fase d'anàlisi i interpretació crítica; i una última fase de redacció ([A: taula 1](#)).

La fase teòrica i d'investigació històrica ha consistit fonamentalment a buidar la bibliografia existent composta per articles i llibres (divulgatius i científics), guies, memòries científiques d'intervencions arqueològiques, entre altres. I aquesta tasca l'hem complementada amb la recerca i la recopilació sistemàtica de (totes) les referències històriques relatives al nostre objecte d'estudi, que hem incorporat en un annex documental al final del treball i les dades de les quals hem recollit en una taula de dades esquemàtica ([A: taula 3](#)). Els fons arxivístics consultats s'han esmentat en l'apartat previ (apartat 2.1.a). Paral·lelament, hem anat recopilant tota la informació geogràfica i geològica al nostre abast, tant l'actual com la històrica (apartat 2.1.c). Una de les tasques més importants dutes a terme en aquesta fase ha sigut la d'acotar el tema d'estudi a partir del projecte inicial i redactar-ne un estat de la qüestió detallat.

A continuació, hem desenvolupat una fase de treball de camp arqueològic i etnogràfic. En primer lloc, l'etapa de treball de camp arqueològic l'hem realitzada a partir d'unes jornades d'observació superficial (*fieldwork*)²³ —no pas de prospecció— segons la línia plantejada per Jordi Bolòs (2004: 27). D'aquesta manera, hem visitat els jaciments ja intervinguts, com la fortificació de la Cogullada, i els «contextos» materials que hem cregut importants des d'una òptica teòrica post-processual. De cada vestigi material, n'hem pres dades qualitatives i quantitatives, les coordenades UTM²⁴, les mesures i les fotografies (generals i de detall), i n'hem fet un croquis escalat per tal de fer-ne l'estudi posterior. Hem treballat de forma sistemàtica amb unes fitxes de registre personals ([Annex D: fitxes reg. 1-20](#)) confeccionades a partir de les propostes metodològiques d'altres autors (Domingo, Burke i Smith, 1994/2007, ap. 1: 432-435). Volem subratllar que al llarg d'aquesta fase de treball hem sigut conscients i hem respectat al màxim l'ordenament legal vigent, concretament el Decret 78/2002, de 5 de març, del Reglament de protecció del patrimoni

²² DIVERSOS AUTORS (2017), *Centre Excursionista de Catalunya: Arxiu fotogràfic*. Disponible a: < <http://cec.cat/arxiufotografic/> > [Consulta: 15 oct. 2018].

²³ Durant l'etapa de treball de camp, hem hagut de preveure i controlar diversos factors inherents al territori, com: la frondositat del sotabosc en algunes zones d'obaga i dels fondos de vall; l'existència d'avencs a causa de la naturalesa calcària del substrat; els esllavissaments de roques i marges després de les pluges torrencials de la tardor; la presència de caçadors amb motiu de la batuda del senglar (*Sus scrofa*) cada dissabte de l'època tardoral; la pol·linització anemòfila de coníferes i gramínies; i el desenvolupament dels darrers estadis larvaris de la processonària del pi (*Thaumetopoea pityocampa*) ([A: taula 2](#)).

²⁴ Hem pres les coordenades UTM de cada indret mitjançant una aplicació per a mòbil amb resultats molt precisos (~3 m) anomenada ViewRanger GPS. Amb relació a aquesta aplicació, veg.: AUGMENTRA Ltd. (2018), *ViewRanger GPS*, Regne Unit, Cambridge. Disponible a: < <https://www.viewranger.com/en-gb> > [Consulta: 22 des. 2018].

arqueològic i paleontològic (DOGC, 3594, 13.03.2002: 4608-4615), en especial l'article 3. Així, doncs, hem evitat alterar o modificar qualsevol context estructural, dibuixar amb metodologia científica o recollir evidències materials en superfície a fi i efecte de no cometre cap mena d'acció que pugui ésser considerada una infracció jurídicoadministrativa.

En segon lloc, en aquesta mateixa etapa del treball de camp, cal incloure-hi les entrevistes orals efectuades a subjectes que reunien unes condicions molt concretes o similars: havien d'ésser individus/es nadius/ves (veïns/es), majors de 45 anys (adults-madurs i/o ancians), que haguessin nascut, viscut i treballat a Can Ferrer o a les seves rodalies dins dels municipis del Montmell, de Vila-rodona o d'Aiguamúrcia. En vista de les entrevistes etnogràfiques i partint de llibres de metodologia antropològica (Roigé, Estrada i Beltrán, 1999: 148-151), hem confeccionat un model únic de guió dirigit²⁵ que engloba preguntes referides a diferents temes de la vida quotidiana, com ara: l'àmbit ecològic, la circulació física dels béns i de les persones, l'explotació econòmica, la producció domèstica, les relacions veïnals, els sentiments religiosos, els topònims populars dels indrets, etc. Els apunts els hem pres a mà (B: fig. 10) i les dades personals (nom i cognoms, edat, professió, etc.) de cadascun les hem reunit a l'apartat corresponent dels annexos (E: fitxes d'entrevista 1-4), en les fitxes dels/de les informants (sempre i quan ens haguessin autoritzat a donar-les). Esperem que la mostra seleccionada de subjectes sigui significativa del conjunt i ens ajudi a complementar els elements intangibles del registre històric i arqueològic.

Per últim, hem encarat una fase de caràcter analític i interpretatiu que ha consistit a recopilar totes les dades disponibles (històriques, arqueològiques, geogràfiques, toponímiques, etc.) en diferents fulles de càlcul realitzades amb el Microsoft Excel. També hem realitzat una proposta d'anàlisi arqueo-morfològica que s'ha basat a analitzar i interpretar les formes i les unitats de relleu visibles en la cartografia i la fotografia aèria. I hem complementat aquestes tasques amb un procés d'anàlisi espacials mitjançant un sistema d'informació geogràfica, en concret, la versió 3.4.1 Madeira del Quantum GIS (QGIS Development Team, 2002/2018), que és un programari de codi obert que no tan sols ens ha permès d'analitzar l'objecte d'estudi des d'una dimensió espacial, sinó també de «representar» els resultats de la investigació amb un llenguatge cartogràfic que complementa el discurs (Bolòs, 1992: 37; 2005: 27). En cas d'elaborar alguna gràfica estadística, hem emprat la versió Centurion XVII del programa Statgraphics (Statgraphics Technologies Inc., 2017) i hem utilitzat la versió CS5.1 del programa l'Adobe Illustrator (Adobe Systems Inc., 2010/2019) per digitalitzar els dibuixos de camp.

Malgrat que partim d'un plantejament sistemàtic, lògic i argumentat, la metodologia emprada presenta un reguitzell de problemàtiques que no podem ignorar i que cal reconèixer. Primerament, es tracta d'un mètode d'estudi extensiu, projectat des d'una òptica global, cosa que el converteix en una aproximació menys directa. Segonament, l'objecte d'anàlisi té una extensió considerablement reduïda pels motius exposats (veg. apartat 1.1), per la qual cosa no podem desenvolupar massa exercicis quantitatius i caldrà evitar generalitzar a l'hora de fer observacions o en les mateixes conclusions finals. I tercerament, ens mancaran anàlisis científiques (bioarqueològiques, antropològiques, radiocarbòniques, arqueomètriques, etc.) per tal de fer una discussió i de corroborar determinades hipòtesis o dades històriques. Aquests inconvenients no invaliden la metodologia exposada, però sí que la condicionen en major o menor grau. En definitiva, caldrà ésser conscients que les conclusions finals seran parcials, basades en l'observació, l'anàlisi i la intuïció històriques²⁶, però mancades de la constatació científica.

---

²⁵ No l'hem inclòs en el treball.

²⁶ Sobre la fet de generar un discurs històric i les bases que ho possibiliten, la imaginació i la intuïció, veg.: Sancho, 2015b: 36-37.

3. Contextualització geogràfica i històrica

3.1. Context geogràfic: el massís del Montmell

La Cogullada és una unitat geopolítica coherent que es troba ubicada al terme municipal del Montmell, al nord de la comarca del Baix Penedès, limitant amb els municipis de Vila-rodona (oest) i Aiguamúrcia (nord i nord-oest), ambdós de l'Alt Camp. Situada al nord de la serra del Montmell, la Cogullada pertany a una macroestructura fisiogràfica, la coneguda com a Serralada Prelitoral o Cadena Costanera catalana²⁷, un sistema muntanyós en direcció de nord-est a sud-oest que s'estén paral·lelament al litoral català des de les Guàrdies, a la comarca de la Selva, fins al Port, al Baix Ebre (Roca i Miranda, 2010: 40-41). En aquest context macroestructural, es troba a l'extrem oriental de la falla del Vallès-Penedès, limitant amb la falla del Camp, i forma part de l'estructura del bloc del Gaià²⁸, que està compost per un sòcol paleozoic cobert per estrats triàsics i cretacs (Riba *et al.*, 1976/1980: 30-32, 40; Folch *et al.*, 1992: 100-103).

L'àrea meridional del bloc del Gaià es veu dominada pel massís del Montmell, que actua de façana litoral amb la fossa del Penedès. La serra del Montmell, que presenta una alineació de nord-est a sud-oest, té com a cims més alts la Talaia (861 m) i el turó del Castell o la Dent (781 m), que estan unides per una carena erosionada denominada Esquena del Mular (829 m). Des del collet de Sant Pere (650 m), al sud de la Dent, la serra es desenvolupa en direcció sud-oest amb un conjunt de cims d'alçàries decreixents, que són: el puig de les Forques²⁹ (708 m), el puig de Migdia (689 m), la roca de l'Àliga (641 m), el Puigmoltó (544 m), el Muró (518 m) i el serrat de Collbeix (464 m). Per la banda de migdia de la serra, hi ha alguns contraforts del massís dominats pel puig Francàs (552 m), la Roca Blanca (424 m), el puig de la Cova (671 m), el puig Cabirol (640 m) i el puig de Cal Sumoi (551 m) (B: [fig. 11-12](#)) (Cahner *et al.*, 1982: 144, 208; Diversos autors, 1991: 664). Per la banda nord, un dels múltiples contraforts septentrionals de la serra del Montmell, la serreta de Can Ferrer (592 m), vertebrada la Cogullada i s'eleva entre dues valls: el fondo³⁰ de Pedrafitja-Torrossolla i la vall de Cal Garrigó. Aquesta serreta es desenvolupa en direcció nord-est amb la muntanya de Sant Marc (716 m) i la serra de la Torre (775 m). La major part de la superfície del Montmell està declarada com a territori protegit dins del Pla d'espais d'interès natural (PEIN) implementat amb la Llei 12/1985, de 13 de juny, d'espais naturals (DOGC, 556, 28.06.1985: 2113-2119)³¹.

Des del punt de vista geològic i litològic, la carena del Montmell està constituïda per substrats del mesozoic, en concret, per calcàries i dolomies del juràssic i del cretaci inferior (Jd) (c. 163,5 ± 1,0 - 100,5 Ma). Els estreps de migdia del Montmell, a l'àrea del puig de la Cova i del puig de Cal Sumoi, presenten un substrat cronològicament posterior format per calcàries amb intercalacions dolomítiques del cretaci (CVbcd), concretament del Valanginià i del Barremià (c. 139,8 - 125,0 Ma). En canvi, al vessant nord de la serra, la zona de la Cogullada està composta per materials litològics més antics: gresos i argiles de la fàcies marina del Muschelkalk mitjà (Tm2), així com dolomies i calcàries de la fàcies marina del Muschelkalk superior (Tm3), ambdues del triàsic mitjà-superior (c. 247,2 - 201,7 ± 0,2 Ma). Finalment, les valls i les regions planes a l'est de Vila-rodona estan reblertes amb conglomerats de matriu argilosa sense cimentar del neogen (c. 23.03 Ma - actualitat) i amb sediments de fons de vall d'època holocènica (c. 11.700

²⁷ La Serralada Prelitoral també rep la denominació de *Catalànids*.

²⁸ En algun mapa a petita escala es considera el massís del Montmell com una part integrant del horst de Bonastre (ICGC, 2017), cosa que no és correcta.

²⁹ Segons una de les veïnes entrevistades, la Sra. Enriqueta Vives Farré de cal Pujole, el puig de les Forques s'anomena així perquè hi executaven (penjaven a la forca) els malfactors, fossin culpables o innocents (E: [fitxa d'entrevista 4](#)).

³⁰ Les valls esmentades no són exactament *fondos* en el sentit semàntic del terme, però els veïns i les veïnes de la zona els anomenen així, de manera que ens mantindrem fidels a la denominació dialectal local.

³¹ El Montmell està declarat com a espai protegit al Decret 328/1992, de 14 de desembre, pel qual s'aprova el Pla d'espais d'interès natural (DOGC, 1714, 01.03.1993: 1544-1551), veg. pàg. 1548.

- actualitat) (Gradstein i Ogg, 2004: 177, fig. 2; ICC, 2005; IGC, 2006; Cohen *et al.*, 2013: 201; Berástegui *et al.*, 2015).

El massís del Montmell posseeix un clima xerotèric mediterrani, compost per una estació hivernal de tres a quatre mesos discretament freda, amb temperatures mitjanes superiors als 5 °C —no glacials (< 0 °C)—, i per una estació estival, també de tres a quatre mesos, amb temperatures mitjanes superiors als 20 °C. Segons criteris termopluviomètrics, el terme del Montmell participa en concret del clima mediterrani prelitoral sud. Així doncs, per norma general, la temperatura mitjana anual oscil·la entre els 14-15 °C i els 15-16 °C; mentrestant, el règim pluviomètric anual, que té un comportament clarament estacional —la tardor i la primavera són molt humides; l'hivern, suau i sec; i l'estiu, llarg i molt eixut—, ronda els 650-700 l/m² (Folch, 1984: 73; ICC, 1996, mapes 1-19). La hidrografia es canalitza en tres conques principals de règim hídric intermitent: la riera de Marmellar, que drena les aigües del Pla de Manlleu (Alt Camp) i desguassa al riu Foix, al terme municipal de Castellet i la Gornal (Alt Penedès); la riera de la Bisbal, que neix al peu de mont sud de la serra i desguassa a la platja de Sant Salvador del Vendrell —té una longitud de 19 km i una conca hidrogràfica de 184 km² en total i és el drenatge de cinc termes del Baix Penedès³²—; i el torrent de Pedrafita i el de Cal Garrigó, que menen les seves aigües fins al riu Gaià, a l'altura del caseriu de Vilardida (Cahner *et al.*, 1982/1992: 144-146; Diversos autors, 1991: 664-668).

La superfície no conreada del Montmell està recoberta per boscos mediterranis, un tipus de bosc escleròfil·le, no gaire alt (10-15 m), dens i impenetrable, de productivitat baixa i fràgil davant de l'activitat humana i dels grans incendis forestals (GIF)³³. Les comunitats arbòries dominants de la zona són les pinedes seques de pi blanc (binomen: *Pinus halepensis*) a les àrees soles i de pinassa (*Pinus nigra* subsp. *salzmannii*) a les més humides, que no es consideren boscos en sentit estricte, sinó boscos secundaris o brolles amb formacions arbòries. A les obagues i als fons de vall, també s'hi desenvolupen alzinars litorals (*Quercetum ilicis galloprovinciale*) i alzinars amb marfull (subas. *pistacietosum*), ambdós tipus integrats per l'alzina de fulla gran (*Quercus ilex*) com a taxó arbori dominant. I a les àrees d'obaga, per sobre dels 600 m d'altitud, hi creixen petites formacions d'alzinars amb roure de fulla petita (subas. *quercetosum fagineae*), en què l'alzina es veu acompanyada per aquest taxó de roure (*Quercus faginea* ssp. *valentina*).

A les àrees de solana i al cim de la serra, s'hi desenvolupen les bosquines, un tipus de poblament vegetal dominat pels arbustos, en molts casos, l'estadi conseqüent de la degradació d'un bosc escleròfil·le. La bosquina dominant de les àrees més àrides del terme és la màquia litoral de llentiscle i margalló (*Quercus-Lentiscetum*), una comunitat arbustiva escleròfil·la i alta (3-4 m), densa i ombrívola, integrada pel llentiscle (*Pistacia lentiscus*), el margalló (*Chamaerops humilis*), el garric (*Quercus coccifera*), l'ullastre (*Olea europaea* var. *sylvestris*) i l'arçot (*Rhamnus lycioides*), entre d'altres. Mentrestant, en els horitzons edàfics calcaris més pobres s'hi desenvolupa una brolla calcícola litoral, una comunitat arbustiva poc alta (0,5-1 m) i esclarissada, integrada pel romaní (*Rosmarinus officinalis*) i el bruc d'hivern (*Erica multiflora*), juntament amb altres taxons com l'argelaga (*Genista scorpius*), la farigola (*Thymus vulgaris*) i el càdec (*Juniperus oxycedrus*) (Folch, 1981: 61-102; Folch *et al.*, 1984: 78-109; Robert, 1995: 14-15).

Quant a la geografia humana, el poblament actual del Montmell s'organitza en tres pobles, tres urbanitzacions i un grup molt nombrós de masies disperses. El poble de la Juncosa del Montmell, situat en un altiplà a 428 m d'altitud al sud de la serra, és la residència de l'ajuntament i el cap del municipi. Al nord-est de la serra, hi ha el poble d'Aiguaviva i l'antic poble de Marmellar, hereu del poblament del castell termenat de Marmellar i deshabitat des del 1976. Les tres urbanitzacions són Mas Mateu, el Mirador del Penedès i la Talaia. Finalment, hi ha dos caserius: el llogaret de Sant Marc, a la vall homònima, i el de Can Ferrer de la Cogullada, així com nombroses masies. Pel que fa a les comunicacions, el terme municipal

³² Els cinc termes drenats per la riera de la Bisbal són: el Montmell, la Bisbal del Penedès, Albinyana, Santa Oliva i el Vendrell.

³³ Tota l'àrea forestal del Montmell és una regió molt vulnerable als incendis forestals de gran intensitat. Sobre aquest tema, veg.: Piqué *et al.*, 2011: 13-50, esp. veg. 48, fig. 4; Xortó-Borràs, 2016: 75-88.

només disposa de carreteres locals: la TV-2401, de Masllorenç a la Juncosa; la TV-2401b, de la Bisbal del Penedès a la Juncosa; la TV-2444, de Rodonyà a Can Ferrer de la Cogullada; la TP-2442, de Sant Jaume dels Domenys a Aiguaviva; i la TV-2443, d'Aiguaviva a Can Ferrer. L'extrem sud del terme és retallat per l'E-90 AP-2, que condueix del Vendrell a Montblanc (Conca de Barberà) passant per Vila-rodon i el Pla de Santa Maria (Alt Camp) (Diversos autors, 1991: 669-671).

3.2. Context històric: el terme del Montmell en el Penedès feudal

Des de la fi del segle II aC, els territoris del Penedès històric i del Camp de Tarragona quedaren sota l'òrbita de la ciutat de Tàrraco (ll. *Tarrāco*), capital de la província de la Hispània Citerior Tarraconense (*Hispānia Cītērior Tarrācōnensis*), i s'anaren ocupant, colonitzant i aculturant. Durant l'alt Imperi romà (s. I aC - III dC), ambdues regions esdevingueren el districte de Tàrraco³⁴ (*āger Tarrācōnensis*) i s'hi s'implantà el model de poblament de les vil·les (*villae*). Potser ja des de l'època republicana es traçaren els dos eixos viaris que han pervingut fins als nostres dies: la Via Augusta (*Via Augusta*) i la calçada que anava des del Penedès cap a Lleida (*Īlerda*) i Saragossa (*Cæsāraugusta*) (Revilla i Miret, 1994: 191-205; Prevosti, 2007: 66-78; Garcia-Marquès *et al.*, 2009: 52-58). L'estructura de poblament en vil·les es mantingué inalterada fins a l'antiguitat tardana (s. IV-VII dC), en què algunes vil·les s'abandonaren totalment o parcial³⁵.

Després del període de domini visigòtic de la península Ibèrica (c. 507/549-711), força nominal al nord-est peninsular (Thompson, 1969/ 2014), tingué lloc la conquesta musulmana (c. 711-720). Així, el territori català estigué sota el paraigua administratiu de l'emirat (c. 720-929) i del califat de Còrdova (àr. *Qurṭuba*) (c. 929-1031), sent una porció de la Frontera Superior (*al-Tağr al-A'là*) de al-Àndalus, amb Saragossa (*Saraqusta*) com a capital³⁶. Com succeeix amb l'època visigòtica, el domini islàmic del Penedès històric és mal conegut, tot i que l'ocupació musulmana hi està ben documentada per la informació indirecta que ens ofereix el registre toponímic en noms com Calafell, Gelida, Lavit, Masquefa, Mediona, la Múnia o la Ràpita (Barceló *et al.*, 1992: 24-28; Casellas, 1994: 251-268; Virgili *et al.*, 1995: 28; García-Biosca, 1998: 57-63; Gibert, 2005: 42-62).

Des de mitjan segle VIII, els reis francs començaren la conquesta progressiva del nord-est peninsular des de la Septimània fins a Barcelona (c. 751-801). El comtat de Barcelona³⁷, que una centúria després ja inclouria el Penedès com a *Marcha Extrema*, quedà sota la direcció de comtes tolosans fins a Guifré I el Pilós (c. 840-897), comte de Barcelona, Girona i Osona (878/893-897), que inicià el procés d'emancipació comtal respecte de la monarquia franca (post. 888) i introduí la fórmula hereditària de la successió comtal (Quierzy, 877), un procés que catalitzà amb el govern de Borrell II (947-992). Cap a l'any 1000, durant el govern de Ramon Borrell I (992-1018), el comtat de Barcelona ja presentava la superfície definitiva guanyada a l'Estat califal: des de la Tordera fins al riu Gaià, i des de la Serralada Prelitoral fins a la mar, inclosa la totalitat del Penedès històric. Posteriorment, entre la regència d'Ermessenda de Carcassona (1018-1023) i el govern de Ramon Berenguer I el Vell (1035-1076), es produí el canvi feudal (c. 1020-1060), que consistí en el declivi de l'autoritat comtal (d'origen reial) en benefici de la senyoria territorial

³⁴ El Camp de Tarragona acollí tres centuriacions del segle I aC, anomenades *Tarraco I, II i III*; mentre que la fossa del Penedès, entre el Vendrell i Vilafranca, acollí la centuriació de *Tarraco IV*, del segle I dC (Palet, 2005: 58; Palet i Orenge, 2010: 121-154).

³⁵ A partir del segle V dC, les vil·les patiren transformacions estructurals, com l'augment de les àrees productives (*pars rustica*) o la construcció de necròpolis i edificis de culte cristià (*basilicae*) en els contextos residencials (Chavarria, 1999: 16-27).

³⁶ Després de la conquesta, grups d'àrabs, sirians (*sarraceni*) i berbers (*mauri*) ocuparen el territori peninsular de manera desigual. Segons la tesi tradicional, l'Estat califal tolerà la població autòctona i els seus costums, imposant, a canvi, una nova fiscalitat de tradició romana-bizantina constituïda per una capitació (*gizya*) i un impost territorial (*kharay*), heretats del sistema fiscal baiximperial de la *cāpītāīo-iūgātīo* (Abellán, 2002/2012: 70-71).

³⁷ Sobre els orígens, la definició i la morfologia del comtat de Barcelona durant la conquesta cristiana (fi s. VIII - fi s. XII), veg.: Mauri, 2006: cap. 8, 103-153.

(Banks *et al.*, 1992: 27-76; Barceló *et al.*, 1992: 24-32; Salrach i Aventín, 1997: 23-41, 7-45; Feliu, 2003: 46-47; Salrach, 2004a: 117-149; 2004b: 33-38; Sabaté, 2011: 254-255; Hurtado, 2014: 146-207).

Durant l'època comtal, el Penedès es consolidà com la *Marcha Extrema*³⁸ del comtat de Barcelona. Al llarg del segle X, els comtes de Barcelona i els seus legats més directes (vescomtes, bisbes i veguers) arrabassaren al califat de Còrdova els territoris situats a ponent del Llobregat³⁹, una empresa que es conclogué amb la restauració efectiva de la seu metropolitana de Tarragona (1154) (Virgili *et al.*, 1995: 28-52; Virgili, 2010: 82-90). La conquesta comtal de la *Marcha* fou intermitent i progressiva a causa del canvi feudal i la consegüent inestabilitat política, així com per la manca d'excedents demogràfics (Canyellas, 1990: 217-226; Banks *et al.*, 1992: 70-76). A mesura que s'anava conquerint, el territori de la *Marcha* s'anava dividint i organitzant amb una xarxa racional i uniforme de castells termenats, des dels quals els veguers comtals (*vicarii*) i els castllans (*castellani*) controlaven el territori i n'administraven la recaptació fiscal. Durant la mutació feudal, els delegats de l'autoritat comtal s'apropriaren dels béns i drets d'origen públic (reial-comtal) i el transmeteren a llur descendència, formant-se els llinatges principals de la noblesa penedesenca⁴⁰ (Iglésies, 1963/1988: 3-27; Barceló *et al.*, 1992: 28-54; Martí, 1993: 249-251; Batet, 1996: 25-91; Mauri i Soler, 2003: 134-138; Virgili, 2008: 11-24)⁴¹.

Entre les gestes més importants dels segles XII i XIII, destaquen la unió dinàstica del casal comtal de Barcelona amb la Corona d'Aragó (1137) i l'expansió de la Confederació catalanoaragonesa: el rei Jaume I el Conqueridor (1213-1276) conquerí València (1233-1244) i les Illes Balears (1229-1287), i Pere II el Gran (1276-1285) i Alfons II el Liberal (1285-1291) encetaren la conquesta de la Mediterrània (Salrach i Aventín, 1997: 18-50). A la segona meitat del segle XII, la repoblació del Penedès i el renaixement comercial conduïren el casal de Barcelona a fundar Vilafranca (1191), bressol d'un mercat (post. 1177) i d'una fira (post. 1191) i nus de tres eixos viaris⁴². Durant el segle XIII, el poder municipal instituï el Consell General (1257), els consellers del qual participaven en les Corts Catalanes en qualitat de representants d'una vila reial. A les Corts de 1283, s'oficialitzaren les nou vegueries reials com a districtes substituïts dels antics comtats. Consolidada a finals de la centúria, la vegueria de Vilafranca comprenia el territori entre el Llobregat i el Gaià, l'Anoia i el mar, inclòs tot el Montmell (Solé Bordes, 1992: 213-216; Soler Sala, 2002: 82-83; Masachs, 2008: 87-119; Soler, 2015: 70-77).

La primera referència històrica del castell del Montmell⁴³ (B: fig. 13-16) data del 17 d'abril del 974, en què Vives, bisbe de Barcelona (974-995), amb el consentiment de Borrell II (927-992), comte de Barcelona, Girona i Osona (947-992), i del capítol catedralici, expedí una carta de franqueses amb la qual eximia la població de l'indret de pagar tots els censos i serveis, tret del delme i els primers fruits de les

³⁸ El mot *marcha* (o *marchia*) és un concepte geopolític, no pas geogràfic. En aquest cas, defineix tota la franja de territori al sud del comtat de Barcelona que s'havia conquerit al califat de Còrdova i que s'estava estructurant des del punt de vista polític i administratiu. Els límits de la *marcha* no sempre són ben definits i van canviant al llarg dels segles. La *Marcha Extrema* del comtat de Barcelona seria la superfície territorial compresa entre el Llobregat i el Gaià, la serra d'Ancosa-Miralles i el mar, aproximadament (Miquel, 1997: 27-30). Sobre les fronteres a l'edat mitjana, veg.: Torró, 2001: 5-32.

³⁹ Les comarques actuals de l'Anoia, l'Alt i el Baix Penedès, l'Alt Camp i el Garraf.

⁴⁰ Alguns llinatges nobiliaris del Penedès comtal foren els Banyeres, els Besora, els Castellet o els Castellsvell. Veg.: Benet, 1983: 67-86.

⁴¹ Des dels orígens del Penedès, el castell i el terme d'Olèrdola foren afavorits amb franqueses (990, 1025, 1039 i 1108), conegudes com les «franqueses del Penedès» per l'abast territorial que tenien (Masachs, 2008: 87-93). I fou en aquest context concret, el del Penedès feudal, que Mir Geribert († 1060), l'autoproclamat «Príncep del Penedès», emprengué una revolta nobiliària (c. 1044-1059) contra l'autoritat barcelonina amb Olèrdola com a base d'operacions militars (Planes, 1970: 17-39; Mínguez, 1994: 191-201).

⁴² Les tres vies que convergeixen a la fossa del Penedès i que són l'origen dels caps de municipi, les viles de Vilafranca i el Vendrell, són: l'antiga Via Augusta o Heraclea (*strata Morischa, calciata Francischa* o *Mercadera*), que anava de Barcelona a Tarragona; la ruta cap a Lleida i Saragossa passant per la Bisbal del Penedès, Valls i Montblanc; i la ruta cap a Lleida i els Pirineus travessant Sant Quintí de Mediona, Igualada i el coll de la Panadella (Anoia).

⁴³ Sobre la història d'aquest castell termenat, veg.: Català Roca *et al.*, 1967/1990: 809-814; Llorach, 1980: 43-44; 1984: 243-244; Ferré Miró *et al.*, 1992: 246-248.

collites (C: doc. 1: Mas, 1914, doc. 51: 22; Font Rius, 1969, doc. 7: 11-12; Bellès, 1992: 246-247; Fàbrega i Baucells, 1995, doc. 108: 307-308; Miquel i Vila, 2005, doc. 1: 100-101). Gràcies a un document de venda del castell de Castellví de la Marca⁴⁴ amb data 19 d'abril del 960 sabem que, en aquest moment, els territoris del futur terme castral del Montmell⁴⁵ formaven part del terme de Castellví (Urpí i Resina, 1991, doc. 2: 417). Així, doncs, podem concloure que el Montmell es configurarà com a castell termenat (o districte castral) en un moment indeterminat entre el 960 i el 974, probablement amb proximitat a aquesta última data.

Al llarg del segle X i començaments de l'XI, aquest terme tenia una superfície superior a la que tindria posteriorment, a partir de la configuració del terme castral de Marmellar⁴⁶, que tenim esmentat per primera vegada en el testament del comte Ramon Borrell (992-1017) amb data 15 de febrer de 1017⁴⁷ (Baucells *et al.*, 2006, doc. 269: 621-624). A inicis del segle XI, amb la desconnexió de la serra de Marmellar (abans del 1017), el terme del Montmell ja tenia la configuració i l'extensió definitives. Els límits del districte castral s'han establert de manera errònia en els estudis historiogràfics previs (B: fig. 17-23) a causa de la influència exercida per les divisions comarcals recents (Iglésies, 1963/1988: 64; Bonnassie, 1975/1979: 108, fig. 7; Barceló *et al.*, 1992: 30; Virgili *et al.*, 1995: 34-35; Batet, 1996: 127, mapa 6; Bolòs, 2004: 75, fig. 18; Bosch, 2017, v. 2: 26, fig. 2.3.2, mapa 9.2.2). Gràcies a la documentació medieval i als límits administratius actuals, podem establir els límits exactes del terme medieval i concloure que el límit oriental del terme no finalitzava a la Cogullada, sinó que arribava fins a la conca hidrogràfica del riu Gaià i incloïa els nuclis de Vila-rodon i Vilardida⁴⁸, ambdós a l'Alt Camp. Així, la superfície històrica del Montmell era més extensa del que es pensava fins ara⁴⁹ (F: mapa 3.1).

Des dels orígens, la titularitat del Montmell correspongué al bisbat de Barcelona en tant que aquesta institució havia sigut un agent actiu en la conquesta comtal de les terres a ponent del Llobregat (Batet, 1996: 56-58)⁵⁰. Pel que fa a l'administració, el bisbat l'encomanava a uns membres de la noblesa local. Desconeixem la identitat de les persones detentores d'aquest càrrec durant el segle XI, però sabem que el llinatge dels Banyeres tingué en feu el terme des de finals d'aquesta centúria i quasi tot el segle XII: el 9 de març de 1090 o 1091, Pere Miró de Banyeres i la seva esposa Guilla l'encomanaren a Eriball Ramon de Montfar i a la seva muller Ermessenda (Urpí i Resina, 1991, doc. 12: 437-438; Baucells *et al.*, 2006, doc. 1520: 2368); i, posteriorment, el 19 de març de 1150, Ponç Pere de Banyeres l'encomanà a Berenguer de Santa Eulàlia (Mas, 1915, 11, doc. 1662: 131; Urpí i Resina, 1991, doc. 17: 443-444). Finalment, el 29 de novembre de 1181, potser per la influència de la voluntat papal⁵¹, Guilla de Banyeres retornava el litigat

⁴⁴ El «Castellot» de Castellví de la Marca fou ocupat des de l'edat de bronze (c. 2300-750/700 cal. aC) fins a la baixa edat Mitjana (s. XIV-XV). Les intervencions arqueològiques realitzades entre el 2016 i el 2018 han permès de documentar diverses fases d'ocupació contínues i molt dinàmiques entre el segle VI i el XII (Folch *et al.*, 2018: 84-101).

⁴⁵ En el document de venda s'hi esmenten, com a propietat de Castellví de la Marca, els llocs de Vilardida («*Villa Ardida*»), el puig Francàs («*ipso pug de Franchacio*») i la serra de Marmellar («*in summa serra de Marmelar*») (Urpí i Resina, 1991, doc. 2: 417), tres indrets que passarien a ésser els límits orientals i meridionals dels castell del Montmell a partir del 974 i que actualment pertanyen a les comarques del Baix Penedès i de l'Alt Camp.

⁴⁶ Amb relació al castell termenat de Marmellar, veg.: Català Roca *et al.*, 1967/1994: 802-808; Bolòs *et al.*, 1992: 249-253.

⁴⁷ La referència més antiga de Marmellar és: «*Et ipsas meas vineas quod abeo in Marmelar, que sunt ad ipso bosco, modiatas IIII et pariliatas II de terra qui ibidem sunt, ad mulier mea [...]. Et ad filio meo Galindus remaneat ipsum castrum Marmelar cum suo terminos [...]*» (Baucells *et al.*, 2006, doc. 269: 623).

⁴⁸ Convé de reconèixer que el primer autor en afirmar això fou J. Virella (1985: 8). Però, en tractar-se d'una publicació historiogràfica local i breu en extensió, la bibliografia científica posterior no es feu ressò de la importància històrica d'aquesta observació.

⁴⁹ El terme del Montmell limitava amb el de Marmellar a l'est, els de l'Albà i de Selma al nord, el riu Gaià a l'oest i la Bisbal del Penedès al sud.

⁵⁰ Aquest fet no era un fenomen aïllat i distintiu del nostre objecte d'estudi, sinó que també succeïa en altres regions de la *Marcha penedesenca*: el castell de l'Albà (Alt Camp), la Bisbal (Baix Penedès) —el topònim és molt significatiu de la propietat episcopal— els castells de Ribes, de Sitges i de la Geltrú (Garraf). Veg.: Batet, 1994: 247, esp. nota 27; 250, esp. nota 45.

⁵¹ Conservem dues butlles expedides per Alexandre III (c. 1105-1181), papa de Roma (1159-1181), a dos bisbes correlatius, Guillem de Torroja (1144-1171) i Bernat de Berga (1172-1188), en les quals es reconeixia la titularitat del Montmell («*[...] Castellum de Monte Mazello cum suis pertinentiis [...]*») al bisbat de Barcelona (Mas, 1921, 13, doc. 8 i 9: 216-222).

castell del Montmell al bisbe Bernat de Berga (1172-1188) (Mas, 1915, doc. 2091: 323; Urpí i Resina, 1991, doc. 26: 452-453; Pardo, 1994, doc. 34: 66-67). Al segle XIII, l'administració del Montmell recaigué sobre Guerau de Palamós el 1210 (Pardo, 1994, doc. 54: 84-87) i Berenguer d'Aiguaviva i Marimon de Plegamans abans del 1288 (Pardo, 1994, doc. 160 i 161: 195-196; Miquel i Vila, 2005, doc. 10 i 12: 111-113).

3.3. La senyoria de la Cogullada: dades històriques

Com el Montmell, la primera referència escrita amb relació a la Cogullada ([A: taula 3](#); [C: regests 1-19](#)) la trobem en la carta de franqueses expedida pel bisbe Vives de Barcelona. El text inclou una clàusula⁵² amb què es feien extensibles els drets i les franqueses del Montmell a la comunitat que habitava a la Cogullada («*ipsa Cuculiata*»). Es tracta d'una referència molt important, no només perquè és una confirmació documental que ens informa que el territori de la *Marcha* penedesenca no era desèrtic —és la imatge tradicional de les terres frontereres—, sinó també perquè ens demostra que, a la zona de la Cogullada, hi havia un poblament prou dens i de prou entitat veïnal com per esmentar-se'l en un document emès pel bisbat de Barcelona. No s'especifica la naturalesa jurídica de l'indret —no es precedeix de cap substantiu, per exemple *castrum*, *ecclesia* o *villa*—; probablement es tractava d'una comunitat més o menys dispersa sota la jurisdicció directa del castell del Montmell. Aquesta comunitat podria ésser anterior al segle X i deslligada de qualsevol adscripció politicoadministrativa (Mínguez, 1994: 78-115).

El segle XI és un període «fosc» pel que fa a la història de la Cogullada, atès que no ha pervingut cap dada documental datada en aquesta centúria i molt poques del Montmell en general, una tònica que es mantindria fins a finals del segle. Un silenci d'aquesta naturalesa es pot donar perquè no s'han conservat els texts escrits o bé perquè no es produïren canvis significatius⁵³ que requerissin fixar les dades sobre un pergamí. (Convé de recordar també que al llarg de l'alta i la plena edat mitjana predominaven els pactes orals per sobre dels escrits.)⁵⁴ És probable que, durant el segle XI, el poblament de la Cogullada continués amb les mateixes condicions que al segle X des del punt de vista socioeconòmic. Una dinàmica continuïsta o amb pocs canvis significatius podria ésser la causa directa d'aquest silenci documental.

Tenim moltes més dades del segle XII. Gràcies a l'esmentat document d'encomanament del 1090/1, sabem que el castell del Montmell era un feu del llinatge dels Banyeres. Aquesta era la situació de tot el terme al llarg del segle XII i afectava també la Cogullada. No fou fins a les darreries d'aquest segle, mitjançant un document amb data 19/29 de novembre de 1181, que Guilla de Banyeres retornà el terme del Montmell, inclosa la Cogullada, al bisbe Bernat de Berga ([C: doc. 5](#); Urpí i Resina, 1991, doc. 26: 452-453; Pardo, 1994, doc. 34: 66-67). En aquest text s'observa que la Cogullada ja tenia alguna mena de fortificació —ja era un lloc central⁵⁵— que s'havia encomanat a uns *milites*⁵⁶, els Bessons. Fou en aquest període que Guilla de Banyeres devia subjugar els seus súbdits, atès que, amb una querimònia posterior al 1158, Bonet i la seva muller Ramona, individus lliures de la Cogullada, es queixaven al casal barceloní dels greuges

⁵² Referència: «*Similiter firmamus et pactum superiorem ferimus ad Cuculiata cum omnes terminos de supradictum Montem Macellum ad ipsa Cuculiata in ea ratione vel firmitate quod supra reteximus*» (Mas, 1914, doc. 51: 22; Font Rius, 1969, doc. 7: 11-12; Bellès, 1992: 246-247; Fàbrega i Baucells, 1995, doc. 108: 307-308; Miquel i Vila, 2005, doc. 1: 100-101).

⁵³ Els documents medievals deixaven constància dels canvis, no de les permanències. Veg.: Feliu, 1996: 24.

⁵⁴ A l'Europa occidental, entre els segles VIII i XII, només els agents de poder (monarques, comtes, bisbes, etc.) tenien necessitat d'escriure per tal de governar, justificar la seva situació socioeconòmica i política, així com les accions i les decisions que prenen. En l'esfera privada, l'escriptura no era un element imprescindible. De fet, els texts privats es generalitzaren a partir del segle XII endavant, amb la institució notarial, que es considera privada des del punt de vista diplomàtic (Piñol, 2018: 13-15, 24-25).

⁵⁵ Un *lloc central* és l'indret d'un territori, més o menys centric geogràficament, que acull funcions de tipus administratiu, judicial, eclesiàstic o comercial (Bolòs, 2000: 158-159; 2003: 148-151). A tall d'exemple, l'ajuntament i l'església parroquial serien els llocs centrals d'un municipi actual, entre altres.

⁵⁶ Cavallers, membres de la baixa noblesa. Veg.: apartat 5.2.b.

infringits per Guilla, la seva senyora feudal («*dom[i]na mea*»), i per un «seuac», Raimon Cola (C: doc. 4: Urpí i Resina, 1991, doc. 22: 449).

Els documents més importants són de finals del segle XII. Tenim constància que el bisbe Ramon de Castellvell (1189-1200) encomanà l'administració i la defensa de la Cogullada a un individu de nom Arnau (I) de Bessons el 13 d'abril de 1192. Entre la recaptació fiscal, el bisbe es reservava els lloçols, els delmes, les primícies i una mitgera d'ordi anual. Alhora, Arnau (I) de Bessons es comprometia a complir uns determinats serveis militars al bisbe (veg. apartat 5.2.b). Un dels aspectes més important d'aquest document és que la Cogullada no només era un centre habitat amb un nucli fortificat de certa entitat física («*illam domum nostram*») —sense considerar-se'l un castell (*castrum*)—, sinó que estava dotada d'una senyoria, és a dir, d'un districte territorial on exercia la seva jurisdicció (C: doc. 6: Mas, 1915, doc. 2218: 59; Pardo, 1994, doc. 39: 71-72; Miquel i Vila, 2005, doc. 7: 107-108). En una donació de terres posterior amb data 29/30 de maig de 1192, en què Arnau (I) de Bessons i la seva muller Estel·la cedien terres a Guillem de Pontons, s'especifica que aquesta senyoria era una quadra («*in ipsa quadra de Cuguyata*») (Pardo, 1994, doc. 40: 73; Miquel i Vila, 2005, doc. 3: 102-103). I encara en el mateix segle, el 6/7 de gener de 1196, Guerau de Bessons, germà d'Arnau (I), juntament amb la seva esposa Guillema, venien els béns i els drets que tenien a la Cogullada al seu germà (C: doc. 9: Pardo, 1994, doc. 46: 77; Miquel i Vila, 2005, doc. 5: 104-106).

El segle XIII és l'última centúria de la qual tenim documentació escrita referent a la Cogullada. El 25 de novembre de 1221 els detentors de la Cogullada, Arnau (I) i Estel·la, donaren com a escriu al seu fill, Guillem de Bessons, una part dels béns i els drets de la Cogullada amb motiu de la unió amb la seva promesa (*sponsa*) Berenguera (C: doc. 11: Miquel i Vila, 2005, doc. 6: 106-107). En desconeixem la raó concreta, però aquest matrimoni juntament amb el germà del marit, de nom Arnau (II), vengueren els drets de la Cogullada al bisbe Pere de Centelles (1241-1252) a canvi de 1.400 morabatins⁵⁷ vint anys després, el 5/7 de maig de 1247 (C: doc. 12: Pardo, 1994, doc. 98: 127; Miquel i Vila, 2005, doc. 8: 108-110). En una carta amb la mateixa data, Blanca de Bessons, germana d'Arnau (II) i de Guillem, declarà al bisbe que havia renunciat a exigir la llegítima⁵⁸ sobre la Cogullada als seus germans a canvi de percebre 100 morabatins (C: doc. 13: Pardo, 1994, doc. 99: 127; Miquel i Vila, 2005, doc. 9: 110). Així, doncs, podem concloure que el llinatge dels Bessons custodià i administrà la Cogullada durant 100 anys, des de mitjan segle XII fins a mitjan segle XIII i, probablement, renuncià a la senyoria per motius econòmics (veg. apartat 5.2.b). En qualsevol cas, no tenim cap altra referència d'aquesta família més enllà del 1250, a excepció d'una breu referència en el testament del bisbe Pere de Centelles (1241/3-1252) amb data 23 de març de 1251 (C: doc. 14: Valls Taberner, 1929/1991, doc. 11: 31-35).

Gràcies a una àpoca amb data 3/10 de febrer de 1288 destinada al bisbe Bernat Pelegrí (1288-1300), sabem que Berenguer d'Aiguaviva, un cavaller de la noblesa local⁵⁹, i Arnau de Bastida administraren la senyoria durant la segona meitat del segle XIII (C: doc. 15: Pardo, 1994, doc. 160: 195-196; Miquel i Vila, 2005, doc. 10: 111). Per una declaració de Berenguer de Jorba, veguer de Vilafranca i Montblanc, amb data 22 de febrer de 1288, sabem que la seu de Barcelona pagà 2.500 sous a Berenguer d'Aiguaviva perquè es fes càrrec del Montmell i de la Cogullada (C: doc. 17: Miquel i Vila, 2005, doc. 11: 112). I per una declaració del 10 de febrer de 1288, tenim constància que, durant la segona meitat del segle, en un moment

⁵⁷ De l'àr. *dinar murabitiyya*, moneda d'or almoràvit emprada com a referència dels sistemes monetaris de l'Occident cristià des del segle XII endavant (Olivera, 2002/2012: 315).

⁵⁸ En el dret català medieval, la *llegítima* era la porció de l'herència que un testador o una testadora no podien reclamar perquè la llei l'assignava als parents de línia directa (Aventin, 1994: 465-471; 2004: 477).

⁵⁹ Aquest llinatge es vincula amb l'honor d'Aiguaviva, ubicat al poble homònim del terme municipal del Montmell, la primera referència del qual («*ecclesiam Sancti Petri ad Aquam Vivam cum earum decimis, finibus et terminis*») data del 987 (Abadal, 1920: 197-200).

indeterminat, el mateix bisbe encomanà el castell i la fortificació de la Cogullada a Marimon de Plegamans (C: doc. 16: Pardo, 1994, doc. 161: 196; Miquel i Vila, 2005, doc. 12: 112-113).

Des de finals del segle XIII, la Cogullada desapareix de la documentació en tant que nucli fortificat i districte territorial. No obstant això, en roman el topònim en la «val de la Cogullada» (probablement la vall de Cal Garrigó) i en relació amb un mas, Can Ferrer (de la Cogullada), documentat per primera vegada a començaments del segle XVI, el 1515 (C: doc. 18: Companys, 1997: doc. 59, 39). Aquesta masia encara es conserva actualment: ubicada a l'extrem sud de la serreta, se la coneix amb la denominació significativa de Can Ferrer Vell i articula un petit caseriu que es desenvolupà a partir de l'edat moderna endavant (s. XVI-XX).

4. L'articulació física i administrativa del territori

L'apartat present és un dels pilars d'aquest treball car ens ha de servir per aconseguir el segon objectiu (apartat 1.2.b), que consisteix a definir i caracteritzar el territori de la Cogullada com a espai geogràfic i jurisdiccional, és a dir, com a senyoria: els punts centrals d'articulació, les delimitacions i les vies de circulació. I, de retruc, ens permetrà d'assolir el primer i el quart objectiu (apartat 1.2.a i d).

4.1. L'organització administrativa de l'espai

Segons les dades escrites, la Cogullada no s'havia articulada com a districte jurisdiccional durant els segles X i XI ([F: mapa 3.2](#)). En la documentació conservada, apareix tan sols com un topònim genèric⁶⁰, sense substantiu, que defineix un enclavament habitat per un col·lectiu humà sense entitat jurídica definida, una denominació que ha pervenut fins als nostres dies en la del llogaret de Can Ferrer de la Cogullada. Es tracta d'un topònim romànic, d'origen llatí, derivat del concepte *cūculla* -*ae* (cat. 'caputxa'), que en molts indrets ha passat a denominar un aflorament litològic més o menys prominent⁶¹ (Coromines *et al.*, 1992: 808-810; Coromines, Gulsoy i Cahner, 1995, 3: 403). Tant per la pervivència del topònim en el seu indret originari com pel seu significat etimològic, no hi ha dubte que es refereix a la serreta de Can Ferrer i que cal relacionar-lo amb les estructures arqueològiques que s'hi han identificat.

Les intervencions arqueològiques dels anys vuitanta i noranta no permeten de documentar cap nivell dels segles X-XI a la Cogullada i, tan sols per paral·lels arquitectònics, s'ha atribuït la torre de la fortificació al període comtal (Miquel i Vila, 2005: 84). Com que les excavacions es dugueren a terme només en una mínima part del conjunt, no podem descartar que els nivells fundacionals de l'aglomeració d'estructures de la Cogullada puguin ésser del segle X o XI, sinó anteriors. Del que no hi ha dubte és que, als segles X-XI, la Cogullada *no* era un lloc central amb funcions politicoadministratives, sinó un assentament que depenia directament del castell del Montmell. I, en no ésser un nucli rector, no tenia uns límits jurisdiccionals definits més enllà dels propis del terme castral del Montmell, i estava flanquejada pels termes de l'Albà i de Selma al nord, Vila-rodon a l'oest i el Codony a l'est.

El feu del Codony sí que estava configurat des de la segona meitat del segle XI endavant. Gràcies a una carta d'encomanament amb data 24 d'octubre de 1078, en què Dalmau, Ponç Guerau, Pere Mir de Banyeres, la seva muller Guilla i el bisbe Umbert (1069-1085) establiren a Guillem Ponç la torre del Codony (Urpí i Resina, 1991, doc. 11: 436-437; Baucells *et al.*, 2006, doc. 1339: 2084-2085), coneixem els límits jurisdiccionals del Codony. El territori jurisdiccional adscrit a aquesta torre anava des dels límits de l'Albà i Selma (nord) a un punt no identificat del fons de Torrossolla (sud), i des de la muntanya de Sant Marc i el coll de Mas Solà (est) fins a un punt no identificat de la serreta de Can Ferrer (oest)⁶². Els mateixos límits es ratificaren en una altra carta d'encomanament amb data 28 d'abril de 1088 en què Guifré Isarn i

⁶⁰ Sobre els topònims de la Cogullada, veg.: [A: taula 4](#).

⁶¹ Sobre el topònim romànic català de *Cogul* amb relació a un cim orogràfic i els múltiples derivats (*Cogullons*, *Cogullada*, etc.), veg.: Moreu-Rey, 1965: 24 i 66; Domingo, 1997: 73-74. Alguns dels veïns de Can Ferrer, com la família Andreu Martorell de cal Ros ([E: fitxa d'entrevista 2](#)), creuen que el topònim derivava de l'ocell homònim, la cogullada (*Galerida cristata*), una au que habita a les regions temperades d'Euràsia i Àfrica. És un topònim romànic, fossilitzat en l'antropònim de Can Ferrer (abans Canferré o Canferrer), que es perdé a mitjan segle XX i que es recuperà per obra d'Helena Arribas i Esteve (Reus, 1956), professora i exalcaldessa del Vendrell (2003-2007). Per la seva banda, l'antropònim de *Can Ferrer* és més modern (posterior a la baixa edat mitjana, s. XV), deriva de «casa d'en Ferrer» (Moreu-Rey, 1965: 69).

⁶² La referència és la següent: «*Sunt autem hec in comitatu barchinonensi, intra termino castris Montis Macelli, in loco prenomato ad ipsum Codonium. Habent autem terminum universa hec ab oriente in monte Penditio et in collo Brugusso, a meridie in serra de Gualfred et in ipsa turre qui fuit de Guifredo Maiolo, ab occiduo ad ipsum Fictorium et ad ipsas Fontes subius parelades de ipso Codon et ad ipsa guardia de Vale Longa, a parte vero circii ad ipsa rocha que vocant Lobadii et in castro de Celma vel in monte de Albano.*» (Baucells *et al.*, 2006, doc. 1339: 2084).

la seva esposa Ermengarda esdevenien els detentors de l'autoritat pública a la «quadra» del Codony («*ipsa quadra de ipso Codoin*») (Miquel i Vila, 2005, doc. 2: 101-102; Baucells *et al.*, 2006, doc. 1492: 2310-2312). Així, doncs, podem observar que el feu de la Codony fou el límit oriental de la Cogullada entre la fi del segle XI i tot el segle següent. Els elements materials que el delimitaven eren una fita⁶³ («*ad ipsum Fictorium*») i una guàrdia («*ad ipsam guardiam de Vale Longa*»).

No fou fins a la segona meitat del segle XII (abans del 1181) que la Cogullada esdevingué el centre d'un domini jurisdiccional tal com es desprèn del fet que tingués una *domus* fortificada encomanada a uns membres de la baixa noblesa, els Bessons. La «castralització» o subdivisió interna dels termes castrals en feus o quadres —cèl·lules jurisdiccionals menors— fou un fenomen del segle XI endavant —com a resultat del procés de feudalització de la societat i l'aparició de la petita noblesa— i tingué lloc principalment a les terres frontereres⁶⁴ i a la Catalunya Nova (Bolòs, 1997: 45-57; Sabaté, 1998: 8-16). A les regions de frontera, es produïa per les constriccions espacials que suposava la presència andalusina a l'oest del Gaià, així com per intensificar el control de la base productora de la societat (la pagesia) i l'excedent agrari (renda) que generava (Mínguez, 1994: 191). Els límits de la senyoria de la Cogullada es poden establir amb força seguretat (F: mapa 3.3) a partir de la carta expedida pel bisbe Ramon de Castellvell a finals del segle XII, el 13 d'abril de 1192, amb la qual se l'encomanava a Arnau (I) de Bessons i a la seva esposa Estel·la. En el text, es defineixen les afrontacions de la manera següent:

«Sicut afrontat ab oriente in tenedone Andree [...]; a meridie sicut dividit ipse torrens qui ibi est; ab occiduo, in torrente qui venit de Vilella et pervenit ad torrentem de Mala Cegera, et venit ad podium qui est inter te et B(erengarium) de Torrente Farnos [...]; a circio, in cacumine serre qui est inter te et Albanum [...]» (C: doc. 6: Miquel i Vila, 2005, doc. 7: 107-108).

El límit septentrional coincidiria amb l'actual serra de Cal Baró, anomenada d'aquesta manera per la masia homònima ubicada al vessant sud d'aquest serral. Des de l'extrem nord-oest, el límit seguiria per l'oest el retomb del Maltorrent («*torrente qui venit de Vilella*»), procedent de Vilella i tributari del torrent de Maçana⁶⁵ o de Cal Garrigó («*torrente de Mala Cegera*»), i continuaria fins al puig de Pedrafita («*podium*»), que seria l'extrem occidental. El límit oriental és més difícil d'establir, car el text el situa a partir d'un alou («*tenedone Andree*»); però, probablement, coincidiria amb l'extrem de la serreta de Can Ferrer, on finia el terme del Codony. I, finalment, amb relació al límit meridional, el document esmenta únicament la presència de torrents («*ipse torrens*»). Pensem que la línia fronterera sud de la demarcació coincidiria amb tota la carena sud-oest del Montmell, des del Puigmoltó fins al puig de les Forques. Aquesta hipòtesi es basaria tant en la lògica medieval d'emprar una carena muntanyenca com a límit fronterer (Bolòs, 2004: 119) com per la presència, al vessant nord del Montmell, de nombrosos (9) torrents, que han originat el topònim de «Les Fontanilles»⁶⁶ i que podrien correspondre's als «*torrens*» esmentats en el document. A més a més, per les fonts etnogràfiques (E: fitxa d'entrevista 3: Sr. Antoni Galofré Ferré), sabem que el Puigmoltó s'anomena/va així per ésser el punt de partió de quatre o cinc grans propietats⁶⁷,

⁶³ En la documentació medieval, un *fictorium* (i les seves múltiples variants escrites, p. ex. *fictorum*, *fictore*, *fitore*, *fitorio* o *fitor*) era una fita o un molló que s'utilitzava per senyalar els límits d'un terme jurisdiccional o d'una propietat (Bastardas, 1960/2001: 82-84).

⁶⁴ Sobre la *castralització* d'altres territoris de frontera, tindriem altres exemples al Prepirineu, com el del terme del castell de Mur (la Guàrdia de Noguera, Pallars Jussà). Veg.: Sancho, 2002: 653-655; 2009b: 65-74.

⁶⁵ Topònim transmès per J. Virella (1985: [s/n], mapa cartogràfic).

⁶⁶ A començaments del segle XX, les Fontanilles regalaven d'aigua, segons els testimonis etnogràfics (E: fitxa d'entrevista 4).

⁶⁷ Segons el Sr. Antoni Galofré Ferré, el Puigmoltó és un cim que actua/va de punt de partió entre quatre o cinc finques: el mas d'en Guerra, el mas de Pedrafita, cal Ferrer Vell (cal Pastoret) i un o dos més. Es diu que els propietaris es reunien al cim per coure i consumir un moltó en una llosa que hi ha (E: fitxa d'entrevista 3). De fet, actualment el Puigmoltó continua essent el límit entre el terme del Montmell i el de Vila-rodonà i entre les comarques del Baix Penedès i de l'Alt Camp. Aquesta història també està recollida a: Vives Farrés, 2015: 39.

quelcom que podria ésser l'herència dels límits medievals. Així, doncs, creiem que aquests serien els límits de la senyoria de la Cogullada entre els segles XII i XIII.

Per les evidències documentals i arqueològiques, observem que els elements que definien els límits eren: una propietat immoble (la tinença d'Andreu), un curs hidrogràfic (el Maltorrent), tres aixecaments orogràfics (la serra de Cal Baró, el puig de Pedrafita i la serra del Montmell des del Puigmoltó fins al puig de les Forques) i un menhir d'origen prehistòric⁶⁸ (D: fitxa reg. 1). Des del punt de vista quantitatiu, sembla ser que les característiques orogràfiques i geomorfològiques —més que no pas les socioculturals— condicionaren en gran mesura la configuració i la morfologia de la senyoria estudiada. A diferència del que hauria pogut succeir anteriorment, a partir del segle XI i en especial al XII, discernim una certa obsessió, al Montmell⁶⁹, d'establir uns límits objectius i clars, atès que d'ells depenia (o no) l'exercici jurisdiccional de l'estament nobiliari i de la resta de delegats de l'autoritat pública-comtal i la consegüent recaptació fiscal i senyorial. Si la nostra proposta és correcta (F: mapa 3.3), la senyoria feudal de la Cogullada tenia una morfologia sub-rectangular irregular i una extensió superficial aproximada de 830 hm² (8,3 km²). Es tractava bàsicament d'un districte *fluvial*: amb aquest terme volem explicar que els pols centrals de la senyoria eren els dos fondos de valls, dues àrees fluvials, que drenen les aigües superficials de les serres, mentre que els límits nord, sud i est coincidien amb els interfluvis. Els punts més alts eren els cims de la carena sud-oest del Montmell, com la Roca de l'Àliga (649), el puig de les Forques (708) i el puig de Migdia (689); mentre que els indrets més baixos es trobaven a la llera del torrent de Pedrafita, a l'altura del límit occidental: a 347 m (B: fig. 24).

Els programes de SIG ens permeten de realitzar múltiples anàlisis espacials a partir de logaritmes matemàtics. Si calculem el centroid del polígon de la senyoria podem verificar que quasi coincideix amb el punt central del feu, la fortificació (F: mapa 2.0). Al seu torn, els SIG permeten de fer anàlisis de visibilitat (*viewshed analysis*) a partir d'un simple algoritme que codifica els píxels d'un model d'elevació de terreny (MET) en un *raster* binari b/n. Aquest càlcul permet de conèixer l'extensió superficial de l'àrea visible des d'un punt topogràfic determinat, així com identificar si es produeix la intervisibilitat entre assentaments. (Hi ha factors, però, que no es poden calcular amb els SIG, com la massa arbòria o la variabilitat de les condicions atmosfèriques.) Per bé que tenir el control visual d'un territori no implica necessàriament tenir-ne el control efectiu, sí que permet d'obtenir informació de les fonts de recursos, de les vies de comunicació i dels moviments humans (Zamora-Merchán, 2006: 43-49; 2013: 83-92; Bosch, 2017: 23-27).

En qualsevol assentament humà del passat el control visual de l'espai era una condició important i aquesta funció esdevenia essencial quan es tractava de centres politicoadministratius i durant els períodes d'inestabilitat politicomilitar, com succeïa a la *Marcha* penedesenca entre els segles X i XII. L'anàlisi de visibilitat realitzada amb relació a la fortificació de la Cogullada (F: mapa 2.1 i 2.2) ens permet d'observar que la seva ubicació en altura, al cim de la serreta de Can Ferrer, no era casual, sinó que perseguia el control visual (i efectiu) del territori i la defensa natural. Aquesta anàlisi de SIG ens permet d'arribar a dues conclusions: a) primerament, que es produeix una coincidència absoluta i molt significativa entre el domini visual des del punt central i els límits jurisdiccionals de la senyoria, especialment els del nord, el sud i l'est; i b) segonament, que la fortificació controlava en tot moment els nuclis rectors (el Montmell i l'Albà), els

⁶⁸ La Pedra Dreta o Pedra Alta és un menhir d'origen prehistòric, probablement de l'edat de bronze (c. 2300-750 cal. aC), documentada per primera vegada el 1896 i el 1909 (Teixidor, 1896: 144; Gibert, 1909: 74-76; Solé Caralt, 1948: 35; Ripoll, 1962: 337-338; Virella, 1978: 246). Se l'emprà com a fita termenal per a la senyoria de la Cogullada durant la plena edat mitjana (s. XI-XIII). El topònim de *Pedrafita*, que actualment denomina diversos elements de l'indret (un mas, un puig, un torrent, unes coves, etc.), és una prova fefaent de la importància termenal d'aquest monòlit des de l'època feudal-romànica endavant. Sobre topònims d'aquesta naturalesa, veg.: Moreu-Rey, 1965: 78.

⁶⁹ La necessitat de definir límits es produí, des del darrer terç del segle XI, a les senyories del Codony i de la Cogullada i a la dominicatura de la Juncosa.

moviments de la població (l'assentament concentrat i les vies de comunicació) i les fonts de recursos més pròxims (les terres dels fondos de vall i els cursos hidrogràfics) ([B: fig. 25-28](#)).

Amb relació a l'extensió i la morfologia cartogràfica de la senyoria, esdevé de gran utilitat aplicar el mètode dels polígons de Thiessen-Voronoi, que consisteix en un càlcul d'interpolació simple basat en la distància euclidiana: es tracen les mediatrises entre diversos punts topogràfics i les interseccions entre aquestes línies imaginàries permeten de dibuixar una xarxa de polígons en un pla bidimensional que representen la territorialitat matemàtica assignada a cada punt. Quan apliquem aquest càlcul geogràfic en un mapa dels assentaments del Montmell des de mitjan segle XII endavant ([F: mapa 2.3](#)), obtenim el polígon teòric de la Cogullada. El resultat és molt significatiu, car els límits matemàtics sud i est es corresponen amb la nostra proposta esbossada a partir de la documentació; quelcom similar es pot dir del límit nord. L'únic límit no coincident és l'occidental, atès que el càlcul de Thiessen el situa més a ponent. Aquesta indefinició topogràfica del vessant oest de la senyoria podria justificar la importància simbòlica del menhir de la Pedra Alta així com la pervivència del topònim «Pedrafità» des de l'edat mitjana fins a l'actualitat.

La Cogullada es dissolgué com a unitat administrativa en un moment indeterminat de finals del segle XIII o inicis del XIV. En aquesta dinàmica, els límits sud i est foren embeguts pel mateix terme castral del Montmell. Però, en canvi, tot el límit occidental (des del retomb del Maltorrent fins al Puigmoltó) s'ha mantingut sense cap mena de modificació fins a l'actualitat. Pel que fa al límit nord, la frontera ha perviscut amb petites modificacions del traçat. Per tant, comparant les dades documentals i la cartografia topogràfica actual, podem concloure que les delimitacions de la senyoria medieval de la Cogullada, una porció territorial escindida del terme castral als segles XII-XIII/XIV, han acabat fossilitzades en els propis límits d'època contemporània del terme municipal del Montmell i de l'extrem nord-oest de la comarca del Baix Penedès⁷⁰. Per tant, amb això podem demostrar el plantejament teòric de J. Bolòs (1995: 18; 1997: 41-45), segons el qual estudiar el període medieval del nostre país ens permet de conèixer les bases de les demarcacions administratives dels nostres dies.

4.2. Els espais d'hàbitat

Si bé parlem exclusivament d'«espais d'hàbitat», convé de recordar que la divisió funcional dels espais i dels edificis en l'àmbit rural és un fenomen molt recent, de mitjan segle XX endavant, i que, amb anterioritat, també a l'edat mitjana, a les estructures d'hàbitat s'hi duïen a terme moltes activitats econòmiques, d'emmagatzematge i de producció domèstica. Així, és difícil assignar una etiqueta concreta als contextos arqueològics, per bé que, en determinats moments, sempre hi ha un ús dominant (Sancho, 2015b: 33-34). Aquest subapartat l'hem dividit en les dues seccions temàtiques següents: a) l'hàbitat semi-concentrat i b) l'hàbitat dispers.

a) Hàbitat semi-concentrat: la Cogullada

Al sector I, la fortificació de la Cogullada ([D: fitxa reg. 2](#)), excavada entre el 1990 i el 1992, funcionava de centre administratiu, politicomilitar i residencial de la família nobiliària que regia i explotava el feu. Aquesta petita fortalesa es troba ubicada al cim de la serreta de Can Ferrer, en un clar de la pineda de la carena, a uns 10 minuts caminant des del dipòsit d'aigua. El complex, construït en un aflorament litològic de 10 × 28 m, està centralitzat per una torre de secció circular de dimensions diminutes (Ø ext.: 4; Ø int.: 1,3). Al vessant nord d'aquesta torre, hi ha un recinte de planta rectangular (4,5 × 7,6) delimitat per murs de 70 cm de gruixària. Al flanc oriental, adossada a aquest recinte, hi ha una cisterna de planta rectangular (1,3 × 1,5) amb els murs interns impermeabilitzats amb morter hidràulic. Per la seva banda, al vessant sud

⁷⁰ Les comarques són unes demarcacions administratives implementades al Principat de Catalunya el 27 d'agost del 1936. Veg.: Lara *et al.*, 1997, 6: 634.

de la torre hi ha un segon recinte de planta rectangular ($4 \times 7,3$) amb una obertura d'accés ($\leftrightarrow$: 1,1) a l'extrem meridional del mur oriental. Al centre de l'àmbit s'hi documentà una estructura de combustió (80×90 cm) construïda amb lloses de morfologia subrectangular. A l'extrem sud de tot el complex es construí un pati de planta rectangular i de dimensions considerables (7×10), delimitat per un mur de 80 cm de gruix. Per paral·lels tipològics, la torre es data en un moment primerenc, vers el segle X o l'XI, mentre que la resta d'estructures adjacents se situen entre els segles XII i XIII (Miquel i Vila, 2005: 78-88). L'àrea total de l'edificació en la seva darrera etapa era d'uns 133 m². Naturalment, la fortificació era un espai d'hàbitat de la família nobiliària, però també era un instrument de control administratiu-fiscal i de coerció psicològica de la pagesia que vivia al feu (Gutiérrez González, 2006: 69).

L'assentament d'hàbitat⁷¹ de la Cogullada està ubicat al vessant nord-oest de la mateixa serra, just a sota de la fortificació, a uns 500 m d'altitud. Es troba a l'actual obaga de Cal Ros, un alzinar força dens integrat per alzines de fulla petita, pins blancs i un sotabosc mediterrani espès. En trobar-se en un vessant amb pendent, el conjunt d'hàbitat s'organitza en tres terrasses o nivells irregulars, successius i d'uns 200 m de longitud, aproximadament. La terrassa inferior està delimitada per un camí abandonat, el camí vell de la Cogullada, d'uns 120 m de longitud, sostingut per un mur de contenció construït amb blocs de pedra, grans, lleugerament escairats i lligats amb fang. D'aquest mur, tan sols se'n conserven dos trams (veg. apartat 4.3), ja que la resta està esbotzada per la pressió exercida per les arrels de les alzines al llarg dels segles. Per la seva banda, el vessant sud-est de la serra no presenta estructures arqueològiques, probablement a causa del pendent, que en alguns indrets supera el 50 %.

L'assentament es compon d'un conjunt d'11 àmbits (D: fitxes reg. 3-14) que s'agrupen en dos espais físics separats: el sector III (segons la terminologia emprada per Guidi-Sánchez, 2011: 102), que es troba a l'extrem més meridional del context arqueològic i es compon dels àmbits A, B i C-D; i el sector II, que es troba al sector septentrional del jaciment i s'integra pels àmbits E, F, G, H, I, J, K, L i M. Cadascun dels àmbits està constituït per un o dos recintes (visibles) i de planta rectangular irregular. L'àrea interior oscil·la entre els 5,04 m² de l'àmbit E i els 53,23 m² de l'àmbit G —mesures relatives—, obtenint una mitjana de 38 m². Alguns dels àmbits es construïren íntegrament amb murs (àmbits A i E), mentre que la majoria s'excavà parcialment en el substrat litològic calcari del vessant nord de la serreta (els àmbits B, F, G, H, I, J, K, L i M). Els murs, si sobresurten dels nivells d'enderroc i de la capa vegetal, presenten una potència de fins a 180 cm d'alçària i oscil·len entre els 70 i els 110 cm de gruix. Estan construïts amb blocs de pedra de grans dimensions, poc tallats i força irregulars; només els carreus dels escaires presenten una morfologia més uniforme i ben acabada que permet de qualificar-los de carreus. En alguns indrets puntuals (com el mur nord de l'àmbit K o el mur de contenció de l'àmbit L), s'observen filades d'*opus spicatum*, és a dir, lloses col·locades en disposició d'espina de peix, una tècnica constructiva que ens confirmaria la cronologia medieval dels contextos. Actualment, els blocs que conformen els murs estan units sense cap tipus d'argamassa, com si s'haguessin erigit amb la tècnica de la pedra seca; però no podem ignorar la possibilitat que s'hagués emprat fang, avui erosionat, com a element de lligam. Alguns dels àmbits esmentats, especialment els dels nivells superiors (àmbits C-D, G i L), posseeixen uns murs de contenció que, a manera de feixa, esglaonen el pendent on s'erigiren els recintes.

La comunitat de la Cogullada vivia en un assentament d'altura, a 500 m, a uns 80-100 m per sobre del fondo de Cal Garrigó (B: fig. 29-31). És un model d'ubicació del poblament molt generalitzat en els territoris de frontera de l'alta i de la plena edat mitjana, entre els segles IX i XIII (Bolòs, 1993: 333-334). En aquest cas, l'assentament feudal es troba a l'obaga de la serra per motius —creiem— orogràfics (la solana és massa costeruda). Però, en canvi, alguns autors han sostingut la tendència, per part de les comunitats feudals d'altres territoris de frontera, d'establir-se als vessants de solana, tal com es pot comprovar en els

⁷¹ Malgrat que la funció principal d'un assentament és l'hàbitat, cal recordar que s'hi duen a terme moltes activitats de naturalesa econòmica i productiva.

llogarets d'origen altmedieval de la vall de Sant Esteve de la Sarga, al nord del Montsec d'Ares, al Pallars Jussà (Fernández González, 2000: 123-132; Sancho, 2009: 279-285). Actualment, la ufana del bosc emmascara la línia de l'horitzó, però l'anàlisi de visibilitat ([F: mapa 2.4](#)) ens permet de constatar que la comunitat veïnal de la Cogullada controlava tot el vessant septentrional de la serreta, tot el fondo de Cal Garrigó i els passos d'accés i/o sortida del sud-oest. Per tant, dominava visualment les vies de circulació i els horitzons edífics més aptes per explotar des del punt de vista agrícola. Des del nucli d'hàbitat no veien absolutament res del fondo de Pedrafita-Torrossolla, un punt mort que els col·locaria sota l'empara i el sotmetiment directes de la fortificació: llavors, com ara, el poder intentava tenir més informació.

En un primer moment, es definí l'assentament medieval de la Cogullada com un exemple paradigmàtic del model feudal de l'encastellament en la mesura que es tractava d'un nucli de població construït a redós d'una fortificació (Miquel i Vila, 2005: 88). Personalment, i admetent que aquesta observació és certa en bona mesura, pensem que la Cogullada respon a un desenvolupament històric més complex. El fet que tinguem documentats uns «habitants de la Cogullada» en una carta de franqueses —no de poblament— del segon terç del segle X ens demostra que hi havia una comunitat humana preexistent, que habitava de manera més o menys agrupada a la serra de la Cogullada i que romania «lliure» de les estructures jurídiques i econòmiques feudals que s'imposarien a partir del segle XI. Amb posterioritat, des de mitjan segle XII, amb l'ascens polític i econòmic de la família dels Bessons, aquest veïnat quedà subjugat a uns poders feudals locals, que no haurien originat l'assentament —ja existent d'antuvi—, sinó que l'haurien consolidat com el model d'hàbitat més eficient per controlar el col·lectiu humà i percebre'n l'excedent de la producció sota la forma de renda senyorial. Defensem aquesta teoria, que és més dilatada en els segles i més complexa, si bé som conscients que caldria una intervenció arqueològica en extensió per confirmar que realment existí alguna forma d'ocupació semi-concentrada anterior al model feudal del segle XI⁷².

b) Hàbitat dispers: la Joncosel·la i l'espluga de l'Archonada

El poblament dispers a la Cogullada feudal està representat pels masos i les balmes. El mas (ll. *manso*) se'l defineix com una unitat familiar d'explotació agrícola, pecuària i forestal integrada per un habitatge (*casa*, *casale*, *domus*)⁷³ i un lot de terres conreables i explotables, la masada (*pertinentiis*) (To, 1993: 159; Bolòs, 1998: 95; To, 1999: 31-33; 2000: 265). El mas feudal troba els orígens en l'època carolíngia (s. IX-X), si bé no es generalitzà als comtats catalans fins al segle XI endavant arran del canvi feudal, en un procés anomenat «emmasament» (s. XI-XIII), que consistí a organitzar la població en unitats productives i fiscals rígides i indivisibles (d'entrada) (To, 1993: 157; Bolòs, 1998: 98; 2004: 256). Car això era el més important: el mas era una peça més de l'engranatge feudal, era una cèl·lula de producció d'excedents sotmesa a la fiscalitat pública i a la sostracció senyorial. Perquè el sistema fos sostenible, als comtats i al Principat es recorregué a la transmissió indivisible del mas a l'hereu o a la pubilla (Salrach, 1997: 33-35; To, 1999: 34-41). Només durant la baixa edat mitjana, a partir del segle XIV, els masos començaren a dividir-se en unitats menors, com les bordes i les masoveries (To, 1993: 160; Bolòs, 2004: 257).

Amb relació a la Cogullada, ara com ara no tenim cap notícia de cap mas abans del segle XII⁷⁴. La primera referència al respecte la trobem en una carta de donació amb data 11 de desembre de 1192 ([C: doc. 8](#); Pardo, 1994, doc. 42: 75; Miquel i Vila, 2005, doc. 4: 103-104) amb la qual el bisbe Ramon de Castellvell donava als germans Arnau (I) i Guerau de Bessons, els cavallers de la Cogullada, el mas de la Joncosel·la («*illum mansum cum suis pertinentiis qui dicitur de Jonchosella*»). Aquest mas no s'ha ubicat mai en un

⁷² Amb relació a l'hàbitat, també hi hauria una categoria a cavall del tipus dispers i el concentrat, el de semi-concentrat, representat pels vilars (*villares*, *villaruncules*). Veg.: [Annexos A: taula 5](#).

⁷³ L'àrea d'habitatge dels masos medievals és prou ben coneguda arran de les intervencions arqueològiques. Veg.: Bolòs, 1998a: 44-46; 1998b: 95-111, esp. 100-102.

⁷⁴ Aquest fet no és absolut per descartar que hi hagués hagut quelcom més assimilable a la definició del mas medieval.

mapa. Les afrontacions esmentades al text són les següents: «*Sicut afrontat ab orientis in cacumine serris de retibus; a meridie in spelluncha de Archonada et ascendit in ipsis serris; ab occiduo in torrente de Cugulada; a circi similiter in eodem torrente de Cugulada et transit per serra de Sadreros [...]*» (C: doc. 8: Pardo, 1994, doc. 42: 75; Miquel i Vila, 2005, doc. 4: 103-104). Amb posterioritat, el mas de la Joncosel·la se l'esmentà com a part integrant de la transmissió de la Cogullada («*castrum de Cuguyada, cum Joncosela et omnibus aliis locis*») al bisbe Pere de Centelles en la carta de venda amb data 5/7 de maig de 1247 (C: doc. 12: Pardo, 1994, doc. 98: 127; Miquel i Vila, 2005, doc. 8: 108-110). L'element que ens interessa de destacar d'aquesta referència, més enllà del funcionament del mas durant un període de 50 anys és que, una generació després, la família propietària d'aquest bé immoble continuava essent la dels Bessons, de manera, doncs, que la finca s'havia transmès íntegrament a l'hereu, Guillem de Bessons, fill d'Arnau (I) i d'Estel·la. No obstant això, després del 1247, en perdem la pista.

Si identifiquem el «torrent de Cugulada» amb l'actual curs de Pedrafita i l'«espluga de l'Archonada» amb la Cova Gran de Pedrafita, creiem que és molt probable que el mas de la Joncosel·la hagués estat ubicat a l'emplaçament del Maset (D: fitxa reg. 15), a 397 m, un mas flanquejat per brolles amb feixes (conreus antics?), els Reures, i per una vinya anomenada Vinyalluny. Alguns arguments que justificarien aquesta afirmació serien els següents: a) d'entrada, aquest mas rònec presenta una ubicació geogràfica privilegiada, al cim d'un turó del fons de la vall de Pedrafita tot dominant els contextos edífics més adequats per al conreu; b) en segon lloc, en un camp proper, s'han documentat evidències arqueològiques del període ibèric; i c) finalment, el topònim medieval de *Jonchosella* amb el sufix diminutiu *-ella* (cat. 'joncs petits')⁷⁵ es referiria a una comunitat vegetal (*Scirpoides* sp.) característica de les zones humides de ribera que només podria germinar en un fondo de vall, difícilment en un vessant o en una carena muntanyenca. Per ara és només una hipòtesi⁷⁶ —potser agosarada— i caldria una intervenció arqueològica per escatir si l'etapa fundacional del Maset es pot atribuir a l'època medieval. L'anàlisi de visibilitat efectuat a partir d'aquest punt (F: mapa 2.5) ens permet de conèixer l'abast visual d'aquest enclavament: des d'ell, es domina tota l'entrada al fondo de Pedrafita, des de la serreta de Can Ferrer, on hi havia la fortificació feudal, fins a la carena del Montmell i el castell. És, doncs, un punt estratègic de la vall.

Al llarg de l'edat mitjana, l'hàbitat rupestre en coves i balmes fou una realitat estesa i assídua, poc coneguda per les fonts escrites, però ben documentada per les intervencions arqueològiques⁷⁷ (Riu, 1989: 39-40). En el cas de la Cogullada, en la ja esmentada carta de donació del mas de la Joncosel·la el 1192, s'esmenta l'espluga de l'Archonada («*spelluncha de Archonada*») com a afrontació meridional del terme. Quasi amb plena certesa, aquest topònim medieval es referia a l'actual Cova Gran de Pedrafita (D: fitxa reg. 16): a banda d'haver-se format geològicament en un dels vessants nord de la serra del Montmell⁷⁸, al sud de la senyoria medieval, aquesta balma posseeix una arcada natural, des del sostre de la cavitat fins al sòl, que separa dues obertures de grans dimensions i que podria tractar-se de l'«*archonada*» del document episcopal⁷⁹. A la Cova Gran s'hi documentaren evidències prehistòriques quan s'hi feren intervencions

⁷⁵ Del terme romànic *junc* (ll. *iuncus* -ī m.), que denomina aquesta espècie vegetal, deriven topònims com la Juncosa, la Jonquera, la Joncadella, etc. (Moreu-Rey, 1965: 58).

⁷⁶ La identificació de masos medievals en cases de pagès actuals a partir de la toponímia és un exercici difícil, però no pas impossible, i que pot aportar observacions molt interessants en la història i l'arqueologia del territori. Veg.: Bolòs, 1978: 655-667, esp. 658-661.

⁷⁷ Els primers estudis de les cavitats càrstiques del Penedès els devem a la personalitat de Mn. Norbert Font i Sagué (1874-1910), eclesiàstic i geòleg, que publicà el títol *Sota terra: excursió espelòloch-geològica al Priorat, montanyes de Prades y Alt Panadés* (Barcelona, 1901), entre d'altres (Aymamí, 2011: 31-33). Al Penedès, s'han intervingut i estudiat els habitatges rupestres medievals de la cinglera d'Olèrdola, «les cases de les esplugues», entre molts d'altres de l'Alt Penedès. Veg.: Farré i Molist, 2016: 315-323.

⁷⁸ Sobre els processos de carstificació, veg.: Romero i Amenós, 1983: 18-51.

⁷⁹ El concepte català d'«arc» deriva del mot llatí *arcus arcūs*, en què s'incorporà una *h* intercalada (p. ex. *ipsos archos*) a partir de l'alta edat mitjana, durant la formació del català antic (Coromines *et al.*, 1989-1997: 363).

arqueològiques sota la direcció del Sr. Millán Martínez⁸⁰ juntament amb altres coves de l'actual terme del Montmell (Solé Caralt, 1948: 30).

Creiem que la cova que tractem s'utilitzà com a habitacle i/o aixopluc de persones i/o de ramats en algun moment del període medieval⁸¹. Aquesta afirmació la podem fonamentar amb els cinc arguments que exposem a continuació: *a)* primerament, la cova s'ocupà durant la prehistòria recent com demostraren les intervencions del segle passat; *b)* segonament, el topònim del document ens demostra que era un indret ben conegut pels/per les habitants de la senyoria a finals del segle XII; *c)* tercerament, es tracta d'una balma prou gran per utilitzar-se com a lloc d'hàbitat i/o de producció; *d)* s'utilitzà com a refugi durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939), segons les fonts ([E: fitxa d'entrevista 4](#)); i *e)* finalment, els grups de senderistes encara l'utilitzen pernòctant-hi tal com s'observa per les deixalles i les llars de foc recents. Altres autors consideren la mateixa possibilitat amb relació a altres cavitats càrstiques del Montmell⁸² (Virella, 1978: 242; Aymamí, 2003-2004: 8, 23). El camp visual d'aquesta balma ([E: mapa 2.6](#)) és extens atès que està ubicada a 450 msnm, de manera que domina l'accés als dos fondos i, com els altres nuclis d'hàbitat, manté el contacte visual recíproc amb la fortificació de la Cogullada.

Si aglutinem les tres conques de visibilitat en una anàlisi acumulada ([E: mapa 2.7](#)), observem que des dels quatre enclavaments, inclosa la fortificació, els grups humans dominaven l'accés als dos fondos de vall, les àrees agrícoles i els cursos hídrics, així com els grups humans que poguessin venir des del sud-est. (Cal recordar que, per a tots els comtats catalans, inclòs el de Barcelona, el perill exterior més poderós procedia del sud i de l'est, on hi havia els regnes andalusins de Saragossa, Tortosa i València.) Aquestes anàlisis ofimàtiques ens permeten de fer dues observacions rellevants des de l'òptica històrica: en primer lloc, els i les habitants de la fortificació tenien el camp visual més ampli de tots i dominaven tots els nuclis coneguts (els concentrats i els dispersos), sempre situats a menys alçada, així com els límits i els recursos; i, en segon lloc, mantenien el contacte visual (i potser sonor) amb el castell termenat del Montmell, a 250 m més amunt ([B: fig. 25-28](#)), i la resta de contextos medievals, com el Codony o les esglésies de Sant Miquel i de Sant Marc. A banda de l'anàlisi de visibilitat, si prenem les àrees interiors i l'altimetria de cada estructura, inclòs el castell termenat, i en fem un gràfic de dispersió, ens adonem de l'existència d'una relació proporcional directa entre ambdues variables ([A: taula 5, gràfics 2-3](#)). Creiem que aquesta estructura de poblament jerarquitzada, que hem intentat d'il·lustrar amb un croquis d'altituds ([A: gràfic 4](#)), no era casual, sinó plenament volguda i necessària per a l'estament nobiliari, que havia d'imposar les decisions, els dissenys i la sostracció senyorial. Creiem, doncs, que l'organització topogràfica de l'espai físic de la Cogullada reflecteix l'estructura social, el sistema de valors i les necessitats materials d'una societat plenament feudalitzada als segles XII-XIII.

⁸⁰ Dada aportada per la Sra. Enriqueta Vives Farré ([E: fitxa d'entrevista 4](#)).

⁸¹ Durant les intervencions arqueològiques a la Cova Gran de Pedrafita el 1940, no s'hi documentaren restes arqueològiques de cronologia medieval, moderna o contemporània. Aquest fet no significa que no n'hi haguessin; és del tot versemblant que en aquell moment, en el qual l'arqueologia tan sols s'utilitzava com a disciplina amb relació a la prehistòria, la protohistòria i l'edat antiga (clàssica o grecoromana), s'haguessin obviat les evidències posteriors a aquests períodes. Amb relació a l'ús de les coves com a aixopluc de pastors, l'exemple paradigmàtic del Montmell és la Cova Gran del puig de la Cova ([B: fig. 32](#)) (Norén, 2016).

⁸² A banda de la Cova Gran de Pedrafita, al Montmell, que té un substrat litològic amb tendència natural a la carstificació, hi ha un conjunt molt ben documentat d'abrics, avencs i coves, com l'avenc de Carles V, l'avenc de Pinyerets de Dalt i l'avenc de Pinyerets de Baix, l'avenc de les Ventoses, les Boques Calentes del castell, la cova de les Cambretes, la cova de l'Olla, la cova de Santsuies, etc. (Borràs, Miñarro i Talavera, 1978: 62-81; Aymamí, 2003-2004: 24-31). En el territori de la Cogullada, a la vora de la Cova Gran, al sud de Vinyalluny, hi ha l'anomenada Cova de Pedrafita o del Toixó ([B: fig. 33-36](#)). Consisteix en una cavitat càrstica (360 m) composta per dues galeries consecutives (2 × 7; 3-5 × 10 m) i una cambra al final (- 11 m), a l'entrada de la qual es documentaren fragments ceràmics de cronologia indeterminada (Porta, 1934: 312-314; Borràs, Miñarro i Talavera, 1978: 78-79). Caldria estudiar-ne els materials, però per les dimensions de l'entrada de la cova difícilment s'utilitzà durant el període medieval. (Per aquest motiu no l'inclouem en les fitxes de registre dels annexos.)

El patró d'assentament del territori de la Cogullada medieval no es mantingué inalterat des de l'edat mitjana, sinó que canvià d'acord amb les dinàmiques polítiques i socioeconòmiques posteriors. No pretenem fer una anàlisi del model de poblament posterior al segle XIII/XIV, però sí que volem apuntar que, des de l'època baixmedieval endavant (post. inici s. XIV), s'observen dues etapes o tendències molt clares ([F: mapa 3.4](#)): un primer estadi de descens altimètric —de «desencimbellament» (Bolòs, 2004: 206)⁸³— i de dispersió, entre la baixa edat mitjana i la moderna, durant el qual proliferaren les masies en ambdós fondos, el de Cal Garrigó i el de Pedrafità-Torrossolla, per donar sortida al creixement demogràfic de l'edat moderna i per explotar al màxim els horitzons edífics més fèrtils; i un estadi més recent, ja contemporani (del s. XVIII a l'actualitat), durant el qual es formà un llogaret a l'entorn de la masia de Can Ferrer Vell⁸⁴. El model de poblament actual de Can Ferrer de la Cogullada, que és dispers (masies) i semi-concentrat (el llogaret), és hereu directe d'aquestes dues últimes etapes històriques, no pas de l'estructura de poblament medieval, que, si més no en aquest àmbit local, podem donar per conclosa. No succeeix el mateix en els pobles d'Aiguaviva, la Juncosa, Vilardida i Vila-rodona, nuclis concentrats d'origen medieval que perviuen en l'actualitat.

4.3. La xarxa viària

Si els contextos analitzats són la conseqüència de la permanència dilatada d'un col·lectiu social en un indret geogràfic durant un lapse de temps, la xarxa viària ens informa dels moviments humans en l'espai físic. El trànsit pot ésser la conseqüència d'activitats econòmiques, politicomilitars o simplement religioses i culturals. En el cas del Principat, l'estructura de comunicacions medieval era hereva directa de la romana, que es transformà amb major o menor mesura segons les necessitats i la idiosincràsia de cada territori (Bolòs i Hurtado, 1993: 3-5). En funció de les destinacions i el consegüent trànsit, la historiografia ha classificat les vies de circulació en les tres categories següents: els camins internacionals, que comunicaven unes parts del continent amb d'altres; els regionals, que unien diferents regions i/o comarques; i els camins locals (Bolòs, 2004: 394-397).

La senyoria de la Cogullada no fou un centre polític i econòmic de primer ordre —tampoc ho és avui dia⁸⁵—, per la qual cosa no hi havia cap via internacional ni regional que la creués directament. Amb tot, cal esmentar que es trobava molt a la vora de dos eixos que no podem deixar d'apuntar per les implicacions històriques i econòmiques que tingueren. La primera d'elles era la via Augusta (*Via Augusta*), datada des del 8 aC, que recorria tot el litoral i el prelitoral mediterrani seguint les àrees geomorfològiques més accessibles: anava des de Bàrcino (*Barcīnō*) fins a Tàrraco travessant el congost de Martorell (*Ād fines?*) i la fossa del Penedès i penetrava cap al Camp de Tarragona (Campmany, 2003: 196; Palet i Orengo, 2010: 144). A l'edat mitjana, aquest camí és esmentat des del 1046 amb la denominació d'*Strata Morischa* o *Francisca* en funció de la direcció de referència que es prengué: els regnes de taifes al sud o les terres franques al nord (Bolòs i Hurtado, 1993: 23; Vives, 2008: 408-410, 443-446). Actualment continua essent un eix de comunicacions fonamental que es tradueix en la N-340 i l'AP-7, de Barcelona cap a Tarragona, València i Múrcia.

La segona via a prendre en consideració és el camí ral de Vilafranca a Montblanc. Consisteix en un camí de caràcter regional que comunicava la fossa del Penedès amb la Depressió Central catalana a través

⁸³ Aquest fenomen és especialment visible en el castell i l'església de Sant Miquel Vell del Montmell, l'església de Sant Miquel Nou i la Juncosa ([B: fig. 37-38](#)).

⁸⁴ Ambdues etapes tenen causes i/o conseqüències molt directes en la propietat del territori, que progressivament deixà d'ésser de titularitat episcopal. Però no hi entrarem perquè sobrepassa la nostra cronologia.

⁸⁵ El llogaret de Can Ferrer de la Cogullada i el conjunt del terme del Montmell es troben en una regió entre diversos nuclis amb un paper polític i socioeconòmic força dilatats en el temps: el trinomi comarcal Valls-Vendrell-Vilafranca, d'origen medieval (post. s. XI), i les capitals de Barcelona i de Tarragona, d'origen iberoromà (post. s. III aC).

del coll de la Rubiola (Baix Penedès - Alt Camp) i el de Lilla (Alt Camp Conca - de Barberà). Tal com observem en els mapes de reconstrucció (B: fig. 39-40) i en la cartografia històrica recopilada (B: fig. 41-42), el camí transitava pel sud del terme castral del Montmell, travessava l'antic coll d'Alberic o de Santa Cristina (avui, de la Rubiola) i es dirigia cap a Vilardida, població del Montmell. El camí ral de Vilafranca a Montblanc data d'època iberoromana, però es consolidà com a eix de circulació cabdal amb la fundació d'ambdues viles reials, el 1151 i el 1155, respectivament. Des de llavors, l'anomenat «Camí Ral Vell» (s. XVII) funcionà amb plenitud fins al segle XIX, en què, arran del *Plan Nacional de carreteras* (1848), es construí l'actual carretera C-51 (Gurt i Marqués, 1988: 50; Pla, Ventura i Vives, 2015: 20-91). Avui, aquest eix viari és substituït per la C-51 i l'E-90/AP-2, l'autopista que comunica Barcelona amb Lleida i Saragossa.

Deixant de banda aquestes dues vies amb un trànsit històric excepcional, la senyoria de la Cogullada, com a tal, només tenia una xarxa viària local que connectava els diferents elements del terme. Per conèixer aquesta trama tan concreta en un moment tan reculat (s. X-XIII), disposem d'un nombre molt limitat i fragmentari de fonts d'informació (documentals i arqueològiques), cosa que ens obliga a emprar fonts cartogràfiques i ortofotomapes més recents (s. XVI-XX) —de l'edat moderna i, en especial, de la contemporània—, així com les etnogràfiques. A partir d'utilitzar de manera contrastada, crítica i lògica les fonts de què disposem, ens veiem amb la capacitat de defensar l'existència dels camins que comentem a continuació, que hem recopilat en una taula de dades als annexos (A: taula 7) i que hem representat en un mapa proposat⁸⁶ (F: mapa 3.5):

a) Camí de la Cogullada a Vila-rodona (D: fitxa reg. 17). Tenim dades suficients per defensar que aquest camí existia i s'utilitzava freqüentment a partir del segle XIII, per bé que l'existència de poblament concentrat i/o semi-concentrat en ambdós nuclis des del segle X ens duu a sospitar que és molt anterior al 1200. En l'escreix que Arnau (I) i Estel·la de Bessons lliuraren al seu fill primogènit, Guillem de Bessons, el 25 de novembre de 1221 amb motiu del seu casament amb Berenguera, s'esmenta «la via que surt de la casa [de la Cogullada] i circula per la serra Fita i va fins a Vila-rodona»⁸⁷. En base a aquesta referència, podem pensar que aquest camí tenia el seu punt de partida a la porta meridional de la fortificació, circulava per la carena fins a descendir a la plana de Pedrafita (– 232 m) i prenia la direcció cap a Vila-rodona tot passant per la Pedra Alta, la fita termenal (veg. apartat 4.1). De camí carener o corriol, devia esdevenir un camí més ample, potser enclotat, i devia posseir uns 7,5 km de longitud, aproximadament. Aquesta via ha romàs fossilitzada en la carretera local TV-2443 que comunica el llogaret de Can Ferrer amb Vila-rodona, un fet que impossibilita estudiar-ne els vestigis materials. El camí s'asfaltà per obra de la Direcció d'Obres Públiques de Tarragona amb posterioritat al 1928 arran de les gestions fetes pel consistori de Vila-rodona⁸⁸.

b) Camí de la Cogullada al Montmell (D: fitxa reg. 18). És un camí del qual no tenim cap dada documental medieval directa, però que podem intuir i proposar a partir de nombroses dades de naturalesa indirecta. La senyoria de la Cogullada no era una cèl·lula jurisdiccional autònoma, sinó que depenia i es

⁸⁶ En la seva tesi doctoral, M. Vives Tort (2008: mapa 6.1 i mapa 7.5) feu una proposta de la xarxa viària del Montmell (B: fig. 43-44). Això no obstant, resulta parcial a escala local, atès que treballà a escala territorial i amb una perspectiva diacrònica molt vasta, des de l'antiguitat fins a l'edat contemporània.

⁸⁷ La referència és la següent: «*Notum sit cunctis quod ego Arnaldus de Bessonibus et uxor mea Stella, per nos et nostros et bono ac gratuite voluntate, damus et concedimus tibi Guillemo, filio nostro, ad diem tuarum nupciarum pro tua porcione hereditaria sive legitima ac fraternitate, unam partem domus nostre de Cugurada cum omnibus suis tenedonibus versus castrum de Albano et versus Sanctas Cruces, videlicet: staticum inferius cum cellario et omnes tenedones sicut dividit serra in qua domus sedet et pervadit ad collem de Hassiolis et redit ad viam que exiit de domo et transit per Serram Fitam et vadit ad Villa Rotundam*» (C. doc. 11: Miquel i Vila, 2005, doc. 6: 106-107).

⁸⁸ Hem trobat la referència següent en l'hemerografia antiga: «Llegim a la premsa que degut a les continuades gestions fetes per el senyor Mateu, alcalde de la veïna Vilarrodona, la Direcció d'Obres Públiques d'aquesta província ha inclòs en el plà de camins veïnals un que sortint de Vilarrodona anirà a Aiguaviva per Can Ferré, enllaçant amb la carretera que va de la nostra vila [del Vendrell] al Plà de Manlleu, obra que serà de veritable transcendència, ja que ella posarà en comunicació directa el Penedès amb la conca del Gaià» (*El Baix Penedès*, 23, 1.181, 17.11.1928: 4).

relacionava directament amb el castell termenat del Montmell. Alhora, analitzant la documentació i els vestigis arqueològics, podem observar que la Cogullada medieval, com a espai d'hàbitat / producció que era, no disposava de cap edifici de culte cristià *in situ*. L'espai de culte medieval de la Cogullada era l'església romànica de Sant Miquel Vell del Montmell (veg. apartat 5.2.c), a la qual s'arribaria amb un camí que travessaria el fondo de Pedrafitja-Torrossolla i que pujaria fins a l'església a través del collet de Sant Pere. Aquest camí no el podem defensar amb cap referència escrita, però sí que el trobem representat en la cartografia, està fossilitzat en el paisatge actual i el darrer tram presenta un estat d'erosió *molt* avançat. A més a més, també posseïm un important testimoni etnogràfic: el Sr. Francesc Andreu i la Sra. Maria Martorell de cal Ros (E: fitxa d'entrevista 2) ens informaren que els avis de la casa anaven a missa cada diumenge a l'església de Sant Miquel Nou, consagrada el 1598 als peus del turó del castell en ús fins a l'incendi del 1936⁸⁹. El camí de la Cogullada a Sant Miquel del Montmell seria un «camí missader» (Bolòs, 2004: 397) i tindria una longitud menor que l'anterior, d'uns 3,5 a 4 km (en funció dels retombs que prenguéss durant el recorregut), i quasi sempre en sentit ascendent (+ 360 m). Representaria una hora de camí aproximadament, ascendent a l'anada i descendent a la tornada.

c) Carrerada de Can Ferrer (D: fitxa reg. 19). La transhumància és una activitat pecuària d'origen prehistòric que es consolidà al Principat a partir del segle XI endavant. Des de llavors fins al segle XX, el Penedès històric tenia zones de pastures d'hivern que acollien els ramats procedents de la Cerdanya i del Ripollès actual (Rovira i Miralles, 1999: 27-35). Els primers estudis geogràfics que es realitzaren a Catalunya defensaren l'existència d'una via transhumant (secundària) que, partint del Vendrell (Baix Penedès), es dirigia cap a Rodonyà (Alt Camp), Santa Coloma de Queralt (Conca de Barberà), Calaf (Anoia), Cardona (Bages), Berga, Castellar de n'Hug (Berguedà) i els prats ceretans (Llobet i Vilà Valentí, 1949/1951: fig. 1; Solé Sabarís, 1958: 453) (B: fig. 45-46). Un estudi recent ha descartat aquesta via i n'ha defensat una altra: la carrerada de Coll d'Arca, que, des del poble de Masllorenç (Baix Penedès), recorria tot el vessant sud de la serra del Montmell, passava per la Juncosa, el coll d'Arca, Aiguaviva (Baix Penedès), Sant Magí de Brufaganya (Alt Camp) i reprenia la via anterior a l'altura de Santa Coloma de Queralt (FMR i ICC, 2010) (B: fig. 47-48).

Pel que fa a la Cogullada, dos mapes topogràfics (Generalitat de Catalunya, 1938; ICC, 2009) (B: fig. 49-50, 52) i una ortofotomapa del vol del 1956 (ICC, 1956⁹⁰) (B: fig. 51) ens permeten de saber que hi havia una carrerada menor, anomenada «de Can Ferrer», que partia del fondo de Pedrafitja-Torrossolla (420 m), s'enfilava per la serra fins a la carena, on travessava el collet de la Juncosa o les Sequeres (618 m), i descendia fent marrades fins a la font de la Dou (450 m), on s'unia amb la via anterior. No tenim cap dada documental per afirmar que aquesta via pecuària és medieval, però cal pensar que els ramats de la Cogullada s'estaven vehiculant per algun camí fins a la via principal que es dirigia cap a les pastures estivals del Pirineu en el moment de consolidació del fenomen transhumant a la zona, un fenomen atiat per la comunitat cistercenca del monestir de Santes Creus⁹¹. I la carrerada de Can Ferrer, tributària de la del coll d'Arca, és

⁸⁹ Aquest record ha romàs escrit en el llibre de Joan Comas i Cardó, veí de Vila-rodona i de Can Ferrer: «[...] sortíem de Can Ferrer els que hi vivíem i també els de cal Garrigó i cal Pep Mosso; al fondo de la Masia s'hi afegien els que vivien allí més els de cal Ros i Puigsadoll, que venien pel camí de la Serreta [de Can Ferrer], i llavors anàvem tots junts cap a Montmell, l'església. Era una sortida agradable i, encara que costeruda a l'anada, alegre i fàcil a la tornada» (Comas Cardó, 2007: 56). Cremada a la Guerra Civil, es construï l'església de Sant Miquel de Can Ferrer a la dècada del 1940 segons el disseny de Pere Batet, «el Peret», de la Bisbal del Penedès (Ibidem, 2007: 61).

⁹⁰ ICC (1956), *Ortofotomapa del vol del 1956: fulla de Valls (446)*, Barcelona, Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya. Disponible a: < <http://www.icc.cat/vissir/> > [Consulta: 16 març 2019].

⁹¹ Des de la seva fundació (1158), les activitats pecuàries foren molt importants per al desenvolupament econòmic de la comunitat monacal del Reial Monestir de Santa Maria de Santes Creus, ubicat a la conca hidrogràfica del Gaià. El cenobi obtingué drets de pastura en diferents indrets de les valls de les actuals comarques de la Cerdanya i del Ripollès, com la vall de Núria o la de Coma de Vaca, on anaven els ramats bovins i ovins durant els períodes estivals; mentrestant, als estius, se'ls deixava pasturar pels camps baixpenedesencs. El monestir conservà aquests drets fins al 1332, quan se'n vengué la majoria per tractar-se d'una activitat deficitària.

una hipòtesi força plausible i que ens atrevim a plantejar⁹². Endemés, des del punt de vista físic, presenta uns marges molt erosionats, de més de 150 cm en alguns trams, un element que ens demostra que el camí és antic.

d) Camí vell de la Cogullada ([D: fitxa reg. 20](#)). En darrer terme, la senyoria de la Cogullada tenia un eix que vertebrava el nucli de poblament semi-concentrat, que és perfectament visible avui dia. Consisteix en un camí d'uns 120 m de longitud que discorre pel vessant septentrional de la serreta de Can Ferrer des del sud-oest cap al nord-est. En alguns trams té una amplària d'uns 2 m, mentre que en altres, d'uns 7 m. Avui dia, aquest camí no és transitat més que pels porcs senglars, però es conserva gràcies a un mur de contenció construït amb grans blocs de pedra lleugerament escairats i del qual només es conserven dos trams en bon estat, un dels quals supera els 200 cm de potència vista. Els altres trams estan rebentats per les arrels de les alzines o escagassats per les aigües de circulació superficial. Es tractaria d'un camí «veïnal» o «comunitari»⁹³, utilitzat en el dia a dia per les persones dels nuclis familiars que habitaven a la Cogullada.

A banda d'aquests camins que hem defensat amb arguments diferents, estem convençuts que, al terme de la Cogullada, des del segle X, s'anaren formant uns camins de naturalesa diferent, unes vies que han «pervingut» *en part* fins a l'actualitat, però que no podem individualitzar ni justificar amb cap font irrefutable (documental o arqueològica). Un primer grup serien els camins dels fondos de vall, que transitarien pel fondo de Cal Garrigó i pel de Pedrafita-Torrossolla en sentit longitudinal. No hi ha cap referència documental que ens permeti defensar-los i els vestigis materials s'han esborrat per l'explotació agrícola històrica (pensin en l'especialització vitivinícola que afectà el Penedès a partir del segle XVIII endavant) i per la construcció de carreteres (p. ex. la ctra. TV-2443) i de pistes forestals. El segon grup seria el dels camins careners que recorrerien⁹⁴ les diferents serres. Pensem que tant la serreta de Can Ferrer, el cim de la Cogullada, com el vessant sud-oest de la serra del Montmell (des del puig de les Forques fins al Puigmoltó) tindrien corriols careners. El fet que dues carrerades històriques, d'origen medieval (la carrerada de Coll d'Arca i la de Can Ferrer), travessessin la serra del Montmell en sentit transversal en són un argument a favor. Però com hem afirmat, no posseïm dades documentals ni dades arqueològiques suficients per definir amb claredat aquests camins i, consegüentment, poder-ne fer fitxes de registre.

Veg.: Fort, 1972: 441-446; Carreras Casanovas, 1992: 51-55; Vannière *et al.*, 2001: 29-42, esp. 39; Bolòs, 2006: 60-63. Sobre les possessions i el radi d'influència directa del monestir de Santes Creus, la comunitat adquirí drets i propietats a tota la conca hidrogràfica del Gaià, el bloc del Gaià i la fossa del Penedès (Cabestany *et al.*, 1995: 261-309, esp. 266, fig. [s/n]).

⁹² Quan un camí és declarat com a carrerada o cabanera, és a dir, com una via pecuària, queda sota la protecció legal (per tant, física i cultural) que estableix la Ley 3/2005, de 23 de marzo, de Vías Pecuarias (BOE, 71, 24.03.1995: 9206-9211).

⁹³ Segons la nomenclatura de J. Bolòs (2004: 396-397), es tractaria d'un camí «pobletà». Sense pretendre desmerèixer la seva obra en absolut, caldria substituir aquest adjectiu qualificatiu per altres com els proposats o similars («aldeà» o «vilatà»), atès que l'adjectiu *pobletà/na* (cast. *pueblerino/a*) té unes connotacions semàntiques pejoratives i tan sols es pot aplicar a persones o a ambients (Giralt, 2002/2008: 1210), mai a un element inanimat com un camí.

⁹⁴ En la llengua catalana, hi ha un verb molt plàstic per referir-se a transitar per aquesta tipologia de camins, el de *carenejar*, que significa circular seguint la carena d'un sistema muntanyenc (Giralt, 2002/2008: 311).

5. El sistema econòmic i l'organització sociopolítica

Aquest apartat és el segon pilar del nostre TFG, car ens ha de permetre d'acomplir el tercer objectiu (apartat 1.2.c), que consisteix a definir i caracteritzar l'estructura social que vivia a la senyoria, així com definir els mecanismes socioeconòmics que pesaven sobre el territori, per exemple les estratègies d'obtenció de recursos o les àrees de captació. Com a conseqüència, tornarem a fer una pinzellada al quart objectiu, dedicat a les dinàmiques evolutives d'ambdós aspectes. Es tracta d'un apartat força diferent a l'anterior a causa de les fonts utilitzades: els texts documentals, les entrevistes etnogràfiques i el registre toponímic prendran el relleu, a escala quantitativa i qualitativa, als registres arqueològics i materials. I, alhora, és un apartat versàtil en la mesura que passarem de tractar temes molt tangibles, com l'explotació del medi, a qüestions molt intangibles, com la demografia, les relacions de poder o el sistema ritual que lliga un territori.

5.1. La gestió i l'explotació del territori

Per estudiar l'ús econòmic que les poblacions medievals feren de la Cogullada no disposem de cap font d'informació directa, però sí moltes d'indirectes. Per tal de vertebrar el discurs d'aquest subapartat, dividirem el contingut en tres seccions diferenciades però complementàries, que són les següents: *a)* les activitats extractives de la geosfera, *b)* les activitats productores i *c)* les activitats caçadores i recol·lectores. En primer lloc, emperò, cal conèixer si les dinàmiques climàtiques regionals i, consegüentment les vegetals i hidrogràfiques, dels darrers 1.100 anys, han afectat amb major o menor mesura la nostra zona d'estudi, car les estratègies de gestió i explotació poden variar en funció del nínxol ecològic. I en segon lloc, cal analitzar el territori amb les eines ofimàtiques de què disposem per tal de calcular uns límits d'acció teòrics-matemàtics per tal d'inferir els radis d'influència històrics.

Al massís del Montmell, no s'han realitzat mai anàlisis paleoclimàtiques, però sí en àrees regionals molt pròximes, com el litoral del Camp de Tarragona, el massís del Garraf o el Pla de Barcelona. En tots aquests casos, s'ha documentat una fase de desforestació generalitzada, d'origen antròpic —la presència de microcarbons en els registres sedimentaris són indicadors d'incendis forestals intencionats—, que afectà tant els boscos perennifolis com els caducifolis durant els darrers segles de l'antiguitat tardana i tota l'alta edat mitjana (s. VI-X), probablement per obtenir prats i pastures per a l'explotació ramadera. En canvi, entre la plena edat mitjana i inicis de la moderna (s. XI-XVI), s'ha detectat una lenta recuperació dels taxons arboris i una diversificació dels taxons cultivats, un fenomen que coincidí amb l'òptim climàtic medieval (MWP)⁹⁵ (Riera, 2000: 11-16; 2003: 303-312; Riera i Palet, 2005: 55-74; Riera *et al.*, 2010: 163-173).

Si extrapolem aquestes dades obtingudes al Camp de Tarragona, al Garraf i al Pla de Barcelona, regions adjacents al Penedès, al massís del Montmell, podem afirmar que en el territori d'estudi no hi ha hagut un canvi climàtic substancial entre l'edat mitjana i l'actualitat, i consegüentment, de la vegetació, que tradicionalment han sigut de tipus mediterranis. Als resultats palinològics referenciats, podem afegir-hi les dades obtingudes del treball de camp etnogràfic. Totes les persones entrevistades ([E: fitxes d'entrevista 1-4](#)) coincideixen a dir que, en els darrers anys del segle XX i, especialment al segle XXI, el Penedès ha patit un descens del règim pluviomètric respecte del que elles i els seus ascendents havien viscut, un efecte que podem atribuir al Canvi Climàtic global. Aquest fenomen ha tingut nombroses conseqüències en el territori, entre les quals es podria destacar un alentiment de la regeneració dels boscos mediterranis, l'assecament d'alguns cursos hídrics que abans fluïen tot l'any i l'avançament de les collites, entre les quals destaca la vitivinícola, la verema.

---

⁹⁵ Sobre la variació tèrmica del sud-est d'Europa entre el 831 i el 1150, veg.: Mauri, 2006: 309, fig. 129.

I tot i que sembli contradictori, en les darreres dècades des de mitjan segle XX, s'ha produït una reforestació del conjunt del territori tractat⁹⁶. Les persones entrevistades ([E: fitxes d'entrevista 2-4](#)), que coneixen molt bé el lloc on viuen, ho atribueixen a un retrocés de l'activitat agrícola i també de la mateixa explotació forestal: explotar i/o mantenir net un bosc ja no surt rentable a cap mena de propietari, ni públic ni particular. Aquest fet, el de la reforestació d'espai conreats, s'observa amb facilitat en comparar els primers ortofotomapes de què disposem (del vol del 1956) a Catalunya amb les actuals ([B: fig. 53-54](#)). No tan sols hi ha més massa forestal, sinó que el bosc i el sotabosc són més densos i descuidats, un fet que ha afavorit que proliferessin espècies animals molt poc apreciades pels veïnats pagesos, com el porc senglar.

Els SIG ens permeten de calcular i de representar cartogràficament l'àrea de captació de recursos (angl. *site catchment analysis*), que equivaldria, des del punt de vista teòric, a l'espai d'abastiment material i energètic d'un enclavament social del passat (Bosch, 2017: 27-30). Per calcular-la, hem pres com a punt de partida l'assentament semi-concentrat de la Cogullada, atès que era el nucli d'hàbitat i de producció substancial de la senyoria, i hem tingut en compte tres paràmetres: el radi d'acció, la velocitat humana a peu (4 km/h aprox.) i l'altimetria del relleu. Pel que fa al radi d'acció, hem introduït les distàncies de 1.000, 2.000, 3.000 i 4.000 m, les quals es correspondrien amb isòcrones aproximades de 15, 30, 45 i 60 minuts a peu, mentre que, amb relació al pendent orogràfic, hem treballat amb dos *ràsters* de model d'elevació del terreny amb cel·les (píxels) de 15 m² (15 × 15 m) i de 2 m² (2 × 2 m) ([F: mapes 2.8 i 2.9](#)).

Si fem un mapa de l'assentament de la Cogullada amb uns radis d'acció de 3.000 i 4.000 m, és a dir, de 45 i 60 minuts caminant ([F: mapa 2.8](#)), ens adonem que l'àrea de captació se solapa directament amb altres nuclis, no tan sols amb «assentaments» com el Codony o la Vilella de Cal Baró, sinó directament amb la mateixa àrea dels castells termenats del Montmell i de l'Albà. D'aquesta manera, podem pensar que el radi d'acció de la Cogullada devia ésser d'uns 2.000 m a tot estirar, és a dir, d'uns 25-35 minuts caminant tenint en compte les diferències generades pel relleu orogràfic i per la condició física de cada subjecte ([F: mapa 2.9](#)). Creiem que aquest radi d'acció de 2.000 m (25-35 min.) coincidiria de manera aproximada amb l'àrea de captació de recursos general de la biosfera (de tipus mineral, cinètic o recol·lector), mentre que el radi de 1.000 m (10-20 min.) es correspondria amb les àrees d'explotació directes, és a dir, agrícoles i hortícoles. Disposem de dos arguments per defensar aquesta afirmació: *a*) en primera instància, que l'àrea d'acció de 1.000 m cobreix pràcticament els dos fondos de vall, el de Cal Garrigó i el de Pedrafità-Torrossolla, amb els cursos hídrics; i, *b*) en segona instància, que aquesta mateixa àrea no se solapa amb la zona d'influència dels nuclis circumdants, ja siguin espais centrals o espais dependents.

a) Activitats extractives de la geosfera

Comencem el discurs amb la geosfera perquè el recurs consubstancial de la vida és un mineral en estat líquid: el monòxid de dihidrogen o l'aigua. Des dels orígens, i també a l'edat mitjana, l'aigua ha sigut un element ubic en tots els àmbits de l'existència humana: el consum domèstic i el ramader, la neteja, el regadiu dels horts, la producció de manufactures, la indústria siderúrgica, entre d'altres. La necessitat diària i imprescindible d'aquest mineral ha dut les comunitats humanes a conèixer molt bé la xarxa hidrogràfica superficial i subterrània i els punts de captació, així com a inventar enginyers o mecanismes (canalitzacions) per abastir els assentaments i les àrees productives (Sancho, 2010: 53). De fet, la presència d'aigua s'ha considerat un paràmetre molt important (una *qualitat intrínseca*) que ha de tenir un territori perquè una comunitat medieval s'hi estableixi de manera permanent (Bolòs, 2004: 155).

Resulta convenient de senyalar que la Cogullada no és l'indret més humit del terme medieval del Montmell. A banda dels nuclis de Vila-rodona i de Vilardida, que tenien l'accés i la protecció directes del Gaià, les regions més humides són el vessant d'obaga del nord-est de la serra, on hi ha l'obaga de Cal Magí Vidal, els Teixos de Cal Saumell i l'obaga de Sant Marc, així com el poble d'Aiguaviva, al vessant est de

⁹⁶ Sobre la reforestació de territoris cultivats antigament, veg.: Ferrer Alòs, 2009: 34-36.

la serra de la Torre. Tal com reflecteix el topònim (*Aquam Vivam*), documentat des del segle X, Aiguaviva és un indret privilegiat en el sentit hidrogràfic: el poble posseeix la font del Lleó (B: fig. 55-56), una font d'aigua natural que brolla durant tot l'any, encara avui dia, i que ha alimentat històricament les basses i els molins del poble, com la de la Casa Gran i la del Molinet. La Juncosa del Montmell també era un espai dotat de recursos hídrics: tenia la font de la Juncosa o de la Dou (D: fitxa reg. 19, fig. j), documentada des del 1011, que nodria una bassa que feia funcionar un molí fariner (Virella, 1985: 6). I el topònim del poble és igualment significatiu de la presència de vegetació de ribera.

La senyoria de la Cogullada tenia tres cursos hídrics: el Maltorrent (*torrente qui venit de Vilella*), el torrent de Cal Garrigó (*torrente de Mala Cegera*) i el torrent de Pedrafità (*torrente de Cugulada*), tots ells tributaris indirectes del Gaià. De tots, el curs hidrogràfic més important per a la vida tradicional de Can Ferrer ha sigut el torrent de Pedrafità (B: fig. 57-59): aquest curs neix a la muntanya de Sant Marc, es nodreix de totes les torrenteres del vessant nord de la serra del Montmell (de l'obaga de Cal Magí Vidal, dels Teixos de Cal Saumell, de l'Alzinar de Torrossolla, de les Fontanilles, etc.) i, amb una longitud total d'11,5 km, desguassa al torrent de les Pinetelles, tributari directe del Gaià. Segons el testimoni dels Srs. Antoni Galofré i Toni Galofré (E: fitxa d'entrevista 3), al segle XX, el torrent de Pedrafità duia aigua durant tot l'any i, en una de les zones d'obaga, s'hi acumulava formant un estany que el veïnat encara anomena «el Pèlag»⁹⁷. A més a més, la Cogullada encara disposava de fonts de toll, que les masies han utilitzat per abastir-se en temps històrics i actuals (E: fitxes d'entrevista 2-3; Vives Farré, 2015: 49-50). Cal pensar que aquests mateixos també eren els punts de captació d'aigua de la població de la Cogullada entre els segles X i XIII, un recurs que podien transportar fins a l'espai d'hàbitat ja fos amb canalitzacions rudimentàries o amb senzills atuells ceràmics o lignis. Amb relació al trasllat d'aigua des de la font fins a casa, són molt significatius els testimonis etnogràfics:

«Treiem l'aigua del pou [de l'hort] o de la font [de toll] de dalt de la casa. El més pesat era portar-la a casa amb les portadores.» (E: fitxa d'entrevista 2; Sr. Francesc Andreu Rosell, març 2019)

«Abans plovia molt, plovia molt més seguit que ara. [...] A casa, nosaltres utilitzàvem l'aigua [pluvial] de la cisterna [per beure, per menjar, etc.] i només beviem l'aigua de la font si les dones en portaven després de rentar [al safareig].» (E: fitxa d'entrevista 3; Sr. Antoni Galofré Ferré, març 2019)

El darrer estadi relatiu a l'adquisició d'aigua era el de l'emmagatzematge. No tenim cap dada directa respecte a l'emmagatzematge hidràulic a l'assentament de la Cogullada ni al mas de la Joncosol·la - el Maset, que podem pensar que consistia en una cisterna o una bassa utilitzada de manera comunitària. Sí que en tenim, però, respecte a la fortificació. El 1990, l'equip de la Marina Miquel i d'en Josep M. Vila excavà dues cisternes: la cisterna oriental, de 130 × 150 cm, i la del pati meridional, de 130 × 230 cm (Miquel i Vila, 2005: 81-83). Si prenem com a base que cada cisterna devia tenir una profunditat aproximada de 100 cm (l'oriental, comptant l'enderroc, ja en té 80), podem calcular-ne el volum hidràulic a partir de la fórmula del prisma rectangular: la primera tindria una capacitat de 1.950 l (dm³) i la segona, de 2.990 l (dm³)⁹⁸. Per canalitzar l'aigua, no calia cap gran infraestructura: una simple rassa excavada en el sòl o diversos tronc buidats i encadellats eren més que suficients (Riu, 1989: 135).

L'aigua no era l'únic recurs mineral que els humans extreien de la geosfera, sinó que n'hi havia molts altres. Entre els minerals més utilitzats, destaca la roca autòctona, de naturalesa sedimentària: la calcària i la dolomia. Els documents són parcals en aquest sentit: només en la carta de venda del *castrum* de la

⁹⁷ Aquest topònim s'ha perdut en l'esfera oficial, tan sols roman oralment pel veïnat. No l'hem trobat en cap dels mapes consultats.

⁹⁸ La presència de cisternes en els castells i les fortificacions medievals és un fenomen comú i generalitzat. Un dels casos més extraordinaris pel volum de la cisterna seria el castell de Montsoriu (St. Feliu de Buixalleu i Arbúcies, la Selva), que posseeix una cisterna al pati d'armes, datada a mitjan segle XIV, i amb una capacitat aproximada de 265.000 l d'aigua (Font *et al.*, 2016: 66-69).

Cogullada que signaren Guillem de Bessons i Berenguera al bisbe Pere de Centelles amb data 5/7 de maig de 1247 (C: doc. 12; Pardo, 1994, doc. 98: 127; Miquel i Vila, 2005, doc. 8: 108-110), es parla de la venda dels emprius, inclòs el dret a explotar «les pedres grans i petites» (*petris magnis et parvis*) del territori. El registre arqueològic és la font d'informació més rica en aquest sentit, atès que tots els contextos utilitzats presenten tones de roca local extreta, transformada i utilitzada. En aquest sentit, són molt interessants els àmbits de la Cogullada (D: fitxa reg. 3-14), la majoria dels quals s'excavà en el substrat litològic calcari de la serreta de Can Ferrer i n'han romàs les empremtes negatives intactes (B: fig. 60). Cal pensar que el material que s'extreia del vessant s'utilitzava directament per erigir els murs de les estructures si complia les condicions adequades pel que fa a les dimensions, el grau de fractura, la resistència, l'esquistositat, etc. Quant a les fonts recents, al mas dels Carbonells, al territori de la Cogullada, s'hi explotava una pedrera segons sabem per les fonts etnogràfiques (E: fitxa d'entrevista 4).

La calç viva o l'òxid de calci (CaO), obtinguda a partir de la combustió (c. 800-1.200 °C) de roques calcàries, era un altre dels recursos minerals explotats més importants des del punt de vista quantitatiu. Al massís del Montmell s'han localitzat nombrosos forns de calç en diversos punts, però mai s'hi ha intervingut arqueològicament i, en conseqüència, no sabem si algun d'ells té fases d'ús medievals, un tema molt complicat en tractar-se d'una estructura molt comuna i construïda regularment. El Sr. Antoni Galofré (E: fitxa d'entrevista 3) ens informà que, en determinades temporades en què hi havia poca feina al camp, els veïns de les masies es reunien per construir un forn de calç i posar-lo en funcionament, una estructura que ja tenien disponible per a un parell o més d'anys. A inicis del segle XX, cada forn de calç era individualitzat i tenia el seu topònim, quelcom que les veïnes recorden perfectament (E: fitxa d'entrevista 4; Vives Farré, 2015: 85). Cap dels documents medievals analitzats ens esmenta la calç (*calce*) en cap sentit, però sí que la trobem en els registres arqueològics, en aquest cas a la fortificació de la Cogullada (D: fitxa reg. 2), que, recordem, es construï en etapes successives entre el segle X i el XIII (B: fig. 61-63). (Recordem que als àmbits de l'assentament, l'element de lligam era el fang, no el morter.) I l'acadèmia ha localitzat petits afloraments de calcita a la zona de la Juncosa (Mata Perelló, 1990: 106-107).

Pel que fa als minerals metàl·lics, especialment el ferro (Fe), l'encomanament del feu de la Cogullada a Arnau (I) de Bessons del 13 d'abril del 1192 s'esmenten «el carbó i el ferro» (*carbonem et ferrum*) (C: doc. 6; Mas, 1915, doc. 2218: 59; Pardo, 1994, doc. 39: 71-72). És l'única referència escrita que tenim del ferro amb relació a la Cogullada. En general, el massís del Montmell no és una zona d'explotació de minerals de ferro —només s'han detectat alguns nivells ferruginosos de goethita (FeO₂H) i d'hematites (Fe₂O₃) a la Roca Vidal de la zona de Marmellar (Mata Perelló, 1990: 102-107)—, de manera que difícilment trobaríem un centre siderúrgic com una farga medieval. I de fet, no en tenim cap referència documental ni toponímica. Una altra cosa és que en algun punt del terme castral, o fins i tot de la Cogullada mateixa, especialment en els nuclis de poblament concentrats o semi-concentrats, hi hagués hagut un ferrer o un llinatge de ferrers, és a dir, uns artesans especialitzats en fabricar i reparar eina i armes de ferro. De fet, el mateix document s'esmenta el lloçol (*locedum*), el pagament per tenir dret a utilitzar els serveis d'un ferrer. És una dada indirecta interessant pel que fa a la qüestió social. En aquest sentit, cal recordar que en l'excavació de la fortificació de la Cogullada es recuperaren objectes de ferro: dues sivelles de cinturó, una clau de porta i altres fragments de difícil identificació, com tiges i làmines, que l'equip directiu situà en un nivell del segle XIII o XIV (Miquel i Vila, 2005: 93, 95).

I en darrera instància⁹⁹, hi hauria la sal, l'«or blanc» o el clorur de sodi (NaCl), un mineral d'una importància cabdal per a l'alimentació humana, el consum ramader, l'elaboració de conserves i algunes

⁹⁹ En aquest subapartat, també caldria incloure les argiles com a matèria primera per fabricar atuells ceràmics i per a la construcció. Al territori de la Cogullada, no s'observen afloraments d'aquest recurs mineral, sinó que els sediments de granulometria més fina (llims i argila), probablement generats per la dissolució càrstica dels substrats calcaris, s'acumulen a les lleres i als marges dels cursos hidrogràfics. Hem apuntat el tema de les argiles, però no el desenvolupem en el cos del text, puix que podria ser la base d'un altre

manufactures (Sancho, 2010: 53-54). No tenim cap mena de dada (documental, arqueològica, etnogràfica ni toponímica) que ens permeti d'inferir que a la Cogullada es produïa sal o se n'extreia d'algun punt; això no obstant, en la mesura que hi havia població, la senyoria n'era un centre consumidor. I la sal consumida podia provenir tant del litoral penedesenc o tarragoní, com del mateix terme, atès que, a Aiguaviva, el topònim del turó de les Saleres (621 m) del Montmell (B: fig. 55) ens indicaria l'extracció d'aquest mineral. Caldria estudiar amb profunditat, emperò, si la boca de mina del turó té evidències i/o nivells d'explotació d'època medieval relacionats amb la sal.

b) Activitats productores agropecuàries

Ja amb anterioritat (apartat 4.1), hem comentat que la Cogullada era una demarcació fluvial, en què el centre coincidia amb les conques hidrogràfiques, mentre que els límits administratius, amb els interfluvis (les carenes muntanyenques). Segons Jordi Bolòs (2004: 119-120), aquest fenomen es produïa quan la base econòmica de la població es fonamentava en el fons de vall i, consegüentment, en les activitats agràries, més que no pas en els sistemes muntanyencs i les activitats ramaderes. Per bé que estem d'acord amb aquesta afirmació, som del parer que les activitats agrícoles i pecuàries es complementaven fent ús d'espais diferents i, que en sentit global, no s'hauria de parlar tant d'*espais agrícoles* o *ramaders*, sinó d'*àrees de captació de recursos*, que és una nomenclatura que implica un significat semàntic molt més ampli i obert amb relació a les pràctiques i als usos del sòl (Sancho, 2015a: 145-147).

Si fem un repàs de la documentació, podem observar que les referències a les parcel·les agrícoles i a les vinyes són constants des de la mateixa carta de franqueses del 974. Gràcies a les mesures tributàries de dos documents (C: doc. 4: Urpí i Resina, 1991, doc. 22: 449; C: doc. 6: Mas, 1915, doc. 2218: 59; Pardo, 1994, doc. 39: 71-72), sabem que la cerealicultura estava dominada per l'ordi i pel blat (*ordei et tritici*). Ambdós eren cereals d'hivern, de cicle llarg, segats a començaments d'estiu, i s'empraven per panificar i per al farratge del bestiar (Garcia-Oliver, 2004: 303-305). La viticultura, o les vinyes en si (*vineas*), també s'esmenta en la documentació de la Cogullada (C: doc. 7: Pardo, 1994, doc. 40: 73; Miquel i Vila, 2005, doc. 3: 102-103) i es practicava principalment per obtenir vi (i els derivats), que no tan sols era una beguda nutritiva i consolidada en la tradició alimentària iberoromana, sinó que tenia un significat i unes funcions litúrgiques cabdals en el credo cristià (Garcia-Oliver, 2004: 306-310). Per completar la tríade mediterrània, cap dels documents tractats fa referència a l'oleïcultura (*olivars*), practicada, no tant per consumir-ne el fruit, sinó per produir oli, que tenia un gran nombre d'aplicacions alimentàries, artesanals, litúrgiques i farmacològiques (Garcia-Oliver, 2004: 310-312).

Tal com succeeix amb l'oleïcultura, cap dels documents analitzats ens explicita que a la Cogullada es practicà l'horticultura (*ortos et ortales*), l'únic tipus de cultiu intensiu que necessàriament havia de practicar-se, ja fos amb major o menor mesura. No calia que fossin forçosament grans superfícies hortícoles, sinó que podia tractar-se de petites parcel·les adjacents als àmbits d'hàbitat¹⁰⁰ i femades directament pel bestiar i l'aviram (Garcia-Oliver, 2004: 313-314). Pel que fa a l'adob necessari, podem pensar que s'utilitzarien els fems animals, la gallinassa i la colomassa, tres elements que utilitzaven les comunitats rurals de començaments del segle XX juntament amb el guano i els nitrats en pols, segons la Sra. Ramona Sogas (E: fitxa d'entrevista 1). En canvi, els texts analitzats sí que fan referència, encara que de manera molt superficial, a l'arboricultura, concretament als arbres fruiters i no fruiters (*arbores fructuosi et infructuosi*) (C: doc. 7: Pardo, 1994, doc. 40: 73; Miquel i Vila, 2005, doc. 3: 102-103). Desconeixem a

---

treball molt extens centrat en ceramologia i arqueometria. Sobre el registre ceràmic exhumat a la fortificació de la Cogullada, veg.: Miquel i Vila, 2005: 91-98.

¹⁰⁰ En els horts de tradició romana-visigòtica, es cultivaven alls, cebes, cigrons, cols, faves i llenties (Salrach, 2004a: 76). La civilització islàmica, que entrà a la península Ibèrica i constituï l'emirat de al-Àndalus amb posterioritat al 711, amplià aquesta panòpia d'hortalisses amb les alberginieres, les carxofes, els espinacs o el safrà, entre altres (Veas, 2002/2012: 206-207).

quina mena d'arbres es refereix exactament, però sabem que a l'edat mitjana es cultivaven tant arbres de fruita (cirerers, figueres, pereres, pomeres, pruneres, etc.) com arbres de fruita seca (ametllers, avellaners i nogueres), que podien ésser autòctons o introduïts per la civilització islàmica al segle VIII (Veas, 2002/2012: 206-207). Cada tipus de cultiu requeria un *einam*¹⁰¹ i uns cicles de treball específics¹⁰².

El registre arqueològic excavat a la Cogullada no ens ofereix massa dades relatives a l'explotació agrícola. En aquest sentit, l'única estructura remarcable és la sitja de l'interior de l'habitació 1 o àmbit K, de 125 cm de profunditat i una obertura de 50-60 cm de diàmetre (D: fitxa reg. 12). Aquest tipus d'estructura servia per emmagatzemar gra amb els avantatges de presentar una temperatura i una humitat constants, no ocupar gens d'espai físic transitable i camuflar el seu contingut, molt valuós, sota el nivell de circulació habitual (Sancho, 2015a: 143). Mentrestant, pel que podem conèixer per les fonts etnogràfiques (E: fitxes d'entrevista 2-3), amb anterioritat a mitjan segle XX, la zona del Montmell no es basava en el monocultiu de la vinya, sinó que els conreus eren més diversificats i se centraven principalment en el cultiu cerealícola del blat, l'ordi i la civada. També es practicava força l'oleïcultura i l'arboricultura, a excepció dels garrofers, que no s'adaptaven a la climatologia de la zona, més freda que a la fossa del Penedès o a la del Camp.

Amb relació a la ramaderia, la documentació de la Cogullada fa referència en múltiples ocasions a la ramaderia major. Si fem cas dels texts (C: doc. 1: Mas, 1914, doc. 51: 22; Font Rius, 1969, doc. 7: 11-12; Bellès, 1992: 246-247; Fàbrega i Baucells, 1995, doc. 108: 307-308; Miquel i Vila, 2005, doc. 1: 100-101; C: doc. 4: Urpí i Resina, 1991, doc. 22: 449), podem fer l'afirmació *qualitativa* que, a la Cogullada, es criaven i s'explotaven els recursos de cavalls (*parafreda*), ases (*asinos*), bous (*bovos*), ovelles (*agnos*) i porcs (*porchos*), en nomenclatura científicotècnica, d'equins, bovins, ovins, caprins i suïds. D'acord amb la carta de franqueses del Montmell del 974, de la mateixa manera que es podia utilitzar una mitgera d'ordi per pagar el delme, un pernil de porc (*perna*), també. De totes aquestes espècies, se n'aprofitava l'energia de sang (transport, tracció animal), els recursos càrnics i els productes secundaris (pells, llana, llet, ossos, banyam¹⁰³, col·lagen, etc.). I tal i com succeeix en la majoria de documents medievals, especialment de l'alta i de la plena edat mitjana, l'avicultura (gallines, oques, ànecs, coloms, etc.) i l'apicultura (abella de la mel) no hi són representades, per bé que solien tenir una funció alimentària força rellevant en l'economia de subsistència, atès que proporcionaven productes variats: alimentaris (carn, ous, mel i gelea reial), artesanals (ossos, plomatge) i d'ús agrícola (gallinassa i colomassa per adobar) (E: fitxes d'entrevista 1-4).

La documentació medieval és esbiaixada i tendeix a sobrerepresentar determinades realitats en detriment d'altres, que les edulcora o les obvia directament. En general, els documents analitzats ens esmenten en força ocasions els bovins i les parelles de bous (*pars de bovos*) (*Bos taurus*) a causa de la importància i l'avantatge que suposava, per a un nucli familiar pagès, tenir-ne un o dos caps: servien per batre, llaurar, tragar, etc. (B: fig. 64). De fet, algunes veïnes encara recorden la parella de bous en una masia, la Torre del Milà, a Aiguamúrcia, a inicis del XX (E: fitxa d'entrevista 4). Però tant el nínxol ecològic de la Serralada Prelitoral, de naturalesa mediterrània (veg. apartat 3.1), com les fonts etnogràfiques (B: fig. 65-66; E: fitxes d'entrevista 1-3), ens duen a pensar que les cabanyes ramaderes de la Cogullada i del Penedès medievals estaven dominades quantitativament per les ovelles (*Ovis aries*) i les cabres (*Capra hircus*)¹⁰⁴, espècies molt més ben adaptades a la vegetació i al clima prelitorals. I les vies pecuàries de què

¹⁰¹ Sobre l'utilatge agrícola utilitzat al llarg de l'edat mitjana, veg.: Furió, 2004: 343-347; Sancho, 2015a: 139-147.

¹⁰² Per exemple, els cereals requerien la llaura, la sembra al vol, la sega, la batuda, el ventat i el garbellat, mentre que la vinya necessitava la cavada, la poda, l'esporgat, la verema, l'aixafat i (si es podia) el premsat (Furió, 2004: 335-340).

¹⁰³ En arqueologia, el banyam i els ossos constitueixen les *matèries dures animals*, que sol tractar-se de les úniques parts que es conserven en els registres arqueològics de climes temperats i mediterranis.

¹⁰⁴ Segons totes les persones entrevistades, les cases de pagès del Penedès del segle XX solien tenir un ramat ben petit d'ovelles i cabres, generalment de tres o quatre caps, un nombre suficient per a l'abastiment domèstic de llet i carn (E: fitxes d'entrevista 1-4). Segons el Sr. Antoni Galofré, les cabres del mas Pedrafita les pasturaven els pastors itinerants i, a canvi, permetien que el ramat del

hem parlat en l'apartat 4.3.c hi estan estretament relacionades. Això no obstant, no disposem de dades zooarqueològiques del territori que estem estudiant per afirmar-ho des d'un punt de vista quantitatiu.

Antigament, la ramaderia major havia de pasturar per alimentar-se, car no existia el pinso ni es podia conservar el farratge com es fa actualment. Generalment, el bestiar pasturava en pastures i boscos comunals mitjançant l'empriu (*ademprium*), el dret d'utilitzar de manera comunitària un bé rústic determinat, com els boscs, les pastures i les aigües (Ferrer Mallol, 1996: 33-34; Feliu, 2002: 23-33). Aquests béns d'ús comunal derivaven de drets consuetudinaris molt antics (Fernández Trabal, 1989: 211-212). En el cas de la Cogullada medieval, la carta de donació que signaren Arnau de Bessons i Estel·la el 29/30 de maig del 1192 (C: doc. 7; Pardo, 1994, doc. 40: 73; Miquel i Vila, 2005, doc. 3: 102-103) és molt il·lustrativa d'aquest fenomen: aquest matrimoni nobiliari donà a Guillem de Pontons dues peces de terra «amb tots els emprius que aquests honors tenien de pastures, de llenya i d'aigua [...]»¹⁰⁵. D'aquesta manera, podem imaginar que el bestiar autòcton devia pasturar en prats (*pratis*), pastures (*paschuis*), boscos (*boschos*), garrigars (*garricis*) i erms (*heremus*) de la Cogullada durant bona part de l'any, especialment a l'hivern. En cas que es duguessin a terme pràctiques transhumants de llarg recorregut, un fet que nosaltres creiem, ascendiria a les pastures pirinenques d'estiu¹⁰⁶. El bestiar també devia pasturar en terres de conreu (particulars, de titularitat nobiliària o pagesa) sempre i quan, ja fos per l'època de l'any o pel tipus de conreu, no perjudicés els cultius i femés el sòl. I segons el Sr. Antoni Galofré (E: fitxa d'entrevista 3), les lleres i les ribes dels torrents, espais comunals, estaven especialment netes per l'acció dels ramats.

c) Activitats caçadores i recol·lectores

Els recursos forestals han sigut explotats històricament¹⁰⁷, encara que el model econòmic que s'imposà als comtats catalans a partir del segle IX es basés en l'espectre agropecuari (Vinyoles, 1991: 39; Sancho, 2010: 146-147). Del bosc, un espai d'ús comunal¹⁰⁸ (Ferrer Mallol, 1996: 33-34; Feliu, 2002: 30-31), s'extreia la biomassa vegetal, de la qual destacava la fusta, la matèria primera més utilitzada al llarg de l'edat mitjana. Amb anterioritat (apartat 4.2.a), hem observat que la comunitat que vivia a la Cogullada construïa àmbits amb amplàries o longituds menors als 11 m, un fet que també s'observa en la fortificació de l'indret o en el mateix castell termenat. Aquest fenomen no responia a una causa econòmica únicament, sinó també pràctica: les pinedes del Montmell estan constituïdes fonamentalment per pi blanc (*P. halepensis*), un taxó arbori llur tronc difícilment supera els 15 m i com a màxim n'arriba als 20. Per tant, els 15-20 m era la longitud màxima d'un embigat si es construïa amb la fusta de les pinàcies autòctones.

L'element més utilitzat quotidianament de la biomassa vegetal, concretament de les comunitats arbòries, no era el tronc sinó la rama, el brancatge, utilitzat com a combustible en les llars de foc i en els forns de pa. Tots els veïns entrevistats (E: fitxes d'entrevista 2-4) han coincidit a senyalar la importància d'aquest recurs ligni, que es talava sec o tendre, i amb el qual es feien feixos, les feixines, que s'extreien del bosc amb animals de tir i servien com a combustible dels forns (B: fig. 67). En canvi, com a combustible major, el destinat a les artesanies i a les manufactures, les fustes més estimades eren les dels alzinars i les de les rovires (*Quercus* sp.), amb les quals, juntament amb el pi, es feien carboneres per obtenir carbó

---

pastor pernoctés al «corral» de la masia (un tipus d'estructura ramadera amb cobert i pati) durant diverses jornades (E: fitxa d'entrevista 3). Sobre tancats ramaders antics al massís del Garraf, veg.: Ejarque, Orenge i Agustín, 2008: 139-140.

¹⁰⁵ Text original: «[...] cum omnibus adempmentis quos ad ipsum honorem opus sint de paschuis, ac de lignis et aquis [...]»

¹⁰⁶ El període medieval, especialment entre els segles IX/X i el XIII, fou el període culminant pel que fa a l'impacte antròpic a les pastures de la Cerdanya actual. Veg.: Rendu *et al.*, 1995: 661-673, esp. 664-665.

¹⁰⁷ Sobre els usos i els recursos obtinguts del bosc a Mas d'en Bosch, el llogaret situat al costat sud-oest de la Cogullada, veg.: Vives Farré, 2015: 62-65.

¹⁰⁸ Els béns comunals es vengueren i se subhastaren amb la desamortització endegada per Pascual Madoz y Ibáñez (1806-1870), ministre d'Hisenda del govern de Joaquín Baldomero Fernández-Espartero (1793-1879) (Ferrer Alòs, 2009: 33).

vegetal, un combustible més lleuger i que genera(va) quasi la mateixa energia calorífica. En aquest sentit, volem transcriure el testimoni etnogràfic de J. Comas Cardó:

«Un any, cap a finals dels quaranta, va fer a Can Ferrer una gran nevada que castigà molt els boscos de pins. Davant de cal Ros hi havia una gran pineda, l'obaga en deien [B: fig. 31] [...]. Aquella nevada va fer una gran destrossa d'aquell preciós bosc: pins arrencats, d'altres escapçats sense possibilitat de sobreviure, allò que se'n diu una llenyada. / El trio de la benzina, és a dir, l'Heriberto, en Joan Petit i un servidor [...] vàrem decidir que podríem fer una fortuna si el senyor Valentí [l'amo de l'obaga de cal Ros] ens deixava arrebregar aquells arbres perduts per a fer-ne carbó, a parts, com en una rabassa: dues per al rabassar i una per a l'amo [...]. / Férem la carbonera i vam construir una barraca amb tots els serveis possibles [...]. Quan ja teníem la carbonera en marxa, poca feina hi havia a fer, ens quedàvem moltes estones en Joan Petit i jo de guàrdia i l'Heriberto sortia amb l'escopeta a caçar [...]. / Vam passar un parell de setmanes divertides; dormíem a la barraca, també hi cuinàvem. Per la nit fèiem tornos de vetlla de la carbonera.» (Comas Cardó, 2007: 58-59)

En ocasions força esporàdiques, la documentació medieval en general, i la de la Cogullada en concret, fa referència a la llenya (*lignis*) com un dels recursos principals obtinguts de la biosfera (C: doc. 7; Pardo, 1994, doc. 40: 73; Miquel i Vila, 2005, doc. 3: 102-103). Però els territoris rústics oferien tot un ventall de productes que la documentació no revela perquè es consideraven irrelevants de deixar per escrit (Mauri, 2006: 315-316) i que ara tan sols podem conèixer per les fonts etnogràfiques. A banda de les plantes llenyoses, els estudis històrics han revelat que les comunitats rurals també collien tot un reguitzell d'espècies herbàcies per obtenir-ne les fibres vegetals necessàries per a produccions tèxtils com ara la cistelleria, la corderia i l'esparteria. Es tractaria d'espècies com el cànem (*Cannabis sativa*), el jonc (*Juncus effusus*), l'espart (*Stipa tenacissima*) o el lli (*Linum usitatissimum*) (Sancho, 2010: 52). En aquest sentit, és important destacar que la Cogullada és un nínxol ecològic que presenta una varietat força àmplia de comunitats vegetals de tipus mediterrani, des de boscos densos de ribera als marges de les conques hidrogràfiques (B: fig. 58) fins a alzinars, pinedes, brolles i màquies, un mosaic ecològic en el qual aquestes herbàcies podrien germinar sense la intervenció antròpica.

Segonament, la biosfera també era una font constant de béns alimentaris: la cacera o les pràctiques cinegètiques permetien d'obtenir recursos càrnics i els seus derivats amb una gran rapidesa. Amb relació a la cacera major, les poblacions medievals del Montmell podien batre espècies com el porc senglar (*Sus scrofa*), avui dia molt estès pels motius exposats, o bé el cabirol (*Capreolus capreolus*), (re)introduït a la zona als anys noranta. Però el que realment ha sigut important històricament en l'economia pagesa de subsistència ha sigut la cacera menor d'espècies com el conill (*Oryctolagus cuniculus*), la perdiu (*Alectoris rufa*), la tórtora (*Streptopelia turtur*) o el tudó (*Columba palumbus*), entre altres aus. Aquestes estratègies d'obtenció de recursos, així com les formes de vida tradicionals que les feien possible, han desaparegut definitivament del nostre territori i només han romàs en el record popular:

«Els avis [que visqueren a la primera meitat del segle XX] caçaven per menjar. Et feien sortir i, al cap de deu minuts, ja venies amb un conill.» (E: fitxa d'entrevista 3: Sr. Antoni Galofré Ferré, març 2019)

Tercerament, les peces de caça no eren els únics productes alimentaris que s'obtenien del medi, sinó que cal afegir-hi tots aquells recursos collidors. En aquest cas concret, els cicles estacionals marcaven el ritme de les pràctiques recol·lectores. A la tardor es collien bolets —les espècies autòctones eren el rovelló (*Lactarius sanguifluus*), la llenega (*Hygrophogus* sp.), el fredolc (*Tricholoma terreum*), la llèmena (*Hydnum repandum*) i el camagroc (*Craterellus lutescens*)—, glans de roure i d'alzina (*Quercus* sp.) i pinyons (*Pinus pinea*). En canvi, a la primavera-estiu, es collien espàrrecs de marge (*Asparagus officinalis*), mores d'esbarzers o figues de moro (*Rubus* sp.), gerds de gerdoneres (*Rubus idaeus*) i cargols terrestres a camps, marges i reguerots —les espècies autòctones buscades eren els cargols bovers (*Helix aspersa*), els cristians (*Otala punctata*), les monges (*Eobania vermiculata*) i les caragolines (*Theba pisana*). Així mateix, del sotabosc mediterrani també es collien brots i branques d'arbusts autòctons que s'utilitzaven com a

aliment, condiment alimentari o remei, com ara la farigola (*Thymus vulgaris*)¹⁰⁹, el fonoll (*Foeniculum vulgare*), el poniol (*Satureja fruticosa*), el romaní (*Rosmarinus officinalis*) o la sajolida silvestre (*Satureja montana*), entre d'altres (E: [fitxes d'entrevista 1-4](#)). Respecte a aquests recursos, una cita etnogràfica ens pot il·lustrar la importància que s'atorgava als recursos silvícoles i el temps i l'esforç físic que requerien:

«Jo, quan era a casa [dècada del 1930], el pare cada dia en portava, de cargols [al final del dia, quan era el temps dels cargols]. I cada diumenge en menjàvem.» (E: [fitxa d'entrevista 1](#): Sra. Ramona Sogas Alsina, abr. 2019)

I amb relació a l'ús de les espècies herbàcies com a medicina¹¹⁰, resulta molt il·lustratiu el testimoni d'una de les veïnes entrevistades de Mas d'en Bosc, pedania de Vila-rodona:

«Abans, l'encostipat tothom se'l passava a casa, amb les seves herbes. [...] el saüquer era el "segon metge".» (E: [fitxa d'entrevista 4](#): Sra. Enriqueta Vives Farré, maig 2019)

I en darrer lloc, les comunitats rurals tradicionals no tan sols adquirien recursos alimentaris i energètics del medi per al consum directe dels éssers humans, sinó que també recollien béns necessaris per a les activitats agropecuàries. Tradicionalment, les persones de pagès han recollit determinades espècies herbàcies per alimentar els animals domèstics que no poden pasturar, per exemple els conills, o quan no sempre podia treure-se'ls, com les cabres. Entre aquestes herbàcies, al Penedès es collien el margall (*Lolium perenne*), la ravenissa (*Diplotaxis eruroides*), els màstecs (*Chondrilla juncea*), les cosconilles (*Reichardia picroides*) i els lletsons (*Sonchus oleraceus*)¹¹¹. Però a més a més, els recursos vegetals del sotabosc mediterrani també s'utilitzaven per adobar directament les vinyes o els camps:

«El pare feia valls [rases] entre les passades dels ceps. Anava a buscar feixos de brossa i d'herbes al bosc i els hi posava perquè es podrís[sin] [...]. El pare anava a tallar boscos i pelava els pins [...]. [Els feixos de brossa eren] de romanins, esbarzers, farigola, herbes... tot ho segava.» (E: [fitxa d'entrevista 1](#): Sra. Ramona Sogas Alsina, abr. 2019)

Aquesta aproximació històrica que acabem de fer, fonamentada en texts escrits, evidències materials i testimonis etnogràfics ens permet d'observar que l'economia d'un feu com el de la Cogullada no es basava en el simple binomi de l'agricultura i la ramaderia, tal com a vegades sembla apuntar la historiografia més clàssica i «de despatx», sinó que era un sistema complex fonamentat en tot tipus d'activitats (agrícoles i pecuàries, sí, però també silvícoles, cinegètiques i extractives), que a més a més estaven relacionades i es complementaven les unes amb les altres¹¹². La societat feudal no era una societat capitalista basada en la producció d'estocs i l'exercici de transaccions comercials de llarg recorregut, sinó que era pragmàtica i tenia com a objectiu fonamental satisfer les necessitats materials més immediates, com l'autoconsum, la reproducció biològica i la sostracció material (en el cas de la noblesa), de manera que no produïen massa excedents destinats a les transaccions comercials (Aventín, 2014: 54). Dit això, podem pensar que tots els béns que una comunitat feudal com la de la Cogullada obtenia del medi, produïa o processava es destinava bàsicament al consum dels nuclis familiars i només una part minoritària es produïa per destinar al mercat.

¹⁰⁹ Un plat quotidià de les cases de pagès a començaments del segle XX eren les sopes de farigola escaldada amb pa (E: [fitxa d'entrevista 1](#): Sra. Ramona Sogas Alsina). Naturalment, plats d'aquest tipus, amb un valor nutritiu discutible i de processament molt poc elaborat, han desaparegut de la cuina contemporània del segle XXI.

¹¹⁰ Sobre els recursos medicinals tradicionals de la zona, veg.: Vives Farré, 2015: 105-108.

¹¹¹ Aquestes herbàcies també són comestibles i les societats tradicionals en consumien/eixen, ja amanides o bullides (E: [fitxes d'entrevista 1 i 4](#)).

¹¹² Sovint es diu que l'agricultura i la ramaderia són dues pràctiques antitètiques. Però quan es trobava l'equilibri, una complementava l'altra: d'una banda, el ramat femava els camps i l'aviram produïa gallinassa; d'altra banda, els camps de cereals proporcionaven palla i rostolls per alimentar el ramat. Sobre la regulació d'ambdues activitats a la baixa edat mitjana, veg.: Sans i Guasch, 1979: 221-246.

5.2. L'organització sociopolítica

a) Orígens i dinàmiques evolutives

Ara com ara, només podem parlar de la població de la Cogullada amb certesa a partir del segle X endavant, car el document més antic que en posseïm és la carta de franqueses del 974 i, en les intervencions arqueològiques dels anys noranta, no s'identificaren evidències materials anteriors als segles X-XI. Això no obstant, aquest fet no ens impedeix que puguem plantejar-nos els orígens de la societat del territori; ans al contrari, per poder tractar la societat feudal dels segles XI-XIII, és imprescindible apuntar els elements «foscs» i els «menys foscs» del punt de partida.

Amb les dades que tenim, ens fa la impressió que tant la població de la Cogullada com la del Montmell no «arribaren» al darrer terç del segle X, en el marc de l'empresa de la casa comtal de Barcelona al Penedès, sinó que ja hi eren amb anterioritat a la iniciativa episcopal-comtal. I fem aquesta afirmació basant-nos en dos arguments convincent. Primerament, la historiografia fa dècades que està defensant que la conquesta musulmana i la construcció d'un Estat islàmic a la península Ibèrica al segle VIII no comportaren una invasió violenta i, consegüentment, una emigració generalitzada de la població romana-visigòtica autòctona, sinó la permanència, l'acceptació d'un nou marc polític, jurídic i administratiu, així com la convivència entre poblacions d'orígens ètnics-culturals diferents¹¹³. Segonament, la carta episcopal del 974 esmenta literalment «la població del Montmell [...] i de la Cogullada», és a dir, fa al·lusió a un poblament autòcton previ, anterior al 970. Per tant, més que d'una *carta de poblament*, caldria parlar d'una *carta de franqueses*¹¹⁴, que no era un text epistolar, sinó un instrument jurídic i legal mitjançant el qual el capítol de Barcelona pretenia consolidar demogràficament uns assentaments anteriors amb la concessió de drets i avantatges que no tothom tenia en aquell moment.

Si assumim que el poblament del Montmell i el de la Cogullada tenien uns orígens anteriors al 974, estem afirmant que hi havia comunitats humanes que s'havien desenvolupat sense una adscripció política i jurídica ben definides, és a dir, que eren «lliures» des del punt de vista administratiu. És molt difícil conèixer la naturalesa ètnica-cultural originària d'aquesta/es població/ons del segle X o prèvies. Sabem que, al territori del Penedès històric al llarg de l'alta edat mitjana (s. VIII-X), hi havia població romana-visigòtica (ll. *hispani*) i amaziga (*mauri*), que es concentrava demogràficament a la fossa del Penedès, on es conserva la gran majoria de topònims d'arrel llatina i semítica. En aquesta conjuntura, a mitjan segle X, el poblament de la Cogullada, o bé ja existia o bé s'estava configurant. Per tant, amb les dades que tenim ara mateix, desconexim si era una comunitat «autòctona» o bé una comunitat berber (nord-africana): el topònim és romànic, d'arrel llatina, mentre que la població amaziga, com la romana, s'assentà majoritàriament a la fossa del Penedès. Però no són arguments fefaents per defensar que era una comunitat «hispanica», és a dir, indígena. En qualsevol cas, de l'únic que estem segurs és que era una comunitat poc densa a escala demogràfica —el document del segle X no n'especifica la naturalesa jurídica— i que, per tant, havia d'ésser força homogènia i cohesionada des del punt de vista ètnic i cultural, atès que l'heterogeneïtat sociocultural tan sols es desenvolupa antropològicament en nuclis o territoris densament poblats.

En definitiva, a partir dels arguments exposats, ens veiem capaços de defensar les afirmacions següents: a) la Cogullada estava poblada amb anterioritat al 970¹¹⁵, tot i que desconexim si ho estava des del 950, des del 900 o bé des de molt abans, sota el domini efectiu de l'emirat de Còrdova; b) en els orígens, es tractava d'un poblament poc dens, feble a escala demogràfica, que necessitava franqueses i avantatges

¹¹³ Les fonts documentals islàmiques, com per exemple la crònica històrica d'Ibn al-Qūṭayyā († 977), exposen en múltiples ocasions la varietat de pactes entre les forces invasores i la població indígena, així com l'aliança entre una part de la noblesa romana-gòtica i l'exèrcit conqueridor (Manzano, 2006: 36-38, 41-49). Sobre la invasió musulmana de la península Ibèrica, la política de pactes i el repartiment territorial, veg.: Abellán, 2002/2012: 59-77, esp. 70-73

¹¹⁴ Sobre aquest instrument legal, veg.: Feliu, 2003: 62-64; Salrach, 2004c: 520.

¹¹⁵ En aquest cas, estem reafirmant quelcom que ja havien defensat Teresa Vinyoles (1991: 25-28, 55) i Gaspar Feliu (2010: 51, 77).

per tal de consolidar-se; i c) havia de tractar-se d'un grup humà o de grups humans força homogenis des de l'òptica sociocultural. A aquestes observacions, ens agradaria d'afegir-hi la interpretació de Teresa Vinyoles (1991: 55), que afirmà que, per tal d'avenir-se entre ells i consignar col·lectivament un pacte amb el bisbat de Barcelona, havien d'ésser comunitats mínimament organitzades a escala interna. D'aquesta manera, doncs, una vegada plantejades les «certeses» escasses que tenim dels orígens del poblament que ocupava i explotava el territori que estem analitzant, cal qüestionar-se com evolucionà, és a dir, quines dinàmiques prengué a partir de llavors.

El Montmell esdevingué un terme castral adscrit al comtat de Barcelona cap al 970, aproximadament, i el bisbat de la Ciutat Comtal n'era el titular final. Independentment dels orígens, ja fossin de tipus indígena o amazic, el poblament previ que hi havia en tota aquesta franja de la Serralada Prelitoral a l'altura del Penedès s'hagué d'adaptar a la nova situació política, administrativa i mental introduïda pel comtat de Barcelona. Els agents comtals no tan sols imposaren un nou sistema fiscal d'arrel carolíngia, que evolucionà cap a un sistema feudal, diametralment diferent de l'islàmic, sinó que començaren a «cristianitzar» el paisatge penedesenc amb esglésies com a nuclis rectors adjacents a les fortificacions: Sant Pere d'Aiguaviva (s. X), Sant Miquel de Marmellar (s. XI), Sant Miquel del Montmell (s. XI), Sant Marc de la Muntanya (s. XII-XIII) i Santa Maria de Vila-rodona (s. XIII) constitueixen un registre documental i arquitectònic inqüestionable de la implantació de l'Església feudal al territori analitzat. Per tant, el poblament previ, si no era de base cristiana-catòlica o no tenia unes pràctiques «ortodoxes» segons els paràmetres de l'Església romana benedictina, podem pensar que se l'anà cristianitzant i dominant —en el fons, se l'anà «adreçant»— entre els segles X i el XII mitjançant una xarxa d'esglésies parroquials i d'esglésies sufragànies.

Pel que fa a la demografia, tractar les xifres amb anterioritat a la baixa edat mitjana (s. XIV-XV), període en què es confeccionaren els primers censos de població, els fogatges, és una pràctica historiogràfica una mica temerària. Però el mètode i els resultats, poc objectius en general, no ens impedeixen de plantejar-ho. El primer cens que tenim del terme del Montmell és el fogatge del 1358, segons el qual hi havia 45 focs (Gurí, 1964: 434), és a dir, uns 225 habitants, aproximadament, si concebem nuclis familiars d'uns 5 membres. En un altre fogatge una mica posterior del 1365-1370, s'han documentat 52 focs (Català Roca *et al.*, 1967/1990: 812), és a dir, uns 260 habitants a finals del segle XIV, ja superat el primer brot de la Pesta Negra o Bubònica (c. 1348). Amb posterioritat, l'any 1718, tenim documentat un cens de 181 habitants i, el 1900, de 1.018 habitants a tot el terme del Montmell (Diversos autors, 1991: 669). Per tant, a excepció del descens demogràfic de començaments del segle XVIII, que es podria relacionar amb els esdeveniments que tingueren lloc amb la Guerra de Successió (1702-1714), observem una dinàmica molt clara de creixement demogràfic entre el segle XIV i el XX. Vist el hiàt cronològic entre la baixa edat mitjana i l'edat contemporània, cal analitzar i interpretar les dades indirectes del període que estem estudiant (s. X-XIII).

El punt de partença, el segle X, es caracteritzava per una feblesa demogràfica considerable, tal com ens demostra el fet que s'atorgués una carta de franqueses per consolidar el poblament del territori, així com que la Cogullada no tingués una condició jurídica ben definida. Quant als segles XII i XIII, sabem que el registre arqueològic de la Cogullada estava integrat per un nombre d'entre 10 i 11 àmbits ([F: fitxes de reg. 3-14](#)) com a mínim, que, en cas de tractar-se d'espais d'hàbitat, suposarien una xifra aproximada d'uns 50 habitants a l'indret, una comunitat suficient i viable per explotar el medi i mantenir-ne el llinatge nobiliari que el regia, el dels Bessons. Tractant-se d'una cinquena part del territori castral del Montmell (a aquest conjunt, caldria sumar-hi els districtes coetanis d'Aiguaviva, del Codony, de la Juncosa i de Vila-rodona), la xifra de 50 habitants encaixa amb força facilitat amb el fogatge del 1358, del qual estimem uns 225 habitants. Per tant, sembla ser que el poblament local era força estable i viable des del final del segle XII endavant.

Si el bisbe Vives pactà unes llibertats i unes exempcions fiscals amb la població del Montmell i de la Cogullada no era tan sols per atraure'ls al seu poder, sinó per incrementar la població. A banda del registre arqueològic de la Cogullada, tenim altres evidències que ens duen a pensar que, entre els segles X i XIII, la

Cogullada, com tot el terme castral, experimentà un creixement demogràfic, que no podem definir amb dades quantitatives, però sí qualitatives. En definitiva, sembla que el bisbat acomplí un dels seus objectius. En primer lloc, al conjunt de l'Europa occidental es produí un creixement econòmic i, consegüentment, demogràfic, a partir de l'any 1000 endavant fins al segle XIV, amb la crisi baixmedieval (mitjan s. XIV)¹¹⁶. I el comtat de Barcelona, inclosa la *Marcha* penedesenca, també. En segon lloc, a partir de l'any 1000 assistim a la multiplicació de cèl·lules jurisdiccionals en el si del terme, com el feu o la quadra del Codony (s. XI) i de la Cogullada (s. XII), la dominicatura de la Juncosa (s. XII) i l'honor d'Aiguaviva (s. XII), un fenomen que no tindria sentit sense un creixement paral·lel de la base demogràfica. I en tercer lloc, al terme castral del Montmell, entre els segles X i XIII, observem, no només un augment constant del nombre d'esglésies, sinó també l'ampliació significativa dels espais dels edificis de culte una vegada construïts, com a Sant Miquel del Montmell o a Sant Marc de la Muntanya, on s'hi observen dues fases —com a mínim— en cadascuna d'elles. Es tracta d'unes dades indirectes molt clares per pensar que la Cogullada i el conjunt del terme montmellenc experimentaren una embranzida demogràfica entre el segle X i el XIII/XIV.

b) Estaments del poder: el llinatge dels Bessons

Amb anterioritat hem afirmat que els territoris de la Cogullada i del Montmell estaven organitzats jeràrquicament des del punt de vista social (veg. apartat 4.2.b). En el moment en què el terme del Montmell s'assignà al bisbat de Barcelona vers el 970, la població del horst del Montmell s'anà emmarcant en l'estructura sociopolítica i econòmica del comtat de Barcelona a l'època de Borrell II (947-992). En aquella conjuntura, entre el segle X i mitjan segle XII, la Cogullada no era una entitat jurídica i administrativa autònoma, sinó que era un nucli de poblament dependent directament del castell termenat. Des del segle X i fins al segle XIII com a mínim, el titular del terme castral era el bisbat de Barcelona (*episcopi*), tal com succeïa amb altres regions del Penedès històric, com la Bisbal del Penedès (Baix Penedès) o Sant Pere de Ribes (Garraf). Els bisbes de Barcelona pogueren accedir a la propietat i a l'administració dels territoris de la *Marcha* penedesenca en la mesura que foren agents actius de l'expansió territorial i de la consolidació del poder comtal barceloní a les terres de la frontera (Batet, 1994: 56-58). Aquests bisbes, com a la resta de les diòcesis dels comtats catalans i del regne d'Aragó, eren membres de l'alta noblesa feudal (*nobiles*)¹¹⁷ i exercien el seu poder jurisdiccional (polític, administratiu, fiscal i judicial) des del centre neuràlgic de la diòcesi, el conjunt episcopal de la Santa Creu i Santa Eulàlia de Barcelona. A canvi, percebien un percentatge de la producció local. El terme del Montmell i la Cogullada coexistiren amb els bisbats compresos entre el de Vives (973-995) i el de Bernat Pelegrí (1288-1300).

El bisbat no administrava directament el terme castral del Montmell, atès que era una regió allunyada, a més de 70 km del centre polític i socioeconòmic comtal, Barcelona —per tant, era marginal—, i era l'avantguarda de l'expansió comtal cap al sud-oest en detriment de al-Àndalus entre els segles X i inicis del XII —per tant, era perillosa. Per aquests motius, el bisbat en delegava l'administració (infeudava el castell) a uns membres de la baixa noblesa, a uns castlans (*castlani* o *castellani*), que s'encarregaven d'administrar el terme castral o la castlania (*castellania*) des del castell termenat (*castrum*) a canvi de tenir-hi uns drets i uns béns, així com de percebre'n rendes senyoriales. A més a més de gestionar el territori en nom del bisbe, aquesta baixa noblesa el defensava en una conjuntura política i militar molt complexa com era la de la frontera, especialment entre el segle X i mitjan segle XII. Generalment, la baixa noblesa la integraven els membres desclassats de les branques dels grans llinatges nobiliaris, com els secundogènits i la resta de fills cabalers. Els castlans foren els legats del poder comtal-episcopal, d'origen públic, en el territori dels comtats

¹¹⁶ A partir del segle X, els regnes de l'Europa occidental experimentaren un desenvolupament agrari, un creixement demogràfic i una eclosió comercial i urbana. Veg.: Marzal, 2002/2013: 315-342, esp. 322-325 i 334-338.

¹¹⁷ Nomenclatura de Pierre Bonassie (1975/1979: 225-226) i Josep M. Salrach (1987/2004: 402).

i s'apropriaren dels béns i dels drets delegats a partir de la mutació feudal engegada als comtats catalans cap al 1020 (Salrach, 1987/2004: 291-298; Salrach i Aventín, 1997: 19-24).

En el moment en què la Cogullada esdevingué una quadra o una cavalleria de feu, és a dir, una senyoria jurisdiccional, a la segona meitat del segle XII, s'originà el segment inferior de l'estament nobiliari: la cavalleria o l'estament dels cavallers (*milites*). Arribats a aquest punt, amb la institució de la Cogullada com a districte territorial del Montmell des de la segona meitat del segle XII endavant, ens veiem obligats a parlar del llinatge nobiliari que l'administrà: els Bessons. No analitzarem amb deteniment aquesta família ni la seva obra perquè les considerem importants; ans al contrari, segons el nostre parer, foren unes persones irrelevantes i insignificants. (Si ells no haguessin respost, el bisbat hauria trobat uns altres col·laboradors.) Era una família que, per algun motiu que desconeixem, sobresortí d'entre les capes humils de la societat feudal a mitjan segle XII i adquirí uns drets i uns béns a escala local. És aquest fet, juntament amb la seva conseqüència, que apareguin esmentats en la documentació, que ens obliguen a tractar-los, car les fonts documentals de què disposem són parques en l'espectre social en general. Segons el nostre parer —i que consti per escrit—, la importància històrica i social de la Cogullada roman en el que la historiografia (mal)anomena «pagesia»¹¹⁸ i que nosaltres anomenarem «comunitat veïnal» de la Cogullada. Aquesta era la base social (*ignobiles*), quasi sempre anònima i, en conseqüència, invisible, important a escala quantitativa i qualitativa, que habitava i explotava el territori tractat abans de l'arribada dels agents del poder comtal (i després reial) i que han pervingut fins als nostres dies amb una sèrie de canvis estructurals.

Dit això, els Bessons foren un llinatge de cavallers (B: fig. 68) que administrà la senyoria de la Cogullada entre el 1170/1180 i el 1250, aproximadament, en el decurs de dues generacions. Ja Marina Miquel i Josep M. Vila afirmaren que els orígens dels Bessons calia cercar-los en el mas homònim (*manso de Bezons*) del terme del castell de Foix (Miquel i Vila, 2005: 72-73), tal com s'infereix d'un dels documents, la venda dels drets de la Cogullada per Guerau de Bessons i Guillemà el 6/7 de gener de 1196 (C: doc. 9: Pardo, 1994, doc. 46: 77; Miquel i Vila, 2005, doc. 5: 104-106). Aquesta dada és molt significativa, atès que ens permet de saber que la família dels Bessons procedia de la pagesia alodial (propietària) i que, cap al 1150, ascendiren socialment i econòmicament i entraren en els cercles de poder feudals. La primera vegada que els tenim esmentats és en la restitució del terme al bisbat de Barcelona per Guilla de Banyeres el 19 de novembre de 1181, en què s'esmenta que la senyoria de la Cogullada estava encomanada a uns cavallers, els Bessons (C: doc. 5: Urpí i Resina, 1991, doc. 26: 452-453; Pardo, 1994, doc. 34: 66-67). Amb posterioritat, el 13 d'abril de 1192, el mateix bisbe Ramon de Castellvell, encomanà la senyoria a Arnau (I) de Bessons (C: doc. 6: Mas, 1915, doc. 2218: 59; Pardo, 1994, doc. 39: 71-72), el qual, segons la carta de donació de terres amb data 29/30 de maig de 1192, estava casat amb una dona de nom Estel·la (C: doc. 7: Pardo, 1994, doc. 40: 73; Miquel i Vila, 2005, doc. 3: 102-103). I gràcies a la carta de venda de drets del 6/7 de gener del 1196, sabem que Arnau (I) de Bessons tenia un germà, Guerau de Bessons, que estava casat amb Guillemà. Per tant, des del darrer terç del segle XII, la Cogullada era un feu (*feuum* o *fevum*), un bé immoble dotat de drets jurisdiccional i rendes que el bisbat infeudava a uns individus a canvi de serveis de naturalesa militar (veg. sota).

¹¹⁸ La historiografia actual, que és occidental i urbanita, simplifica la realitat pretèrita quan parla de la «pagesia», un concepte que ni tan sols és el majoritari en la documentació medieval, en què predominen mots com «habitants» (*habitantibus*) o «homes i dones» (*homines et feminas*). La «pagesia» que analitzen els llibres i els estudis científics d'història medieval estava integrada per persones que no només conreaven la terra i explotaven els recursos ramaders, sinó que explotaven els recursos i produïen béns materials en molts altres àmbits, com el forestal, les manufactures domèstiques o fins i tot la construcció i/o reparació d'estructures privades (cases, marges, barraques, etc.) i/o infraestructures d'origen públic (castells, esglésies, ponts, camins, canalitzacions, molins, etc.). A més a més, amb l'eclosió urbana i l'expansió dels mercats a partir del segle XII endavant, també esdevingueren comerciants dels excedents agrícoles que produïen. Per tant, eren persones polivalents i versàtils que actuaven en molts més àmbits que la senzilla parcel·la de conreu, ja fos un alou, una tinença o una coromina. Amb relació a la polivalència de la «pagesia», veg.: Ferrer Alòs, 2009: 48-49.

Amb motiu de la unió conjugal amb Berenguera, Guillem de Bessons, el primogènit d'Arnau (I) i d'Estel·la, rebé com a esponsalici una tercera part dels béns i dels drets de la Cogullada el 25 de novembre de 1221 (C: doc. 11: Miquel i Vila, 2005, doc. 6: 106-107). Aquest matrimoni juntament amb Arnau (II) de Bessons no saberen o no volgueren mantenir la senyoria i en vengueren la propietat al bisbe Pere de Centelles el 5/7 de maig del 1247 (C: doc. 12: Pardo, 1994, doc. 98: 127; Miquel i Vila, 2005, doc. 8: 108-110) i obligaren la seva germana, Blanca de Bessons, a renunciar als drets que hi tenia a canvi de 100 morabatins el mateix 1247 (C: doc. 13: Pardo, 1994, doc. 99: 127; Miquel i Vila, 2005, doc. 9: 110). Desconeixem amb certesa les causes que dugueren la generació més jove del llinatge dels Bessons a desprendre's de la senyoria. Potser el llinatge havia experimentat un declivi del seu poder adquisitiu a mitjan segle XIII o potser s'estava alliberant d'una propietat senyorial sense massa futur en un moment, el final de la plena i l'inici de la baixa edat mitjana (s. XIII-XV), en què el pes sociopolític, econòmic i comercial s'estava traslladant de les senyories feudals a les viles mercat del Penedès, com Vila-rodona, Vilafranca o l'Arboç. D'acord amb el parer de la Dra. Marta Sancho, la petita noblesa, que era recent i no era la titular tradicional de les senyories, era més versàtil i li fou fàcil d'integrar-se en la burgesia mercantil de les viles de la plena i la baixa edat mitjana. En tot cas, resulta molt interessant d'apuntar que, en aquesta conjuntura plenament feudal entre els segles XII-XIII, la cavalleria de la Cogullada, que en un inici (darrer terç del s. XII) havia sigut un *bé públic* encomanat pel bisbat de Barcelona a una família, havia esdevingut una *propietat privada* susceptible de vendre's cap a mitjan segle XIII.

Amb relació als estaments del poder i la propietat, sabem que la *titularitat* del feu de la Cogullada requeia en el bisbat de Barcelona, que s'ho havia assignat com un dret de conquesta i que n'encomanava el govern, la gestió i la defensa, primer als castlans del Montmell i, posteriorment, als cavallers dels Bessons, que en privatitzaren la propietat entre els segles XII i XIII. El que resulta particular del cas de la Cogullada és que, si bé es tractava d'un feu de cavalleria modest assignat a una família d'orígens humils, no eren els castlans del Montmell els que el subinfeudaven als Bessons, sinó que els pactes de vassallatge els realitzaven el bisbat de Barcelona i els Bessons directament. Aquesta particularitat podria deure's al litigi que el bisbat havia tingut amb els membres del castell de Banyeres a la segona meitat del segle XII, quan els detentors de la castlania de Banyeres del Penedès gestionaven directament la Cogullada (C: doc. 2: Urpí i Resina, 1991, doc. 12: 437-438). Vist amb distància, ens fa la impressió que el bisbat barceloní havia après la lliçó d'aquesta primera experiència: cedir la gestió dels feus a la castlania de la frontera era perillós, atès que podia actuar de manera independent al marge del poder central, i això podia derivar en un conflicte i un litigi legal posterior.

El seu que lubricava aquest sistema de la propietat i gestió de la terra i de la producció era el *sistema fiscal*, que era la institució legal que permetia a la senyoria banal¹¹⁹ captar una part de la producció agropecuària, material i energètica que produïa la comunitat veïnal. En el cas d'estudi, el punt de partença d'aquest mecanisme de sostracció és particular a causa de les coordenades cronològiques i espacials: el Montmell i la Cogullada estan documentats per primera vegada en una carta de franqueses expedida pel bisbat de Barcelona mitjançant la qual n'obligava els habitants a pagar unes quantitats, però els eximia de determinades obligacions pels motius comentats (apartat 5.2.a). La carta episcopal del 974 els dotava de força drets de propietat (el dret de vendre i/o intercanviar) sobre els béns immobles (estructures i parcel·les) i només els obligava a pagar al bisbat el delme (*decima*) —la desena part ($\frac{1}{10}$) de la collita— i la primícia (*primitia*) —la trentena part ($\frac{1}{30}$). Així, quedaven exempts del cens (*censum*), una quantitat fixa de productes agrícoles o ramaders (caps de bestiar, carn, vi o cereals)¹²⁰, així com dels serveis personals. Per

¹¹⁹ Sobre els orígens i algunes de les característiques de la senyoria banal (fr. *seigneurie banale*), veg.: Wickham, 2009/2014: 641-666, esp. 651-655.

¹²⁰ Sobre el sistema d'exaccions feudals, veg.: Salrach, 2004d: 566-570

tant, el pacte entre la comunitat veïnal i el bisbat al darrer terç del segle X establia unes condicions força favorables a la població local d'*ignobiles*.

Això no obstant, el règim fiscal anà evolucionant en el decurs dels segles. Gràcies a la carta d'encomanament a Arnau (I) de Bessons amb data 13 d'abril de 1192 (C: doc. 6: Mas, 1915, doc. 2218: 59; Pardo, 1994, doc. 39: 71-72; Miquel i Vila, 2005, doc. 7: 107-108), sabem que, juntament amb el delme i les primícies, en un moment indeterminat, el bisbat imposà el dret de lloçol (*locedum*), és a dir, una quantitat en espècies que la comunitat veïnal havia de pagar per accedir als serveis del ferrer de la zona, per exemple, per reparar la part metàl·lica d'una eina agrícola (Salrach, 1987/2004: 303). I no només s'imposava aquest tribut a la població, sinó que, en la mateixa carta d'encomanament, el bisbat establia unes obligacions feudals de naturalesa militar a Arnau (I) de Bessons en qualitat de vassall, com la cavalcada (*cavalgata*), la cúria (*curia*) i el seguiment (*sequimenta*). I tal com podem observar en la concessió del mas de la Joncosel·la el dia 11 de desembre de 1192 (C: doc. 8: Pardo, 1994, doc. 42: 75; Miquel i Vila, 2005, doc. 4: 103-104), el bisbat barceloní atorgava drets i propietats a la família dels Bessons, però sempre es reservava el delme, les primícies i els lloçols, és a dir, una part considerable de la producció material de la cavalleria de la Cogullada. Aquest fenomen també l'observem en la infeudació del castell termenat del Montmell a Guerau de Palamós pel bisbe Pere de Cirac (1204-1211) el 1210 (C: doc. 10: Pardo, 1994, doc. 54: 84-87), en què el bisbe es reservava la producció de la Cogullada.

Però aquesta situació del segle XII tampoc romangué intacta. Gràcies a la carta d'esponsalici atorgada a Guillem de Bessons amb data 25 de novembre de 1221 (C: doc. 11: Miquel i Vila, 2005, doc. 6: 106-107), tenim constància que el matrimoni d'Arnau (I) i Estel·la, la primera generació de Bessons, s'havia ensenyorit del cens i en transmetia un terç a l'hereu i a la seva esposa Berenguera. Però el document més il·lustratiu d'aquest fenomen de «privatització» de les funcions fiscals d'origen públic per part de la noblesa feudal és la carta de venda amb data 5/7 de maig de 1247 (C: doc. 12: Pardo, 1994, doc. 98: 127; Miquel i Vila, 2005, doc. 8: 108-110), amb la qual tota la família dels Bessons retornava la senyoria al bisbat de Barcelona juntament amb la renda —el cens (*censum*)—, les exaccions per utilitzar els monopolis o les banalitats —el dret de lloçol (*locedum*)—, els serveis personals o banals —les joves (*jovis*), les tragines (*traginis*) i la vigia (*guaitis*)— i els mals usos (*malos usaticos*) —les eixorquies (*exorquiis*), les cugucies (*cucuciis*) i les intesties (*intestiis*)¹²¹. Aquest document de mitjan segle XIII és cabdal des del punt de vista fiscal, puix que ens informa de dos fets relatius a la dinàmica evolutiva i als motors dels canvis: a) d'una banda, que el nombre d'exaccions fiscals i d'obligacions feudals s'havia anat incrementant respecte del punt de partida, la carta de franqueses del segle X; i b) de l'altra, que aquest augment de la sostracció feudal i la imposició d'un règim senyorial amb tots els ells i ells havia sigut obra del llinatge dels Bessons i dels seus agents directes, que s'havia apropiat de la cavalleria i dels drets jurisdiccionals d'origen públic, entre ells, el de la gestió tributària.

c) Comunitat veïnal de la Cogullada

Amb anterioritat (veg. apartat 5.2.a), hem defensat amb arguments contrastats que la comunitat veïnal de la Cogullada es configurà amb anterioritat al 974, que era feble demogràficament, que estava cohesionada des del punt de vista sociocultural i que estava internament organitzada. I a partir dels fogatges de la baixa edat mitjana i del nombre d'àmbits arqueològics, ens hem atrevit a proposar una xifra demogràfica aproximada: es tractaria d'un veïnat reduït integrat per una cinquantena de persones. Però encara podem aprofundir-hi una mica més.

¹²¹ L'*eixorquia* era el lliurament d'un terç dels béns mobles i immobles al senyor en cas que un propietari o una propietària morís sense descendència directa. La *cugucia* era la penalització que havia de pagar un individu masculí si es descobria que la seva esposa havia estat adúltera. I la *intestia* era la confiscació d'una part del patrimoni dels individus si morien sense fer redactar un testament. Sobre la senyoria feudal, veg.: Salrach, 2004d: 541-580, esp. 562.

Els documents analitzats són parcs a l'hora de proporcionar-nos dades respecte a l'espectre social i, més encara, amb relació als segments més humils de l'estructura feudal, els *ignobiles*, que alhora eren els majoritaris. Per la querimònia amb data posterior al 1158 (C: doc. 4: Urpí i Resina, 1991, doc. 22: 449), tenim constància que a la Cogullada hi vivia un matrimoni, integrat per Bonet i Raimona, que fou víctima de la voracitat feudal de Guilla de Banyeres, que arribà a enfrontar-se al bisbat de Barcelona per accedir als drets i als beneficis del terme del Montmell a la dècada dels setanta del segle XII (C: doc. 5: Urpí i Resina, 1991, doc. 26: 452-453; Pardo, 1994, doc. 34: 66-67). En la carta de venda de les propietats i dels drets sobre el feu per part de la generació més jove dels Bessons amb data 5/7 de maig de 1247, un dels testimonis era un individu anomenat Bernat Rubió de la Cogullada (C: doc. 12: Pardo, 1994, doc. 98: 127; Miquel i Vila, 2005, doc. 8: 108-110). El mateix individu juntament amb un altre anomenat Raimon Gassó actuaren com a testimonis en la renúncia de drets de Blanca de Bessons el 1247 (C: doc. 13: Pardo, 1994, doc. 99: 127; Miquel i Vila, 2005, doc. 9: 110). Aquests quatre individus són els únics noms que coneixem del veïnat medieval de la Cogullada i ens generen més dubtes que no pas respostes: desconeixem d'on procedien, si tenien vincles de parentiu, si tenien descendència, quin era el seu estatut jurídic (lliures o serfs) i si tenien propietats o tan sols l'usdefruit. Les dades escrites no ens permeten d'aprofundir amb el mateix grau de detall amb què hem tractat el llinatge dels Bessons i ens veiem obligats a fer-ne una anàlisi més generalista.

En base a les dades documentals, el registre arqueològic i les fonts etnogràfiques, podem pensar que la comunitat veïnal de la Cogullada, durant la plena edat mitjana (s. XI-XIII), estava integrada per una cinquantena de persones organitzades en *famílies troncales*, compostes per un matrimoni heterosexual —un dels quals era l'hereu o la pubilla—, els fills solters, la generació dels avis i els germans/es cabalers/es (concos). L'amor romàntic no es contemplava en la unió conjugal, que era fonamentalment un contracte econòmic entre els pares d'ambdós cònjuges que tenia com a objectiu principal garantir la reproducció (o renovació de la força de treball) per assegurar-se la continuïtat de l'empresa familiar (Aventín, 1996: 459-460; 2004: 467-472; Ferrer Alòs, 2016: 98). Tant els estudis històrics (Aventín, 2004: 485-488) com les fonts etnogràfiques (E: fitxa d'entrevista 4) coincideixen a senyalar l'existència de la divisió sexual del treball en el si dels nuclis familiars tradicionals. D'una banda, el cap de la casa¹²² s'encarregava de dirigir l'explotació familiar, representar els membres de la família en actes socials i jurídics i realitzar les tasques exteriors més feixugues, com llaurar, cavar o tragar mercaderies. De l'altra, les dones no paraven mai: a banda de realitzar moltes tasques al camp i ajudar la comunitat en els períodes més atreïdats del cicle agrícola (com la sega o la verema), cuidaven les criatures i els individus malalts de la família, cuinaven, processaven els aliments i n'elaboraven conserves, cosien i realitzaven manufactures domèstiques, s'encarregaven d'alimentar i treure rendiment del bestiar estabulat (el porc i l'aviram) i recol·lectaven productes del medi (Vives Farré: 2015: 45-47; Ferrer Alòs, 2016: 58-59). I així ens ho han transmès els testimonis orals: «La mare cada dia sortia al camp, estiu i hivern!» (E: fitxa d'entrevista, 4: Sra. M. Teresa Vidal Gustems, maig 2019).

En les comunitats pageses reduïdes, ja fossin medievals o modernes, es desenvolupava la *solidaritat veïnal*, *solidaritat pagesa* o *aliança pagesa*, que consistia en una relació de confraternitat recíproca entre els i les membres de diferents nuclis familiars i entre aquestes persones i els nouvinguts, que moltes vegades es manifestava en la caritat i l'almoïna predicades pel rector (Salrach, 2004c: 525; Ferrer Alòs, 2016: 144). Segons la Sra. Enriqueta Vives Farré, la solidaritat veïnal es desenvolupava quan es produïa un conflicte o una problemàtica de caràcter comú, quan succeïa un contratemps climatològic, quan havien de realitzar una empresa comuna (com ara la sega o un forn de calç) o quan un membre d'un nucli familiar patia una malaltia greu (complexa o terminal). En aquestes circumstàncies, els nuclis familiars o els representants masculins

¹²² En una petita explotació pagesa de la Catalunya feudal i la tradicional, el naixement d'un hereu mascle era una garantia de continuïtat, atès que es considerava que els homes estaven més capacitats que les dones per dirigir l'empresa familiar i aportar-hi la part substancial de la força de treball (Aventín, 1996: 460-470).

d'aquestes famílies es reunien i s'organitzaven internament per actuar i ajudar-se entre si, un fet que alhora proporcionava la cohesió del veïnat. El testimoni oral de l'escriptora de Mas d'en Bosc és molt il·lustratiu respecte a aquest fenomen: «Els veïns s'ajudaven entre ells, ja que no hi havia ajuda de fora. Ningú venia a ajudar als de la muntanya. S'ho havien de manegar tot entre ells.» (E: fitxa d'entrevista 4: Sra. Enriqueta Vives Farré, maig 2019). Podem pensar que en la comunitat veïnal de la Cogullada es devien desenvolupar aquestes interaccions socials en sentit horitzontal, per bé que no en tenim cap testimoni directe. Aquest fenomen d'aliança i d'ajuda mútues no treia, emperò, que també es poguessin desenvolupar conflictes i tensions dins del mateix grup per múltiples motius.

Històricament, totes les societats han necessitat entendre la realitat percebuda per aprendre a viure-hi i conviure-hi i, quan el raonament lògic i el pràctic més elementals no arribaven a cobrir un determinat buit explicatiu de l'existència humana i/o de l'entorn, s'empraven les justificacions màgiques, sobrenaturals o religioses. Des de l'antropologia, la religió es defineix com un *sistema de símbols* que, formulant conceptes d'un ordre general de l'existència, serveix per establir uns estats anímics i unes motivacions als éssers humans (Geertz, 1973/2001: 89-95). A partir de l'antiguitat tardana i durant tota l'alta edat mitjana (s. III-X), l'Església catòlica s'anà acomodant damunt d'un sistema ideològic i cultural d'origen pagà (romà i preromà), que cristianitzà de soca-rel. L'Església cristiana passà a ocupar tots els espais de la vida de les persones, des del naixement fins a la mort¹²³ i proporcionava el marc o la versió oficial de com era la realitat, com calia percebre-la i interpretar-la i quina conducta calia seguir com a resposta «ètica» des del punt de vista cristià. I els esdeveniments i les reunions socials, que fins llavors estaven organitzats a l'entorn dels cicles estacionals i l'explotació del medi, s'assimilaren a un calendari religiós i litúrgic, així com a un santoral¹²⁴ (Ferrer Alòs, 2009: 176-177; 2016: 124-139).

L'imaginari i la mentalitat d'una comunitat veïnal medieval com la tractada estava compassada per l'Església catòlica, que en l'àmbit rural actuava mitjançant la parròquia (*parrochia*)¹²⁵. Aquesta institució fou una innovació jurídica que es desenvolupà als regnes de l'Europa occidental durant l'alta edat mitjana, especialment a partir de l'Imperi carolingi (post. 800). En el cas concret dels comtats catalans, la xarxa parroquial es constituí de manera coetània a la xarxa castral a partir del segle X i, especialment, durant l'XI (Martí, 2006: 151-161). El responsable d'un terme parroquial era el rector (o capellà), que tenia l'obligació d'encarregar-se de la «cura de les ànimes» (*cura animarum*) dels seus feligresos amb funcions com celebrar els oficis divins, administrar els sagraments i controlar el comportament dels fidels mitjançant els mecanismes simbòlics i ideològics. El clergat era, doncs, un agent més del poder local que es comprometia a vetllar la conducta religiosa, civil i sexual de la comunitat de feligresos que estava sota la seva responsabilitat (Salrach, 2004c: 523-524; Bolòs i Piqué, 2007: 111-121). I alhora, no ens n'oblidem, el rector actuava d'escrivent dels pactes i dels afers de la seva parròquia abans (i després) de l'eclosió de la institució del notariat públic a partir de mitjan segle XII (Salrach, 2004d: 552-553), que fou també l'època en què es difongué la missa dominical¹²⁶ (Bolòs i Piqué, 2007: 114).

¹²³ Per exemple, el ritual dels Set Sagraments en el cas del cristianisme, que es desenvoluparen a partir de l'edat mitjana: la vida s'iniciava amb el bateig, es continuava amb el matrimoni canònic i finalitzava amb sagrament de l'extremunció.

¹²⁴ Sobre el calendari pagès, les tasques agropecuàries i forestals, les festivitats i les celebracions religioses de cada mes, veg.: Torres, 2017. Sobre el calendari pagès i litúrgic tradicional a la zona d'estudi, veg.: Vives Farré, 2015: 40-57, esp. 40-45. El santoral venerat a la regió de Can Ferrer de la Cogullada a començaments del segle XX era el compost per sant Miquel, sant Marc, sant Antoni i sant Magí de Brufaganya (E: fitxes d'entrevista 2 i 4).

¹²⁵ En els contextes rurals dels comtats catalans, també cal comptar amb la presència i l'acció de les comunitats monàstiques benedictines, com les cistercenques.

¹²⁶ La missa dominical o del diumenge no era només una celebració litúrgica a l'edat mitjana, sinó que també era un marc de socialització per als veïnats d'un territori parroquial en una època en què no hi havia altres contextos d'oci, com les tavernes, els teatres o els casinos. La missa agombolava tota la població d'una parròquia determinada, no amb motiu d'un pic de feina (com la sega o la verema), sinó en un ambient de relaxament i distensió (Ferrer Alòs, 2016: 153-160, 170).

Anteriorment (veg. apartat 4.3.c), hem afirmat que la comunitat de la Cogullada no tenia cap edifici de culte cristià i que, per les dades documentals i les etnogràfiques, molt probablement es dirigia a l'església de Sant Miquel del Montmell ([B: fig. 69-70](#)). Segons la bibliografia (Palomeque, 1950/1983: 2-18; Llorach, 1983: 173; Adell *et al.*, 1992: 248-249), aquesta església està documentada per primera vegada en un moment tardà, el 1279-1280 (Rius Serra, 1946, 1: 12-13, 27-28) i cal datar-la a mitjan segle XI. Però hem identificat dos documents que ens endarrereixen la primera menció fins al 1154 (Fuentes, 1995: 50) i el 1194 (Mas, 1921, 13, doc. 5: 201), respectivament. Som del parer que el que avui s'anomena *ermita* de Sant Miquel del Montmell i es data al segle XII fou en realitat l'església parroquial del terme del Montmell i s'utilitzà com a tal entre el segle XI i el XVI, quan s'erigí la nova als peus del turó del Castell. Els arguments que ens permeten de defensar aquesta hipòtesi són: primerament, que el terme no posseïa cap altre edifici de culte d'abast parroquial durant l'edat mitjana i la moderna; segonament, que el seu ús com a parròquia tingué continuïtat més enllà de l'edat mitjana amb l'església de Sant Miquel Nou (1598-1936); i tercerament, és l'única església que apareix esmentada en els documents medievals més importants des del punt de vista jurídic i diplomàtic: diocesans¹²⁷ i papals.

La solidaritat veïnal i alguns dels valors pregonats per l'Església catòlica i el rector, per exemple la caritat, no tan sols garantien la supervivència del grup humà permanent, sinó també la de les persones itinerants. Entre aquest col·lectiu, el grup més vulnerable era el dels captaires, pàries o rodamons, que a la zona d'estudi anomenaven *els pobres* a començaments del segle XX. Els pàries eren persones que, per motius molt diferents (orígens familiars complicats, mancança de recursos, discapacitats físiques i/o psicològiques congènites o malalties cròniques adquirides), quedaven al marge del sistema social i, consegüentment, del sistema econòmic i administratiu establert (Ferrer Alòs, 2009: 148-149). Aquest fet comporta que no estiguin registrats en les fonts documentals més antigues, de l'alta i de la plena edat mitjana, i siguin, per tant, invisibles. Així, tan sols una aproximació etnogràfica ([E: fitxa d'entrevista 4](#))¹²⁸ ens pot fer palès que aquest fenomen era real i que formava part del dia a dia de les comunitats rurals. Trobar evidències d'aquestes persones amb relació a la Cogullada dels segles X-XIII és impossible, però cal pensar que existien i que convivia amb els *nobles* i la resta d'*ignobles*. Així, doncs, les fonts orals, encara que siguin modernes, ens recorden que les societats pretèrites eren complexes i que anaven molt més enllà de l'imaginari feudal més clàssic a l'entorn de l'ordre tripartit de la noblesa-pagesia-clergat¹²⁹.

¹²⁷ Durant l'edat mitjana, la parròquia del Montmell pertanyé a la diòcesi de Barcelona. A partir del segle XVIII, passà a pertànyer a l'arxidiòcesi de Tarragona (Perea, 2000: 21-22).

¹²⁸ A la regió estudiada, a inicis del segle XX, alguns pobres atesos pel veïnat eren el «Boig de Santa Oliva», en «Joan Ni Cinc», el «Pobre de la Llesca de Pa» o el «Pobre Llorac» ([E: fitxa d'entrevista 4](#)). Sobre aquestes persones, veg.: Vives Farré, 2015: 61, 89-90.

¹²⁹ En l'imaginari de la plena edat mitjana, tal com ens fa constar l'arquebisbe Adalberó de Laon († 1030/1), hi havia la idea que el món creat per Déu estava ordenat en tres estaments: els guerrers o nobles (*bellatores*), els religiosos (*oratores*) i els treballadors (*laboratores*). Aquest trinomi jurídic ha condicionat la manera d'estudiar i interpretar l'edat mitjana. Veg.: Duby, 1967/2006: 53-57.

6. Consideracions finals

Ha arribat el moment d'apuntar les idees més importants respecte a la senyoria de la Cogullada entre els segles X i XIII, així com de retornar als objectius i a la hipòtesi plantejats al començament d'aquest TFG (veg. apartat 1.2.a-d). En qualsevol disciplina històrica, parlar de «conclusions» és una utopia, atès que es tracta d'un concepte massa categòric i absolut per referir-se a un objecte d'estudi, les èpoques pretèrites, que mai es podran demostrar científicament i que, per tant, només ens hi podrem aproximar. I aquesta limitació estructural és especialment visible en el nostre TFG, en què hem treballat a partir de dades relatives i indirectes en força ocasions i sense una possible verificació analítica posterior. És per aquest motiu que parlem, no de «conclusions», sinó de «consideracions finals», que, a més a més —i que consti per escrit—, considerem absolutament provisionals per ara. Per articular el discurs d'aquestes consideracions finals, partirem dels objectius plantejats en l'apartat 1.2.

a) La historiografia medieval ha tendit a dividir el nord-est peninsular en dues categories, la Catalunya Vella i la Nova. Entre ambdues realitats no s'hi distingeixen només unes diferències geogràfiques, sinó també un decalatge cronològic pel que fa a la instauració del poder comtal-reial, unes diferències jurídiques i unes de demogràfiques. La *Marcha* penedesenca no només era un territori de frontera, sinó que el Penedès històric ha continuat sent una franja de territori situada entre dos epicentres amb una rellevància històrica, política i econòmica cabdal, com són Barcelona i Tarragona. Tradicionalment, la historiografia ha posat l'èmfasi a estudiar la Catalunya Vella, més «antiga» des de l'òptica cristiana i comtal, i més poblada, i concebuda, anacrònicament, com el «bressol» de la Nació catalana. En conseqüència, els territoris de frontera com el Penedès en general, i el Baix Penedès en concret, han romàs com a zones «marginals» i han rebut un tractament menys profund per part de l'acadèmia. En tots els àmbits, també en la historiografia, no parar atenció en les evidències d'una realitat determinada ni identificar-la representa, a efectes, pràctics desconèixer-la i ometre-la.

Aproximar-nos a l'extrem nord-oest del terme castral del Montmell, una porció de la marca fronterera, amb una perspectiva postprocessual i etnoarqueològica ens ha permès d'identificar, de registrar i d'incorporar en un discurs històric un total de vint contextos arqueològics (D: fitxes reg. 1-20). Hom pot dubtar que les dades, les descripcions, els croquis o les adscripcions cronocultural que hem proposat siguin certes o encertades. Però del que no hi ha dubte és que, en aquest «cul-de-sac» (segons l'expressió del jove Sr. Marc Andreu) que és Can Ferrer de la Cogullada hi va haver poblament al llarg de l'edat mitjana i que aquelles comunitats deixaren moltes evidències i empremtes materials, algunes abandonades definitivament i altres utilitzades i/o explotades fins als segles XX-XXI. Per tant, després d'aquest periple, volem afirmar que la Cogullada, com el Montmell en general, és una regió que només s'ha estudiat parcialment i que roman encara per explorar i estudiar amb profunditat. I malgrat que encara hi ha molta feina per fer, resulta ja evident que hi ha prou contextos materials que reclamen tenir una protecció legal, un estudi històric més profund, una consolidació física i una difusió turística i cultural.

b) Originàriament, entre els segles X i XI, la Cogullada no posseïa un districte jurisdiccional definit, sinó que era una porció més del territori adscrit al castell termenat del Montmell, botí de conquesta del bisbat de Barcelona. A partir del segle XII i fins a les darreries del segle XIII —com a mínim—, en un context ja plenament feudal, la Cogullada es constituí com una quadra o una cavalleria, més genèricament, un feu o una senyoria. En tant que demarcació, la senyoria passà a tenir una límits jurisdiccionals i administratius molt ben definits, condicionats en part per l'orografia, i on el centre geogràfic coincidia amb l'epicentre polític, administratiu, militar i judicial del feu, la fortificació de la Cogullada. Des d'aquest nucli de poder local s'exercia el control visual i també l'efectiu de tota la senyoria —recordin que els cavallers que l'administraven estaven obligats a realitzar les cavalcades (patrulles) en nom del bisbe—, els assentaments d'hàbitat, les àrees de captació de recursos principals, així com el flanc sud-oest, el més desprotegit des del

punt de vista orogràfic i, per tant, el més vulnerable a ésser franquejat per les forces andalusines, almoràvits i/o almohades.

En tant que era un context territorial delimitat, la Cogullada també era un territori viscut que tenia uns assentaments d'hàbitat. L'indret que aglutinava la majoria de la població era el nucli semi-concentrat de la Cogullada, documentat des de l'últim terç del segle X —com a mínim— i ocupat ininterrompudament fins a les darreries del segle XIII o —potser— fins al XIV, és a dir, des de l'alta fins a la baixa edat mitjana. Amb les dades de què disposem actualment, podem apuntar que el llogaret de la Cogullada era un hàbitat d'altura, construït a 80-100 m per sobre del fondo de vall i emparat en la protecció que oferia el vessant de la serreta de Can Ferrer. Alhora, era un assentament d'hàbitat reduït, constituït per una dotzena d'àmbits. Juntament amb aquest nucli d'hàbitat semi-concentrat, també hi havia un poblament dispers. Com a mínim, tenim documentat un mas, el de la Joncosel·la, una cèl·lula d'explotació agropecuària i forestal en ple funcionament entre els segles XII i XIII —com a mínim— i que podria correspondre's, segons les dades de la seva ubicació, amb el posterior Maset, masoveria del mas de Pedrafita. I juntament amb tots aquests indrets, encara hi havia punts d'hàbitat estacionals o precaris, l'exemple més ben conegut dels quals és l'«espluga de l'Archonada», identificada amb la Cova Gran de Pedrafita, que s'utilitzà com a àmbit d'hàbitat (permanent i/o estacional) i com a refugi des de la prehistòria recent fins als conflictes bèl·lics dels segles XIX i XX.

Pel que fa a la xarxa viària, la Cogullada era una senyoria petita que només tenia camins de naturalesa local i veïnal. Els més importants, ben documentats amb fonts escrites, etnogràfiques i materials, eren els dos camins que comunicaven l'assentament i la fortificació de la Cogullada amb l'epicentre neuràlgic del terme, el castell i l'església de Sant Miquel del Montmell, així com amb Vila-rodona, la vila mercat que es desenvolupà econòmicament i comercial a partir del segle XII endavant. Així mateix, sembla ser que la Cogullada tenia una carretera històrica que connectava el fondo de Pedrafita-Torrossolla amb la via pecuària principal del terme del Montmell, la carretera de Coll d'Arca, que es dirigia cap a la Catalunya central fins a les pastures ceretanes. L'origen d'ambdues vies transhumants podria situar-se a l'edat mitjana, especialment a partir de l'any 1000 i durant la plena edat mitjana (s. XI-XIII), quan es desenvolupà la transhumància de llarg recorregut al territori català-aragonès. I a aquests camins menors, encara caldria afegir el camí veïnal de la Cogullada, que vertebrava l'assentament medieval i que resulta ésser el context més evident des del punt de vista arqueològic.

c) Amb relació a l'economia i l'explotació del territori, les fonts documentals, les arqueològiques i les etnogràfiques ens han proporcionat dades suficients per esbossar un sistema econòmic de subsistència força complex que es basava en les activitats i/o pràctiques agrícoles, ramaderes, recol·lectores, cinegètiques i extractives. En cap cas hem pogut defensar-ho amb arguments quantitatius ni estadístics, però sí amb nombroses dades de caràcter qualitatiu. Sembla que l'agricultura i la ramaderia, estretament vinculades entre si, eren la base econòmica de la població medieval de la Cogullada. Però aquesta base es complementaria, especialment en els períodes menys productius de l'any (com l'hivern), amb les nombroses aportacions obtingudes del nínxol ecològic, com les peces de caça menor, els fruits recol·lectats o les herbàcies collides, etc. I el medi de muntanya prelitoral no tan sols proporcionava productes alimentaris per als éssers humans i la cabanya ramadera, sinó que era l'àrea de captació de nombrosos recursos arboris, arbustius, herbacis, minerals i energètics destinats a la construcció, a les manufactures domèstiques o a les transaccions comercials. Per tant, l'economia medieval d'un feu com l'estudiat se'ns planteja, no com una realitat simple, basat en el binomi agropecuari, sinó com un sistema de subsistència diversificat, complex, en què tots els productes i totes les activitats de transformació estaven estretament relacionades entre si.

Respecte a l'organització sociopolítica, la cavalleria de la Cogullada se'ns presenta com un exemple paradigmàtic d'una demarcació amb un societat plenament feudalitzada. La institució en què recaigué l'autoritat, la titularitat i la fiscalitat de la senyoria fou sempre el bisbat de Barcelona, que havia adquirit el

conjunt del Montmell com a «botí» en l'empresa comtal de conquesta dels territoris a ponent del riu Llobregat. Aquesta autoritat superior havia cedit, mitjançant un pacte de vassallatge (l'encomanament d'un feu de cavalleria), els béns, els drets i les funcions administratives, fiscals i militars de la Cogullada a un llinatge de cavallers (*milites*) d'origen humil a canvi de continuar percebent les rendes senyoriales del territori i gaudir dels serveis militars imposats als cavallers. El llinatge dels Bessons, d'origen pagès, s'«ennoblí» *de facto* i tendí a privatitzar els béns i els drets concedits o delegats per l'autoritat pública competent. Al seu torn, per sota dels *nobles*, hi havia una massa social molt variada, la dels *ignobles* o administrats. La comunitat veïnal de la Cogullada era una comunitat estable més antiga que els agents de poder, feble demogràficament, organitzada en famílies troncales i cohesionada tant per llaços i aliances veïnals com (segurament) per vincles de parentiu polítics i biològics de tendència endogàmica. I aquest col·lectiu permanent, estable, convivia i interactuava amb individus o col·lectius menors que transitaven per la demarcació, com mercaders, captaires, etc., i que ens esbossen un espectre social força més complex del simple ordre tripartit del feudalisme plantejat per l'acadèmia clàssica francesa.

d) Fer l'intent de conèixer un període pretèrit i d'elaborar-ne un discurs històric comporta estudiar-ne els canvis i les transformacions, és a dir, les dinàmiques evolutives, en estreta concomitància amb les permanències. La majoria de consideracions apuntades fins ara (a-c) consistiren principalment en elements estructurals, és a dir, permanències, del període històric estudiat, el final de l'alta i tota la plena edat mitjana. Però analitzar la Cogullada des dels seus orígens fins a la seva desaparició durant tants mesos ens ha permès d'identificar un reguitzell de dinàmiques evolutives que no podem ni volem passar per alt i que són les següents: a) la transformació d'un nucli de poblament sense una adscripció política i administrativa definides (s. X) en una cèl·lula jurisdiccional de naturalesa feudal (fi s. XII); b) el creixement demogràfic positiu (i relatiu) que s'endevina en el conjunt de la senyoria i del terme castral entre els segles X i XIII; c) la tendència a la privatització dels béns, els drets i les funcions d'origen públic per part de la cavalleria local entre la fi del segle XII i la fi del XIII; i d) les transformacions del patró d'assentament que es produïren a cavall dels segles XIII i XIV, amb l'abandonament definitiu —no sabem si sobtat o progressiu— de l'assentament de la Cogullada i la proliferació —segurament, progressiva— de masos en ambdós fondos de vall des de la baixa edat mitjana (s. XIV-XV) fins a l'època contemporània (fi s. XVIII-XX).

En la introducció, ens havíem plantejat una hipòtesi de treball a l'entorn del terme de l'actual llogaret de Can Ferrer de la Cogullada. Una vegada arribats al final, podem treure l'entrellat de la nostra idea teòrica inicial. D'una banda, cal afirmar que és cert que la regió de Can Ferrer de la Cogullada, aquest extrem nord-oest del terme municipal del Montmell, és la conseqüència d'una manera de controlar i explotar el territori segons un model polític, administratiu, social i mental propi del feudalisme, és a dir, el d'un nucli encimbellat que controlava la població dins d'uns límits definits i n'extreia l'excedent material. De l'altra, hem de reconèixer que Can Ferrer no té un terme administratiu, ni legal ni efectiu, sinó que està constituït per un nombre reduït de cases de pagès juntament amb nombroses masies disperses que tenen la propietat del territori (vinyes, boscos i erms), però que no constitueixen una unitat administrativa com als segles XII-XIII: tant el llogaret com les masies depenen directament del cap del municipi, la Juncosa del Montmell.

Independentment dels objectius i de la hipòtesi, volem apuntar que la senyoria de la Cogullada, tot i tenir uns orígens, un desenvolupament i un moment àlgid com a institució, esdevingué una empresa «fallida» en termes generals. Posteriorment al segle XIII, el poblament, que fins llavors havia viscut de manera semi-concentrada al vessant encimbellat d'una serra, descendí als fondos de vall i es dispersà; la titularitat de la terra, fins llavors única i propietat del bisbat de Barcelona, es fragmentà; i els límits administratius medievals, ben definits perquè d'ells depenia l'exercici del poder jurisdiccional o banal i la consegüent exacció senyorial, es desintegraren i han romàs fossilitzats, només en part, en els límits municipals del Montmell. La «fallida» de la Cogullada feudal es fa especialment palesa quan es compara amb els nuclis adjacents d'origen medieval que ens han pervingut i que han continuat desenvolupant-se fins als nostres dies, com Aiguaviva, la Juncosa, Vilardida o Vila-rodona. Però també és cert que el final

«prematur» de la Cogullada com a entitat pròpia ha comportat que romangués al marge de les ocupacions i de les intervencions humanes posteriors, un fet que la converteix en un objecte d'estudi idoni per analitzar històricament i arqueològica l'alta i la plena edat mitjana d'aquesta porció del Penedès.

Pel que fa a les perspectives de futur, tant la Cogullada com a entitat jurídica medieval com el terme del Montmell en general necessiten més estudis històrics i arqueològics en el futur, tant a escala local com regional. Respecte dels objectius i la metodologia plantejats en el nostre treball, hi ha dos aspectes que no hem pogut arribar a realitzar. Primerament, no hem revisat els fons d'arxius comarcals per cercar fotografies antigues ni n'hem demanat d'inèdites a les persones entrevistades, en part perquè no hem tingut més temps material, en part per respectar el temps personal, la intimitat i els records de les persones entrevistades. I segonament, considerem que quatre entrevistes és un nombre significatiu per a un treball final de grau d'aquestes dimensions, però insuficient en un futur, de manera que, si el continuéssim més endavant, intentaríem de realitzar-ne més per obtenir i contrastar més les dades i disposar d'uns resultats més significatius des del punt de vista estadístic. Tercerament, i a escala general, ja no particular, en les intervencions arqueològiques que es facin en un futur a la zona caldrà posar l'èmfasi i analitzar el registre bioarqueològic (antracològic, carpològic, palinològic, zooarqueològic, etc.) dels nivells medievals amb profunditat per tal de verificar si el «marc» que hem construït a partir de dades indirectes s'aproxima amb més o menys mesura a la realitat local de l'edat mitjana.

7. Bibliografia

7.1. Fonts¹³⁰

- ABADAL, R. d' (1920), *Catalunya carolíngia: els diplomes carolingis a Catalunya*, 2, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans (IEC).
- BAUCELLS, J. et al. (2006), *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona: segle XI*, 5 v., Barcelona, Fundació Noguera.
- COMPANYS, I. (1997), *Col·lecció de documents del monestir de Santes Creus conservats a l'Arxiu Històric de Tarragona (1380 - 2a meitat del s. XVIII)*, Santes Creus, Arxiu del monestir, Boletín Bibliográfico de Santes Creus.
- El Baix Penedès: setmanari autonomista (1906-1937)*, any 23, núm. 1.181, 17.11.1928, El Vendrell, Impr. Ramon Germans y Nebot, 1928, 4 p.
- FÀBREGA, À. i BAUCELLS, J. (1995), *Diplomatari de la catedral de Barcelona: documents dels anys 844-1260*, Barcelona, Arxiu Capítula de la Catedral de Barcelona.
- FONT RIUS, J. M. (1969), *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, 2 v., Madrid-Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC), Instituto de Geografía, Etnología e Historia.
- GENERALITAT DE CATALUNYA (1938), *Mapa topográfico nacional (MTN)*, 1:50.000 [mapa], fulla núm. 446, Valls, Barcelona, Grupo de Unidades y Fortificaciones y Obras¹³¹.
- GIBERT, A. M. (1909), *Tarragona prehistòrica i protohistòrica*, Barcelona, Tipografia «L'Avenç».
- GUASCH, D. (1979), *Carta de població i franqueses del Montmell: atorgada pel bisbe de Barcelona Vivas amb consentiment de la seva clerecia, de Borrell II, comte i marquès, i de tot el poble de la ciutat de Barcelona, el dia 17 d'abril de l'any 974*, El Montmell, Ajuntament del Montmell.
- GURÍ, J. M. (1964), "Un fogatjament desconegut de l'any 1358", *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 30: 323-498.
- INSTITUTO GEOGRÁFICO NACIONAL (1928), *Mapa Topográfico Nacional (MTN)*, 1:50.000 [mapa], fulla núm. 446, Valls, Barcelona, Estado Mayor del Ejército del Aire, Servicio de Cartografía¹³².
- INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA (1956), *Ortofotomapa del vol del 1956* [fotografia aèria], fulla núm. 446, Valls, Barcelona, Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC). Disponible a: < <http://www.icc.cat/vissir/> > [Consulta: 16 març 2019].
- LÓPEZ VARGAS, T. (1776), *Mapa del Principado de Cataluña: comprende los corregimientos de Barcelona, Cervera, Gerona, Lérida, Manresa, Mataró, Puigcerdà, Talarn, Tarragona, Tortosa, Villafranca, Vique y la subdelegación del Valle de Arán*, Madrid, s/l¹³³.
- MAS, J. (1906-1921), *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, 13 v., Barcelona, Establiment tipogràfic Jaume Vives, etc.
- PARDO, M. (1994), *Mensa episcopal de Barcelona (878-1299)*, Barcelona, Fundació Noguera.
- PORTA, Ll. (1934), "Excursions espeleològiques pel terme de Montmell", *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 44 (471): 312-314.

¹³⁰ Considerem com a fonts històriques qualsevol títol bibliogràfic, cartogràfic o hemerogràfic publicat amb anterioritat al 1945, l'últim any de la Segona Guerra Mundial (1939-1945), el darrer de l'edat contemporània (c. 1789-1945) i el primer del món modern (1945-actualitat), segons les categories historiogràfiques vigents.

¹³¹ ICGC, *Cartoteca digital: mapes de Catalunya (s. XVII-XX)*, Barcelona, Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, RM.27450. Disponible a: < <http://cartotecadigital.icgc.cat/cdm/singleitem/collection/mtn50/id/1380/rec/19> > [Consulta: 16 març 2019].

¹³² ICGC, *Cartoteca digital: mapes de Catalunya (s. XVII-XX)*, Barcelona, Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, RM.252611. Disponible a: < <http://cartotecadigital.icgc.cat/cdm/singleitem/collection/mtn50/id/1125/rec/3> > [Consulta: 16 març 2019].

¹³³ ICGC, *Cartoteca digital: mapes de Catalunya (s. XVII-XX)*, Barcelona, Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, RM.4543. Disponible a: < <http://cartotecadigital.icgc.cat/cdm/singleitem/collection/catalunya/id/1766/rec/21> > [Consulta: 12 març 2019].

- RIUS SERRA, J. (1946), *Rationes Decimarum Hispaniae (1279-1280)*, 1, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC), Sección de Estudios Medievales.
- TAVERNER D'ARDENA, Oleguer (comte de Darnius) (1716), *Descripción del corregimiento de Tarragona*, ms. s/1¹³⁴.
- TEIXIDOR, P. (1896), "Noves", *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, abril-juny, 6 (21): 142-144.
- VILLANUEVA, J. i VILLANUEVA, J. L. (1803-1852), *Viage literario á las iglesias de España*, 22 v., Madrid, Imprenta de la Real Academia de la Historia.
- VALLS TABERNER, F. (1929/1991), *Diplomatari de Sant Ramon de Penyafort*, Barcelona, Saragossa i Màlaga, Facultat de Dret, Càtedra d'Història del Dret.

7.2. Bibliografia

- ABELLÁN, J. (2002/2012), "La pérdida de Hispania y la formación de al-Andalus", ÁLVAREZ PALENZUELA, V. Á. (coord.), *Historia de España de la Edad Media*, Barcelona, Editorial Ariel, SA: 60-77.
- ADELL, J.-A. et al. (1992), "Sant Miquel del Montmell", PLADEVALL, A. (dir.), *Catalunya romànica*, 19, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, SA: 248-249.
- AVENTÍN, M. (1996), *La societat rural a Catalunya en temps feudals: Vallès oriental, segles XIII-XVI*, Barcelona, Columna Edicions, SA.
- ____ (2004), "Família i unitat d'explotació", GIRALT, E. (dir.), *Història agrària dels Països Catalans: edat mitjana*, 2, Barcelona, Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació (FCRi): 467-503.
- ____ (2014), *Vivències i sentiment de la mort: microanàlisi de famílies i comunitats rurals en temps feudals*, Barcelona, Editorial PangurBàn.
- AYMAMÍ, G. (2003-2004), "Les coves del Penedès: la seva descoberta i utilització per l'home al llarg del temps", *Del Penedès: revista de l'Institut d'Estudis Penedesencs*, hivern 2003-2004, 7: 7-31.
- ____ (2011), "Una excursió espeleològica al Penedès fa més de cent anys", *Del Penedès: revista de l'Institut d'Estudis Penedesencs*, 24: 31-33.
- BALAÑÀ, P. (1990), *Els noms de lloc de Catalunya. Aproximació al coneixement geogràfic-històric dels municipis i comarques del Principat*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de la Presidència i Departament de Governació.
- BANKS, Ph. et al. (1992), "El marc històric", PLADEVALL, A. (dir.), *Catalunya romànica*, 20, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, SA: 21-110.
- BARCELÓ, M. et al. (1992), "El marc històric", PLADEVALL, A. (dir.), *Catalunya romànica*, 19, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, SA: 23-70.
- BASTARDAS, J. (1960/2001), *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae: mots llatins i romànics documentats en fonts catalanes de l'any 800 al 1100*, 10 fasc., Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC), Institució Milà i Fontanals, Departament d'Estudis Medievales.
- BATET, C. (1994), "L'Església i les esglésies en els inicis del domini comtal a la marca de Barcelona", *Analecta sacra tarraconensia: revista de ciències historicoeclesiàstiques*, 67 (1): 243-257.
- ____ (1996), *Castells termenats i estratègies d'expansió comtal. La marca de Barcelona als segles X-XI*, Vilafranca del Penedès, Institut d'Estudis Penedesencs (IEP).
- BENET, A. (1983), "L'origen de les famílies Cervelló, Castellvell i Castellet", *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 4: 67-86.

¹³⁴ ICGC, *Cartoteca digital: mapes de Catalunya (s. XVII-XX)*, Barcelona, Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (IGC), RM.250109. Disponible a: < <http://cartotecadigital.icgc.cat/cdm/compoundobject/collection/catalunya/id/3517/rec/1> > [Consulta: 30 gen. 2019].

- BERÁSTEGUI, X. *et al.* (2015), *Taula cronoestratigràfica internacional*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Territori i Sostenibilitat Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya.
- Edició catalana de: COHEN, K. M., FINNEY, S. C., GIBBARD, P. L. i FAN, J.-X. (2013), "The ICS International Chronostratigraphic Chart", *Episodes*, 36 (3): 199-204.
- BIRKS, H. J. B. (1988/1990), "Introduction", BIRKS, H. H. *et al.* (ed.), *The Cultural Landscape: past, present and futur*, Cambridge, Cambridge University Press: 179-187.
- BOLÒS, J. (1978), "Els masos del terme de Montagut l'any 965", *Revista Catalana de Geografia*, 1 (4): 655-667.
- ____ (1992), "La cartografia històrica: un mitjà d'apropar-nos al passat", *Finestrelles*, 5: 37-53.
- ____ (1993), "Poblament i societat. Transformacions en el tipus d'hàbitat a Catalunya a l'edat mitjana", AZUAR, R. i MARTÍ, R. (coord.), *Actas del IV Congreso de Arqueología Medieval Española: sociedades en transición (Alacant, 4-9 oct. 1993)*, Alacant, Diputación Provincial de Alicante: 331-340.
- ____ (1995), *El mas, el pagès i el senyor: paisatge i societat en una parròquia de la Garrotxa a l'edat mitjana*, Barcelona, Curial Edicions.
- ____ (1997), "El territori i els seus límits. El poble, la parròquia i el castell a l'edat mitjana", BOLÒS, J. i BUSQUETA, J. J. (ed.), *Territori i societat a l'Edat Mitjana: història, arqueologia i documentació*, Lleida, Universitat de Lleida (UdL) i Institut d'Estudis Humanístics Miquel Coll i Alentorn (INEHCA): 41-82.
- ____ (1998a), "L'arquitectura civil i militar i l'arqueologia", PLADEVALL, A. (dir.), *Catalunya romànica*, 27, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, SA: 19-62.
- ____ (1998b), "Els masos a l'edat mitjana. Història i arqueologia", *Quaderns del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles (CECB)*, 19: 95-111.
- ____ (2000), *Diccionari de la Catalunya medieval (ss. VI-XV)*, Barcelona, Edicions 62, SA.
- ____ (2001), "El naixement d'un vil·lar medieval: Moredell (Gironès) en època carolíngia", *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 22: 181-190.
- ____ (2003), "El naixement d'un nou paisatge: Catalunya als segles IX-XII", BARCELÓ, M. *et al.* (ed.), *El feudalisme comptat i debatut: formació i expansió del feudalisme català*, València, Publicacions de la Universitat de València: 133-152.
- ____ (2004), *Els orígens medievals del paisatge català. L'arqueologia de paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- ____ (2005), "Fer mapes per conèixer la història: aportacions de la cartografia a l'estudi de l'alta edat mitjana", *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 26: 27-52.
- ____ (2006), "La implantació del Císter al territori: la formació del patrimoni i la transformació del paisatge", DIVERSOS AUTORS (coord.), *El Císter: poder i espiritualitat (1150-1250). Actes del primer curs-simposi sobre el monaquisme cistercenc (Santes Creus, jul. 2005)*, Santes Creus, Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus: 35-68.
- ____ (2013), "La formació del hàbitat medieval en Cataluña: aldeas, espacios aldeanos y vías de comunicación", *Studia Historica: historia medieval*, 31: 151-180.
- BOLÒS, J. *et al.* (1992), "Castell de Marmellar", PLADEVALL, A. (dir.), *Catalunya romànica*, 19, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, SA: 249-253.
- BOLÒS, J. i HURTADO, V. (1993), "La xarxa viària catalana a l'alta edat mitjana. Una aproximació des de la cartografia", *Anuario de Estudios Medievales*, 23: 3-25.
- BOLÒS, J. i PIQUÉ, J. R. (2007), "Les parròquies: centres espirituals i demarcacions territorials", GONZÁLEZ, J. R. (ed.), *Arrels cristianes: presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida*, 2, Lleida, Pagès Editors i Bisbat de Lleida: 111-130.

- BOLÒS, J. i RAMOS, M. Ll. (1992), “Castell de la quadra de la Cogullada”, PLADEVALL, A. (dir.), *Catalunya romànica*, 19, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, SA: 253-254.
- BONNASSIE, P. (1975/1979), *Catalunya mil anys enrere: creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya, de mitjan segle X al final del segle XI*, 2, Barcelona, Edicions 62, SA.
- BORRÀS, J., MIÑARRO, J. M. i TALAVERA, F. (1978), *Catàleg espeleològic de Catalunya: l'Alt Camp, la Conca de Barberà, el Baix Penedès i el Tarragonès*, 2, Barcelona, Políglota, Técnica y Documentación.
- BOSCH, J. M. (2017), *L'escenari del feudalisme a la frontera del comtat de Barcelona. Anàlisi territorial dels assentaments, l'espai obert i els camins del terme castral d'Olèrdola (segles X-XI)*, 2 v., Barcelona, Universitat de Barcelona (UB), Facultat de Geografia i Història, Departament d'Història i Arqueologia (tesi doctoral dirigida per I. Ollich).
- CABESTANY, J.F. *et al.* (1995), “Santa Maria de Santes Creus”, PLADEVALL, A. (dir.), *Catalunya romànica*, 21, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, SA: 261-309.
- CAHNER, M. *et al.* (dir.) (1982/1992), *Gran geografia comarcal de Catalunya*, 5, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, SA.
- CAMPMANY, J. (2003), “El camí de la Sentiu: la via altmedieval per travessar el Garraf (estudi del tram oriental)”, *IV Trobada d'Estudiosos del Garraf (Vilanova i la Geltrú, 21 nov. 2002)*, Barcelona, Diputació de Barcelona: 195-200.
- CANYELLAS, N. (1990), “La marca del Penedès: avenç de la frontera i repoblació al Baix Penedès. Problemes jurisdiccionals, s. XI - ppi XII”, *Miscel·lània penedesenca*, 14: 215-226.
- CARRERAS, A. (1992), *El monestir de Santes Creus: explotació i administració*, 2, Valls, Institut d'Estudis Vallencs (IEV).
- CARRIÓN, A. (coord.) (2015), *Plan Nacional del Paisaje Cultural*, Madrid, Gobierno de España, Ministerio de Educación, Cultura y Deporte (MECD), Secretaría General Técnica, Subdirección General de Documentación y Publicaciones.
- CASELLAS, M. (1994), “El Penedès durant la dominació sarraïna: toponímia i història”, *Miscel·lània Penedesenca*, 20: 251-270.
- CATALÀ ROCA, P. *et al.* (1967/1990), *Els castells catalans*, 3, Barcelona, Rafael Dalmau, Editor.
- CATALÀ BENACH, B. (1991/1999), *El Montmell, sostre del Baix Penedès: ressenya històrica amb dibuixos de tots els llocs, ermites, castells i masies*, La Bisbal del Penedès, Fundació Caixa Penedès i Ajuntament del Montmell.
- CHAVARRÍA, A. (1999), “El món rural al llevant de la Tarraconense durant l'antiguitat tardana”, *Bulletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 10: 15-32.
- COHEN, K. M., FINNEY, S. C., GIBBARD, P. L. i FAN, J.-X. (2013), “The ICS International Chronostratigraphic Chart”, *Episodes*, 36 (3): 199-204.
- COMAS, J. (2007), *Can Ferrer anys enrere*, El Montmell, Associació de Veïns de Can Ferrer de la Cogullada.
- COROMINES, J. *et al.* (1989-1997), *Onomasticon Cataloniae: els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana*, 8 v., Barcelona, Curial Edicions Catalanes i Caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona La Caixa.
- COROMINES, J., GULSOY, J. i CAHNER, M. (1980-2001), *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 10 v., Barcelona, Curial Edicions Catalanes i Caixa de pensions La Caixa.
- CRUAÑES, E. (1990), *Esglésies romàniques de les comarques tarragonines*, Sant Sadurní d'Anoia, L'Autor i Caixa Penedès.
- DIVERSOS AUTORS (1991), *Coneguem la comarca: el Baix Penedès*, 2, Barcelona, Centre de Recursos Pedagògics (CRP) del Baix Penedès, Grup de Ciències Socials.

- DOMINGO, C. (1997), *Els noms de les formes del relleu*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Institut Cartogràfic de Catalunya (ICC) i Societat d'Onomàstica.
- DOMINGO, I., BURKE, H. i SMITH, C. (1994/2007), *Manual de campo del arqueólogo*, Barcelona, Editorial Ariel.
- DONADO, J. i ECHEVARRÍA, A. (2014), *Historia medieval I (siglos V-XII)*, Madrid, Editorial Centro de Estudios Ramón Areces, SA.
- DUBY, G. (1967/2006), *El año mil: una interpretación diferente del milenarismo*, Barcelona, Editorial Gedisa, SA.
- EJARQUE, A., ORENGO, H. A. i AGUSTÍN, J. M. (2008), “Estratigrafia i evolució conceptual d'un paisatge de muntanya al massís del Garraf: la Maçana-Rovirós-Tèrmens (Begues)”, *V Trobada d'Estudiosos del Garraf (Castelldefels, 16 nov. 2006)*, Barcelona, Diputació de Barcelona: 137-146.
- FARRÉ, J. i MOLIST, N. (2016), “Les àrees suburbials de la civitas Olèrdola. Hàbitat i espais productius a la cinglera entre les fonts de l'Avellaner i de l'Ametlló (Olèrdola, Alt Penedès)”, ESTEVE, X., MIRÓ, C., MOLIST, N. i SABATÉ, G. (ed.), *Jornades d'Arqueologia del Penedès 2011 (Vilafranca del Pdès., 21-22 oct. 2011)*, Vilafranca del Penedès, Institut d'Estudis Penedesencs (IEP): 311-327.
- FELIU, G. (1996), “La pagesia catalana abans de la feudalització”, *Anuario de Estudios Medievales*, 26: 19-41.
- ____ (2002), “La pagesia i els béns comunals”, SABATÉ, F. i FARRÉ, J. (coord.), *Els grans espais baronials a l'edat mitjana: desenvolupament econòmic. Reunió científica: I Curs d'Estiu Comtat d'Urgell (Balaguer, 10-12 jul. 1996)*, Lleida, Pagès Editors: 23-40.
- ____ (2003), “Feudalisme: llibertat i servitud”, BARCELÓ, M. et al. (ed.), *El feudalisme comptat i debatut: formació i expansió del feudalisme català*, València, Publicacions de la Universitat de València: 45-70.
- ____ (2010), *La llarga nit feudal: mil anys de pugna entre senyors i pagesos*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- FERNÁNDEZ GONZÁLEZ, J. (2000), “El poblament al Pallars Jussà. Estructuració de l'hàbitat en un territori fronterer al segle XI”, BERTHE, M. i CURSENTE, B. (ed.), *Villages pyrénéens: morphogenèse d'un habitat de montagne*, Tolosa de Llenguadoc, Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS) i Université de Toulouse - Le Mirail: 123-132.
- FERNÁNDEZ TRABAL, J. (1989), “Aprofitaments comunals, prats i pastures al delta del Llobregat (segles XIV-XV). Conflictes per a la utilització de l'espai a la baixa edat mitjana”, *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 10: 189-220.
- FERRÉ MIRÓ, S. et al. (1992), “Castell del Montmell”, PLADEVALL, A. (dir.), *Catalunya romànica*, 19, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, SA: 246-248.
- FERRER ALÒS, LÍ. (2009), *La Catalunya rural, abans i ara*, Barcelona, Saga Editorial, SL.
- ____ (2016), *La vida quotidiana a pagès*, Barcelona, Angle Editorial.
- ____ (2018), *Sant Benet de Bages: entendre un monestir*, Manresa, Centre d'Estudis del Bages (CEB), Ajuntament de Navarces i Diputació de Barcelona.
- FERRER MALLOL, M. T. (1996), “Emprius i béns comunals a l'edat mitjana”, BUSQUETA, J. J. i VICEDO, E. (ed.), *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània: sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans (Alguair, 30 març - 1 abr. 1995)*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs (IEI): 33-65.
- FOLCH, C. et al. (2018), “La fortificació antiga i medieval de Castellví de la Marca (Barcelona), primeres dades arqueològiques”, *Treballs d'Arqueologia*, 22: 83-105.
- FOLCH, R. (1981), *La vegetació dels Països Catalans*, Barcelona, Ketres Editora, SA.

- FOLCH, R. *et al.* (dir.) (1984), *Història natural dels Països Catalans*, 7, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, SA.
- _____ (1992), *Història natural del Països Catalans*, 2, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, SA.
- FONT, G. *et al.* (2016), *Montsoriu: el castell gòtic de Catalunya*, La Gubella, Consell Comarcal de la Selva i Museu Etnològic del Montseny - la Gubella.
- FORT, E. (1972), *El senyoriu de Santes Creus*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana.
- FURIÓ, A. (2004), “L’utillatge i les tècniques”, GIRALT, E. (dir.), *Història agrària dels Països Catalans: edat mitjana*, 2, Barcelona, Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació (FCRi): 335-360.
- GARCÍA DE CORTÁZAR, J. Á. (1988), “Organización social del espacio: propuestas de reflexión y análisis histórico de sus unidades en la España medieval”, *Studia Historica: historia medieval*, 6: 195-236.
- GARCÍA-BIOSCA, J. E. (1998), “La creació d’una frontera: al-Tağr al-A’lā”, MIQUEL, M. i SALA, M. (coord.), *L’Islam i Catalunya (catàleg de l’exposició: Barcelona, MHC, 26 nov. 1998 - 21 febr. 1999)*, Barcelona, Institut Català de la Mediterrània, Museu d’Història de Catalunya i Lunwerg Editores: 57-63.
- GARCIA-MARQUÈS, F. X. *et al.* (2009), *Els romans al Garraf i Penedès*, Sitges, Ajuntament de Sitges, Regidoria de Cultura.
- GARCIA-OLIVER, F. (2004), “Els cultius”, GIRALT, E. (dir.), *Història agrària dels Països Catalans: edat mitjana*, 2, Barcelona, Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació (FCRi): 301-334.
- GEERTZ, C. (1973/2001), *La interpretación de las culturas*, Barcelona, Editorial Gedisa, SA.
- GIBERT, J. (2005), “La integració a al-Àndalus dels territoris a ponent del Llobregat”, *Butlletí de la Societat Catalana d’Estudis Històrics*, 16: 39-72.
- GIRALT, J. (dir. ed.) (2002/2008), *Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, SAU.
- GONZÁLEZ-RUIBAL, A. (2012), “Hacia otra arqueología: diez propuestas”, *Complutum*, 23 (2): 103-116.
- GRADSTEIN, F. M. i OGG, J. G. (2004), “Geologic Time Scale 2004 – why, how and where next?”, *Lethaia*, 37: 175-181.
- GUIDI-SÁNCHEZ, J. J. (2010a), “*Domus ruralis penetense*. Estrategias y formas de hábitat entre Barcelona y Tarragona en el tránsito de la Antigüedad Tardía a la Alta Edad Media”, *Revista d’Arqueologia de Ponent*, 20: 93-124.
- _____ (2010b), “El poblamiento del Penedès altomedieval, siglos V-XI dC. Una aproximación a la problemática residencial”, BOLÒS, J., JARNE, A. i VICEDO, E. (ed.), *VII Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local: família pagesa i economia rural (Lleida, 21-23 maig 2009)*, Lleida, Institut d’Estudis Ilerdencs i Fundació Pública de la Diputació de Lleida: 105-132.
- GURT, J. M. i MARQUÈS, A. (1988), “La conquesta cadastral de l’espai”, *Espais: revista del Departament de Política Territorial i Obres Públiques*, 12: 46-51.
- GUTIÉRREZ GONZÁLEZ, J. A. (2006), “Sobre la transición del sistema antiguo al feudal: una revisión arqueológica del Altomedioevo hispano”, *Territorio, Sociedad y Poder: revista de estudios medievales*, 1: 53-78.
- HURTADO, V. (2014), *Atles manual d’història de Catalunya*, 2 v., Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Rafael Dalmau, Editor.
- IGC (2006), *Taula dels temps geològics*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Institut Geològic de Catalunya i Institut Cartogràfic de Catalunya. Edició catalana de: GRADSTEIN, F. M. i OGG, J. G. (2004), “Geologic Time Scale 2004 – why, how and where next?”, *Lethaia*, 37: 175-181.
- IGLÉSIES, J. (1963/1988), *La reconquesta a les valls de l’Anoia i el Gaià*, Barcelona, Rafael Dalmau, Editor.
- LARA, J. M. *et al.* (dir.) (1997), *Enciclopèdia universal catalana*, 21 v., Barcelona, Editorial Planeta-DeAgostini, SA.

- LLOBET, S. i VILÀ VALENTÍ, J. (1949/1951), *La trashumancia en Cataluña*, Lisboa, Unión Geográfica Internacional.
- LLORACH, S. (1980), “Els castells d’arrel romànica de l’Alt i Baix Penedès”, *Miscel·lània Penedesenca*, 3: 29-60.
- ____ (1983), *El Penedès durant el període romànic: relació d’esglésies, castells, personatges, topònims, etc.*, Sant Sadurní d’Anoia, L’Autor.
- MANZANO, E. (2006), *Conquistadores, emires y califas: los omeyas y la formación de al-Andalus*, Barcelona, Editorial Crítica, SL.
- MARTÍ, R. (1993), “Concreció territorial del comtat de Barcelona”, *III Congrés d’història de Barcelona. La ciutat i el seu territori, dos mil anys d’història (Barcelona, 20-22 oct. 1993)*, 1, Barcelona, Ajuntament de Barcelona i Institut Municipal d’Història de Barcelona (IMH): 247-253.
- ____ (2006), “Del *fundus* a la *parrochia*. Transformaciones del poblamiento rural en Cataluña durante la transición medieval”, SÉNAC, Ph. (ed.), *De la Tarraconaise à la Marche Supérieure d’al-Andalus (IVe-Xe siècle): les habitats ruraux*, Tolosa, Université de Toulouse - Le Mirail: 145-166.
- MARTÍNEZ LARRIBA, M. (1979), *Prehistòria de Vila-rodonà*, Vila-rodonà, Museu de la Vila.
- MARZAL, M. À. (2002/2013), “La reacción de Occidente”, ÁLVAREZ PALENZUELA, V. À. (dir.), *Historia universal de la Edad Media*, Barcelona, Editorial Ariel, Editorial Planeta, SA: 315-342.
- MASACHS, J. M. (2008), “El Penedès a l’alta edat mitjana i els inicis de Vilafranca (segles XII-XIII)”, ARNABAT, R. i VIDAL, J. (coord.), *Història de Vilafranca del Penedès*, Vilafranca del Penedès, Ajuntament de Vilafranca del Penedès i Edicions i propostes culturals Andana SL: 87-119.
- MATA PERELLÓ, J. M. (1990), *Els minerals de Catalunya*, Barcelona, Institut d’Estudis Catalans (IEC).
- MAURI, A. (2006), *La configuració del paisatge medieval: el comtat de Barcelona fins al segle XI*, Barcelona, Universitat de Barcelona (UB), Facultat de Geografia i Història, Departament d’Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica (tesi doctoral dirigida per J. I. Padilla).
- MAURI, A. i SOLER, M. (2003), “Els castells i l’organització i l’explotació del territori a la línia del Llobregat i al Penedès (segles IX-XI)”, PUJADAS, S. (coord.), *Actes del congrés “Els castells medievals a la Mediterrània nord-occidental” (Museu Etnològic del Montseny, Arbúcies, 5-7 març 2003)*, Arbúcies, Museu Etnològic del Montseny, la Gubella: 131-140.
- MAYER, M. (dir.) (2001/2007), *Llatí: diccionari il·lustrat*, Barcelona, VOX, Larousse Editorial, SL.
- MÍNGUEZ, J. M^a (1994), *Las sociedades feudales: antecedentes, formación y expansión (siglos VI al XIII)*, Madrid, Editorial Nerea.
- MIQUEL, M. (1997), “*Ipsa Marcha Extrema*. Les terres del Gaià als segles X-XI”, *La Resclosa: estudis de la vall del Gaià*, 1: 27-35.
- MIQUEL, M. i VILA, J. M. (1990), “La quadra de la Cogullada, el Montmell (Baix Penedès)”, *Butlletí Arqueològic. Reial Societat Arqueològica Tarraconense*, 12: 218-221.
- ____ (1992), *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al jaciment de la quadra de la Cogullada (Juncosa de Montmell, Baix Penedès), 1989-1991*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, Direcció General del Patrimoni Cultural. Còpia escanejada disponible a: < <http://calaix.gencat.cat/handle/10687/8853> > [Consulta: 30 ag. 2018].
- ____ (2005), “La quadra de la Cogullada. Poblament feudal a la Marca del comtat de Barcelona (segles X-XIII)”, *La Resclosa: estudis de la vall del Gaià*, 9: 65-113.
- MIQUEL, M., SANTESMASES, J. i SAUMELL, D. (1999), *Els castells del Gaià*, Valls, Edicions Cossetània.
- ____ (2011), “Els castells del Gaià: l’exposició (1993) i la guia (1999). De l’oblit a la creació d’una marca històrico-cultural”, *La Resclosa: estudis de la vall del Gaià*, 15: 111-117.
- MOLIST, N. (2008), “El Penedès i l’arqueologia medieval”, BENITO, R. (a cura de), *De la Marca Hispànica a les terres de Marca: el Penedès (XVII Jornades d’Estudis Penedesencs: Vilafranca del Penedès, 30 set. - 7 oct. 2005)*, Vilafranca del Penedès, Institut d’Estudis Penedesencs (IEP): 51-74.

- MORAN, J. *et al.* (2003/2009), *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya*, 1, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Territori i Sostenibilitat, i Institut d'Estudis Catalans.
- MOREU-REY, E. (1965), *Els noms de lloc: introducció a la toponímia*, Barcelona, Unió Excursionista de Catalunya, Arxiu Bibliogràfic Excursionista.
- OLIVERA, C. (2002/2012), “La reacción almorávide”, ÁLVAREZ PALENZUELA, V. Á. (coord.), *Historia de España de la Edad Media*, Barcelona, Editorial Ariel, SA: 297-316.
- PADILLA, J. I. *et al.* (1994), “Arqueologia medieval a Catalunya: recull d'intervencions, 1990-93”, *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 14-15: 383-430.
- PALET, J. M. (2005), “L'estructuració dels espais agraris en època romana a Catalunya: aportacions de l'estudi arqueomorfològic del territori”, *Cota zero: revista d'arqueologia i ciència*, 20: 53-66.
- PALET, J. M. i ORENGO, H. A. (2010), “Les centuriacions de l'ager Tarraconensis: organització i concepcions de l'espai”, PREVOSTI, M. i GUITART, J. (dir.), *Ager Tarraconensis: aspectes històrics i marc natural*, 1, Tarragona, Institut d'Estudis Catalans (IEC) i Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC): 121-154.
- PALOMEQUE, A. (1950/1983), *L'església romànica del Montmell (Baix Penedès)*, El Montmell, Ajuntament del Montmell.
- PARELLADA, X. (2014), “Comunicacions medievals en una terra de frontera: els camins ramaders a Begues”, *VI Trobada d'Estudiosos i Centres d'Estudis d'Eramprunyà: territori de frontera a l'alta edat mitjana (Sant Boi de Llobregat, 16 nov. 2013)*, Gavà, Associació d'Amics del Museu de Gavà (AAMG): 63-74.
- PEREA, E. (2000), *Església i societat a l'arxidiòcesi de Tarragona durant el segle XVIII: un estudi a través de les visites pastorals*, Tarragona, Diputació de Tarragona.
- PIÑOL, D. (2018), *Escriure a l'edat mitjana: poder, gestió i memòria*, Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona.
- PIQUÉ, M. *et al.* (2011), *Integració del risc de grans incendis forestals (GIF) en la gestió forestal: incendis tipus i vulnerabilitat de les estructures forestals al foc de capçades*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural, i Centre de la Propietat Forestal.
- PLA, C., VENTURA, J. A. i VIVES, M. (2015), *El Camí Ral de Vilafranca a Montblanc*, Vilafranca del Penedès, Edicions i Propostes Culturals l'Andana, SL.
- PLANES, R. (1970), *Mir Geribert, Príncep d'Olèrdola*, Barcelona, Rafael Dalmau, Editor.
- PREVOSTI, M. (2007), “Estudi del poblament rural de l'ager Tarraconensis. Una aplicació a la Cossetània oriental”, REMOLÀ, J. A. (coord.), *El territori de Tarraco: vil·les romanes del Camp de Tarragona (catàleg de l'exposició: Tarragona, MNAT, 14-16 febr. 2006)*, Tarragona, Museu Nacional Arqueològic de Tarragona (MNAT): 65-93.
- RENDU, C. *et al.* (1995), “Habitat, environnement et systèmes pastoraux en montagne : acquis et perspectives de recherches à partir de l'étude du territoire d'Enveig”, *X Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà: cultures i medi de la prehistòria a l'edat mitjana (Puigcerdà i Osseja, 10-12 nov. 1994)*, Puigcerdà, Patronat Francesc Eiximenis i Ajuntament de Puigcerdà: 661-673.
- REVILLA, V. i MIRET, M. (1994), “El poblament romà al litoral central de Catalunya”, *Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló*, 16: 189-210.
- RIBA, D. *et al.* (1976/1980), *Geografia física dels Països Catalans: Principat de Catalunya, País Valencià i Illes Balears*, Barcelona, Ketres Editora, SA.
- RIBA, O. (dir.) (1997), *Diccionari de geologia*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans i Enciclopèdia Catalana, SA.

- RIERA, S. (2000), “Evolució de la vegetació al massís del Garraf a partir de l’anàlisi pol·línica de sediments procedents de les basses de Can Grau i Can Planes”, *III Trobada d’Estudiosos del Garraf* (Gavà, 19-20 nov. 1998), Barcelona, Diputació de Barcelona, Servei de Parcs Naturals: 11-16.
- ____ (2003), “Evolució vegetal al sector de Vilanova-Cubelles (Garraf) en els darrers 3.000 anys: processos naturals i transformacions antròpiques d’una plana litoral mediterrània”, GUITART, J., PREVOSTI, M. i PALET, J. M. (ed.), *Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental. Actes del Simposi Internacional d’Arqueologia del Baix Penedès (el Vendrell, 8-10 nov. 2001)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura: 303-312.
- RIERA, S. i PALET, J. M. (2005), “Aportaciones de la Palinología a la historia del paisaje mediterráneo: estudio de los sistemas de terrazas en las Sierras Litorales Catalanas desde la perspectiva de la Arqueología Ambiental y del Paisaje”, RIERA, S. i JULIÀ, R. (ed.), *Transdisciplinary approach to a 8,000-yr history of land uses: 1st Workshop of Catalan Network for the Study of Cultural Landscapes and Environmental History*, Barcelona, Edicions Universitat de Barcelona: 55-74.
- RIERA, S. et al. (2010), “Evolució del paisatge vegetal del Camp de Tarragona: estudi pol·línic de la seqüència sedimentològica procedent de l’aiguamoll de la Sèquia Major (la Pineda, Vila-seca)”, PREVOSTI, M. i GUITART, J. (dir.), *Ager Tarraconensis: aspectes històrics i marc natural*, 1, Tarragona, Institut d’Estudis Catalans (IEC) i Institut Català d’Arqueologia Clàssica (ICAC): 163-173.
- RIPOLL, E. (1962), “Notas de arqueología de Cataluña y Baleares”, *Ampurias: revista de Prehistoria, Arqueología y Etnología*, 24: 251-341.
- RIU, M. (1989), *L’arqueologia medieval a Catalunya*, Sant Cugat del Vallès, Amelia Romero, editora.
- ROBERT, M. (1995), “La serra del Montmell, patrimoni natural del Baix Penedès”, *Reboll: butlletí del Centre d’Història Natural de la Conca de Barberà*, 1 (10): 14-16.
- ROCA, A. i MIRANDA, J. (2010), *Atles geològic de Catalunya*, Barcelona, Institut Cartogràfic de Catalunya, Institut Geològic de Catalunya, Universitat de Barcelona (UB) i Instituto Geológico y Minero de España (IGME).
- ROIGÉ, X., ESTRADA, F. i BELTRÁN, O. (1999), *Tècniques d’investigació en antropologia social*, Barcelona, Universitat de Barcelona (UB), Edicions de la Universitat de Barcelona.
- ROMERO, D. i AMENÓS, A. (1983), *El món subterrani: iniciació a l’Espeleologia*, Barcelona, Ketres Editora, SA.
- ROVIRA, J. i MIRALLES, F. (1999), *Camins de transhumància al Penedès i al Garraf: aproximació a les velles carrerades per on els muntanyesos i els seus ramats baixaven dels Pirineus a la marina*, Vilafranca del Penedès, Associació d’Amics dels Camins Ramaders.
- SABATÉ, F. (1998), “La castralització de l’espai en l’estructuració d’un territori conquerit (Urgell, Pla d’Urgell, Garrigues i Segrià)”, *Urtx: revista cultural de l’Urgell*, 11: 8-38.
- ____ (2011), “Repoblación y prefeudalismo”, ÁLVAREZ PALENZUELA, V. Á. (coord.), *Historia de España de la Edad Media*, Barcelona, Editorial Ariel, SA: 235-257.
- SALRACH, J. M. (1987/2004), *Història de Catalunya*, 2: *El procés de feudalització (segles III-XII)*, Barcelona, Edicions 62, SA.
- ____ (1997), “Mas prefeudal i mas feudal”, BOLÒS, J. i BUSQUETA, J. J. (ed.), *Territori i societat a l’edat mitjana: història, arqueologia i documentació*, Lleida, Universitat de Lleida (UdL), Institut d’Estudis Humanístics Miquel Coll i Alentorn (INEHCA): 13-40.
- ____ (2004a), *Catalunya a la fi del primer mil·lenni*, Vic i Lleida, Eumo Editorial, Universitat de Vic (UVic-UCC) i Pagès Editors, SL.
- ____ (2004b), “Època prefeudal (segles VIII-X) i canvi feudal (segles XI-XII)”, GIRALT, E. (dir.), *Història agrària dels Països Catalans: edat mitjana*, 2, Barcelona, Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació (FCRI): 15-43.

- ____ (2004c), “La comunitat pagesa”, GIRALT, E. (dir.), *Història agrària dels Països Catalans: edat mitjana*, 2, Barcelona, Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació (FCRi): 505-539.
- ____ (2004d), “La senyoria”, GIRALT, E. (dir.), *Història agrària dels Països Catalans: edat mitjana*, 2, Barcelona, Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació (FCRi): 541-580.
- SALRACH, J. M. i AVENTÍN, M. (1997), *Història medieval de Catalunya*, Barcelona, Universitat Oberta de Catalunya (UOC).
- SANCHO, M. (2002), “Mur i el seu territori a l’edat mitjana”, *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 23-24: 653-661.
- ____ (2009a), “Aldeas tardoantiguas y aldeas altomedievales en la Sierra del Montsec (Prepirineo leridano): hábitat y territorio”, QUIRÓS, J. A. (dir.), *The archaeology of Early Medieval Villages in Europe*, Bilbao, Universidad del País Vasco - Euskal Herriko Unibertsitatea, Servicio de Publicaciones: 275-287.
- ____ (2009b), “Mur i el seu territori a l’edat mitjana”, SANCHO, M. (dir.), *Mur, la història d’un castell feudal a la llum de la recerca històrica-arqueològica*, Tremp, Garsineu Edicions: 63-74.
- ____ (2010), “Patrones de asentamiento. Ocupación del territorio y explotación de recursos en áreas de montaña (siglos VI-XI)”, UTRILLA, J. F. i NAVARRO, G. (ed.), *Espacios de montaña: las relaciones transpirenaicas en la Edad Media. Actas del Seminario Internacional celebrado en la Universidad de Zaragoza (Saragossa, 7-8 maig 2009) y Trabajos del grupo RESOPYR IV*, Saragossa, Universidad de Zaragoza i RESOPYR: Ressources, Sociétés, Pyrénées: 41-68.
- ____ (2015a), “Aprofitament de recursos i produccions en l’àmbit rural a la Catalunya medieval: aproximacions de de l’arqueologia”, *Estudis d’història agrària*, 27: 137-151.
- ____ (2015b), *Des de l’arqueologia, reviu l’edat mitjana*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- SANS, J. M. i GUASCH, D. (1979), “Les ordinacions del Montmell (segle XV)”, *Miscel·lània penedesenca*, 2: 221-246.
- SOLÉ CARALT, J. (1948), *Bisbal històrica: resumen histórico del Panadés*, Tarragona, Impr. Francisco Sagrañes.
- SOLÉ BORDES, J. (1992), “La vila de Vilafranca del Penedès”, PLADEVALL, A. (dir.), *Catalunya romànica*, 19, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, SA: 213-216.
- SOLÉ SABARÍS, Ll. (1958), *Geografia de Catalunya: geografia general*, 1, Barcelona, Editorial Aedos.
- SOLER SALA, M. (2002), “Feudalisme i nucleació poblacional. Processos de concentració de l’hàbitat al comtat de Barcelona entre els segles X i XIII”, *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 23-24: 69-101.
- ____ (2015), “Del ‘forum Granate’ a la fira de Vilafranca. Origen, creació i articulació d’una xarxa de mercats al Penedès feudal (segles IX-XII)”, *Summa: revista de cultures medievals*, 6: 67-86.
- THOMPSON, E. A. (1969/2014), *Los godos en España* (trad. esp. de Javier Faci de l’original en angl. *The Goths in Spain*), Madrid, Alianza Editorial, SA.
- TO, Ll. (1993), “Le mas catalans du XIIe s. : gènes et évolution d’une structure d’encadrement et d’asservissement de la paysannerie”, *Cahiers de civilisation médiévale*, 36 (142): 151-177.
- ____ (1999), “El nom dels masos (el domini de Santa Maria de Vilabertran en els segles XI-XIII)”, TO, Ll. (ed.), *Homes, masos, història: la Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*, Girona, Universitat de Girona (UdG), Institut de Llengua i Cultura Catalanes (ILCC) i Publicacions de l’Abadia de Montserrat: 23-42.
- ____ (2000), “Du mas au village : les fonctions de la remença (d’après l’exemple du nord-est catalan aux XIe-XIIIe siècles)”, BERTHE, M. i CURSENTE, B. (ed.), *Villages pyrénéens: morphogenèse d’un habitat de montagne*, Tolosa de Llenguadoc, Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS) i Université de Toulouse - Le Mirail: 263-271.

- TORRES, J. (2017), *La vida a pagès: feines, festes i cuina*, Sant Vicenç de Castellet, Farell Editors i Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.
- TORRÓ, J. (2001), “Viure del botí. La frontera medieval com a parany historiogràfic”, *Recerques: història, economia, cultura*, 43: 5-32.
- URPÍ, R. M. i RESINA, J. A. (1991), *El castell i terme de Banyeres del Penedès, dels seus orígens al segle XIV*, Banyeres del Penedès, Ajuntament de Banyeres.
- VANNIÈRE, B. *et al.* (2001), “Feu et pratiques agro-pastorales dans les Pyrénées-Orientales : le cas de la montagne d’Enveig (Cerdagne, Pyrénées-Orientales, France)”, *Sud-Ouest Européen*, 11: 29-42.
- VEAS, F. de Asís (2002/2012), “La civilización andalusí”, ÁLVAREZ PALENZUELA, V. Á. (coord.), *Historia de España en la Edad Media*, Barcelona, Editorial Ariel, SA: 189-216.
- VILÀ VALENTÍ, J. (1973/2010), *El món rural a Catalunya*, Barcelona, Societat Catalana de Geografia (SCG), Institut d’Estudis Catalans (IEC).
- VINYOLES, T. (1991), “Terra i gent”, BIOSCA, E., VINYOLES, T. i XORTÓ, X. (coord.), *Des de la frontera: castells medievals de la Marca*, Castellet i la Gornal, Fundació Castellet de Foix i Edicions de la Universitat de Barcelona: 13-90.
- VIRELLA, J. (1978), “Experiències a l’entorn de la localització d’estacions prehistòriques”, *Miscel·lània penedesenca*, 1: 241-269.
- VIRELLA, J. (1985), *Alguns indrets del Montmell i Aiguamúrcia*, El Montmell, Ajuntament del Montmell.
- VIRGILI, A. (2000), “Els castells del Gaià. Marina Miquel; Josep Santesmases; Dolors Saumell. Col·lecció ‘Les Guies de l’IEV’, 1, Valls, 1999”, *Quaderns de Vilaniu: miscel·lània de l’Alt Camp*, 38: 97-98.
- ____ (2008), “El Penedès: un espai conquerit, plataforma de conqueridors (segles X-XII)”, BENITO, R. (a cura de), *De la Marca Hispànica a les terres de Marca: el Penedès (XVII Jornades d’Estudis Penedesencs: Vilafranca del Penedès, 30 set. - 7 oct. 2005)*, Vilafranca del Penedès, Institut d’Estudis Penedesencs (IEP): 9-24.
- ____ (2010), “Gent nova. La colonització feudal de la Catalunya Nova (segles XII-XIII)”, *Butlletí de la Societat Catalana d’Estudis Històrics*, 21: 77-102.
- VIRGILI, A. *et al.* (1995), “El marc històric”, PLADEVALL, A. (dir.), *Catalunya romànica*, 21, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, SA: 23-81.
- VIVES FARRÉ, E. (2015), *Serralada: el Mas d’en Bosc, la Serra de la Canya i masies de l’entorn*, Vilardona, Silva Editorial i Ajuntament de Vila-rodona.
- VIVES TORT, M. (2008), *L’evolució històrica de la xarxa viària entre el Llobregat i el Foix*, Universitat de Barcelona (UB), Facultat de Geografia i Història, Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia (tesi doctoral dirigida per R. Navarro i J. Vilà Valentí).
- WICKHAM, C. (2009/2014), *El legado de Roma: una historia nueva de Europa de 400 a 1000*, Barcelona, Ediciones de Pasado y Presente, SL.
- XORTÓ-BORRÀS, X. (2016), “La ramaderia al servei del bosc: una eina eficaç per a la prevenció dels incendis”, *Quaderns Agraris*, 40: 75-88.
- ZAMORA-MERCHÁN, M. (2006), “Visibilidad y SIG en Arqueología: mucho más que cerros y unos”, GRAU, I. (ed.), *La aplicación de los SIG en Arqueología del paisaje*, Alacant, Universidad de Alicante, Servicio de Publicaciones: 41-54.
- ____ (2013), “Análisis territorial en Arqueología: percepción visual y accesibilidad del entorno”, *Comechingonia: revista de Arqueología*, 17: 83-106.

7.3. Cartografia

- FUNDACIÓ DEL MÓN RURAL i INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA (2010), *Camins ramaders de Catalunya: eixos principals, 1:500.000* [mapa], Barcelona, Fundació del Món Rural, Institut

Cartogràfic de Catalunya i Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Departament d'Agricultura, Alimentació i Acció Rural i Departament de Medi Ambient i Habitatge.

INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA (1946), *Ortofotomapa del vol del 1946* [fotografia aèria], fulla núm. 446, Valls, Barcelona, Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya. Disponible a: < <http://www.icc.cat/vissir/> > [Consulta: 20 abr. 2019].

INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA (1956), *Ortofotomapa del vol del 1956* [fotografia aèria], fulla núm. 446, Valls, Barcelona, Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya. Disponible a: < <http://www.icc.cat/vissir/> > [Consulta: 16 març 2019].

INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA (1996), *Atles climàtic de Catalunya* [atles], Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques i Departament de Medi Ambient.

____ (2005), *Mapa geològic comarcal de Catalunya, 1:50.000* [mapa], full núm. 12, el Baix Penedès, 1:50.000, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Institut Cartogràfic de Catalunya.

____ (2011), *Mapa comarcal de Catalunya, 1:50.000* [mapa], full núm. 12, el Baix Penedès, 1:50.000, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Institut Cartogràfic de Catalunya.

INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA i INSTITUT GEOLÒGIC DE CATALUNYA (2006), *Mapa de grups litològics de Catalunya, 1:250.000* [mapa], Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Institut Cartogràfic de Catalunya i Institut Geològic de Catalunya.

INSTITUT CARTOGRÀFIC I GEOLÒGIC DE CATALUNYA (2014), *Mapa estructural de Catalunya, 1:250.000* [mapa], Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Territori i Sostenibilitat, Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya.

INSTITUT CARTOGRÀFIC I GEOLÒGIC DE CATALUNYA (2015), *Mapa topogràfic de Catalunya: el Vendrell: el Montmell, 1:25.000* [mapa], Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Territori i Sostenibilitat, Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, Consell Comarcal de l'Alt Camp, Consell Comarcal de l'Alt Penedès, Consell Comarcal del Baix Penedès i Consell Comarcal del Tarragonès.

____ (2017), *Mapa de les unitats estructurals majors de Catalunya, 1:1.000.000* [mapa], Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Territori i Sostenibilitat, Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya.

ROVIRA, J., JORDANA, J. i BORREGO, J. C. (2009), *El Montmell: Montmell-Selma-Valldossera, 1:20.000* [mapa], Barcelona, Editorial Piolet, Diputació de Barcelona, Consell Comarcal de l'Alt Camp i Federació d'Entitats Catalanes de Ramaders d'Oví i Cabrum (FECOC).

SERVEI GEOLÒGIC DE CATALUNYA i INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA (1992), *Mapa d'àrees hidrogeològiques de Catalunya, 1:250.000* [mapa], Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Servei Geològic de Catalunya i Institut Cartogràfic de Catalunya.

7.4. Webgrafia

ADOBE SYSTEMS INC. (2010/2019), *Adobe Systems Inc.: Adobe Illustrator*, Estats Units d'Amèrica, Califòrnia, San José. < <https://www.adobe.com/> > [Consulta: 15 febr. 2019].

AUGMENTRA Ltd. (2018), *ViewRanger GPS*, Regne Unit, Cambridge. Disponible a: < <https://www.viewranger.com/en-gb> > [Consulta: 22 des. 2018].

- CEC (2018), *AFCEC: Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya, Col·leccions fotogràfiques*, Barcelona, AFCEC. Disponible a: < <http://mdc.csuc.cat/cdm/singleitem/collection/afceccf/id/22868/rec/16> > [Consulta: 22 oct. 2019].
- DIVERSOS AUTORS (2014), *Direcció General del Patrimoni Cultural: Inventari del Patrimoni Arqueològic i Paleontològic de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura. Disponible a: < http://www.cultura.gencat.cat/ca/departament/estructura_i_adreces/organismes/dgpc/ > [Consulta: 2 nov. 2018].
- ____ (2017), *CEC: Centre Excursionista de Catalunya. Arxiu Fotogràfic*, Barcelona, Centre Excursionista de Catalunya (CEC). Disponible a: < <http://www.cec.cat/arxiufotografic/> > [Consulta: 15 oct. 2018].
- GENERALITAT DE CATALUNYA (2019), *Invarque: inventari del patrimoni arqueològic*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Direcció General del Patrimoni Cultural. Disponible a: < <http://invarque.cultura.gencat.cat/FitxaGeneral?index=7219&consulta=MSUxK3ByYXQgZGUgY29tdGUMistMSU%3D&codi=6849> > [Consulta: 11 març 2019].
- KELSO, N. V. i PATTERSON, T. (2018), *Natural Earth, North American Cartographic Information Society (NACIS)*, EUA. Disponible a: < www.naturalearthdata.com > [Consulta: 10 gen. 2019].
- NORÉN, A. (2016), *De cim en cim*, [s/l]. Disponible a: < <http://www.decimencim.cat/2016/03/el-puig-de-la-cova-i-la-talaia-del-montmell/> > [Consulta: 19 maig 2019].
- QGIS DEVELOPMENT TEAM (2002/2018), *QGIS Geographic Information System: Open Source Geospatial Foundation Project (OSGeo Project)*, Chicago, Open Source Geospatial Foundation (OSGeo Foundation). Disponible a: < <https://www.qgis.org/> > [Consulta: 15 nov. 2018].
- STATGRAPHICS TECHNOLOGIES INC. (2017), *Statgraphics Centurion 18*, Estats Units d'Amèrica, Virgínia, The Plains. Disponible a: < <http://www.statgraphics.com/> > [Consulta: 8 gen. 2019].
- REDACCIÓ (2019), "El jaciment arqueològic de Vilardida no troba evidències de la vil·la imperial", *Nació Digital*, Tarragona, 14 gen. 2019. Disponible a: < <https://www.naciodigital.cat/tarragona/noticia/30605/jaciment/arqueologic/vilardida/no/troba/evidencies/villa/imperial> > [Consulta: 28 gen. 2019].

7.5. Legislació

- Catalunya. Decret 78/2002, de 5 de març, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic, *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 3594, 13.03.2002: 4608-4615.
- Catalunya. Decret 328/1992, de 14 de desembre, pel qual s'aprova el Pla d'espais d'interès natural, *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 1714, 01.03.1993: 1544-1551.
- Catalunya. Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge, *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 4407, 16.06.2005: 17625-17628.
- Catalunya. Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català, *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 1807, 11.10.1993: 6748-6758.
- Catalunya. Llei 12/1985, de 13 de juny, d'espais naturals, *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 556, 28.06.1985: 2113-2119.
- Catalunya. Ordre, de 20 de desembre de 1988, per la qual es determinen les característiques i la forma d'atribució del codi d'identificació de les entitats locals, consorcis i ens de gestió a efectes estadístics, i els codis corresponents, *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 1.101, 02.02.1989: 609-623.
- Espanya. Ley 3/2005, de 23 de marzo, de Vías Pecuarias, *Boletín Oficial del Estado*, 71, 24.03.1995: 9206-9211.
- Espanya. Ley 16/1985, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español, *Boletín Oficial del Estado*, 155, 29.06.1985: 20342-20352.

Annexos

Annex A. Taules i gràfiques estadístiques

Annex B. Fotografies i figures

Annex C. Regests de la documentació

Annex D. Fitxes de registre arqueològic

Annex E. Fitxes d'entrevistes etnogràfiques

Annex F. Cartografia

1. Mapes d'informació

1.1. Mapa topogràfic de Can Ferrer de la Cogullada. Escala 1:25.000

1.2. Mapa topogràfic de Can Ferrer de la Cogullada. Escala 1:5.000

2. Mapes analítics

2.0. Mapa d'anàlisi del "centroide" matemàtic de la senyoria de la C. Escala 1:20.000

2.1. Mapa d'anàlisi de visibilitat de la fortificació de la Cogullada. Escala 1:30.000

2.2. Mapa d'anàlisi de visibilitat de la fortificació de la Cogullada. Escala 1:11.500

2.3. Mapa de polígons de Thiessen de la senyoria de la Cogullada. Escala 1:50.000

2.4. Mapa d'anàlisi de visibilitat de l'assentament de la Cogullada. Escala 1:11.000

2.5. Mapa d'anàlisi de visibilitat del Maset - la Joncosel·la. Escala 1:11.000

2.6. Mapa d'anàlisi de visibilitat de la Cova Gran - l'Archonada. Escala 1:11.000

2.7. Mapa d'anàlisi de visibilitats acumulades. Escala 1:11.000

2.8. Mapa d'anàlisi de l'àrea de captació de recursos de la Cogullada. Escala 1:50.000

2.9. Mapa d'anàlisi de l'àrea de captació de recursos de la Cogullada. Escala 1:20.000

3. Mapes de propostes

3.1. Mapa dels límits del terme castral del Montmell (segles X-XIV)

3.2. Mapa dels indrets de la Cogullada: 1a fase (segles X-XI)

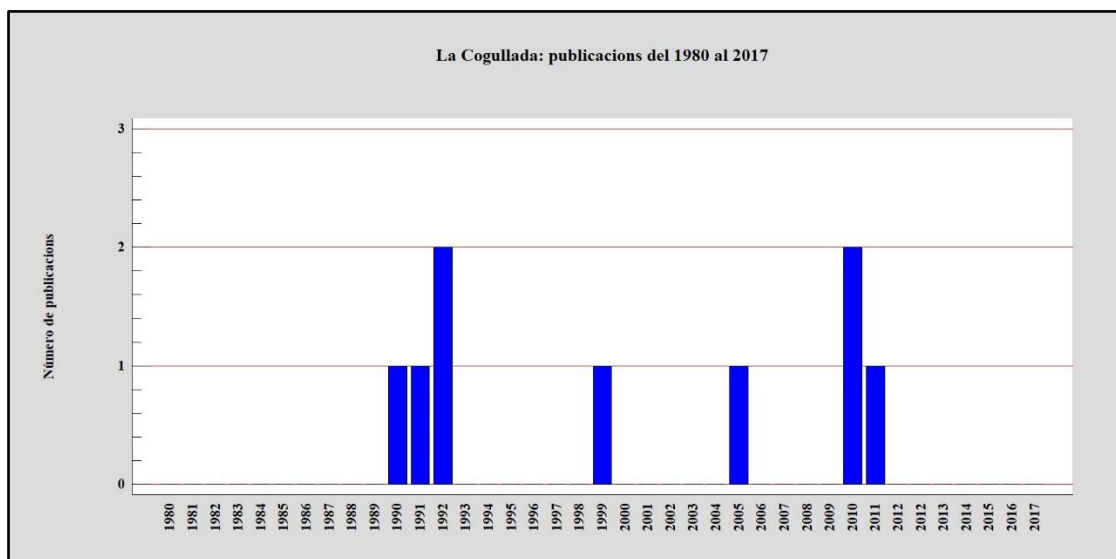
3.3. Mapa de la senyoria de la Cogullada: 2a fase (segles XII-XIII)

3.4. Mapa de la Cogullada: patrons d'hàbitat des del s. X

3.5. Mapa dels camins medievals de la Cogullada (post. s. X)

Annex A. Taules i gràfiques estadístiques

Gràfic 1: gràfic estadístic de les publicacions relatives a la Cogullada des del 1980 fins al 2017 realitzat amb Statgraphics Centurion XVII (Gràfic: Jordi Garrober, març 2019).

Tasques	Mesos del curs 2018-2019										
	Any 2018					Any 2019					
	Ag.	Set.	Oct.	Nov.	Des.	Gen.	Febr.	Març	Abr.	Maig	Juny
Recerca doc							...	...			
T. de camp								...			
Anàlisi											
Redacció											
Lliuraments						25/01			05/04	30/05	
Defensa											11/06

Taula 1: organigrama del treball final de grau en què es contemplen les quatre fases esmentades: a) la recerca bibliogràfica i documental; b) el treball de camp; c) la fase analítica i interpretativa; i d) la redacció (Taula: Jordi Garrober, nov. 2018).

Dificultats i/o perills que condicionen el treball de camp al Penedès	Mesos del curs 2018-2019										
	Ag.	Set.	Oct.	Nov.	Des.	Gen.	Febr.	Març	Abr.	Maig	Juny
Avençs i esquerdes del substrat											
Batuda del porc senglar (<i>S. scrofa</i>)											
Esllavissaments per pluges torrencials											
Grans incendis forestals (GIF)											
Pol·linització anemòfila (pins i graminies)											
Processionària del pi (<i>Th. pityocampa</i>)											
Sotabosc mediterrani											

Taula 2: taula de les principals problemàtiques i/o dificultats inherents al territori del Montmell que han condicionat la realització del treball de camp. La conclusió és que les millors èpoques per treballar-hi, a escala global, són el mig de l'hivern i el mig de l'estiu, malgrat les temperatures elevades i el risc dels grans incendis forestals (Taula: Jordi Garrober, febr. 2019).

Doc.	Any	Dia/mes	Concepte	Emissor/es	Receptor/es	Personatges al·ludits	Referència de l'edició
1	974	17/04	Carta de franqueses	Vives, bisbe de Barcelona (974-995) Borrell II, comte de Barcelona, Girona, Osona (947-992/3) i d'Urgell (948-992/3)	Població del Montmell i de la Cogullada		P. de Marca, 1688, ap. CXVIII, col. 909 J. Mas, 1914, v. 9, doc. 51 S. Puig, 1929, ap. XXIV J. M. Font Rius, 1969, v. 1, doc. 7 D. Guasch, 1979 J. Bellés, 1992 À. Fàbrega i J. Baucells, 1995, v. 1, doc. 108 M. Miquel i J. M. Vila, 2005, doc. 1
2	1090	09/03	Encomanament	Pere Miró de Banyeres Guilla de Banyeres	Eriball Raimon de Montfar Ermessen		R. M. Urpi i J. A. Resina, 1991, doc. 12 J. Baucells <i>et al.</i> , 2006, vol. 5, doc. 1520
3	1094/ 1095	14/03 15/02	Encomanament	Pere Miró de Banyeres Guilla de Banyeres	Bernat Raimon	Ponç Guerau	R. M. Urpi i J. A. Resina, 1991, doc. 14 J. Baucells <i>et al.</i> , 2006, v. 5, doc. 1603
4	1158	s/d	Querimònia	Bonet de la Cogullada Ramona de la Cogullada	Guillem de Torroja, bisbe de Barcelona (1144-1172)	Guilla de Banyeres Raimon Cola	B. Garí, 1982-1983, doc. 65 R. M. Urpi i J. A. Resina, 1991, doc. 22
5	1181	19/11	Restitució	Guilla de Banyeres	Bernat de Berga, bisbe de Barcelona (1172-1189)	Ponç Pere de Banyeres Arnau de Banyeres Familia de Bessons	J. Mas, 1915, v. 11, doc. 2091 R. M. Urpi i J. A. Resina, 1991, doc. 26 M. Pardo, 1994, doc. 34
6	1192	13/04	Encomanament	Ramon de Castellvell, bisbe de Barcelona (1189-1200)	Arnau de Bessons	Berenguer de Torrent Farnós Esteve d'Argelaga	J. Mas, 1915, v. 12, doc. 2218 M. Pardo, 1994, doc. 39 M. Miquel i J. M. Vila, 2005, doc. 7
7	1192	29/05 30/05	Donació	Arnau de Bessons Estel·la	Guillem de Pontons	Raimon Prunil	M. Pardo, 1994, doc. 40 M. Miquel i J. M. Vila, 2005, doc. 3
8	1192	11/12	Donació	Arnau de Bessons Guerau de Bessons	Ramon de Castellvell, bisbe de Barcelona (1189-1200)		M. Pardo, 1994, doc. 42 M. Miquel i J. M. Vila, 2005, doc. 4
9	1196	06/01 07/01	Venda	Guerau de Bessons Guillema	Arnau de Bessons Estel·la	Ramon de Castellvell	M. Pardo, 1994, doc. 46 M. Miquel i J. M. Vila, 2005, doc. 5
10	1210	06/01	Infeudació	Pere de Cirac, bisbe de Barcelona (1204-1211)	Guerau de Palamós	Raimon de Romaní Berenguer de Sant Hilari	M. Pardo, 1994, doc. 54
11	1221	25/11	Donació de l'esponsalici	Arnau de Bessons Estel·la	Guillem de Bessons Berenguera		M. Miquel i J. M. Vila, 2005, doc. 6
12	1247	05/05 07/05	Venda	Guillem de Bessons Berenguera Arnau de Bessons	Pere de Centelles, bisbe de Barcelona (1241/1243-1252)	Elisenda Arnau de Gatell	M. Pardo, 1994, doc. 98 M. Miquel i J. M. Vila, 2005, doc. 8
13	1247	07/05	Renúncia	Blanca de Bessons	Pere de Centelles, bisbe de Barcelona (1241/1243-1252)	Guillem de Bessons Berenguera Arnau de Bessons	M. Miquel i J. M. Vila, 2005, doc. 9
14	1251	23/03	Testament	Pere de Centelles, bisbe de Barcelona (1241/1243-1252)	Monestir de Sant Ramon de Penyaforat	Els Bessons	J. Villanueva i J. L. Villanueva, 1803-1852, 17: doc. 254 F. Valls Taberner, 1929/1991, doc. 11
15	1288	03/02 10/02	Àpoca	Berenguer d'Aiguaviva	Bernat Pegri, bisbe de Barcelona (1288-1300)	Berenguer de Jorba Arnau de Bastida Berenguer de Cardona	M. Pardo, 1994, doc. 160 M. Miquel i J. M. Vila, 2005, doc. 10
16	1288	10/02	Declaració	Marimon de Plegamans	Bernat Pegri, bisbe de Barcelona (1288-1300)		M. Pardo, 1994, doc. 161 M. Miquel i J. M. Vila, 2005, doc. 12
17	1288	22/02	Declaració	Berenguer de Jorba	Bernat Pegri, bisbe de Barcelona (1288-1300)	Berenguer d'Aiguaviva	M. Pardo, 1994, doc. 163 M. Miquel i J. M. Vila, 2005, doc. 11
18	1515	11/11	Contracte d'emfiteusi	Joan Domingo	Guillem Torrell	Bernat de Salbà (de l'Albà)	Companyns, 1997, doc. 59

Taula 3: taula de dades del contingut dels documents conservats relatius a la Cogullada (Taula: Jordi Garrober, des. 2018).

Topònim actual	Topònim medieval	X	Y	Comarca actual	Municipi actual	Categoria	Data (doc.)	Data inferida
Castell de l'Albà	<i>Castrum de Albano</i>	368577.9	45778814.1	Alt Camp	Aiguamúrcia	Castell termenat	X	-
Castell del Montmell	<i>Castrum de Montis Macellum</i>	370882.1	4576630.3	Baix Penedès	El Montmell	Castell termenat	X	-
Castell de Marmellar	<i>Castrum de Marmelare</i>	378798.4	4579605.3	Baix Penedès	El Montmell	Castell termenat	XI	-
Castell de Selma	<i>Castrum de Selma</i>	371339.4	4580684.8	Alt Camp	Aiguamúrcia	Castell termenat	X	-
Coll d'Arca	<i>Collum de ipsa Archa</i>	372971.9	4576714.1	Baix Penedès	El Montmell	Orografia	XI	-
Coll de Mas Solà	<i>Collum Brugossum</i>	371629.1	4578662.8	Baix Penedès	El Montmell	Orografia	XI	-
Cova Gran de Pedrafita	<i>Spelluncha de Archonada</i>	368110.1	4574815.3	Baix Penedès	El Montmell	Orografia	XII	-
El Codony	<i>Ipsum Codoin</i>	370638.9	4577821.3	Baix Penedès	El Montmell	Torre	XI	-
El Gaià	<i>Ipsum Gaianum</i>	362536.4	4576491.6	Alt Camp	Aiguamúrcia	Hidrografia	X	-
El Maset (?)	<i>Mansum de Jonchosella</i>	367799.1	4575343.8	Baix Penedès	El Montmell	Mas	XII	-
Indet. 1	<i>Ipsum Fictorium</i>	369364.1 (?)	4577243.8 (?)	Baix Penedès	El Montmell	Fita	XI	-
Indet. 2	<i>Guardia de Vale Longa</i>	369370.1 (?)	4577250.8 (?)	Baix Penedès	El Montmell	Torre	XI	-
Indet. 3	<i>Serra de Gualafred</i>	371201.6 (?)	4576845.3 (?)	Baix Penedès	El Montmell	Orografia	XI	-
Indet. 4	<i>Torre de Guifredo Maiol</i>	370657.6 (?)	4577347.3 (?)	Baix Penedès	El Montmell	Torre	XI	-
Indet. 5	<i>Tenedone Andree</i>	369823.6 (?)	4577446.3 (?)	Baix Penedès	El Montmell	Propietat	XII	-
La Cogullada	<i>Ipsa Cucullata</i>	368575.9	4576131.3	Baix Penedès	El Montmell	Castell, assentament	X	-
La Juncosa	<i>Ipsa Junchosa</i>	370561.9	4574939.3	Baix Penedès	El Montmell	Assentament, dominicatura	XII	-
La Vilella	<i>La Vilella</i>	367602.4	4577602.3	Alt Camp	Aiguamúrcia	Assentament	XII	-
Maltorrent	<i>Torrente de Vilella</i>	366323.1	4575936.5	Alt Camp	Aiguamúrcia	Hidrografia	XII	-
Muntanya de St. Marc	<i>Montis Penditio</i>	371743.6	4578389.8	Baix Penedès	El Montmell	Orografia	XI	-
Pedrafita	<i>Serrafitam</i>	367282.9	4575553.1	Baix Penedès	El Montmell	Orografia, fita	XII	-
Puig Francàs	<i>Podio de Franchacio</i>	370979.9	4573319.3	Baix Penedès	El Montmell	Orografia	X	-
Puig de Pedrafita	<i>Ipsum podium</i>	367322.3	4575178.0	Baix Penedès	El Montmell	Orografia	XII	-
Roca Ferrana	<i>Roca de Lobadii</i>	369167.1	4578782.8	Alt Camp	Aiguamúrcia	Orografia	XI	-
Sansuies	<i>Sansuyes</i>	373317.9	4574284.1	Baix Penedès	El Montmell	Orografia	XII	-

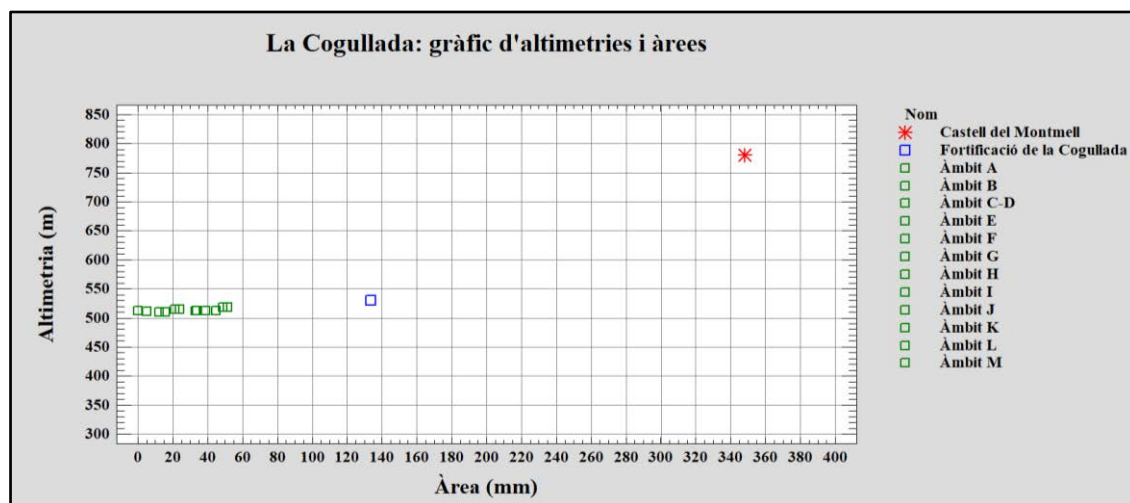

St. Miquel del Montmell	<i>Ecclesiam de Montis Macellum</i>	370821.4	4576559.1	Baix Penedès	El Montmell	Església	XII	XI
St. Pere d'Aigua-viva	<i>Sanctus Petrus ad Aquam Vivam</i>	374877.9	4578948.8	Baix Penedès	El Montmell	Església	X	-
Torrent de Cal Garrigó	<i>Torrente de Malacegera</i>	366634.1	4575433.0	Baix Penedès	El Montmell	Hidrografia	XII	-
Vilardida	<i>Villa Ardida</i>	362940.9	4571792.3	Alt Camp	Montferri	Castell, assentament	X	-
Vila-rodona	<i>Villa Rotunda</i>	362716.9	4574617.3	Alt Camp	Vila-rodona	Castell, assentament	X	-

Taula 4: taula de dades dels contextes arqueològics o elements identificats en la documentació analitzada. Aquesta taula ha sigut la base de treball de les anàlisis cartogràfiques realitzades amb SIG i dels mapes resultants (Taula: Jordi Garrober, gen. 2019).

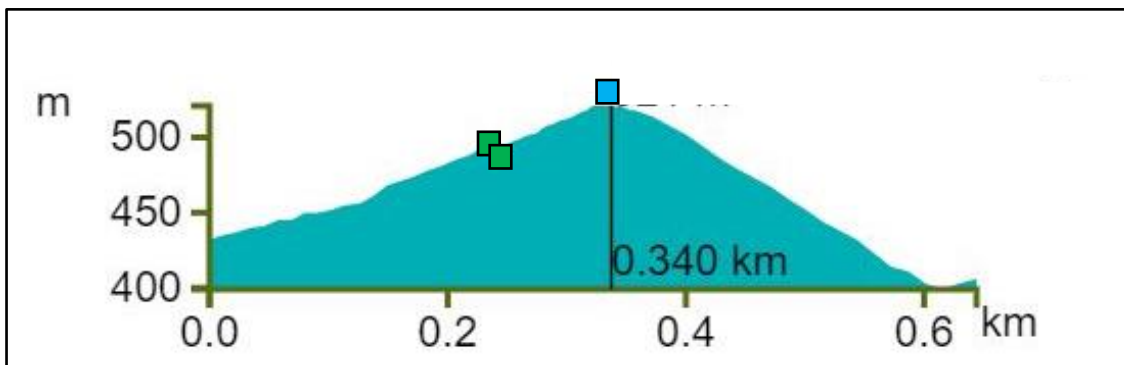
Àmbit	Sector	Habitació 1: a. ampl. × long. int. (m)	Habitació 2: a. ampl. × long. int. (m)	Habitació 3: a. ampl. × long. int. (m)	Àrea (a.) total estimada (m²)	Altitud (msnm)
X	-	2,50 × 5,00 = 12,50	15,2 × 21,3 = 323,76	2,25 × 5,20 = 11,70	347,96	780,8
O	I	4,50 × 7,60 = 34,20	4,00 × 7,30 = 29,20	7 × 10 = 70	133,4	530
A	III	1,90 × 4,60 = 8,74	2,00 × 3,50 = 7,00	-	15,74	509
B	III	2,40 × 3,50 = 8,40	1,50 × 2,40 = 3,60	-	12,00	509
C-D	III	?	?	?	?	511
E	II	1,94 × 2,60 = 5,04	-	-	5,04	510
F	II	4,50 × 7,50 = 33,75	-	-	33,75	511
G	II	5,90 × 7,61 = 44,89	-	-	44,89	512
H	II	4,60 × 4,60 = 21,16	-	-	21,16	514
I	II	5,10 × 6,50 = 33,15	-	-	33,15	512
J	II	5,90 × 6,60 = 38,94	-	-	38,94	512
K	II	4,90 × 4,90 = 24,01	-	-	24,01	515
L	II	4,80 × 5,50 = 26,40	4,50 × 5,00 = 22,50	-	48,90	517
M	II	6,30 × 8,20 = 51,66	-	-	51,66	517

Taula 5: taula de dades amb el càlcul aproximat de l'àrea de cada àmbit de l'assentament de la Cogullada. La fórmula utilitzada ha sigut: àrea del rectangle = amplada × longitud ($x = a \times b$). L'àmbit X és el castell termenat del Montmell; l'àmbit O, la fortificació de la Cogullada; i la resta (A-M), els àmbits de l'assentament de la Cogullada (Taula de dades: Jordi Garrober, març 2019).

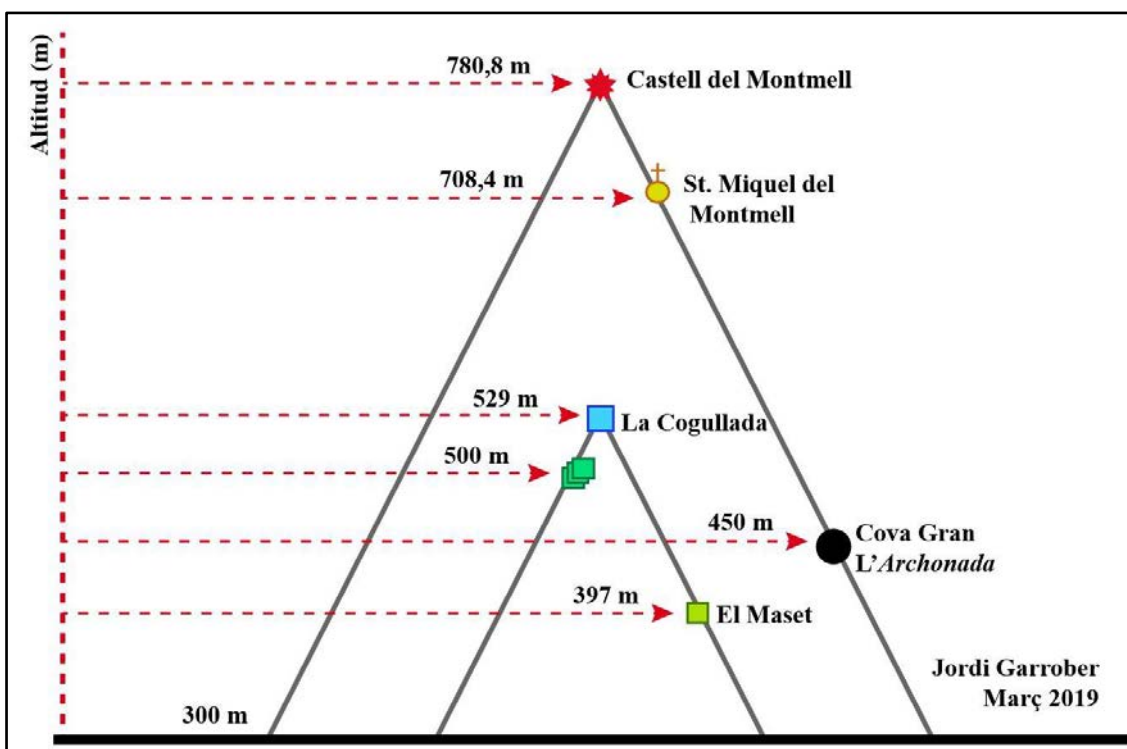

Gràfic 2: gràfic de dispersió de dues variables, l'altitud (eix Y) i l'àrea interna (eix X), dels espais d'hàbitat-producció de la senyoria de la Cogullada, inclòs el castell termenat del Montmell. Observin el decalatge entre la mida interna i l'altitud del castell termenat

en comparació amb les mateixes dades de cadascun dels àmbits de la Cogullada. Gràfic realitzat amb Statgraphics Centurion XVII (Gràfic: Jordi Garrober, març 2019).

Gràfic 3: secció de la serreta de Can Ferrer en el punt de la fortificació (quadre blau) i l'assentament concentrat de la Cogullada (quadres verds) entre el torrent de Cal Garrigó i el fondo de Pedrafita-Torrossolla (Gràfic: Jordi Garrober, març 2019).

Gràfic 4: esquema escalat de la ubicació altitudinària (msnm) de cada context arqueològic de la senyoria de la Cogullada (la fortificació, l'assentament, el Maset, etc.), així com dels contextos directament vinculats, com el castell termenat o l'església de Sant Miquel. Observin que tan important era l'assentament al cim com al vessant. Cal Tenir en compte aquest croquis a escala per entendre l'estructura social que articulà el territori durant el període feudal, als s. X-XIII (Dibuix: Jordi Garrober, març 2019).

La Vilella de Cal Baró (Aiguamúrcia, Alt Camp)

El vilar (ll. *villare*) és un llogaret o caseriu medieval¹³⁵ (angl. *hamlet*; fr. *hameau*; al. *Weiler*), un tipus d'assentament de dimensions reduïdes integrat per un petit nombre de nuclis familiars, de 3 a 12, aproximadament. Aquest tipus d'assentament s'originà al nord-est peninsular (l'actual Catalunya) durant l'alta edat mitjana, ja fos a partir d'una vil·la romana baiximperial o de bell nou. A les marques dels comtats, com la penedesenca, també hi havia vilars, per bé que són poc coneguts (Bolòs, 2004: 250-252; 2013: 166)

¹³⁵ Un exemple estudiat mitjançant l'arqueologia del territori és el del vilar de Moredell (*Molletello*), a Girona (Gironès), documentat per primera vegada el 929. Veg.: Bolòs, 2001: 181-190.

i la majoria esdevingueren masos unifamiliars a partir de la crisi del segle XIV (Bolòs, 1993: 334). En la descripció dels límits de la Cogullada inclosa en la carta d'encomanament de la senyoria a Arnau de Bessons el 1192, s'esmenta com a límit nord la serra (de Cal Baró) i «el torrent que ve de Vilella» (Pardo, 1994, doc. 39: 71-72; Miquel i Vila, 2005, doc. 7: 107-108). És l'única referència escrita que tenim d'aquest topònim, que prové del mot llatí *villa* -æ (cat. 'vil·la'), que durant l'alta edat mitjana patí un canvi de significació gràfica i semàntica i passà a denominar les viles (assentaments concentrats) i els vilars (assentaments semi-dispersos). En posseir la partícula diminutiva -ella, podem pensar que la Vilella de la serra de Cal Baró era una vila petita: un vilar o llogaret. Actualment, el topònim ha pervingut sense cap mena de modificació en la seva grafia i denomina un mas rònec, el mas de la Vilella, al límit entre l'Alt Camp i el Baix Penedès. Segurament, aquest mas fou el resultat de la disgregació del caseriu de la Vilella medieval en un moment posterior al segle XII, potser al segle XIV, arran de la crisi baixmedieval¹³⁶. Ara com ara, l'únic que sabem del cert és que, adjacent a la Cogullada, hi havia un llogaret a finals del segle XII —sense una intervenció arqueològica no en podem escatir els orígens— que es disgregà en un moment indeterminat de la plena o la baixa edat mitjana, després del mateix segle XII.

Taula 5: comentari breu sobre la Vilella (de Cal Baró), el límit nord de la senyoria de la Cogullada, i el seu possible interès com a context històric i arqueològic.

Camí	Punt de partida (m)	Altitud inicial (m)	Punt d'arribada (m)	Altitud final (m)	Distància (km)	Diferència altitudinal (m)	Temps estimat (min.)
a	La Cogullada	530	Vila-rodona	298	7,5	232	120 min.
b	La Cogullada	530	Turó del Montmell	708-780	3,5-4	360	80 min.
c	Fondo de Pedrafita- Torrossolla	420	La font de la Dou i carrerada de Coll d'Arca	450	3	200	60 min.

Taula 7: taula de dades dels camins medievals de la senyoria de la Cogullada en què s'han apuntat les altituds dels punts de partida i les dels d'arribada, les distàncies, les diferències altitudinals i els temps de recorregut aproximats (Taula: Jordi Garrober, març 2019).

¹³⁶ La desintegració d'aquest vilar a partir del segle XIV no seria un cas únic. La Vilella de Sant Benet de Bages (St. Fruitós de Bages, el Bages) fou un assentament semi-dispers depenent d'aquest monestir i està documentat per primera vegada a mitjan segle XI, el 1050, en un empenyorament entre Sunifred Guitart i Guifré. El 1176, Pons, l'abat del cenobi (1169-1186), hi promogué l'edificació de nous habitatges i el vilar cresqué fins a tenir 21 habitatges el 1325. Finalment, desaparegué amb posterioritat al segle XIV, probablement a causa del despoblament que provocà la Pesta Negra (1348) (Ferrer Alòs, 2018: 72).

Annex B. Fotografies i figures

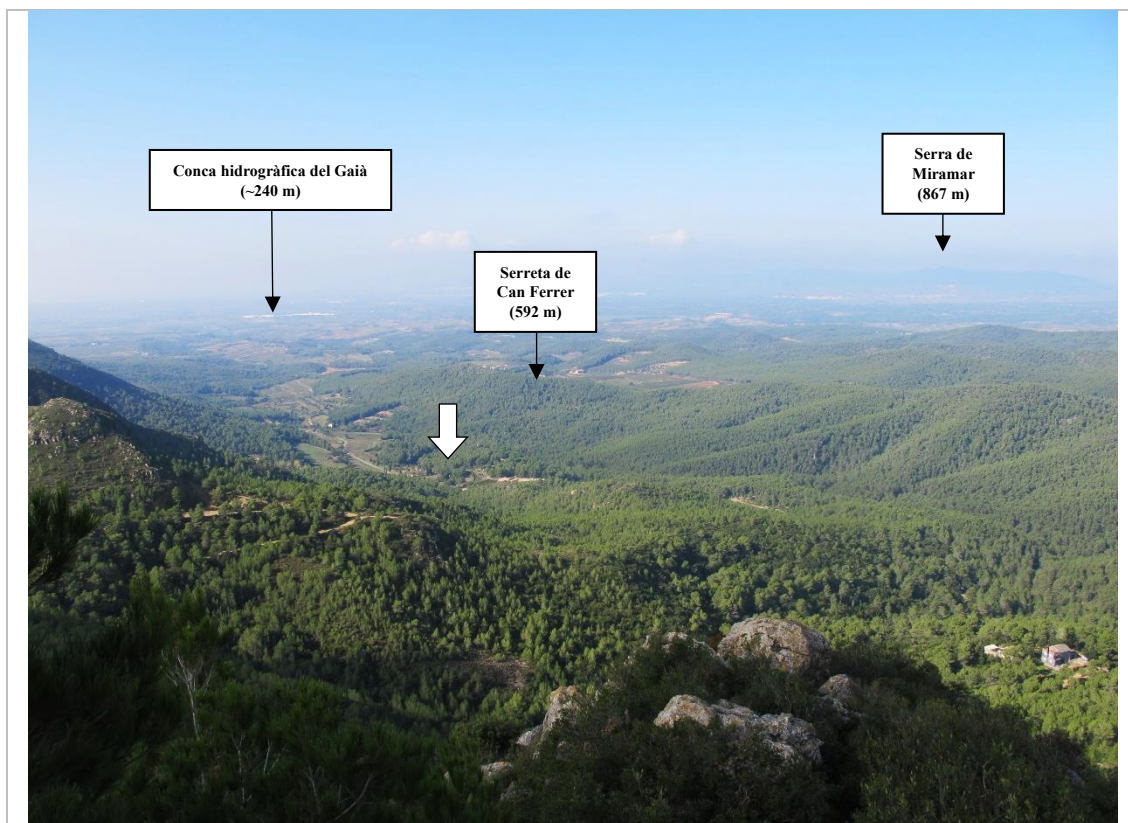

Fig. 1: vista del fondo de Pedrafita-Torrossolla (fletxa blanca) i de la serreta de Can Ferrer de la Cogullada des del castell del Montmell (Foto: Jordi Garrober, oct. 2018).

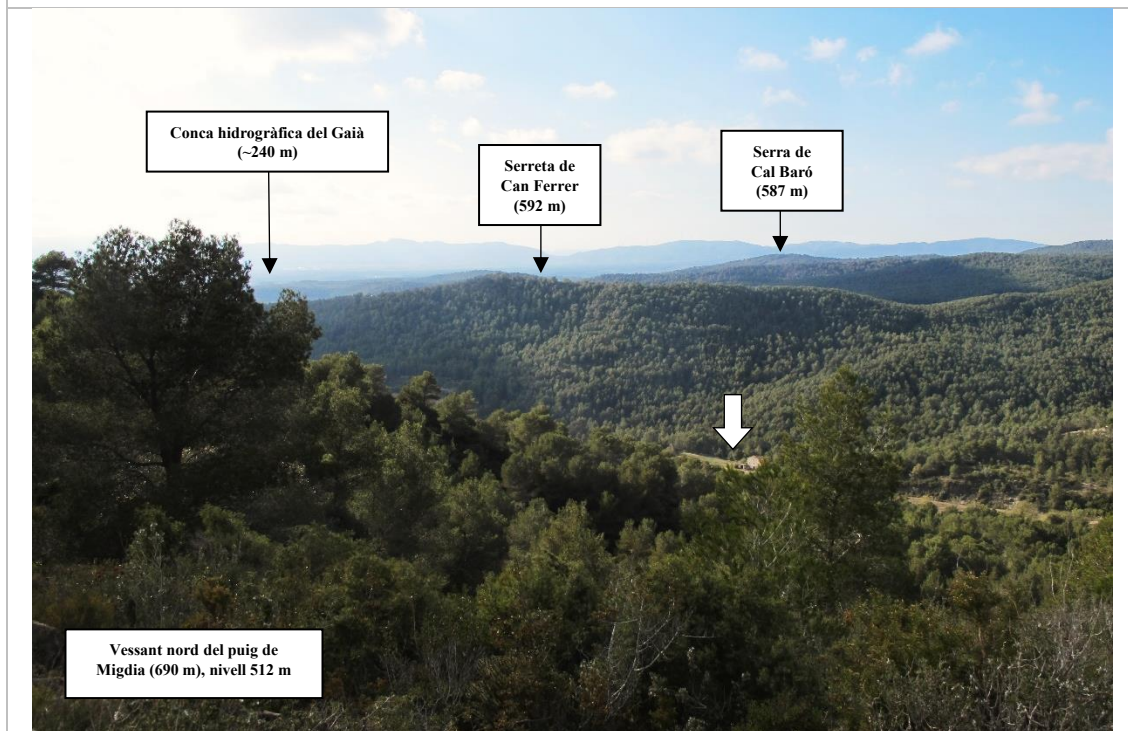
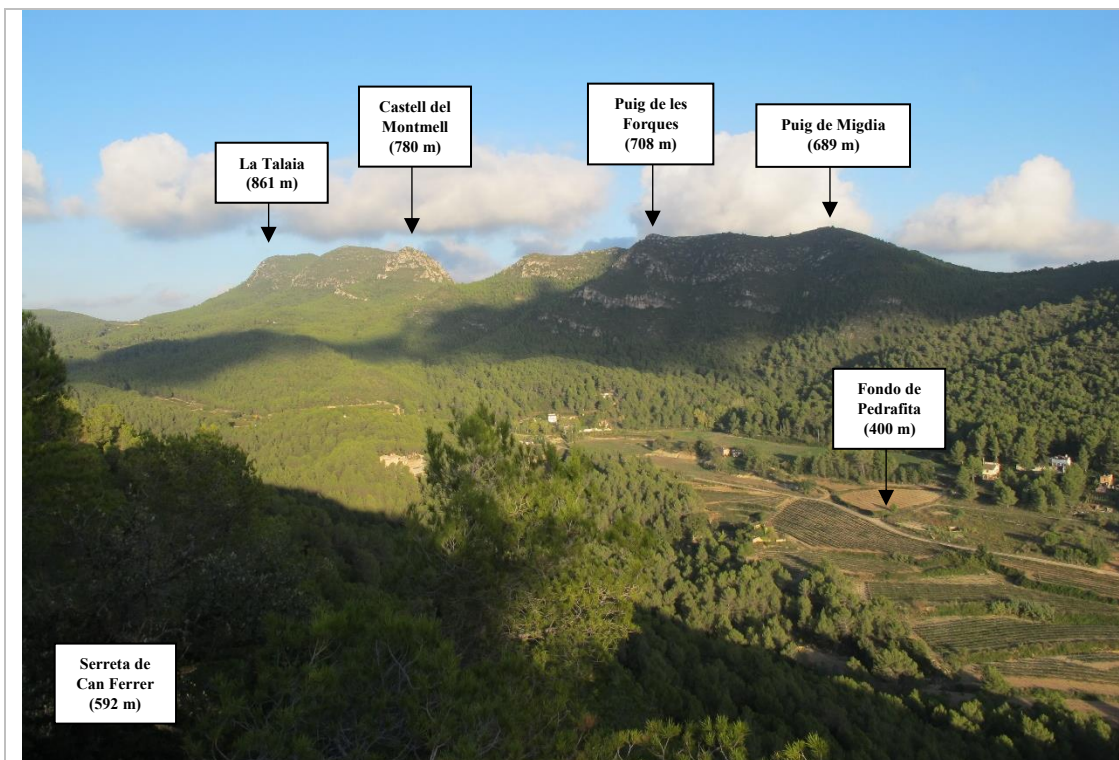
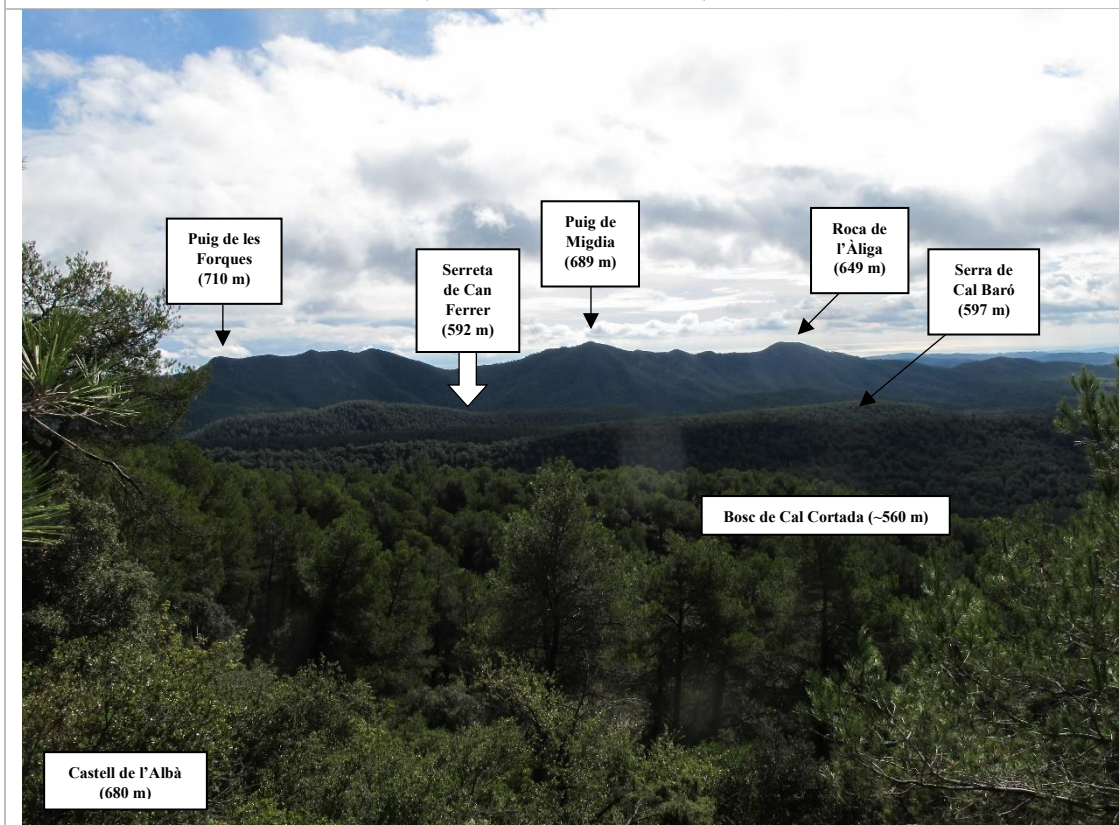

Fig. 2: vista de la serreta de Can Ferrer de la Cogullada i del fondo de Pedrafita-Torrossolla (fletxa blanca) des de la vessant nord del puig de Migdia (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

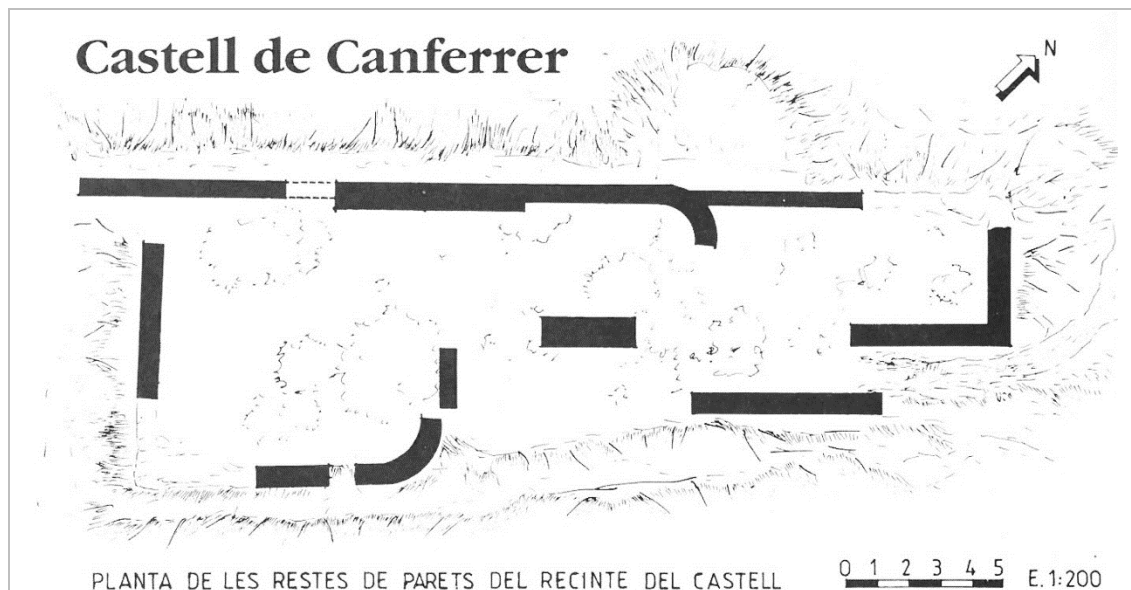

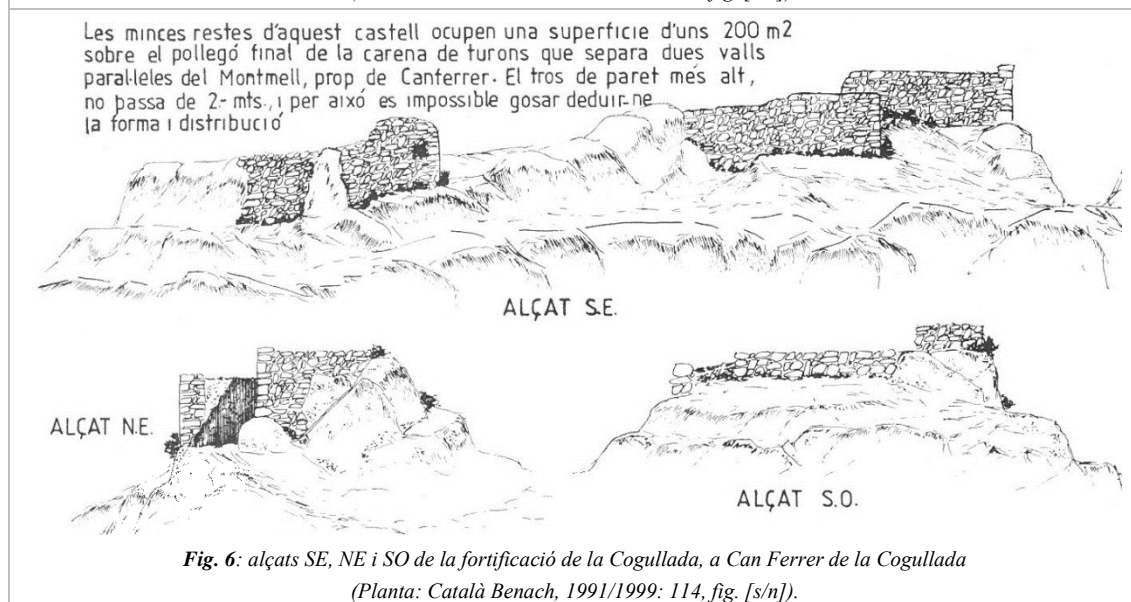
Fig. 3: vista del fondo de Pedrafita i de la serra del Montmell des del cim de la serreta de Can Ferrer de la C.
(Foto: Jordi Garrober, oct. 2018).

Fig. 4: vista del vessant d'obaga de la serra del Montmell i de la serreta de Can Ferrer (fletxa blanca) des del castell de l'Albà, a l'Alt Camp (Foto: Jordi Garrober, nov. 2018).

Fig. 5: planta escalada (no arqueològica) de la fortificació de la Cogullada, a Can Ferrer de la Cogullada
(Planta: Català Benach, 1991/1999: 114, fig. [s/n]).

Fig. 6: alçats SE, NE i SO de la fortificació de la Cogullada, a Can Ferrer de la Cogullada
(Planta: Català Benach, 1991/1999: 114, fig. [s/n]).

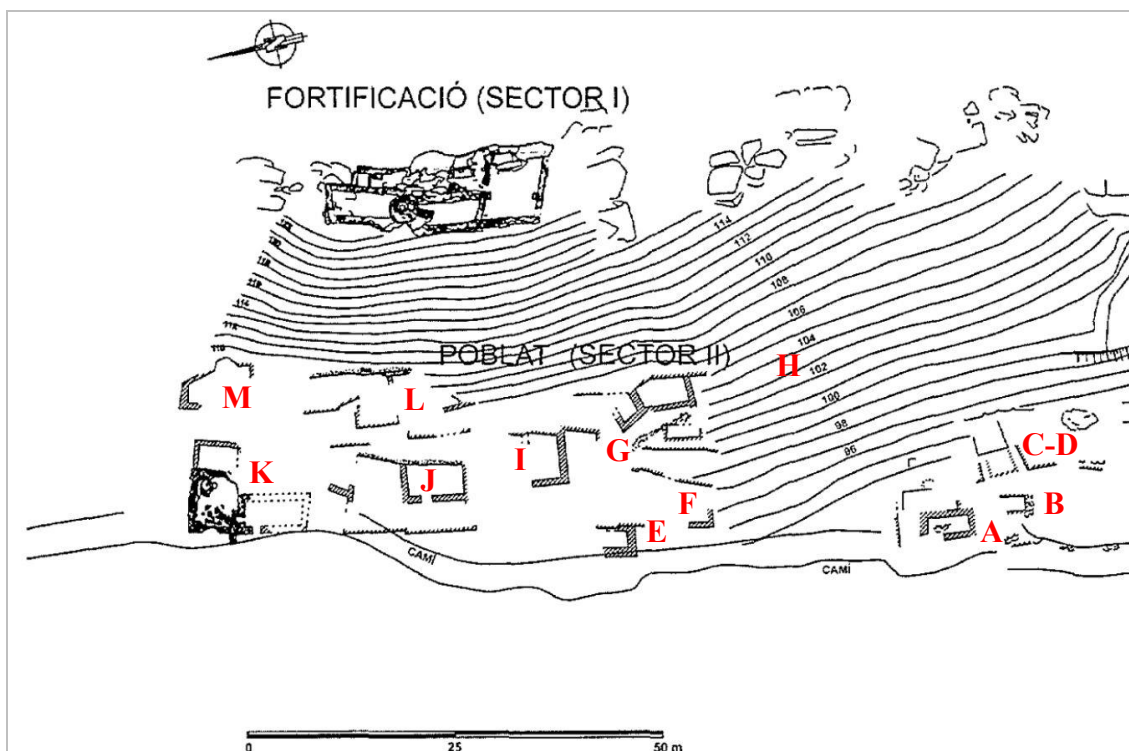

Fig. 7: planta general de la Cogullada segons l'estudi de M. Miquel i J. Vila. L'enumeració alfabètica en vermell és la utilitzada en el nostre treball (Planta: Miquel i Vila, 2005: 79, fig. 4).

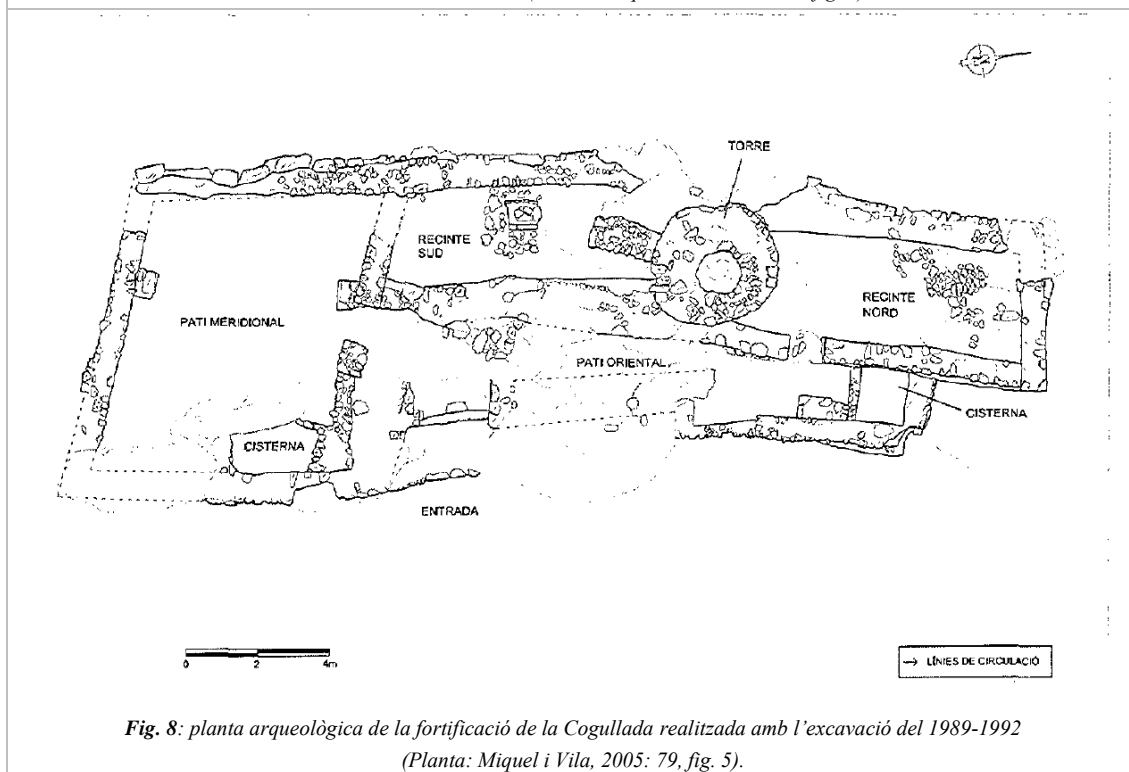
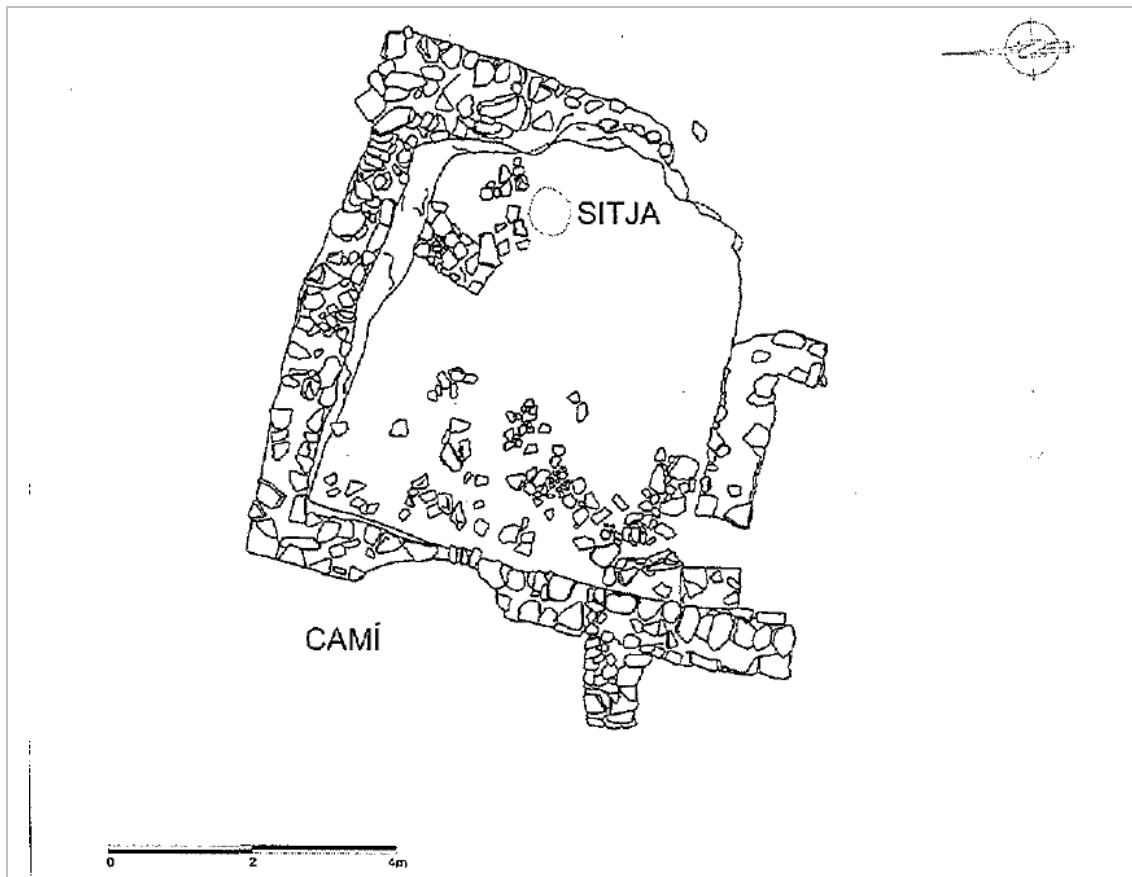
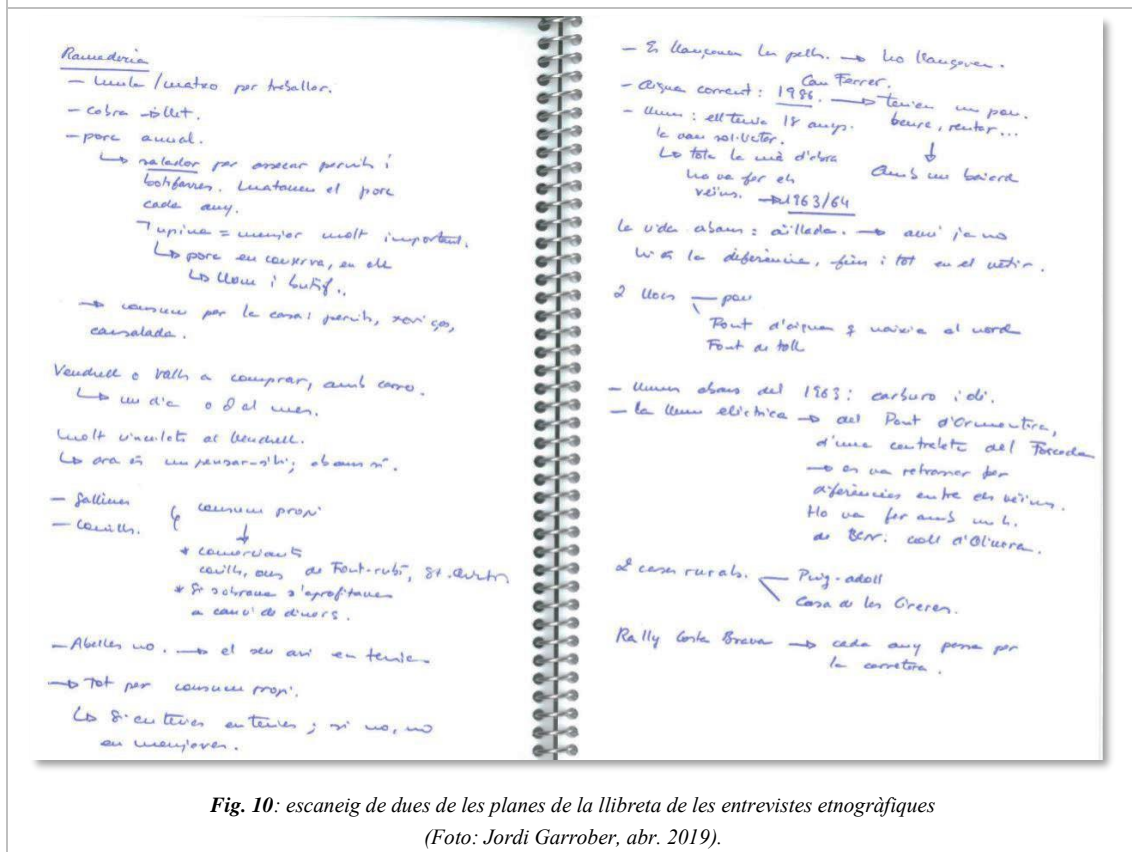

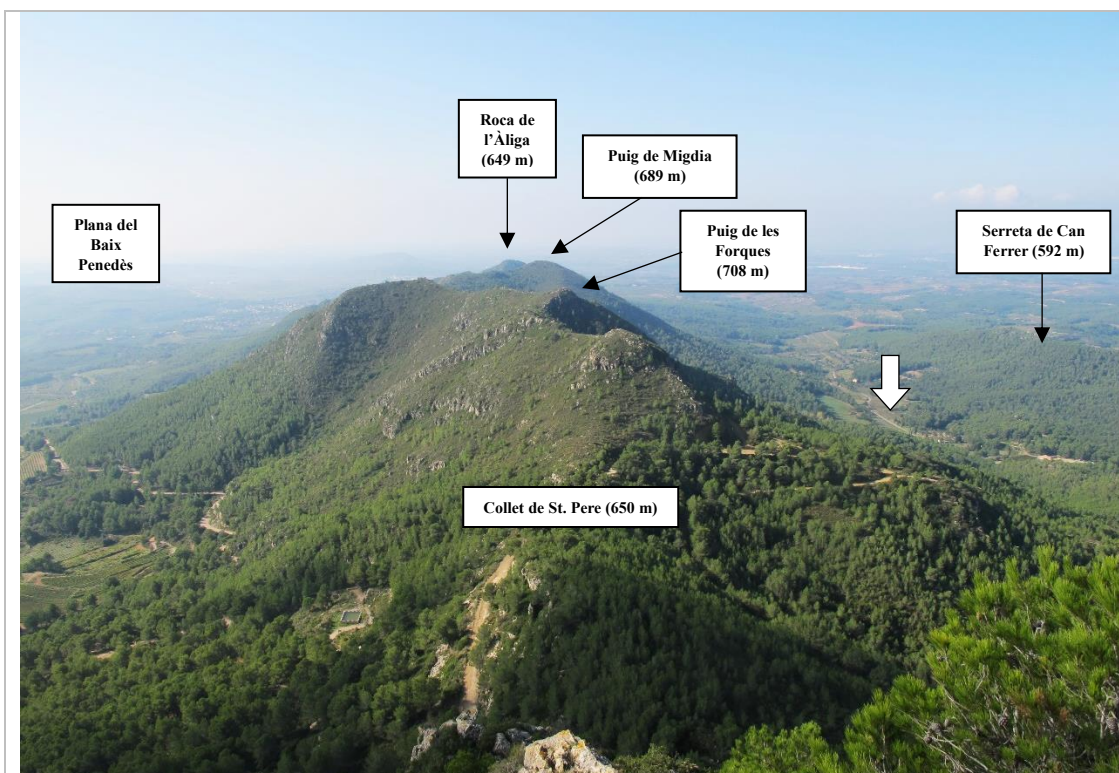
Fig. 8: planta arqueològica de la fortificació de la Cogullada realitzada amb l'excavació del 1989-1992 (Planta: Miquel i Vila, 2005: 79, fig. 5).

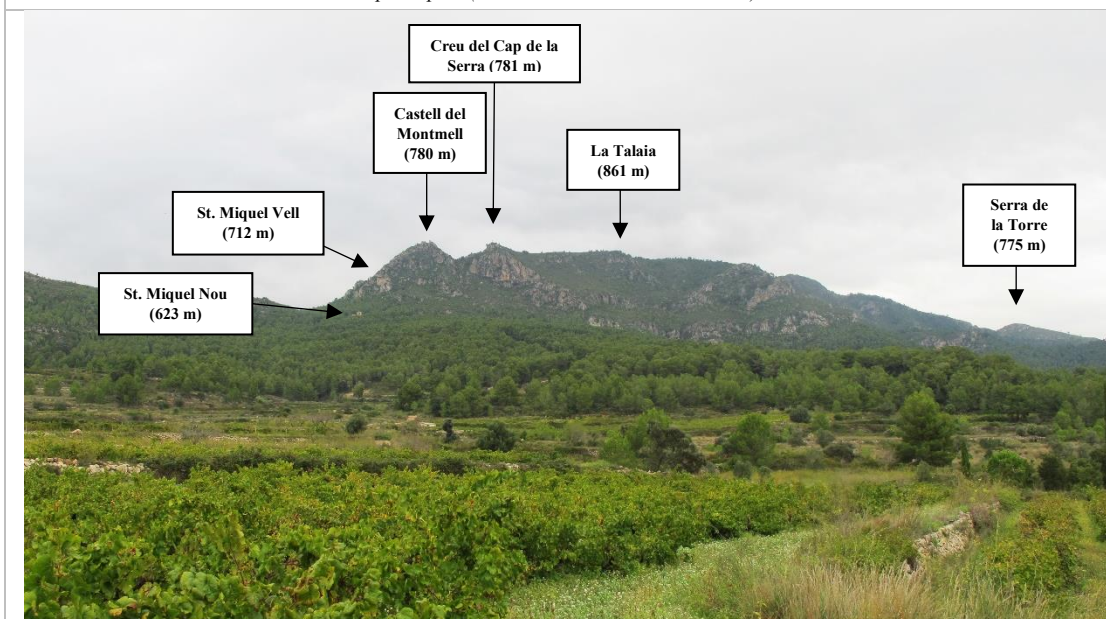
Fig. 9: planta arqueològica de l'habitació 1 de l'assentament de la Cogullada, l'àmbit K en el nostre treball (Planta: Miquel i Vila, 2005: 90, fig. 11).

Fig. 10: *escaneig de dues de les planes de la llibreta de les entrevistes etnogràfiques*
(Foto: Jordi Garrober, abr. 2019).

Fig. 11: vista de la meitat sud-oest de la serra del Montmell i del fondo de Pedrafita-Torrossolla (fletxa blanca) amb els cims principals (Foto: Jordi Garrober, oct. 2018).

Fig. 12: vista general del vessant sud de la serra del Montmell (amb els llocs principals senyalats) des de Ca la Jèpa (Foto: Jordi Garrober, set. 2018).

Fig. 13: vista del castell del Montmell des de la Creu del Cap
(Foto: Jordi Garrober, oct. 2018).

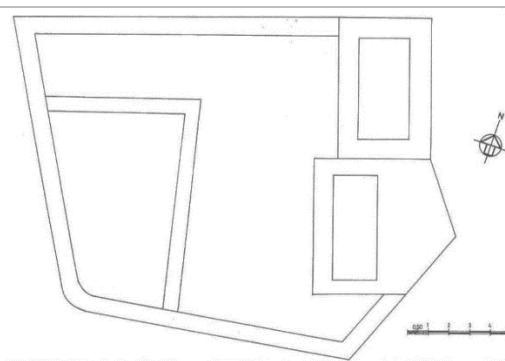

Fig. 14: planimetria del castell del Montmell
(Planta: Bolòs et al., 1992: 247, fig. [s/n]).

Fig. 15: fotografia del 1928 del castell del Montmell per
Francesc Blasi i Espinosa (1872-1951) (AFCEC: Fons
Francesc Blasi Espinosa, AFCEC_BIASI_B_00739¹³⁷).

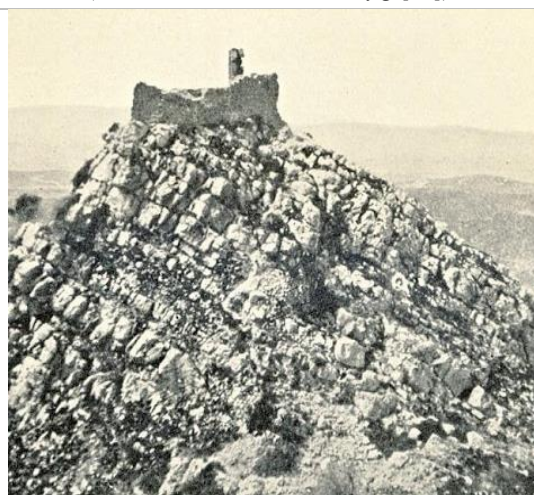

Fig. 16: fotografia del 1934 del castell del Montmell des de
la Creu del Cap de la serra (Foto: Porta, 1934: làm. 30).

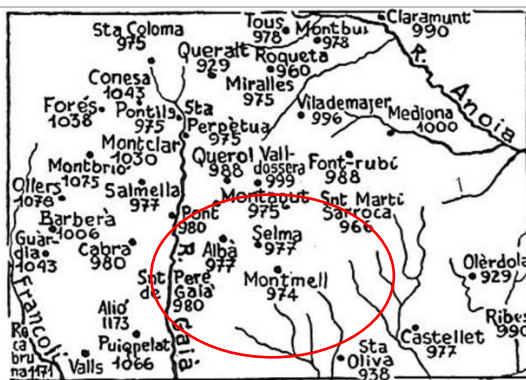

Fig. 17: mapa dels castells termenats del curs alt del Gaià
(Font: Iglésies, 1963/1988: 64, fig. [s/n]).

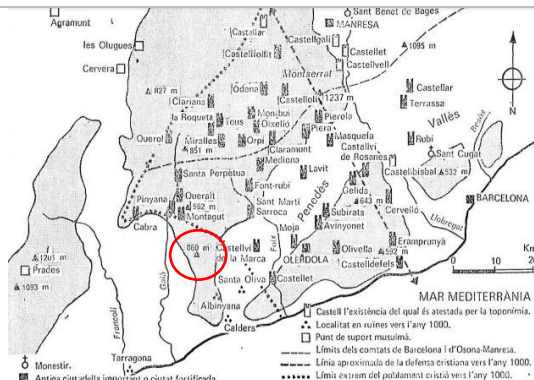

Fig. 18: mapa dels castells termenats del Penedès històric
(Font: Bonnassie, 1975/1979: 108, fig. 7).

¹³⁷ Fotografia disponible al fons digital de l'Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya (AFCEC). Veg.:
< <http://mdc.csuc.cat/cdm/singleitem/collection/afceccf/id/34877/rec/35> > (Consulta: 15 oct. 2018).

Fig. 19: mapa dels termes castrals del Penedès històric entre els s. X-XI
(Font: Barceló et al., 1992: 30, fig. [s/n] [detall]).

Fig. 20: mapa de les fortificacions del Camp de Tarragona anteriors al 1300
(Font: Virgili et al., 1995: 35, fig. [s/n] [detall]).

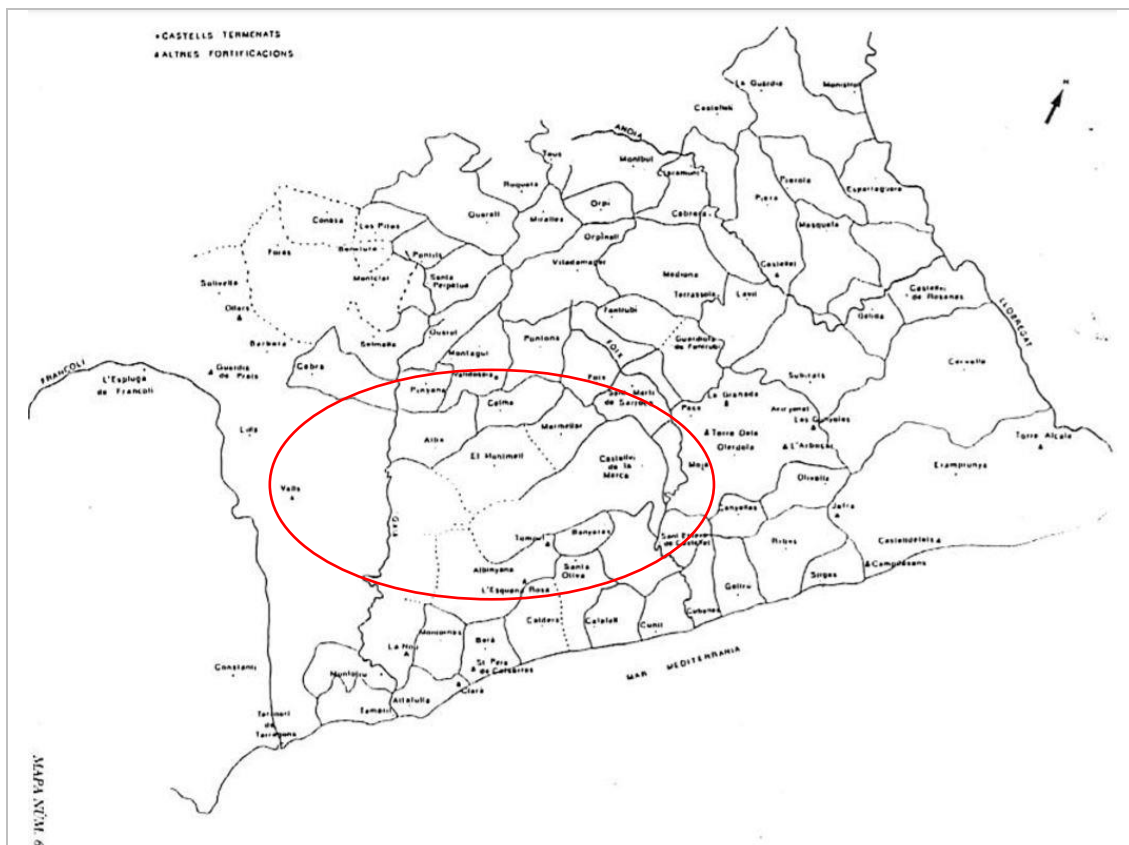

Fig. 21: mapa dels termes castrals del Penedès històric a mitjan segle XI
(Font: Batet, 1996: 127, mapa 6).

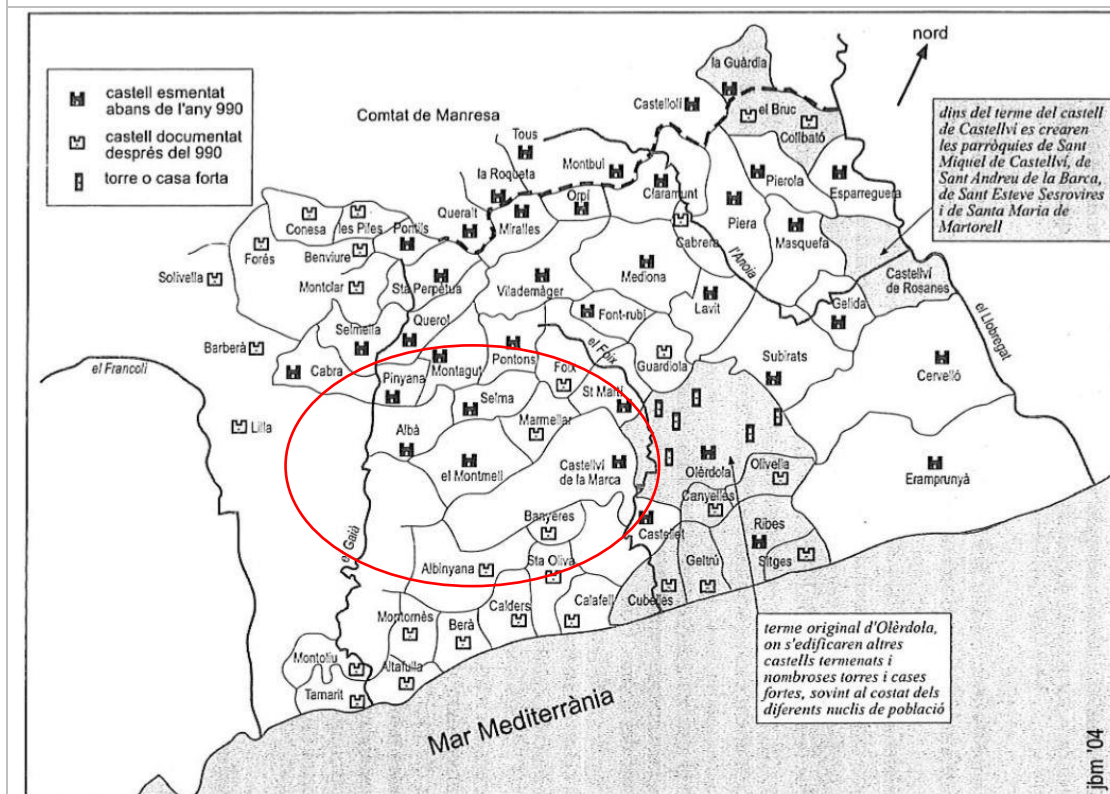

Fig. 22: mapa dels termes castrals del Penedès històric entre els segles X i XI
(Font: Bolòs, 2004: 75, fig. 18).

Fig. 23: mapa dels termes castrals del Penedès històric, inclòs el Baix Llobregat, al segle XI
(Font: Bosch, 2017, v. 2: 26, mapa 9.2.2 [detall]).

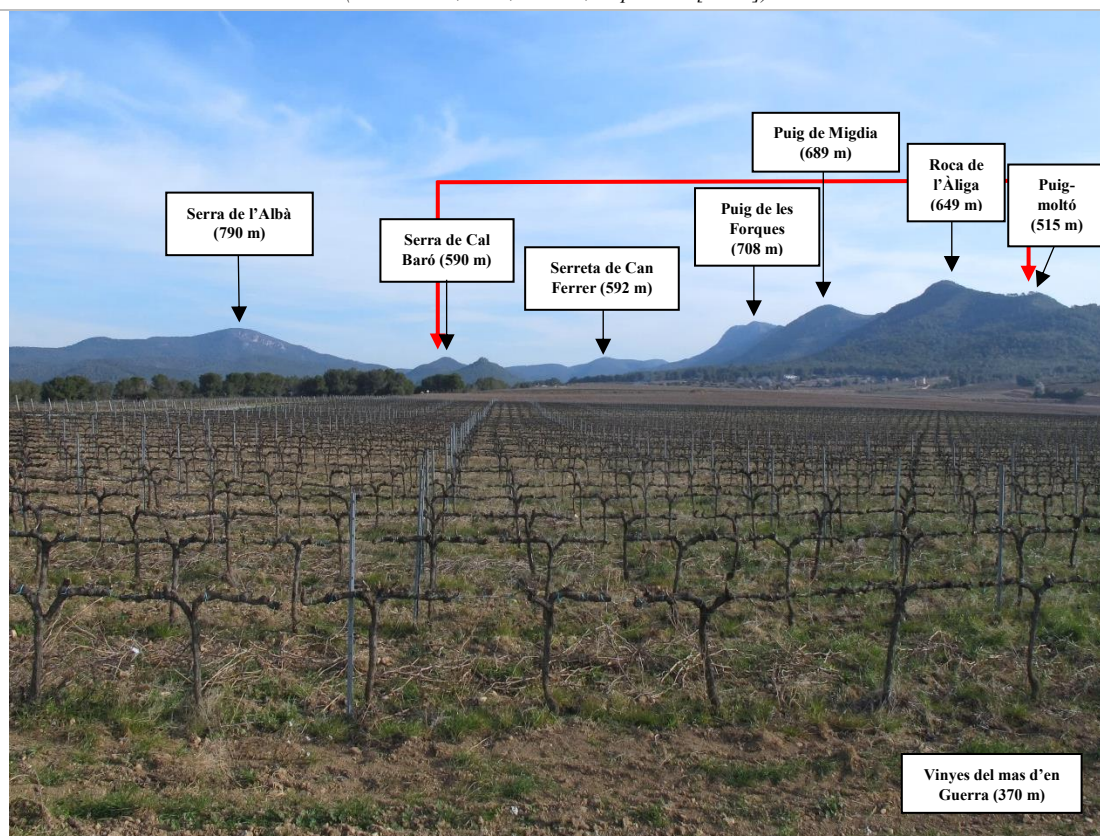
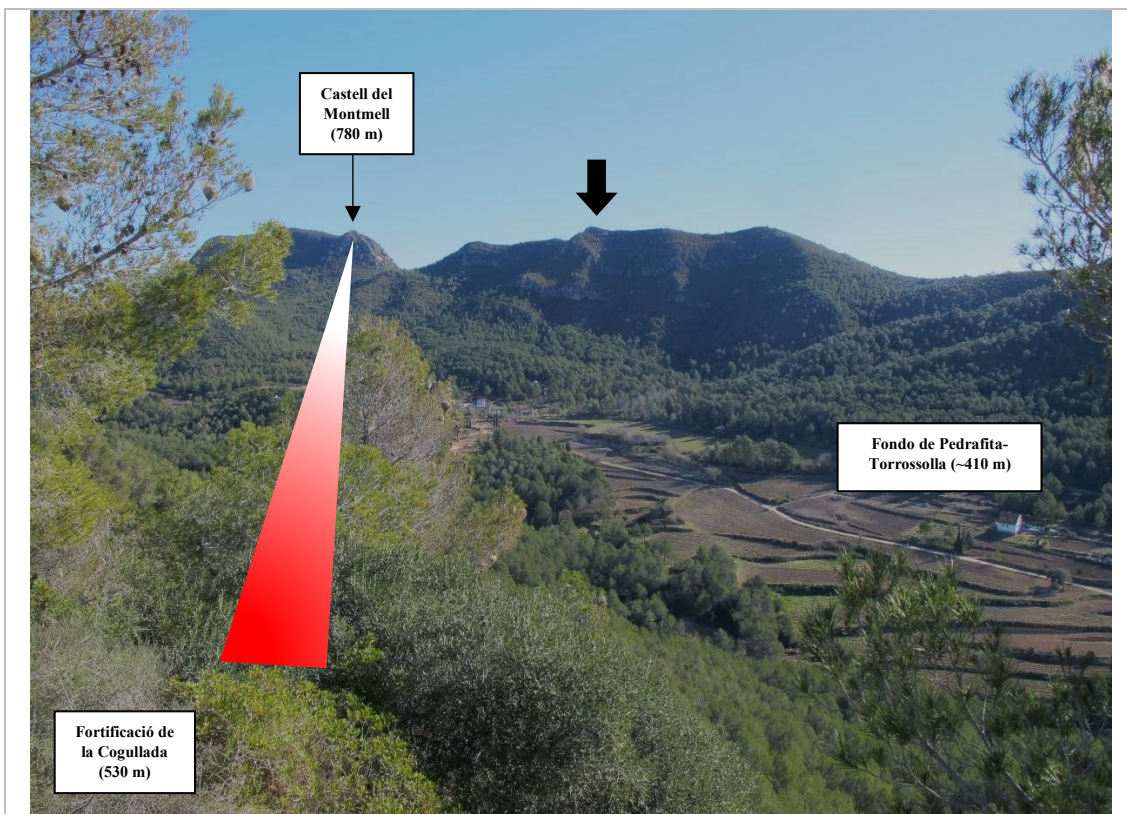
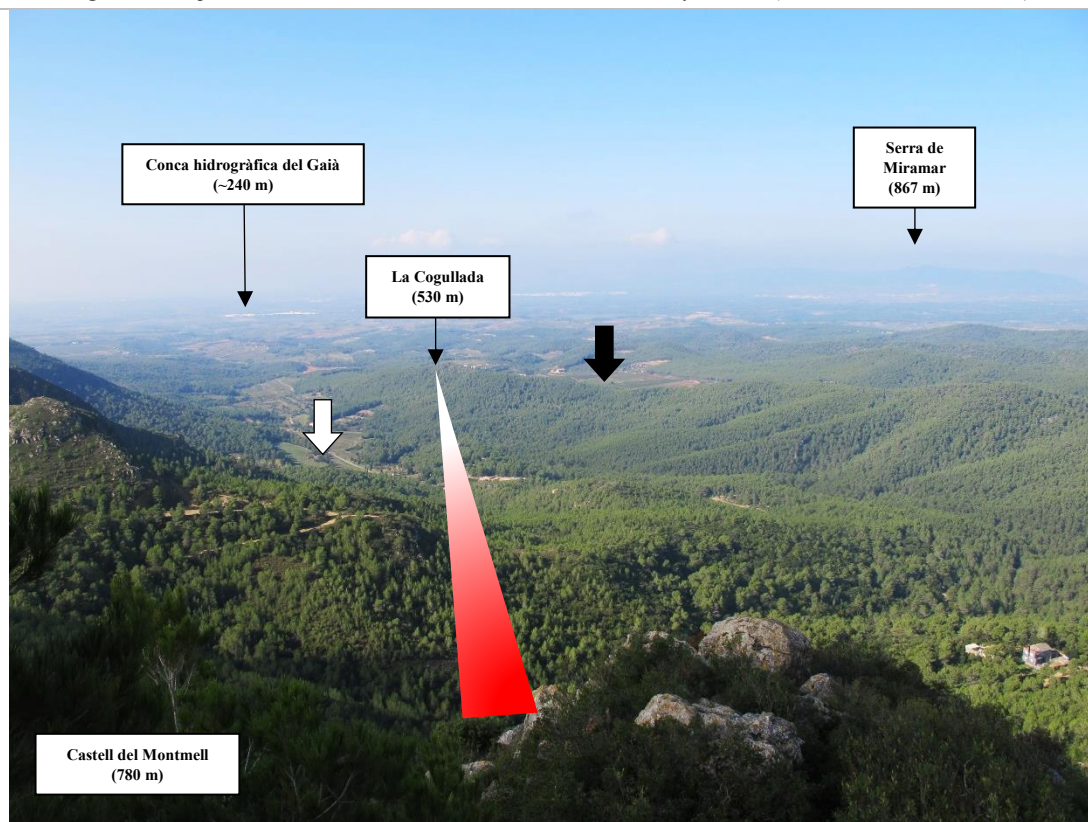

Fig. 24: vista general dels fondos de vall del nord del Montmell des de les vinyes del mas d'en Guerra, a prop de Vila-rodona i Rodonyà, i de l'extensió nord-sud de la senyoria de la Cogullada al s. XII (fletxa vermella) (Foto: Jordi Garrober, febr. 2019).

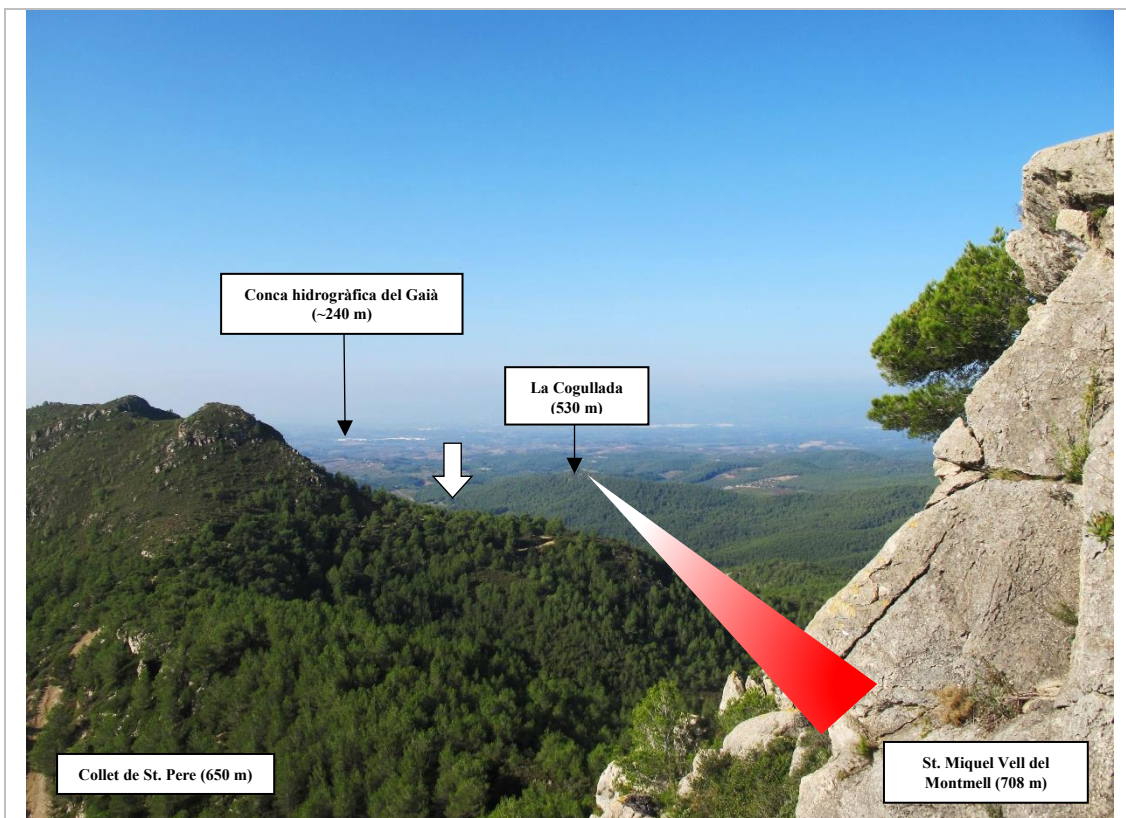

Fig. 25: vista general de la serra i del castell del Montmell (fletxa negra) des de la fortificació de la Cogullada. La fletxa degradada ens permet d'observar la comunicació visual entre ambdues fortaleses (Foto: J. Garrober, oct. 2018).

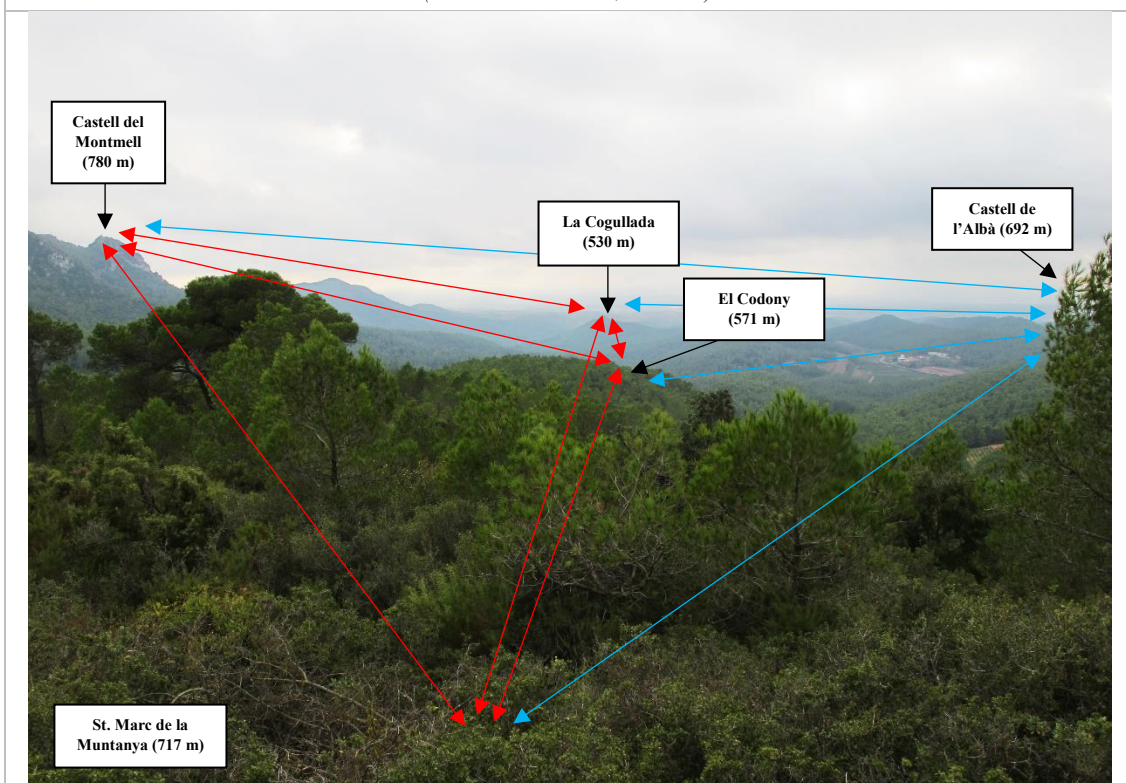

Fig. 26: vista del fondo de Pedrafita (fletxa blanca) i de la serreta de Can Ferrer de la Cogullada (fletxa negra) des del castell del Montmell. La fletxa degradada representa la comunicació visual entre el castell termenat i la fortificació de la Cogullada (Foto: Jordi Garrober, oct. 2018).

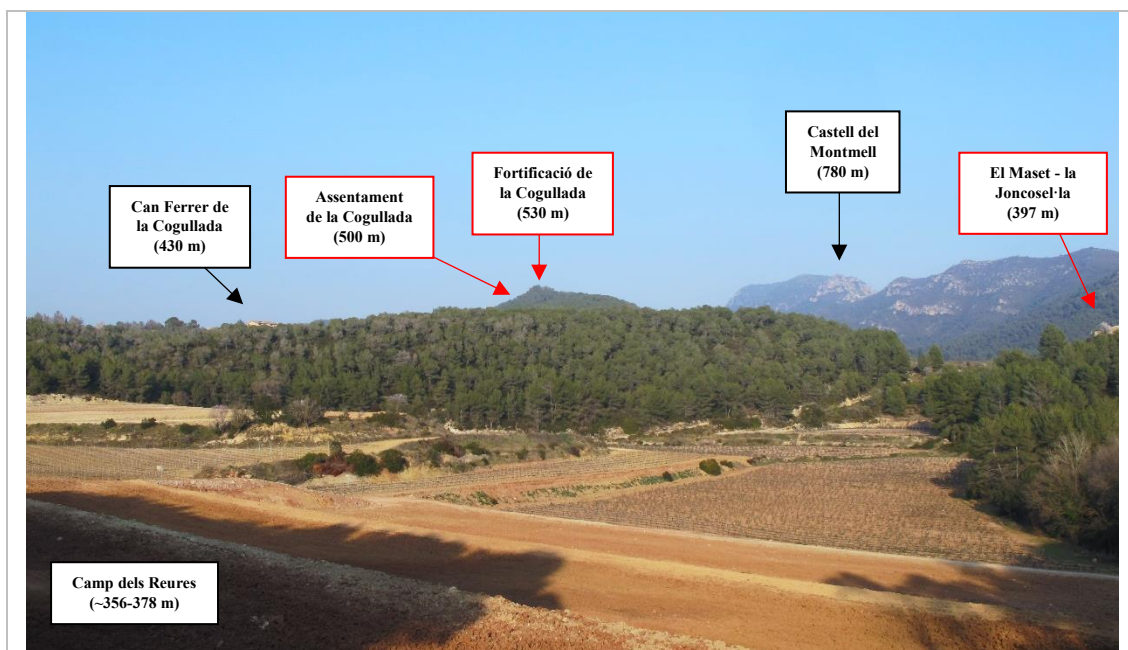

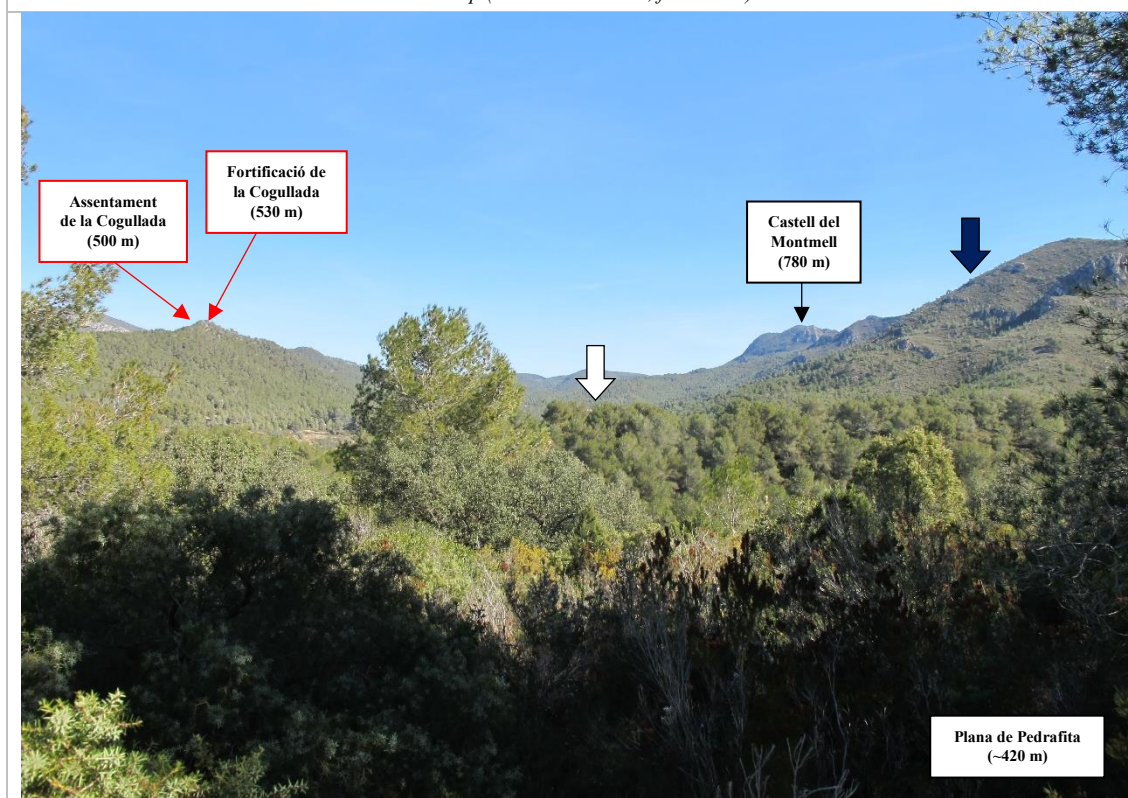
Fig. 27: vista del fondo de Pedrafita (fletxa blanca) i de la serreta de Can Ferrer de la Cogullada des de l'església de Sant Miquel Vell. La fletxa degradada representa la comunicació visual entre el castell termenat i la fortificació de la Cogullada (Foto: Jordi Garrober, oct. 2018).

Fig. 28: vista dels fondos septentrionals de la serra del Montmell des de la muntanya de Sant Marc, al terme municipal del Montmell. Les fletxes vermelles indiquen els contactes visuals entre els contextes medievals del terme del Montmell; les blaves, els contactes visuals amb el castell termenat de l'Albà (Foto: Jordi Garrober, oct. 2018).

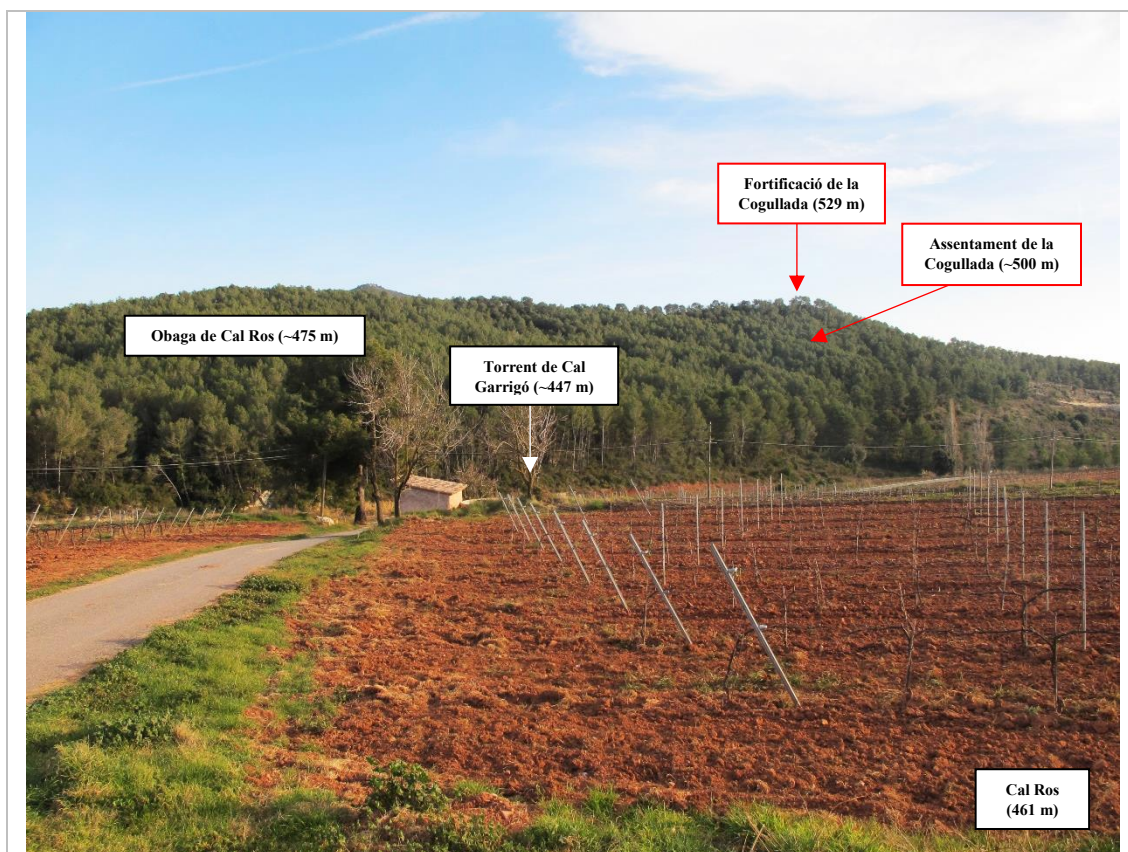

Fig. 29: vista general de la serreta de Can Ferrer i de la serra del Montmell i molts dels emplaçaments d'hàbitat medieval de la Cogullada (senyalats amb vermell), des del camp dels Reures, al nord-est del mas de Pedrafita, que ja pertany a la comarca de l'Alt Camp (Foto: J. Garrober, febr. 2019).

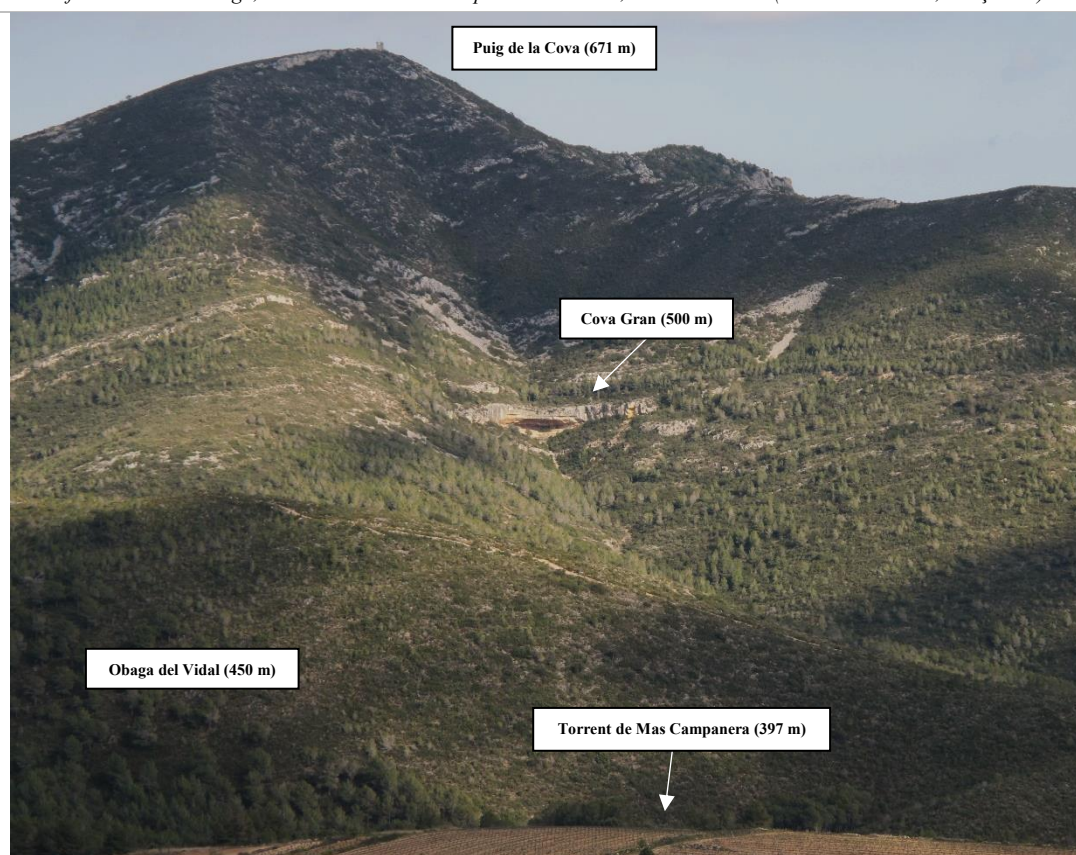

Fig. 30: vista general del fondo de Pedrafita-Torrossolla (fletxa blanca) i de la serra del Montmell (fletxa negra) i els emplaçaments d'hàbitat medieval de la Cogullada (senyalats amb vermell), des de la plana de Pedrafita en direcció a la Cova Gran (Foto: J. Garrober, març 2019).

Fig. 31: vista general del vessant nord de la serreta de Can Ferrer (amb la ubicació de la Cogullada) des de la finca de cal Ros, al fons de Cal Garrigó, al nord del terme municipal del Montmell, al Baix Penedès (Foto: J. Garrober, març 2019).

Fig. 32: vista general del puig de la Cova des de la Juncosa, que rep aquest nom per la balma de la Cova Gran (al centre), al sud-est de la serra del Montmell i del poble de la Juncosa (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

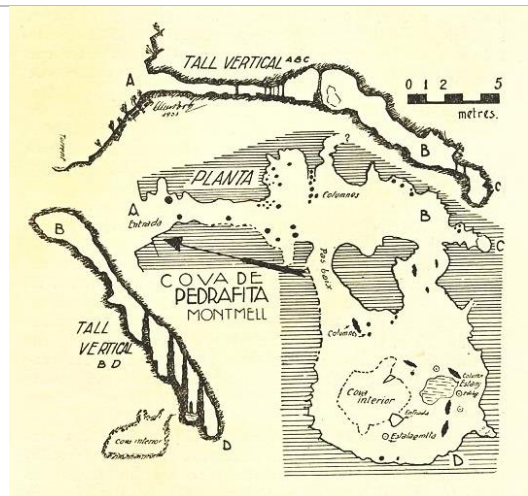

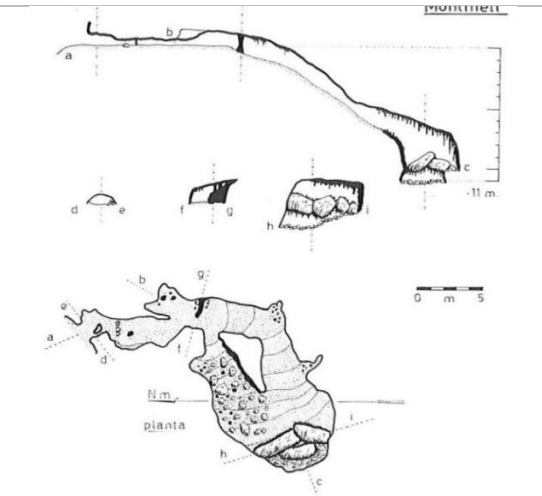
Fig. 33: vista general de l'obertura de la cova de Pedrafita o del Toixó¹³⁸, al sud de Vinyalluny, al territori de la senyoria de la Cogullada (Foto: Jordi Garrober, oct. 2016).

Fig. 34: vista general de la galeria d'entrada a la cova de Pedrafita o del Toixó, al sud de Vinyalluny, dins la senyoria de la Cogullada (Foto: Jordi Garrober, oct. 2016).

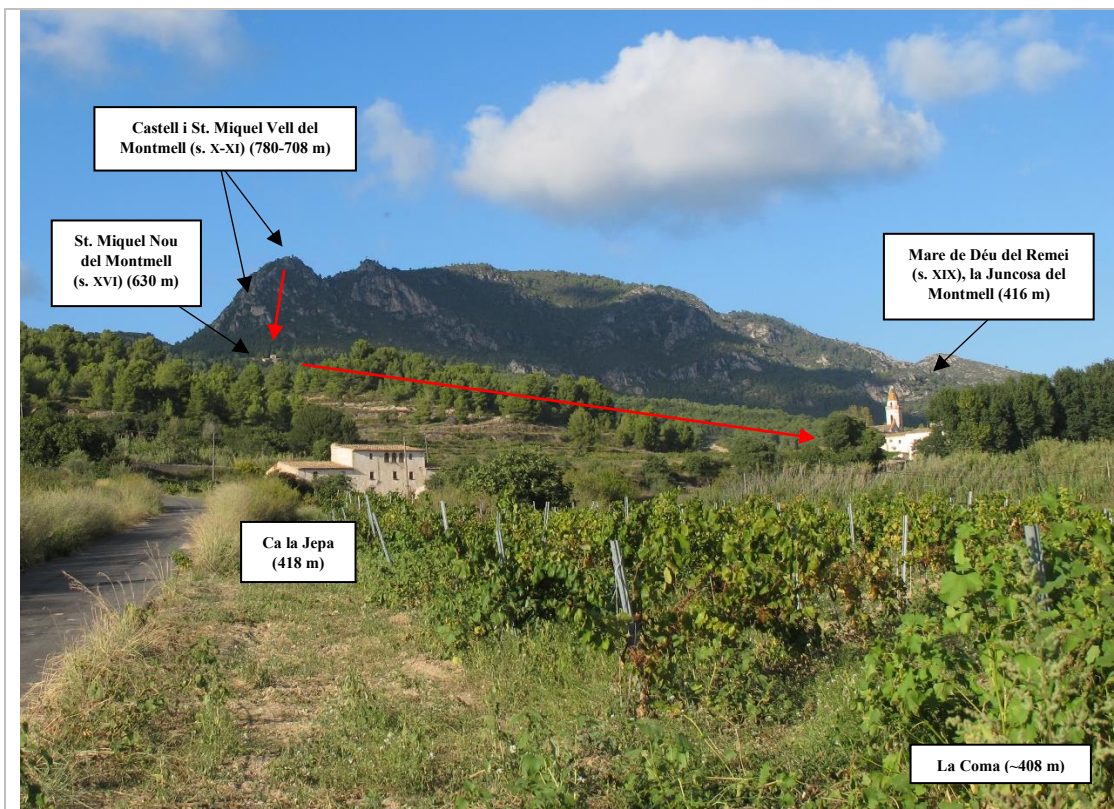

Fig. 35: planta i secció de la cova de Pedrafita o del Toixó (Planta: Porta, 1934: 313, fig. [s/n]).

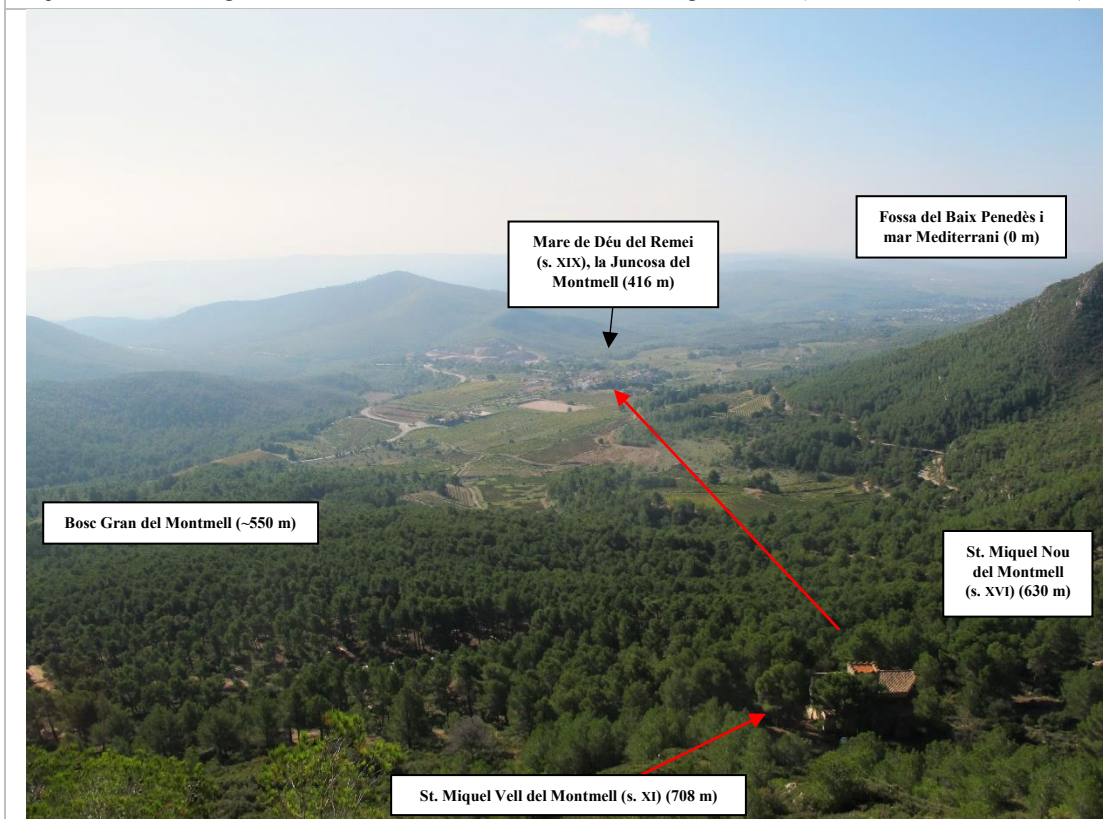

Fig. 36: planta i secció de la cova de Pedrafita o del Toixó (Planta: Borràs, Miñarro i Talavera, 1978, 2: 79, fig. B, topografia de J. M. Miñarro, S. Orduña, A. Ferro i R. González).

¹³⁸ No apuntem la ubicació ni el recorregut de la cova de Pedrafita o del Toixó atès que els veïns i les veïnes de la zona no volen que se sàpiga per protegir-la d'actes vandàlics. Fixin-se que aquesta cavitat càrstica posseeix dos topònims: un de romànic d'origen medieval, el de *Pedrafita*, i un altre de modern-contemporani, del *Toixó* (Moreu-Rey, 1965: 64).

Fig. 37: vista general del vessant sud de la serra del Montmell en què hem senyalat el procés de «desencimbellament» —terme encunyat per J. Bolòs (2004: 206-207)— iniciat al segle XVI: el culte passà de St. Miquel Vell (s. XI) a St. Miquel Nou (1598) i, posteriorment, a l'església de la Mare de Déu del Remei de la Juncosa, erigida el 1862 (Foto: Jordi Garrober, set. 2018).

Fig. 38: vista general de la Juncosa del Montmell, documentada des del s. XII, en què hem senyalat el procés de «desencimbellament» iniciat al segle XVI: el culte passà de St. Miquel Vell (s. XI) a St. Miquel Nou (1598) i, posteriorment, a l'església de la Mare de Déu del Remei de la Juncosa, erigida el 1862 (Foto: Jordi Garrober, nov. 2018).

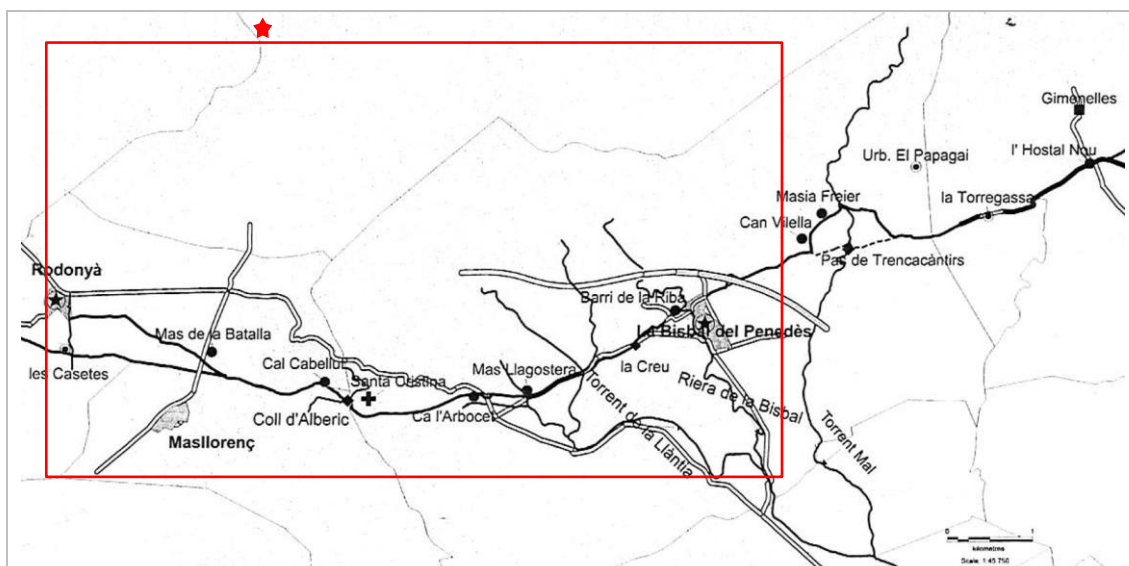

Fig. 39: mapa del camí entre Vilafranca i Montblanc en el seu pas pel Baix Penedès en què hem senyalat el tram més proper a la senyoria de la Cogullada, senyalada amb una estrella vermella (Pla, Ventura i Vives, 2015: 89, plànol 2).

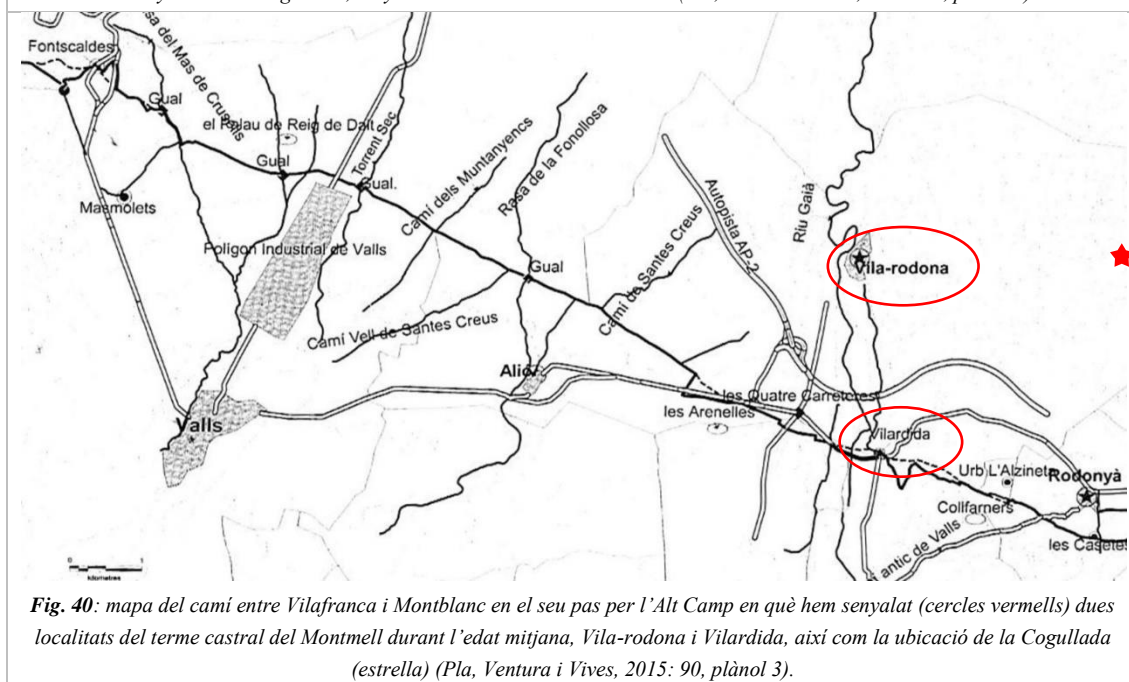

Fig. 40: mapa del camí entre Vilafranca i Montblanc en el seu pas per l'Alt Camp en què hem senyalat (cercles vermells) dues localitats del terme castral del Montmell durant l'edat mitjana, Vila-rodona i Vilardida, així com la ubicació de la Cogullada (estrella) (Pla, Ventura i Vives, 2015: 90, plànol 3).

Fig. 41: detall del mapa del corregiment de Tarragona segons Oleguer Taverner i d'Ardena (1676-1727), comte de Darnius, en el qual hem senyalat l'àrea del Montmell i el camí ral (Mapa: ICGC, Cartoteca digital, RM.250109¹³⁹).

¹³⁹ TAVERNER D'ARDENA, Oleguer (comte de Darnius) (1716), *Descripción del corregimiento de Tarragona*, ms. [s/l], ICGC, Cartoteca digital: mapes de Catalunya (s. XVII-XX), Barcelona, Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, RM.250109. Disponible a: < <http://cartotecadigital.icgc.cat/cdm/compoundobject/collection/catalunya/id/3517/rec/1> > [Consulta: 10 març 2019].

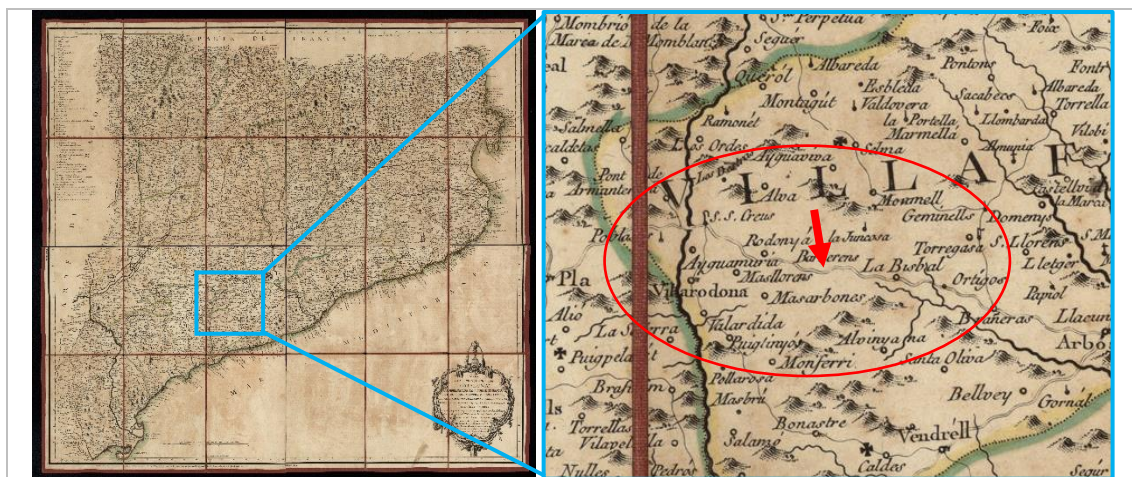

Fig. 42: mapa del Principat de Catalunya segons T. López Vargas al darrer terç del segle XVIII (1776) en el qual hem senyalat el territori del Montmell i les rodalies i el camí ral (Mapa: ICGC, Cartoteca digital, RM.4543¹⁴⁰).

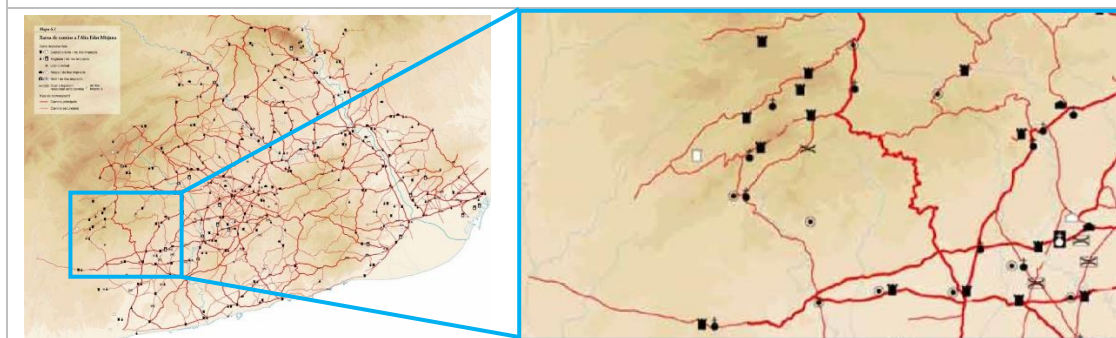

Fig. 43: detall de la xarxa viària del Montmell a l'antiguitat tardana i a l'alta edat mitjana (s. III-X) segons la proposta de Miquel Vives Tort (Vives Tort, 2008: mapa 6.1)

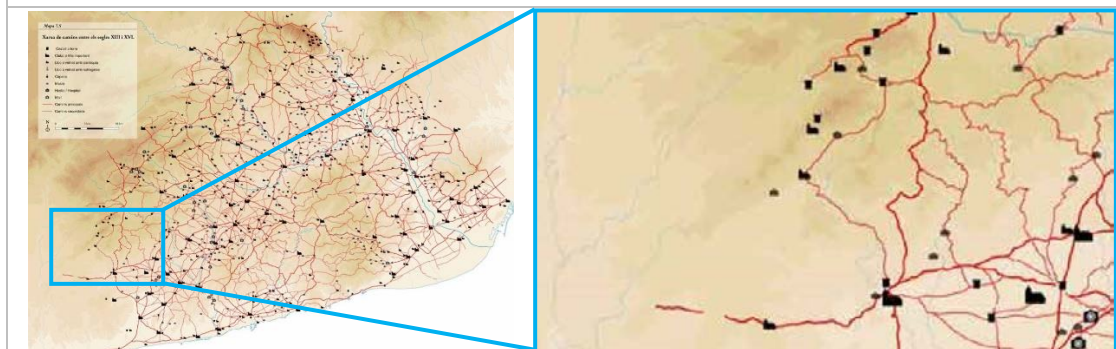

Fig. 44: detall de la xarxa viària del Montmell de la plena edat mitjana a la moderna (s. XI-XV/XVI) segons la proposta de Miquel Vives Tort (Vives Tort, 2008: mapa 7.5)

¹⁴⁰ LÓPEZ VARGAS, T. (1776), *Mapa del Principado de Cataluña: comprende los corregimientos de Barcelona, Cervera, Gerona, Lérida, Manresa, Mataró, Puigcerdá, Talarn, Tarragona, Tortosa, Vilafranca, Vique y la subdelegación del Valle de Arán*, Madrid, [s/l], ICGC, Cartoteca digital: mapas de Catalunya (s. XVII-XX), Barcelona, Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, RM.4543. Disponible a: < <http://cartotecadigital.icgc.cat/cdm/singleitem/collection/catalunya/id/1766/rec/21> > [12 març 2019].

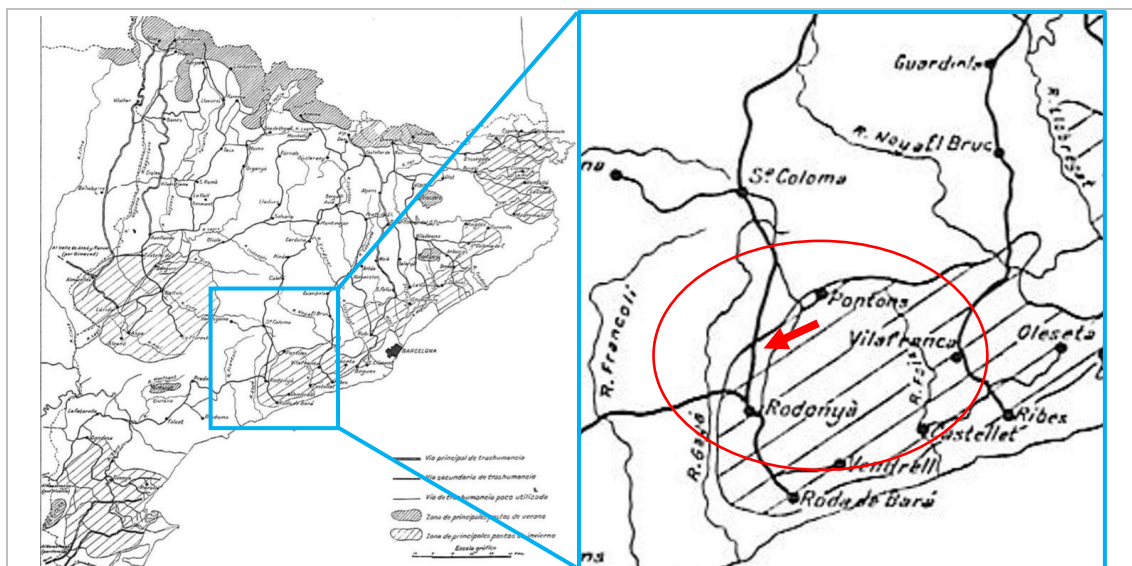

Fig. 45: mapa de Cat. amb les principals vies pecuàries (Llobet i Vilà Valenti, 1949/1951: [s/n], fig. 1; 1973/2010: 76-77).

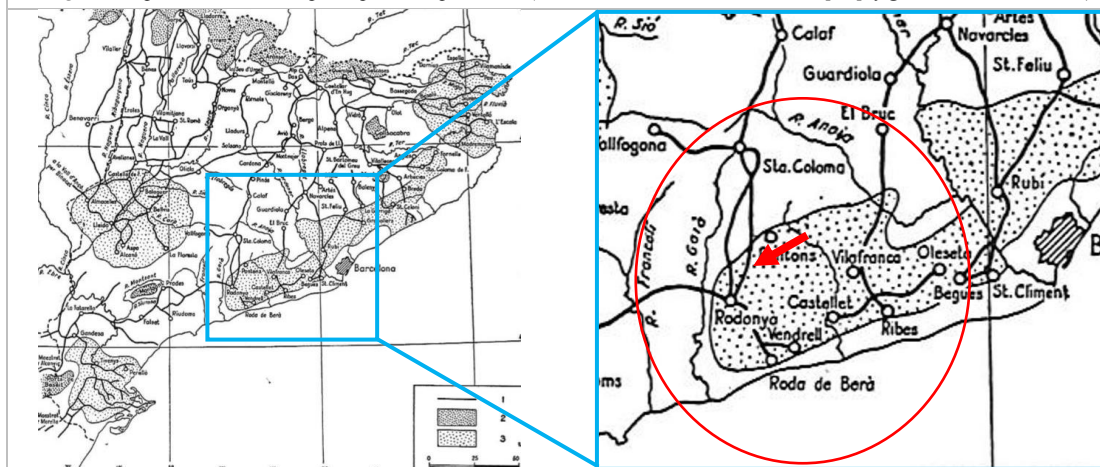

Fig. 46: detall del mapa de Catalunya amb les vies pecuàries segons Solé Sabarís (Mapa: Solé Sabarís, 1958, v. 1: 453, fig. [s/n]).

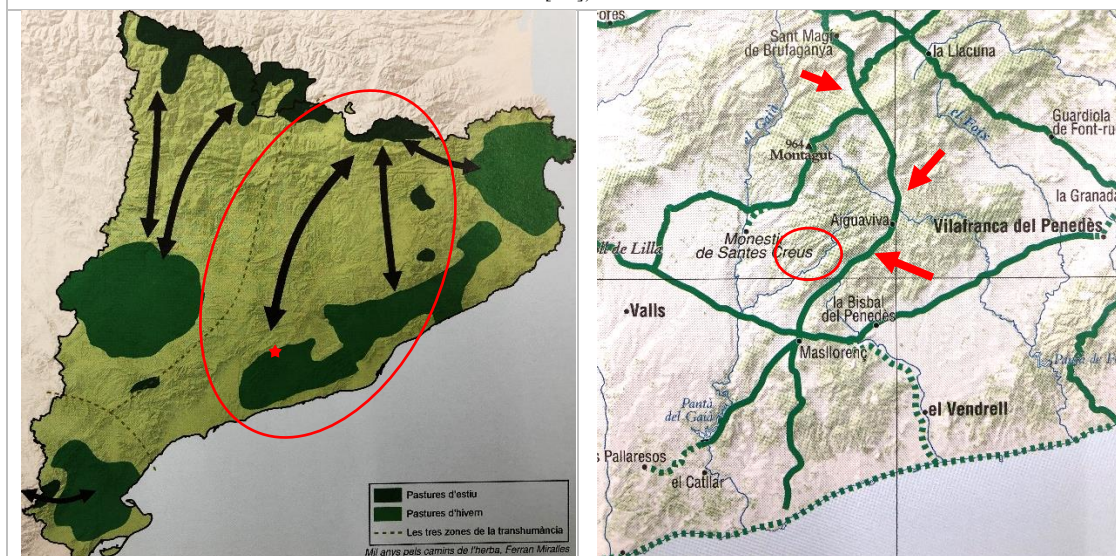

Fig. 47: mapa de dinàmiques transhumants entre el Pirineu i el Penedès (Mapa: FMR i ICC, 2010: mapa de situació inferior).

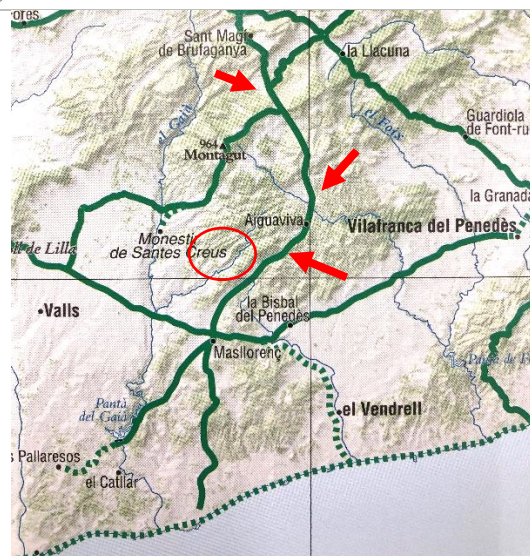

Fig. 48: mapa de la carrerada del Coll d'Arca amb la ubicació de la Cogullada (Mapa: FMR i ICC, 2010).

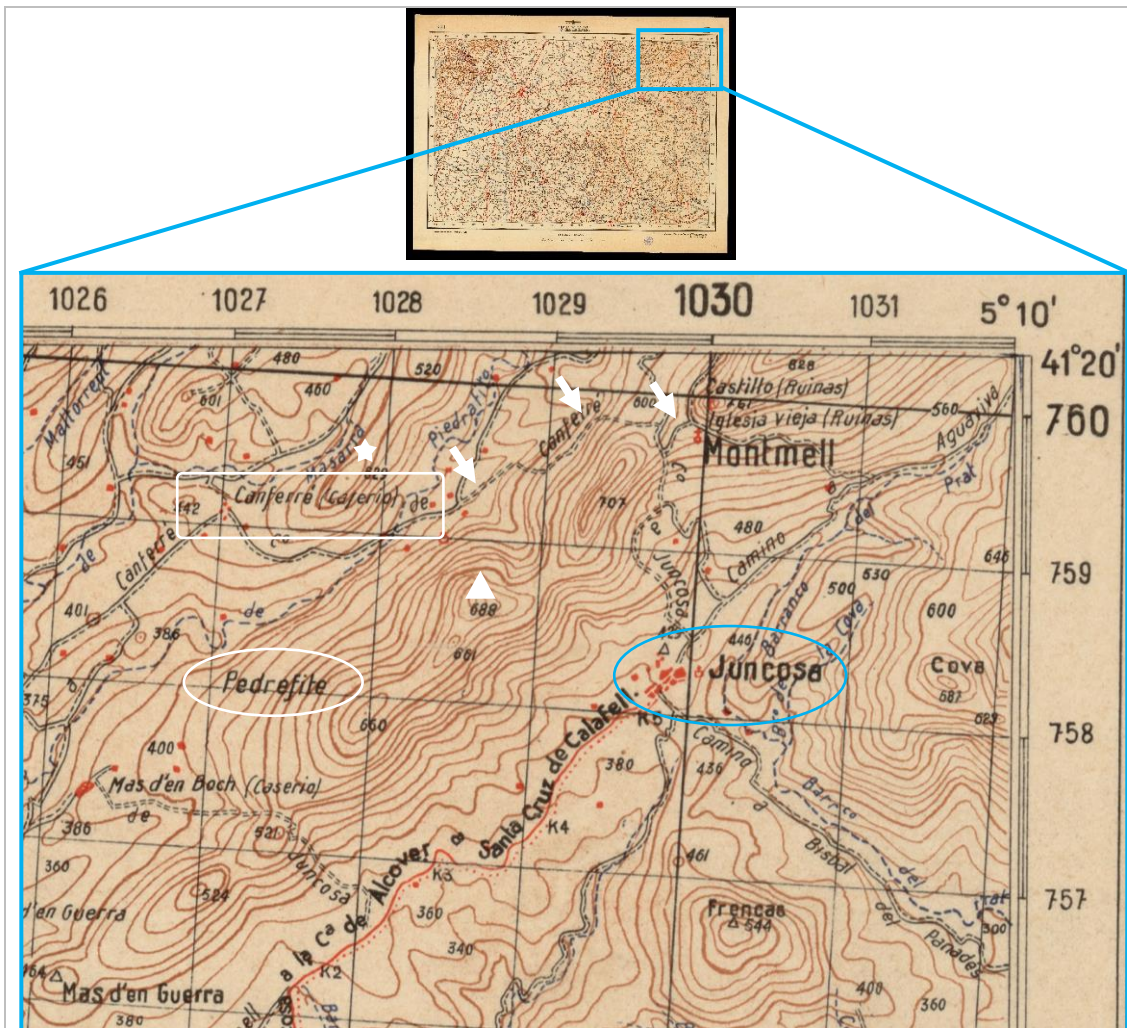
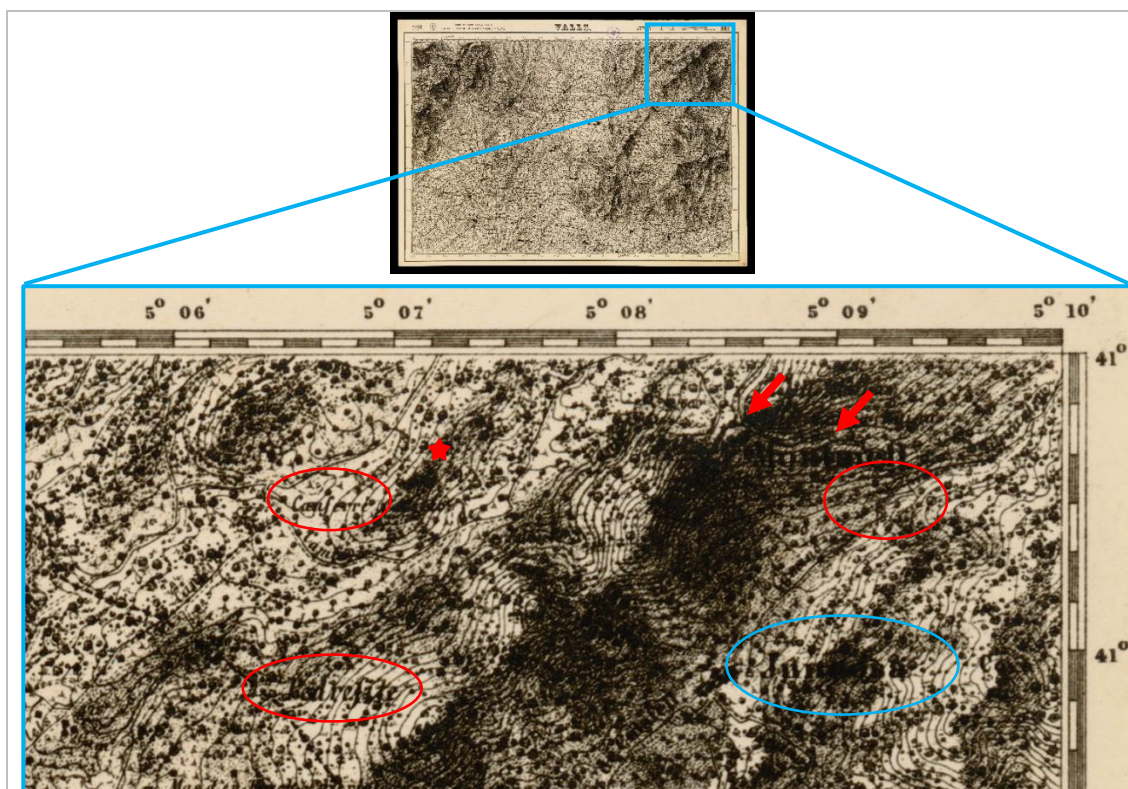

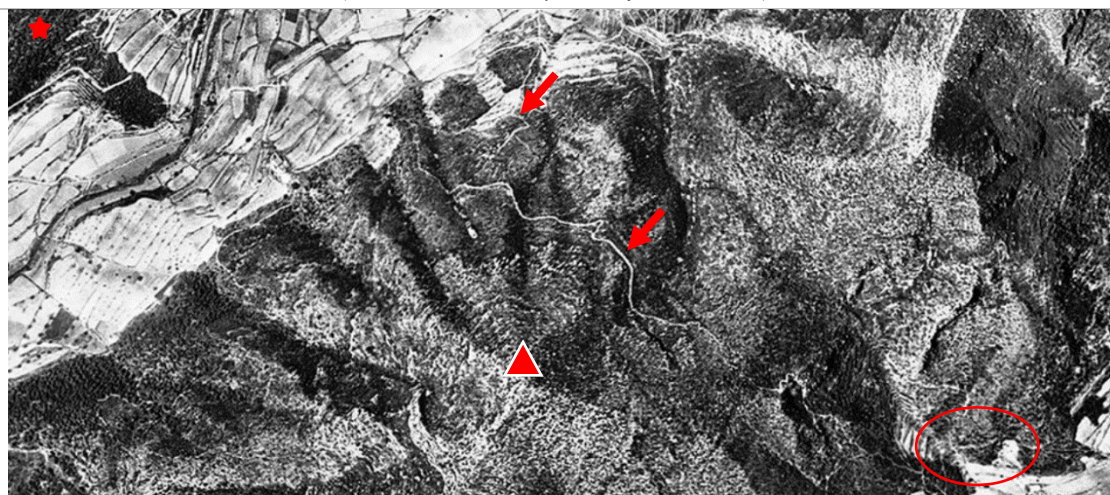
Fig. 49: detall de la fulla de Valls (446) del Mapa Topogràfic Nacional (MTN) del 1928 en què hem senyalat (fletxes blanques) el camí des de la Cogullada (estrella blanca) fins a l'església i el castell del Montmell i el puig de Migdia (triangle blanc) (IGN, 1939, fulla de Valls¹⁴¹).

¹⁴¹ IGN (1928), *Mapa Topogràfic Nacional (MTN)* [mapa], fulla núm. 446, Valls, Barcelona, Estado Mayor del Ejército del Aire, Servicio de Cartografía, ICGC, *Cartoteca digital: mapas de Catalunya (s. XVII-XX)*, Barcelona, Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, RM.252611. Disponible a: < <http://cartotecadigital.icgc.cat/cdm/singleitem/collection/mtn50/id/1125/rec/3> > [Consulta: 16 març 2019].

Fig. 50: detall de la fulla de Valls (446) del Mapa Topogràfic Nacional (MTN) del 1938 en què hem senyalat la carrerada de Can Ferrer (fletxes), el punt de trobada amb la carrerada del Coll d'Arca (cercle), la ubicació de la Cogullada (estrella) i els topònims de Can Ferrer (cercles vermells). Vegin que la Juncosa del Montmell (cercle blau), el cap del terme municipal contemporani, actuava d'epicentre d'aquestes vies pecuàries al sud de la serra (Generalitat de Catalunya, 1938, fulla de Valls¹⁴²).

Fig. 51: detall de la fulla de Valls (446) de l'ortofotomapa pres amb el «vol americà» del 1956. Hi hem senyalat el camí o possible carrerada (fletxes vermelles), el punt de convergència a la font de la Dou (cercle vermell), la zona de la Cogullada (estrella vermella) i el puig de Migdia (triangle vermell) (ICC, 1956¹⁴³).

¹⁴² GENERALITAT DE CATALUNYA (1938), *Mapa Topogràfic Nacional (MTN)*, 1:50.000, [mapa], fulla núm. 446, Valls, Barcelona, Grupo de Unidades y Fortificaciones y Obras, ICGC, *Cartoteca digital: mapes de Catalunya (s. XVII-XX)*, Barcelona, Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, RM.27450. Disponible a: < <http://cartotecadigital.icgc.cat/cdm/singleitem/collection/mtn50/id/1380/rec/19> > [Consulta: 16 març 2019].

¹⁴³ ICC (1956), *Ortofotomapa del vol del 1956* [fotografia aèria], fulla núm. 46, Valls, Barcelona, Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya. Disponible a: < <http://www.icc.cat/vissir/> > [Consulta: 16 març 2019].

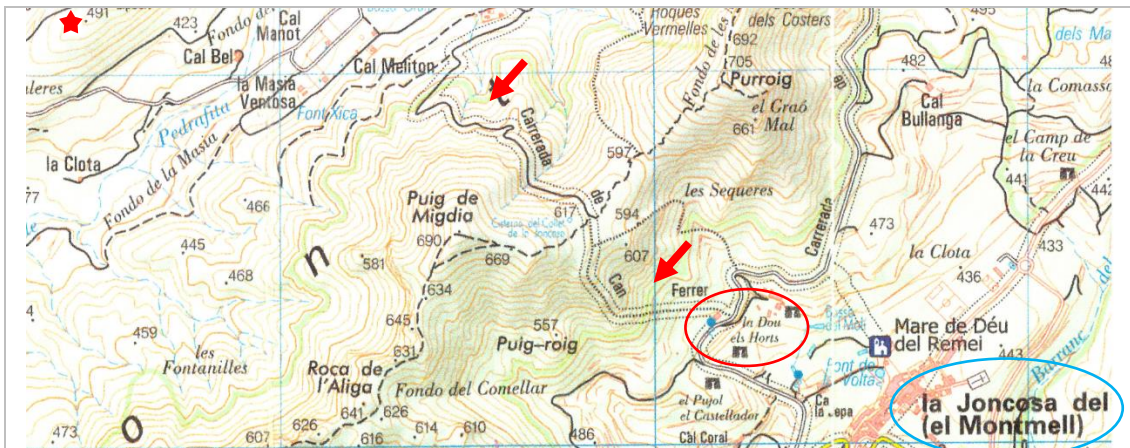

Fig. 52: detall d'un mapa topogràfic del Montmell en què hem senyalat la carretera de Can Ferrer (fletxes), el punt de trobada amb la carretera del Coll d'Arca (cercle vermell) i la ubicació de la Cogullada (estrella). Vegin que la Juncosa del Montmell (cercle blau), el cap del terme municipal contemporani, actuava d'epicentre d'aquestes dues vies pecuàries al sud de la serra (ICC, 2009).

Fig. 53: ortofotomapa del vol del 1946 on hem senyalat la ubicació de la Cogullada (estrella). Escala 1:5.000 (ICC, 1946¹⁴⁴).

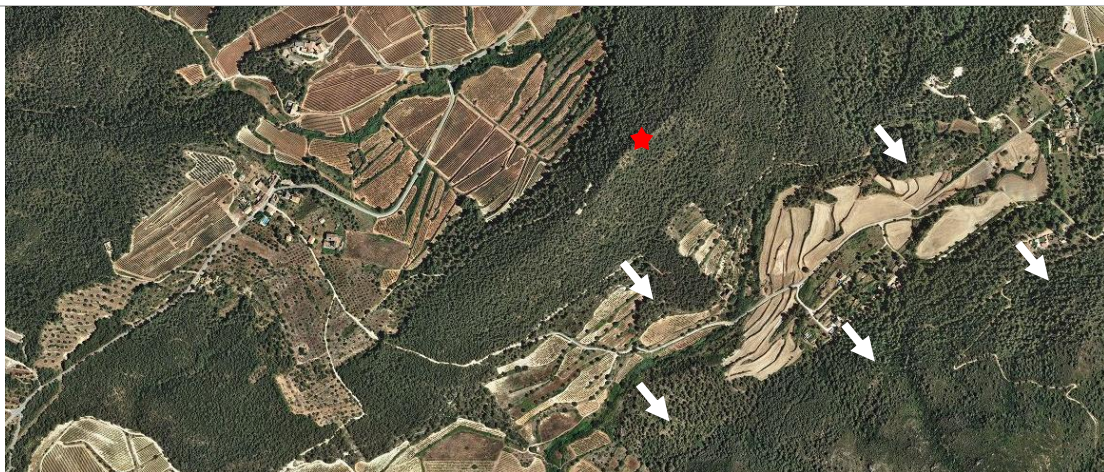
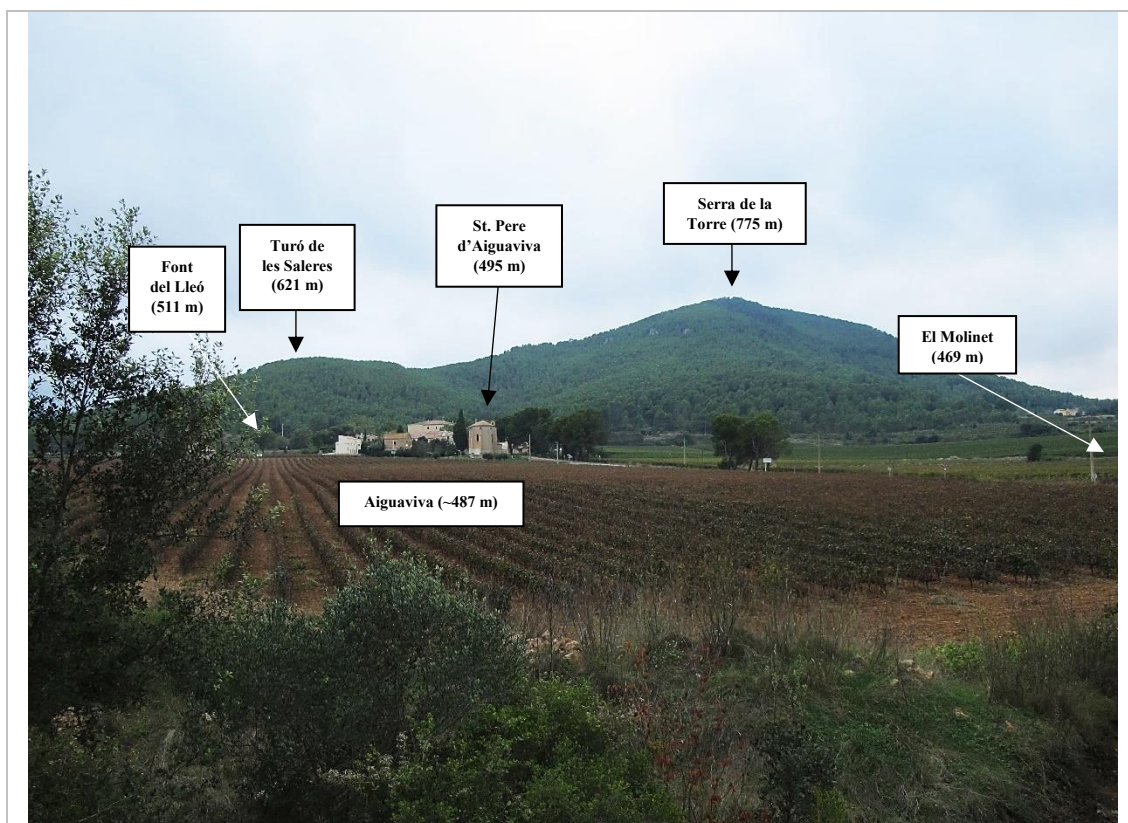

Fig. 54: ortofotomapa de l'any 2016 on hem senyalat les zones reforestades respecte al passat. Escala 1: 5.000 (ICGC, 2016¹⁴⁵).

¹⁴⁴ ICC (1946), *Ortofotomapa del vol del 1946* [fotografia aèria], fulla núm. 46, Valls, Barcelona, Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya. Disponible a: < <http://www.icc.cat/vissir/> > [Consulta: 20 abr. 2019].

¹⁴⁵ ICGC (2016), *Ortofotomapa del 2016* [fotografia aèria], fulla núm. 46, Barcelona, Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya. Disponible a: < <http://www.icc.cat/vissir/> > [Consulta: 20 abr. 2019].

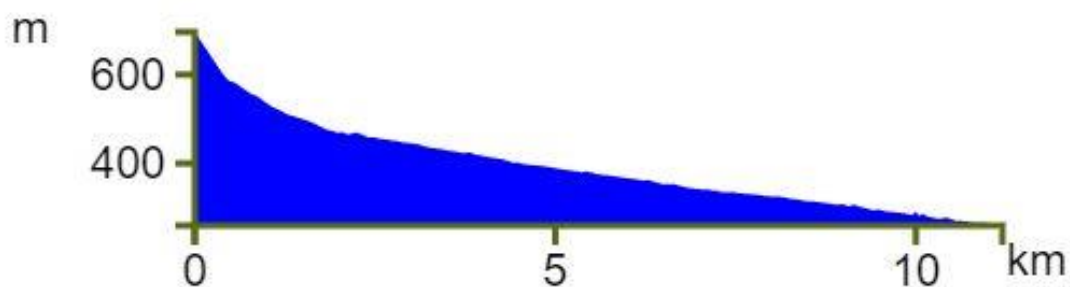

Fig. 55: vista general del poble d'Aiguaviva, al terme municipal del Montmell (Baix Penedès). Hem senyalat la ubicació de la font del Lleó i del Molinet amb fletxes blanques (Compte!: això no pertany a la Cogullada medieval) (Foto: Jordi Garrober, set. 2018).

Fig. 56: foto de la font del Lleó d'Aiguaviva presa el setembre del 2018. Tot i ser a finals d'estiu, la font encara raja tot l'any, alimenta la bassa enorme de la Casa Gran d'Aiguaviva i ha nodrit directament un arbre caducifoli històric-monumental, el «Freixe d'Aiguaviva» (Compte!: això no pertany a la Cogullada medieval) (Foto: Jordi Garrober, set. 2018).

Fig. 57: gràfic de l'altimetria del torrent de Pedrafita des del seu naixement a la muntanya de Sant Marc, al terme del Montmell, fins a desembocar al torrent de les Pinetelles, a l'Alt Camp, tributari del Gaià (Gràfic: Jordi Garrober, abr. 2019).

Fig. 58: vista del curs del torrent de Pedrafita en el seu pas per Vinyalluny, al sud del Maset, dins la Cogullada medieval. Vegin el contrast entre la pineda (fletxa negra), de pins i alzines, que ofereix uns recursos forestals amb unes característiques concretes, i la vegetació de ribera (fletxa blanca), que ofereix una altra mena de recursos forestals, com els verns, les canyes, els esbarzers o les heures (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

Fig. 59: vista del torrent de Pedrafità en el lloc dit «el Pèlag». A banda de les connotacions històriques i ecològiques del topònim, ens agradaria fer notar que, tot i ser al març, després de tres mesos consecutius sense ploure-hi, la llera estava humida i la part més excavada tenia pèlags d'aigua (fletxes blanques). Alhora, el marge esquerre del torrent presenta un mur de contenció de pedra seca de cronologia indeterminada (fletxa negra) (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

Fig. 60: vista de l'interior de l'àmbit I de la Cogullada (un dels molts exemples), en el qual s'excavà el substrat litològic del vessant per tal d'esglaonar el pendent i, de retruc, obtenir material de construcció (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

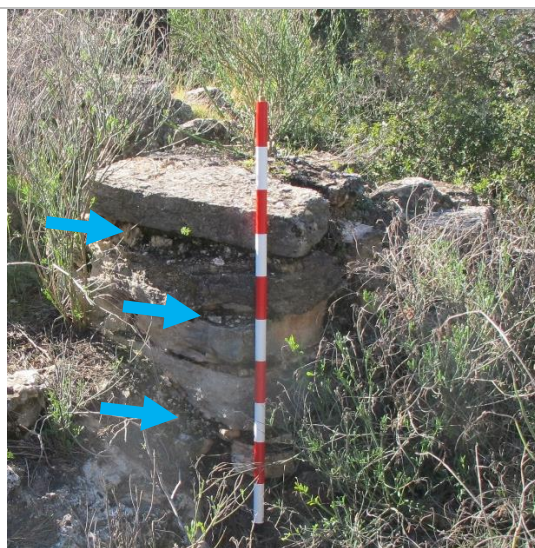

Fig. 61: fotografia antiga de Josep Maria Gustems amb dos veïns davant d'un forn de calç a prop de Mas d'en Bosch (Foto: Vives Farré, 2015: 125). Tots els forns de calç eren únics, estaven individualitzats, ja que tenien uns noms que el veïnat encara recorda i que s'estan perdent (*E: fitxa d'entrevista 4*).

Fig. 62: vista de detall del fons de la torre de la Cogullada datada al s. X, on podem observar l'ús de morter de calç (fletxes blaves) (Foto: Jordi Garrober, febr. 2019).

Fig. 63: vista del pilastre del pati meridional, datat al s. XII o XIII, on observem paquets de morter de calç (florit) entre els carreus (Foto: Jordi Garrober, febr. 2019).

Fig. 64: fotografia antiga de l'Isidre Andreu, l'avi d'una de les famílies entrevistades, la família Andreu Martorell de cal Ros (*E: fitxa d'entrevista 2*), en la feina de batre amb la força de tir d'un matxo (Foto: Comas Cardó, 2007: 66, fig. 6).

Fig. 65: fotografia antiga de l'Enric Colet Sendrós de Mas d'en Bosch —segons el testimoni de M. Teresa Vidal Gustems (*E: fitxa d'entrevista 4*)—, amb el seu ramat d'ovelles davant del llogaret i de l'església de Sant Miquel de Can Ferrer de la Cogullada al fons (Foto: Comas Cardó, 2007: 67, fig. 7).

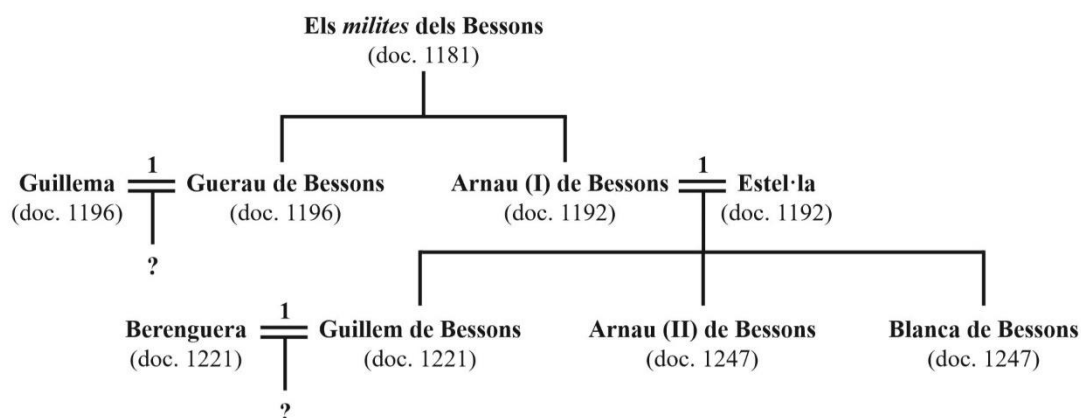

Fig. 66: fotografia antiga en què hi observem Plàcida Farré Marimón, la mare de la Sra. Enriqueta Vives Farré (*E: fitxa d'entrevista 4*), juntament amb el seu nét, Roger, pasturant el ramat de cabres de cal Pujolel (Foto: Vives Farré, 2015: 128).

Fig. 67: fotografia antiga presa per Francesc Blasi Espinosa (1872-1951) on podem observar l'església de Sant Miquel Nou del Montmell a la dècada del 1920, abans que la incendiessin durant la Guerra Civil. Veg. l'aspecte dels pins blancs del primer pla: els troncs estan repelats per tal d'aprofitar-ne la rama i són individus joves, d'uns 5-10 anys —no més—, un fet que ens demostra l'explotació intensa del bosc a inicis del s. XX (CEC, 2018: AFCEC_BLASI_A_2486¹⁴⁶).

¹⁴⁶ CEC (2018), AFCEC: Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya, Col·leccions fotogràfiques, Barcelona, AFCEC. Disponible a: < <http://mdc.csuc.cat/cdm/singleitem/collection/afceccf/id/22868/rec/16> > [Consulta: 22 oct. 2019].

Fig. 68: arbre genealògic del llinatge dels Bessons, senyors de la Cogullada entre el darrer terç del segle XII i mitjan XIII
(Arbre: Jordi Garrober, maig 2019).

Fig. 69: vista general de la capçalera de l'església de Sant Miquel del Montmell, que avui es coneix com a ermita, però que segurament fou la parròquia medieval (Foto: Jordi Garrober, set. 2018).

Fig. 70: fotografia antiga de la processó que duia l'estàtua de sant Marc des de l'església de Sant Marc de la Muntanya fins a la capella de Sant Marc al llogaret homònim, al Montmell (Foto: Bloda, 1985: fig. [s/n]). En els aplecs, com el de Sant Miquel o el de Sant Marc, el veïnat de tot el terme municipal es reunia, ballava sardanes i dinava a l'aire lliure. Era una jornada marcada per la celebració litúrgica, però també per les activitats lúdiques i socials ([E: fitxa d'entrevista 4](#)).

Annex C. Regests de la documentació**1****974 | 17 abr.**

El bisbe Vives, de la seu de Barcelona, amb el consentiment dels canonges i dels altres clergues de la seva seu, juntament amb el del comte Borrell (II) i del poble de Barcelona, atorga la carta de franqueses als habitants actuals i futurs del castell del Montmell. Els concedeix una àmplia immunitat i protecció, així com exempcions personals i fiscals, a excepció de les dècimes i les primícies que han de pagar a l'Església. I estén aquestes franqueses als habitants del lloc de la Cogullada.

[O]: original perdut.

A: còpia del segle XIII: ACB, Liber Antiquitatum, vol. IV, núm. 394, fol. 169a-b, doc. 394.

a: P. de Marca, 1688, *Marca Hispànica*, apèndix CXVIII, col. 909.

b: E. de Hinojosa, 1905, *El régimen señorial*, pàg. 62, nota 2. Reedició: E. de Hinojosa, 1955: 88, nota 88.

c: J. Mas, 1914, *Notes històriques*, vol. 9, doc. 51, pàg. 22 (regest).

d: S. Puig, 1929, *Episcopologio*, ap. XXIV: 363-364.

e: J. M. Font Rius, 1969, *Cartas de población*, vol. 1, doc. 7: 11-12.

f: J. Bellès, 1992, *Catalunya romànica*, vol. IX: 246-247.

g: À. Fàbrega i J. Baucells, 1995, *Diplomatari de la catedral de Barcelona*, doc. 108: 307-308.

h: M. Miquel i J. M. Vila, 2005, doc. 1: 100-101.

2**1091 | 9 març**

Convinença entre Pere Mir de Banyeres i la seva esposa Guilla, amb Eriball de Montfar i la seva muller Ermessén sobre el castell del Montmell.

[O]: original perdut.

A: ACB, Liber Antiquitatum, IV, fol. 174, doc. 413.

a: R. M. Urpí i J. A. Resina, 1991, doc. 12: 437-438.

b: J. Baucells *et al.*, 2006, vol. 5, doc. 1520: 2368.

3**1094/5 | 14 març / 15 febr.**

Convinença entre Pere Mir de Banyeres i Guilla, sa muller, amb Bernat Ramon sobre el castell del Montmell.

[O]: original perdut.

A: ACB, Liber Antiquitatum, IV, fol. 173v-174, doc. 412.

a: R. M. Urpí i J. A. Resina, 1991, doc. 14: 440-441.

b: J. Baucells *et al.*, 2006, vol. 5, doc. 1603: 2484-2485.

4

1158-1215 | s/m

Bonet de la Cogullada i la seva muller Ramona redacten una querimònia (queixa) sobre les males arts de Guilla de Banyeres, la seva senyora feudal, i Ramon Cola.

[O]: original perdut.

A: còpia posterior: ACA, Cancelleria, Extra-inventari, carpeta 364, perg. 3485.

a: B. Garí, 1982-1983, doc. 65: 626.

b: R. M. Urpí i J. A. Resina, 1991, doc. 22: 449.

5

1181 | 19/29 nov.

Guilla de Banyeres, per a donar fi a les discòrdies que ha tingut amb Bernat de Berga, bisbe de Barcelona, sobre el castell del Montmell, li restitueix el castell amb els seus termes, propietats i castlanies. També li restitueix la senyoria de la Cogullada i qualsevol altra cosa que hagi adquirit. A canvi, el bisbe li promet donar durant la seva vida i la dels seus fills 20 quarteres d'ordi cada any.

[O]: original perdut.

A: còpia del segle XIII: ACB, Liber Antiquitatum, vol. IV, fol. 173, doc. 411.

a: ADB, Mensa Episcopalis, A. Campillo, 1721-1779, 92v (regist).

b: ADB, Mensa Episcopalis, *Resumen...*, 215 (regist).

c: J. Mas, 1915, *Notes històriques*, vol. 11, doc. 2091: 323 (regist).

d: R. M. Urpí i J. A. Resina, 1991, doc. 26: 452-453.

e: M. Pardo, 1994, doc. 34: 66-67.

6

1192 | 13 abr.

Ramon de Castellvell, bisbe de Barcelona, i el seu capítol, estableixen a Arnau de Bessons la senyoria de la Cogullada amb les seves pertinences, tot reservant-se els lloçols, els delmes, les primícies i una mitgera d'ordi.

[O]: original perdut.

A: Còpia del segle XIII: ACB, Liber Antiquitatum, vol. IV, fol. 176, doc. 418.

a: ADB, Mensa Episcopalis, A. Campillo, 1721-1779, 95v (regist).

b: ADB, Mensa Episcopalis, *Resumen...*, 223 (regist).

c: J. Mas, 1915, *Notes històriques*, vol. 12, doc. 2218: 59 (regist).

d: M. Pardo, 1994, doc. 39: 71-72.

e: M. Miquel i J. M. Vila, 2005, doc. 7: 107-108.

7

1192 | 29/30 maig.

Arnau de Bessons i la seva esposa Estel·la donen, en agraïment als seus serveis, dues peces de terra i una parellada de terra a Guillem de Pontons. Les peces de terra es troben a la partida que hi ha sota la domus de la Cogullada.

[O]: original perdut.

a: ADB, Mensa Episcopal, A. Campillo, 1721-1779, 95v (regist).

b: ADB, Mensa Episcopal, *Resumen...*, 223 (regist).

c: M. Pardo, 1994, doc. 40: 73 (regist).

d: M. Miquel i J. M. Vila, 2005, doc. 3: 102-103.

8

1192 | 11 des.

Ramon de Castellvell, bisbe de Barcelona, i el seu capítol dona a Arnau i a Gerald de Bessons el mas de la Joncosel·la, dins el terme de la quadra de la Cogullada, reservant-se el bisbe els lloçols, els delmes i les primícies.

[O]: original perdut.

A: còpia del segle XIII: ACB, Liber Antiquitatum, vol. IV, fol. 176, doc. 418.

B: còpia del segle XIII: ADB, Mensa Episcopal, títol XVI, Montmell.

a: ADB, Mensa Episcopal, A. Campillo, 1721-1779, 95v (regist).

b: ADB, Mensa Episcopal, *Resumen...*, 223 (regist).

c: M. Pardo, 1994, doc. 42: 75 (regist).

d: M. Miquel i J. M. Vila, 2005, doc. 4: 103-104.

9

1196 | 6/7 gen.

Guerau de Bessons i la seva muller Guillemeta venen a Arnau de Bessons, germà seu, i a la seva muller Estel·la, tots els drets, els termes i les pertinences que tenen a la domus de la Cogullada, per la qual han de prestar sagrament i homenatge a Ramon de Castellvell, bisbe de Barcelona.

[O]: original perdut.

A: còpia del segle XIII: ADB, Mensa Episcopal, títol XVI, Montmell.

a: ADB, Mensa Episcopal, A. Campillo, 1721-1779, fol. 95v (regist).

b: ADB, Mensa Episcopal, *Resumen...*, 223 (regist).

c: M. Pardo, 1994, doc. 46: 77 (regist).

d: M. Miquel i J. M. Vila, 2005, doc. 5: 104-106.

10

1210 | 6 gen.

Pere de Cirac, bisbe de Barcelona, crea castlà del castell del Montmell a Guerau de Palamós i als seus descendents, amb el pacte de guardar cada any el castell en els mesos de gener i maig, i li dona possessió d'Aiguaviva, que ell ja té, i de la quadra de Ramon Romaní. Li dona també tot el domini directe, el delme d'Aiguaviva i de la quadra de Ramon Romaní, així com també els lloçols en feu del bisbe.

[O]: original perdut.

A: còpia del segle XIII: ACB, Liber Antiquitatum, vol. IV, fol. 174, doc. 416.

- a: ADB, Mensa Episcopal, A. Campillo, 1721-1779, 92v (regist).
b: ADB, Mensa Episcopal, *Resumen...*, 215v (regist).
c: M. Pardo, 1994, doc. 54: 84-87.

11

1221 | 25 nov.

Arnau de Bessons i la seva muller Estel·la donen en dot al seu fill Guillem una part de la domus de la Cogullada: la statica inferiore, la part que afronta amb els termes del castell de l'Albà i Santes Creus, amb el celler i tots els tinents que viuen en aquella part.

[O]: original perdut.

A: còpia del segle XIII: ADB, Mensa Episcopal, títol XVI, Montmell.

a: M. Miquel i J. M. Vila, 2005, doc. 6: 106-107.

12

1247 | 5/7 maig

Guillem de Bessons i la seva dona Berenguera, juntament amb el seu germà Arnau, venen a Pere de Centelles, bisbe de Barcelona, els drets que per ella tenien sobre el castrum de la Cogullada i el mas de la Joncosel·la pel preu de 1.400 morabatins.

[O]: original perdut.

A: Còpia del segle XIII: ADB, Mensa Episcopal, títol XVI, Montmell.

a: ADB, Mensa Episcopal, A. Campillo, 1721-1779, 96 (regist).

b: ADB, Mensa Episcopal, *Resumen...*, 224 (regist).

c: M. Pardo, 1994, doc. 98: 127 (regist).

d: M. Miquel i J. M. Vila, 2005, doc. 8: 108-110.

13

1247 | 7 maig

Declaració de Blanca, germana de Guillem i Arnau de Bessons, d'haver rebut dels seus germans 100 morabatins en concepte de legítima i renúncia a exigir drets sobre el castell de la Cogullada.

[O]: original perdut.

A: Còpia del segle XIII: ADB, Mensa Episcopal, títol XVI, Montmell.

a: M. Pardo, 1994, doc. 99: 127 (regist).

b: M. Miquel i J. M. Vila, 2005, doc. 9: 110.

14

1251 | 23 març

Testament del bisbe de Barcelona Pere de Centelles, qui designa per assessors dels seus marmessors el prior del convent de Santa Caterina de Barcelona i fra Ramon de Penyaafort. Esmenta el llinatge dels Bessons de la Cogullada, fortificació del castell del Montmell.

[O]: original perdut.

a: J. Villanueva i J. L. Villanueva, 1803-1852, 17: 254.

b: F. Valls Taberner, 1929/1991, doc. 11: 31-35.

15

1288 | 3/10 febr.

Berenguer d'Aiguaviva, castlà del castell del Montmell signa una àpoca a Bernat Pelegrí, bisbe de Barcelona, amb la qual reconeix haver rebut diverses quantitats de diners per haver guardat el castell del Montmell i la fortitudine de la Cogullada.

[O]: original perdut.

A: Còpia del segle XIII: ADB, Mensa Episcopal, títol XVI, Montmell.

a: ADB, Mensa Episcopal, A. Campillo, 1721-1779, 96 (regist).

b: ADB, Mensa Episcopal, *Resumen...*, 224 (regist).

c: M. Pardo, 1994, doc. 160: 195-196 (regist).

d: M. Miquel i J. M. Vila, 2005, doc. 10: 111.

16

1288 | 10 febr.

Marimon de Plegamans reconeix haver rebut de la seu de Barcelona en comanda la guarda del castell del Montmell i de la fortalesa de la Cogullada.

[O]: original perdut.

A: Còpia del segle XIII: ADB, Mensa Episcopal, títol XVI, Montmell.

a: ADB, Mensa Episcopal, A. Campillo, 1721-1779, 96 (regist).

b: ADB, Mensa Episcopal, *Resumen...*, 224v (regist).

c: M. Pardo, 1994, doc. 161: 196 (regist).

d: M. Miquel i J. M. Vila, 2005, doc. 12: 112-113.

17

1288 | 22 febr.

Berenguer de Jorba, veguer de Vilafranca i de Montblanc, reconeix haver rebut 2.500 sous de la seu capitular de Barcelona, els quals havia pagat a Berenguer d'Aiguaviva per guardar el castell del Montmell i la fortalesa de la Cogullada.

[O]: original perdut.

A: Còpia del segle XIII: ADB, Mensa Episcopal, títol XVI, Montmell.

a: ADB, Mensa Episcopal, A. Campillo, 1721-1779, 93 (regist).

b: ADB, Mensa Episcopal, *Resumen...*, 216 (regist).

c: M. Pardo, 1994, doc. 163: 199 (regist).

d: M. Miquel i J. M. Vila, 2005, doc. 11: 112.

18

1515 | 11 nov.

Joan Domingo, pagès de les Destres (terme de l'Albà), procurador de Bernat Salbà, donzell i senyor de l'Albà, concedeix en emfiteusi a Guillem Torrell, pagès de Vila-rodona, la masia d'en Rofes, restituïda per Pere Francesc, pagès de la vall de la Cogullada, amb un cens anual de quatre punyerons de blat.

[O]: original perdut.

A: Còpia del segle XIII: AHAT, Santes Creus, B, doc. 176, fol. 14.

a: I. Companys 1997, doc. 59: 39.

Annex D. Fitxes de registre arqueològic

FITXA REG. NÚM. 1	MENHIR DE LA PEDRA ALTA O PEDRA DRETA
--------------------------	--

DADES GENERALS								
Situació geogràfica	Cruïlla entre les carreteres TV-2443 i la TV-2444, al sud-oest de Can Ferrer de la Cogullada, terme municipal del Montmell (Baix Penedès), en una illeta enjardinada amb xiprers i oliveres.							
Accessibilitat o inaccessibilitat ¹⁴⁷	F		D		MD		NA	
Coordenades UTM ¹⁴⁸	X 367295.6		Y 4575578.3		Altitud		398 m	
Estat de conservació ¹⁴⁹	MB		B		M		D	
Coberta vegetal del sòl	Sí	No	Tipus de coberta			Zona enjardinada amb xiprers i oliveres		
Intervencions patrimonials	-				Any/s		-	
Catàleg dels Béns Culturals Cat.	Sí	No	Tipus de protecció			-	Any	-

DADES DESCRIPTIVES					
Dimensions de la superfície (cm)	40 × 90 × 300		Potència vista (cm)		300 cm
Materials	Bloc megalític de roca calcària				
Tècnica/ques constructiva/es	Extret d'un aflorament litològic de calcària i (potser) desbastat				
Descripció	<p>Consisteix en un gran bloc de roca calcària, de forma tabular (40 × 90 × 300 cm) semi-enterrat al sòl en posició vertical. La potència vista del menhir o fita sobre l'horitzó edàfic és de 300 cm. Per bé que no s'hi ha dut a terme cap intervenció arqueològica, la historiografia tradicional el data en època prehistòrica, a l'edat de bronze (c. 2300-750 cal. aC). Avui dia, la superfície està força erosionada i la roca presenta traces de meteorització física i química a causa dels fenòmens biològics i climatològics.</p> <p>Per la documentació, la cartografia i la toponímia, sabem que funcionà com a fita termenal a l'edat mitjana (a partir del segle XII) i en els segles posteriors. Per aquest fet, li hem atribuït una funció «administrativa» (veg. sota). Alhora, molt probablement també funcionà com a fita de camins (veg. apartat 4.3).</p>				
Funcionalitat/s principal/s ¹⁵⁰	ADM.	CULT.	MIL.	PROD.	RES.
Cronologia inicial (segles)	Edat de bronze?		Cronologia final		Edat de bronze?
Referències bibliogràfiques	Teixidor, 1896: 144; Gibert, 1909: 74-76; Solé Caralt, 1948: 35; Ripoll, 1962: 337-338; Virella, 1978: 246				

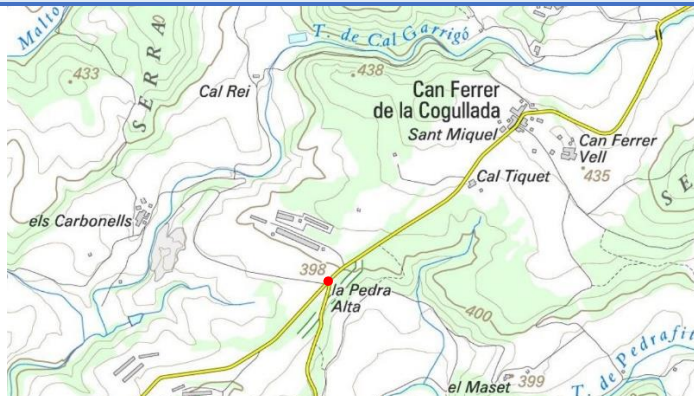
¹⁴⁷ **Accessibilitat i/o inaccessibilitat:** fàcil (F), difícil (D), molt difícil (MD) o no accessible (NA).

¹⁴⁸ **Sistema de referència:** UTM 31N / ETRS89.

¹⁴⁹ **Estat de conservació:** molt bo (MB), bo (B), millorable (M) o deficient (D), segons un criteri qualitatiu.

¹⁵⁰ **Funcionalitat i/o finalitat:** administrativa (ADM.), cultural-funerària (CULT.), militar (MIL.), productiva-industrial (PROD.) o residencial (RES.).

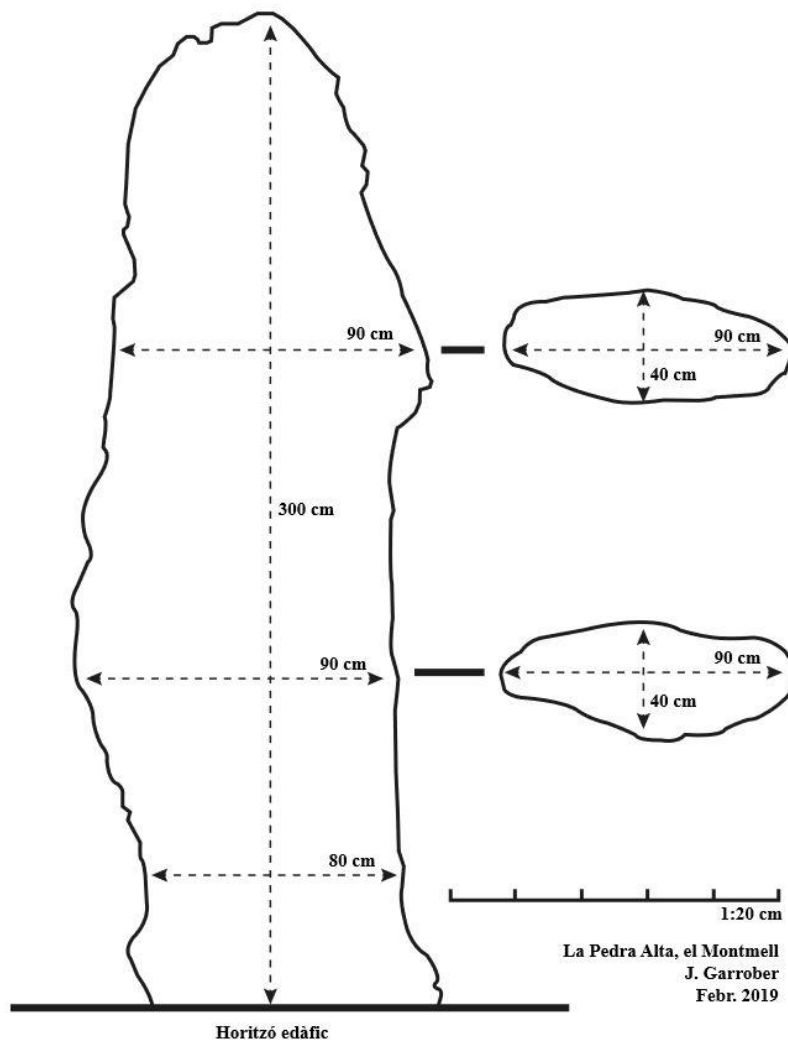
CONTINGUT GRÀFIC

Mapa de situació, escala 1:25.000
(Base cartogràfica: ICGC).

Vista general del menhir el 1909
(Font: Gibert, 1909: 74, fig. [s/n]).

Croquis de la morfologia i les seccions de la Pedra Alta, escala 1:20 cm (Dibuix: Jordi Garrober, febr. 2019).

a. Vista de la cara nord del menhir de la Pedra Alta
(Foto: Jordi Garrober, oct. 2016).

b. Vista de la cara sud del menhir de la Pedra Alta
(Foto: Jordi Garrober, febr. 2019).

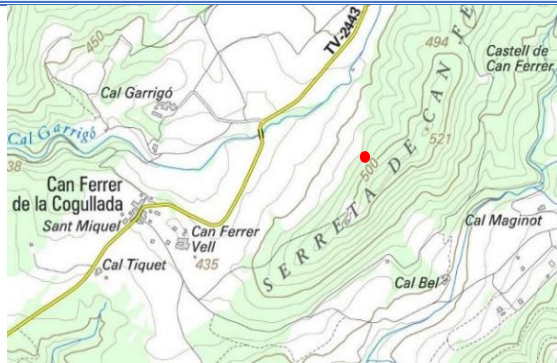
FITXA REG. NÚM. 2
FORTIFICACIÓ DE LA COGULLADA
DADES GENERALS

Situació geogràfica	Cim de la serreta de Can Ferrer, Can Ferrer de la Cogullada, terme municipal del Montmell (Baix Penedès)							
Accessibilitat o inaccessibilitat	F		D		MD		NA	
Coordenades UTM	X 368583.6		Y 4576136.8		Altitud (m)		529,8	
Estat de conservació	MB		B		M		D	
Coberta vegetal del sòl	Sí	No	Tipus de coberta			Pineda de pi blanc		
Intervencions patrimonials	Excavació arqueològica en extensió					Any/s	1989-1992	
Catàleg dels Béns Culturals Cat.	Sí	No	Tipus de protecció			-	Any	-

DADES DESCRIPTIVES I INTERPRETATIVES

Dimensions de la superfície (m)	28 × 10 m	Potència vista (cm)	20-70 cm		
Materials	<ul style="list-style-type: none"> - Carreus i lloses de litologia local: roques calcàries i dolomies - Morter de calç: per lligar els carreus - Morter hidràulic: arrebossat de l'interior de les cisternes				
Tècnica/ques constructiva/es	<ul style="list-style-type: none"> - Substrat litològic (roca mare) regularitzat i uniformitzat - Carreuat lleugerament tallat i escairat formant filades uniformes - Grans blocs col·locats a la base i als escaires dels paraments				
Descripció arquitectònica	La fortificació de la Cogullada és un conjunt militar de dimensions reduïdes. Es compon d'un conjunt de quatre estances articulades i centralitzades per una torre central de planta circular (Ø: 4 m), atribuïda al segle X o a l'XI. Al vessant nord, en una fase més tardana (s. XII-XIII), s'hi edificaren un recinte (7,6 × 4,5 m) de planta rectangular i una cisterna de reduïdes dimensions (1,3 x 1,5 m); al vessant sud, s'hi edificaren una altre recinte (7,3 × 4 m), en el qual s'exhumà una llar de foc (90 × 80 cm), així com un pati (10 × 7 m), en el qual es documentà una cisterna (2,3 × 1,3 m). A l'est de la torre central s'obre una tercera estança (10 × 2 m) de planta rectangular amb una obertura d'accés orientada al vessant sud-est de la serra.				
Funcionalitat/s principal/s	ADM.	CULT.	MIL.	PROD.	RES.
Cronologia inicial (segles)	s. X		Cronologia final	s. XIII/XIV	
Referències bibliogràfiques	Català Benach, 1991/1999; Bolòs, 1992; Miquel i Vila, 1990; Miquel <i>et al.</i> , 1999; Miquel i Vila, 2005; Guidi-Sánchez, 2010a; Guidi-Sánchez, 2010b.				

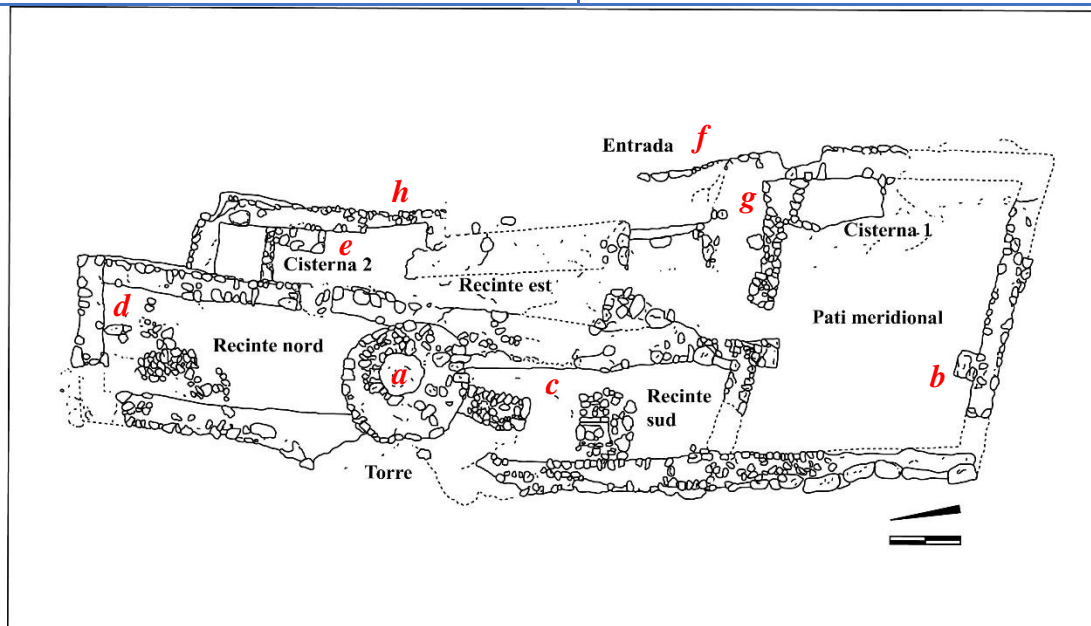
CONTINGUT GRÀFIC

Mapa de situació, escala 1:25.000 (Base cartogràfica: ICGC).

Vista general del context (Foto: Jordi Garrober, oct. 2018).

Planimetria, escala 1:100 cm (Planta: Miquel i Vila, 2005: 79, fig. 5; modificacions: Jordi Garrober, set. 2018).

a. Vista general de la base de la torre de la fortificació
(Foto: Jordi Garrober, gen. 2019).

b. Vista general del mur sud del pati meridional
(Foto: Jordi Garrober, gen. 2019).

c. Vista de l'angle oriental del recinte sud
(Foto: Jordi Garrober, gen. 2019).

d. Vista de l'angle oriental del recinte nord
(Foto: Jordi Garrober, gen. 2019).

e. Vista de l'interior de la cisterna septentrional
(Foto: Jordi Garrober, gen. 2019).

f. Vista del graó de l'accés oriental
(Foto: Jordi Garrober, gen. 2019).

g. Vista del parament exterior del mur de tancament sud-est
(Foto: Jordi Garrober, gen. 2019).

h. Vista del parament exterior del mur de tancament nord-est
(Foto: Jordi Garrober, gen. 2019).

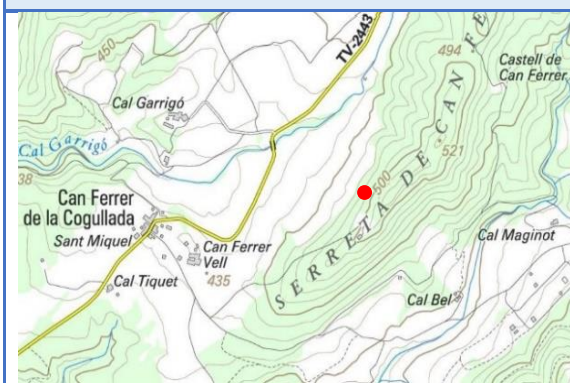

FITXA REG. NÚM. 3
ASSENTAMENT DE LA COGULLADA: ÀMBIT A
DADES GENERALS

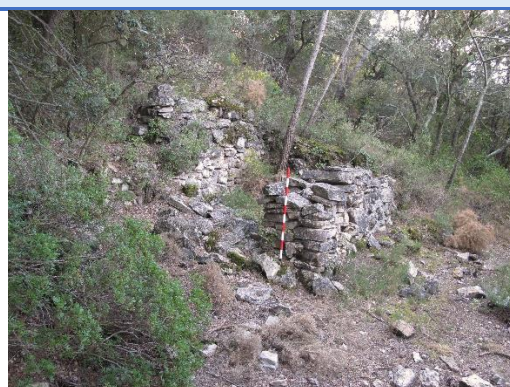
Situació geogràfica	Vessant nord-oest de la serreta de Can Ferrer, limitant amb el camí vell de la Cogullada				
Accessibilitat o inaccessibilitat	F	D	MD	NA	
Coordenades UTM	X 368499.6	Y 4576123.3	Altitud (m)	510	
Estat de conservació	MB	B	M	D	
Coberta vegetal del sòl	Sí	No	Tipus de coberta	Alzinar d'alzines i pins	
Intervencions patrimonials	-			Any/s	-
Catàleg dels Béns Culturals Cat.	Sí	No	Tipus de protecció	-	Any -

DADES DESCRIPTIVES

Àrea (m²)	15,74 m²	Potència vista (cm)	30-120 cm		
Materials	- Blocs i lloses de roca calcària				
Tècnica/ques constructiva/es	- Extracció, talla i/o regularització de la roca - Ús del fang com a element d'unió (?)				
Descripció arquitectònica	L'àmbit A presenta dues estances: una de ben visible, de planta rectangular, de menudes dimensions (190 × 460 cm) i construïda íntegrament amb murs de 60-80-100 cm de gruix; i una segona estança, al nord, de límits coneguts pel pany de mur exterior de més de 350 cm de longitud. Al davant d'aquest àmbit, el camí vell pren una amplària aproximada de 550 cm i es conserva íntegrament el mur de contenció (núm. 1).				
Funcionalitat/s principal/s	ADM.	CULT.	MIL.	PROD.	RES.
Cronologia inicial (segles)	s. X-XV?		Cronologia final	s. X-XV?	
Referències bibliogràfiques	-				

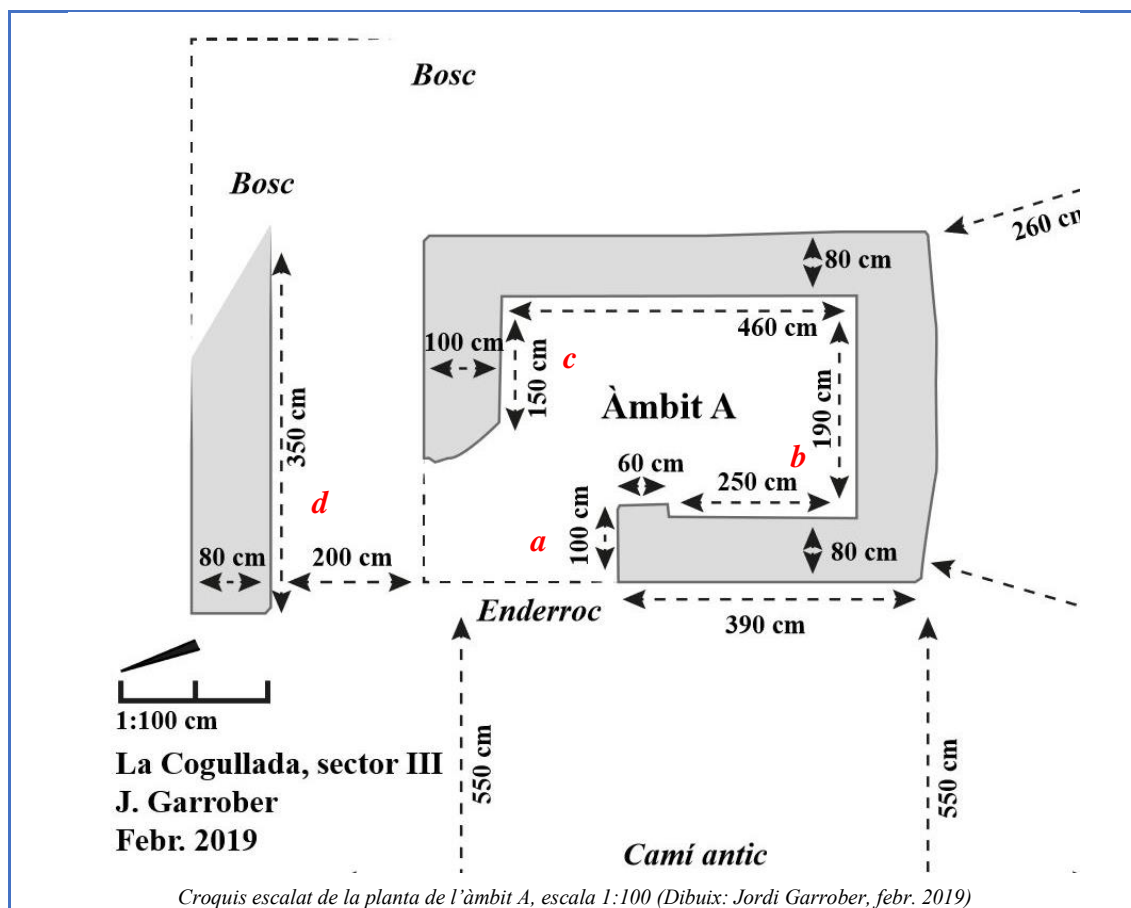
CONTINGUT GRÀFIC

Mapa de situació, escala 1:25.000
(Base cartogràfica: ICGC).

Vista general de l'àmbit A
(Foto: Jordi Garrober, febr. 2019).

a. Vista del xamfrà del mur nord-est de l'àmbit A
(Foto: Jordi Garrober, febr. 2019).

b. Vista de l'angle nord-oest de l'àmbit A
(Foto: Jordi Garrober, febr. 2019).

c. Vista del pany interior del mur nord de l'àmbit A
(Foto: Jordi Garrober, febr. 2019).

d. Vista de la cara interna del mur del recinte nord
(Foto: Jordi Garrober, febr. 2019).

FITXA REG. NÚM. 4

ASSENTAMENT DE LA COGULLADA: ÀMBIT B

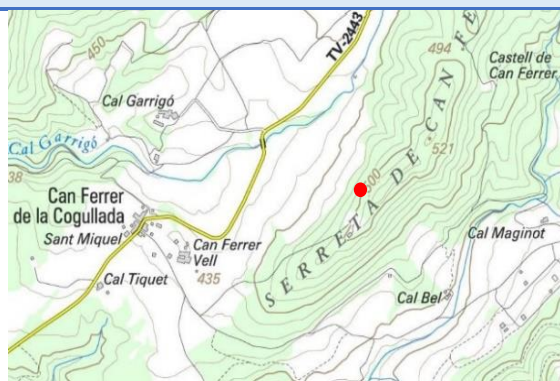
DADES GENERALS

Situació geogràfica	Vessant nord-oest de la serreta de Can Ferrer, limitant amb el camí vell de la Cogullada				
Accessibilitat o inaccessibilitat	F	D	MD	NA	
Coordenades UTM	X 368499.6	Y 4576123.3	Altitud (m)	510	
Estat de conservació	MB	B	M	D	
Coberta vegetal del sòl	Sí	No	Tipus de coberta	Alzinar d'alzines i pins	
Intervencions patrimonials	-			Any/s	-
Catàleg dels Béns Culturals Cat.	Sí	No	Tipus de protecció	-	Any -

DADES DESCRIPTIVES

Àrea (m²)	12 m²	Potència vista (cm)	20-90 cm		
Materials	- Blocs i lloses de roca calcària				
Tècnica/ques constructiva/es	- Substrat litològic calcari excavat i regularitzat - Extracció, talla i/o regularització de la roca - Ús del fang com a element d'unió (?)				
Descripció arquitectònica	L'habitació exterior (nord-oest) és conflictiva a causa de l'enderroc i la coberta vegetal que cobreixen absolutament l'espai intern. Amb tot, es poden identificar amb claredat els límits exteriors, de dimensions força grans (400 × 700 m). Pel que fa a l'habitació interna, és de planta rectangular força regular (150 × > 240) i està excavada al substrat calcari de manera parcial.				
Funcionalitat/s principal/s	ADM.	CULT.	MIL.	PROD.	RES.
Cronologia inicial (segles)	s. X-XV?		Cronologia final	s. X-XV?	
Referències bibliogràfiques	-				

CONTINGUT GRÀFIC

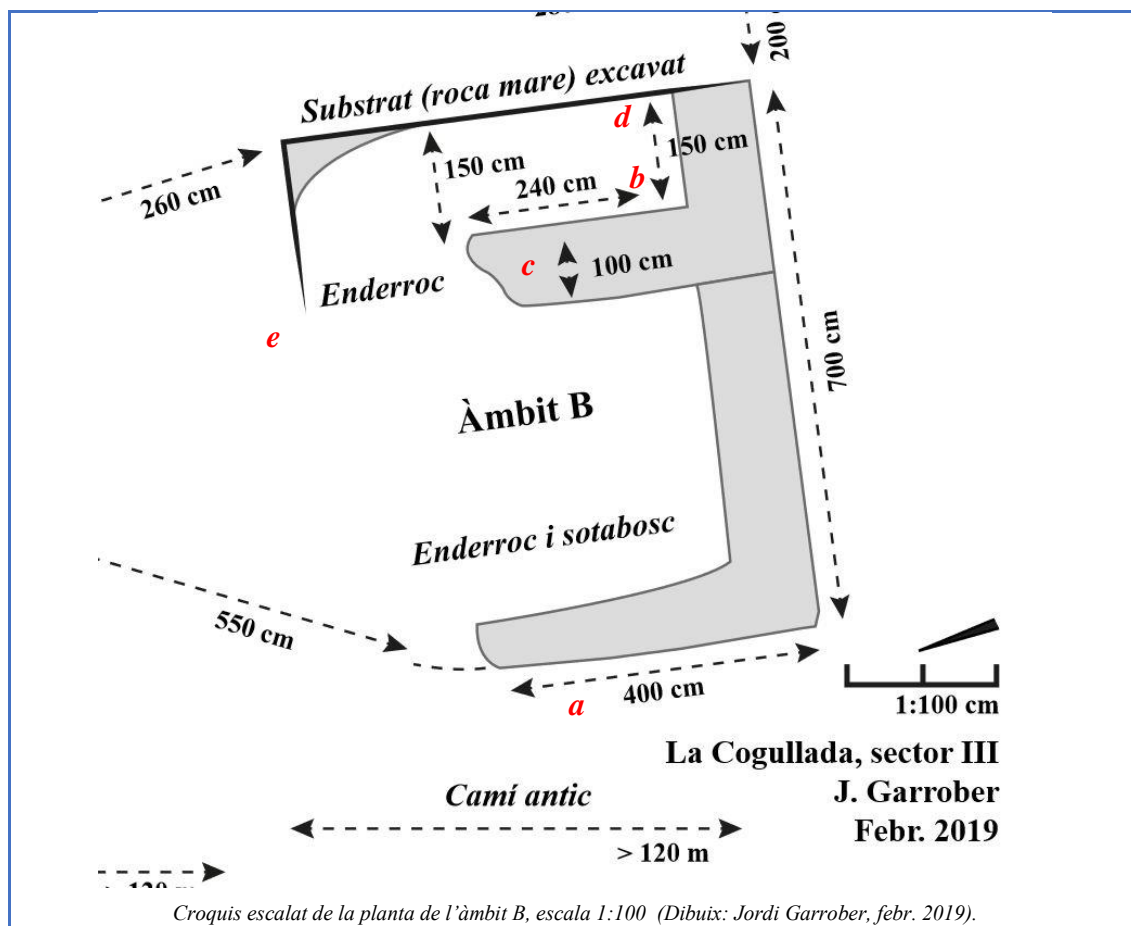

Mapa de situació, escala 1:25.000
(Base cartogràfica: ICGC).

a. Vista general de l'exterior del mur nord de l'àmbit B
(Foto: Jordi Garrober, febr. 2019).

b. Vista de l'angle oest de l'interior de l'àmbit B
(Foto: Jordi Garrober, febr. 2019).

c. Vista del mur que separa els recintes de l'àmbit B
(Foto: Jordi Garrober, febr. 2019).

d. Vista del costat meridional de l'àmbit B, excavat a la roca
(Foto: Jordi Garrober, febr. 2019).

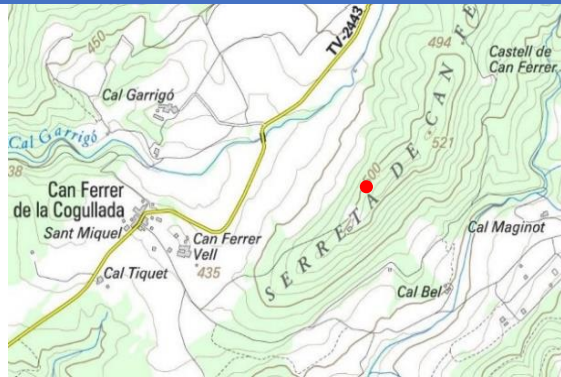

e. Vista del mur enderrocat del costat est de l'àmbit B
(Foto: Jordi Garrober, febr. 2019).

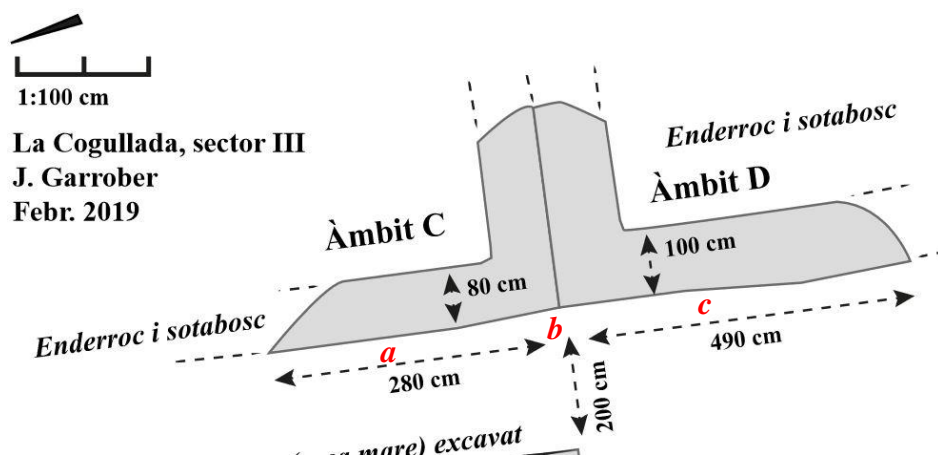
FITXA REG. NÚM. 5	ASSENTAMENT DE LA COGULLADA: ÀMBIT C-D
--------------------------	---

DADES GENERALS							
Situació geogràfica	A l'extrem oest del vessant nord de la serreta de Can Ferrer, just a sobre (a 200 cm) de l'àmbit B, comentat prèviament.						
Accessibilitat o inaccessibilitat	F		D	MD		NA	
Coordenades UTM	X 368499.6		Y 4576123.3	Altitud (m)		512	
Estat de conservació	MB		B	M		D	
Coberta vegetal del sòl	Sí	No	Tipus de coberta		Alzinar d'alzines i pins		
Intervencions patrimonials	-				Any/s	-	
Catàleg dels Béns Culturals Cat.	Sí	No	Tipus de protecció		-	Any	-

DADES DESCRIPTIVES					
Àrea (m²)	Indet.		Potència vista (cm)		20-70 cm
Materials	- Blocs i lloses de roca calcària				
Tècnica/ques constructiva/es	- Extracció, talla i/o regularització de la roca - Ús del fang com a element d'unió (?)				
Descripció arquitectònica	Aquest àmbit l'anomenem amb una doble lletra (C-D) atès que és dubtós: semblen dos àmbits diferents per la longitud del pany de mur i per l'extensió de l'esplanada superior, així com per l'adossat dels dos murs centrals. Amb tot, els nivells d'enderroc, l'horitzó edàfic, la pinassa i la coberta vegetal del sotabosc impossibiliten de copsar els límits de l'àmbit així com les mides. (Caldria un desbrossat previ a escala extensiva.) El mur visible presenta una longitud aproximada de 770 cm i una gruixària d'entre 80 i 100 cm, segons el sector.				
Funcionalitat/s principal/s	ADM.	CULT.	MIL.	PROD.	RES.
Cronologia inicial (segles)	s. X-XV?		Cronologia final		s. X-XV?
Referències bibliogràfiques	-				

CONTINGUT GRÀFIC	
 <p>Mapa de situació, escala 1:25.000 (Base cartogràfica: ICGC).</p>	 <p>a. Vista de l'exterior del mur de l'àmbit C-D (Foto: Jordi Garrober, febr. 2019).</p>

Croquis escalat de la planta de l'àmbit C-D, escala 1:100 cm (Dibuix: Jordi Garrober, febr. 2019).

b. Vista de l'exterior del mur de l'àmbit C-D
(Foto: Jordi Garrober, febr. 2019).

c. Vista de l'exterior del mur de l'àmbit C-D
(Foto: Jordi Garrober, febr. 2019).

FITXA REG. NÚM. 6

ASSENTAMENT DE LA COGULLADA: ÀMBIT E

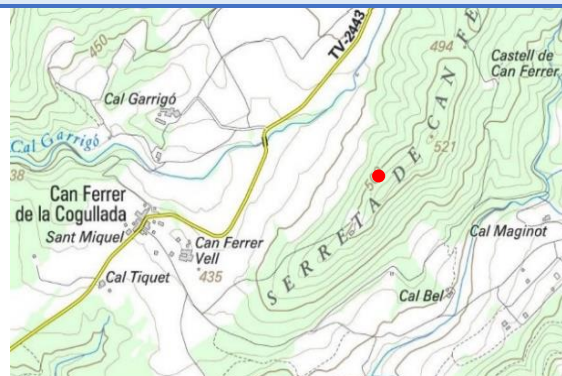
DADES GENERALS

Situació geogràfica	L'àmbit E està ubicat al sector II de l'assentament de la Cogullada, al nivell inferior de l'assentament, limitant amb el camí vell.					
Accessibilitat o inaccessibilitat	F	D	MD	NA		
Coordenades UTM	X 368499.6	Y 4576123.3	Altitud (m)	511		
Estat de conservació	MB	B	M	D		
Coberta vegetal del sòl	Sí	No	Tipus de coberta	Alzinar d'alzines i pins		
Intervencions patrimonials	-			Any/s	-	
Catàleg dels Béns Culturals Cat.	Sí	No	Tipus de protecció	-	Any	-

DADES DESCRIPTIVES

Àrea (m²)	5,04 m²		Potència vista (cm)		20-110 cm	
Materials	- Blocs i lloses de roca calcària					
Tècnica/ques constructiva/es	- Extracció, talla i/o regularització de la roca - Ús del fang com a element d'unió (?)					
Descripció arquitectònica	Ubicat al nivell inferior del sector II, limitant amb el camí vell de la Cogullada, l'àmbit E és una habitació de dimensions reduïdes (194 × 290) construïda íntegrament amb murs de blocs poc o gens escairats. Els murs tenen una potència vista de fins a 110 cm i una gruixària mínima de 70 cm i màxima de 100 cm. El mur que limita al nord s'intueix però és quasi impossible de dibuixar a causa dels nivells de runa, enderroc i coberta vegetal que el recobreix. Amb probabilitat, tenia dependències annexes o formava part d'un complex més extens; ara com ara, però, és la unitat més petita del jaciment.					
Funcionalitat/s principal/s	ADM.	CULT.	MIL.	PROD.	RES.	
Cronologia inicial (segles)	s. X-XV?		Cronologia final		s. X-XV?	
Referències bibliogràfiques	-					

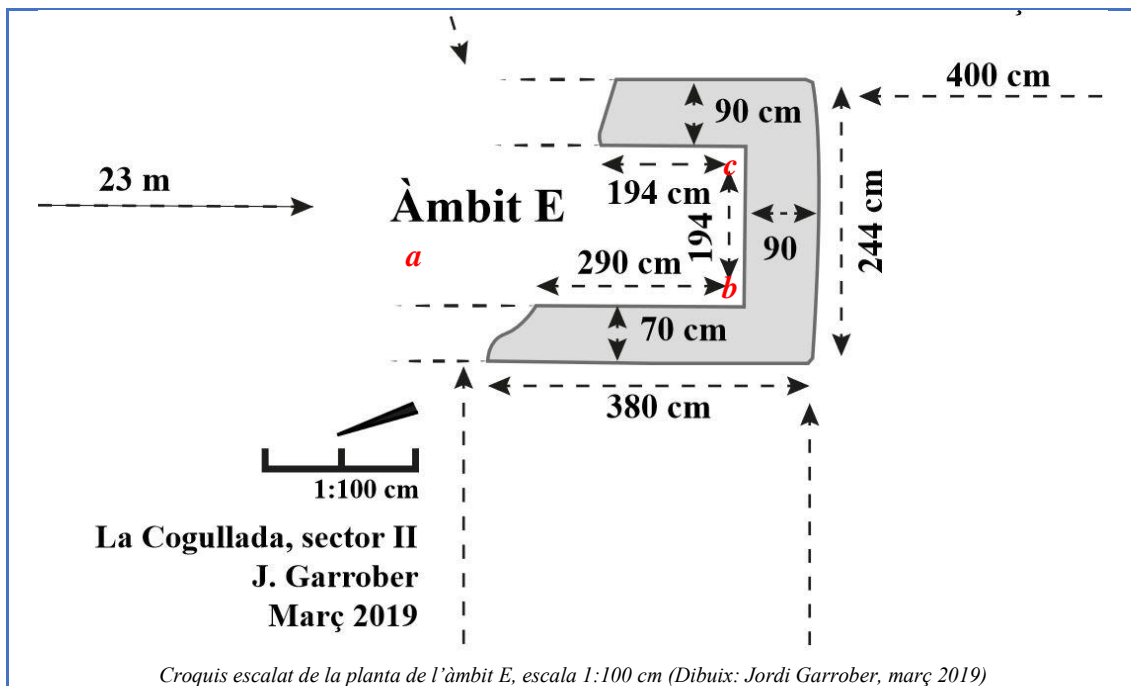
CONTINGUT GRÀFIC

Mapa de situació, escala 1:25.000
(Base cartogràfica: ICGC).

a. Vista general de l'àmbit E, el més petit de l'assentament ara com ara (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

b. Vista general de l'angle oest de l'àmbit E
(Foto: Jordi Garrober, març 2019).

c. Vista general de l'angle est de l'àmbit E
(Foto: Jordi Garrober, març 2019).

FITXA REG. NÚM. 7

ASSENTAMENT DE LA COGULLADA: ÀMBIT F

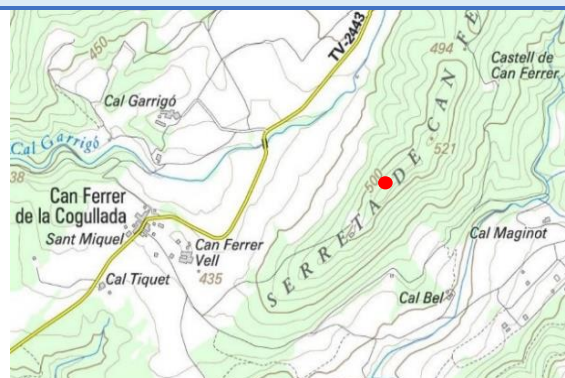
DADES GENERALS

Situació geogràfica	L'àmbit F es troba ubicat al nivell inferior del sector II de l'assentament de la Cogullada, a uns 4 m al sud de l'àmbit E.							
Accessibilitat o inaccessibilitat	F		D		MD		NA	
Coordenades UTM	X 368499.6		Y 4576123.3		Altitud (m)		512	
Estat de conservació	MB		B		M		D	
Coberta vegetal del sòl	Sí	No	Tipus de coberta			Alzinar d'alzines i pins		
Intervencions patrimonials	-					Any/s	-	
Catàleg dels Béns Culturals Cat.	Sí	No	Tipus de protecció			-	Any	-

DADES DESCRIPTIVES

Àrea (m²)	33,75 m²	Potència vista (cm)	0-100 cm		
Materials	- Blocs i lloses de roca calcària				
Tècnica/ques constructiva/es	- Substrat litològic calcari excavat i regularitzat - Extracció, talla i/o regularització de la roca - Ús del fang com a element d'unió (?)				
Descripció arquitectònica	Ubicat al nivell inferior del sector II, l'àmbit F és un complex de planta rectangular de dimensions considerables (450 × 750) en el context que treballem compost com a mínim per dos recintes. El vessant oriental del conjunt s'excavà en el substrat litològic calcari. Els murs estan en estat de conservació força deficient a causa de l'acció biològica de les arrels dels pins i de les alzines. Aquest fet juntament amb els nivells d'enderroc ens impedeixen de conèixer-ne la gruixària aproximada, que hauria sigut de > 80 cm. El sector nord es pot copsar a grans trets, però és impossible de delimitar amb garanties.				
Funcionalitat/s principal/s	ADM.	CULT.	MIL.	PROD.	RES.
Cronologia inicial (segles)	s. X-XV?		Cronologia final		s. X-XV?
Referències bibliogràfiques	-				

CONTINGUT GRÀFIC

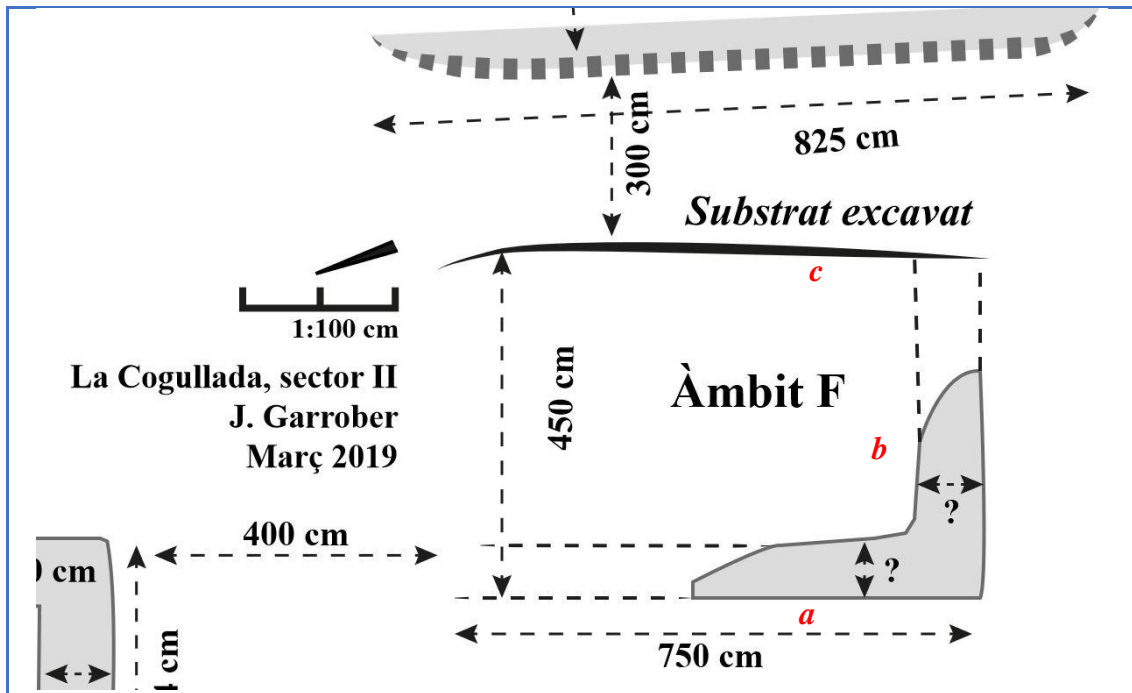

Mapa de situació, escala 1:25.000
(Base cartogràfica: ICGC).

a. Vista general del pany exterior del mur oest
(Foto: Jordi Garrober, març 2019).

Croquis escalat de la planta de l'àmbit F, escala 1:100 cm (Dibuix: Jordi Garrober, març 2019).

b. Vista general de l'espai intern de l'àmbit F
(Foto: Jordi Garrober, març 2019).

c. Vista general del substrat litològic excavat a l'est
(Foto: Jordi Garrober, març 2019)..

FITXA REG. NÚM. 8

ASSENTAMENT DE LA COGULLADA: ÀMBIT G

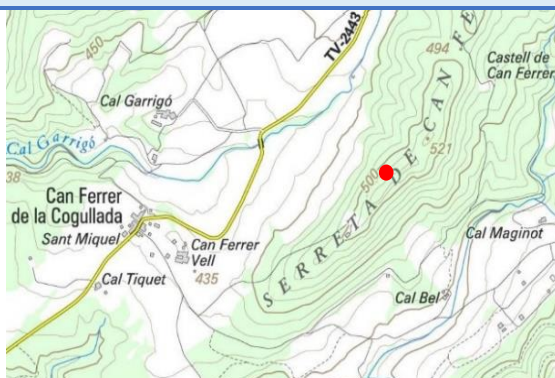
DADES GENERALS

Situació geogràfica	L'àmbit G es troba ubicat a la terrassa superior del sector II de l'assentament de la Cogullada, a una distància de 3 m cap a l'est respecte de l'àmbit F.						
Accessibilitat o inaccessibilitat	F		D	MD	NA		
Coordenades UTM	X 368499.6		Y 4576123.3	Altitud (m)	513		
Estat de conservació	MB		B	M	D		
Coberta vegetal del sòl	Sí	No	Tipus de coberta		Alzinar d'alzines i pins		
Intervencions patrimonials	-			Any/s	-		
Catàleg dels Béns Culturals Cat.	Sí	No	Tipus de protecció		-	Any	-

DADES DESCRIPTIVES

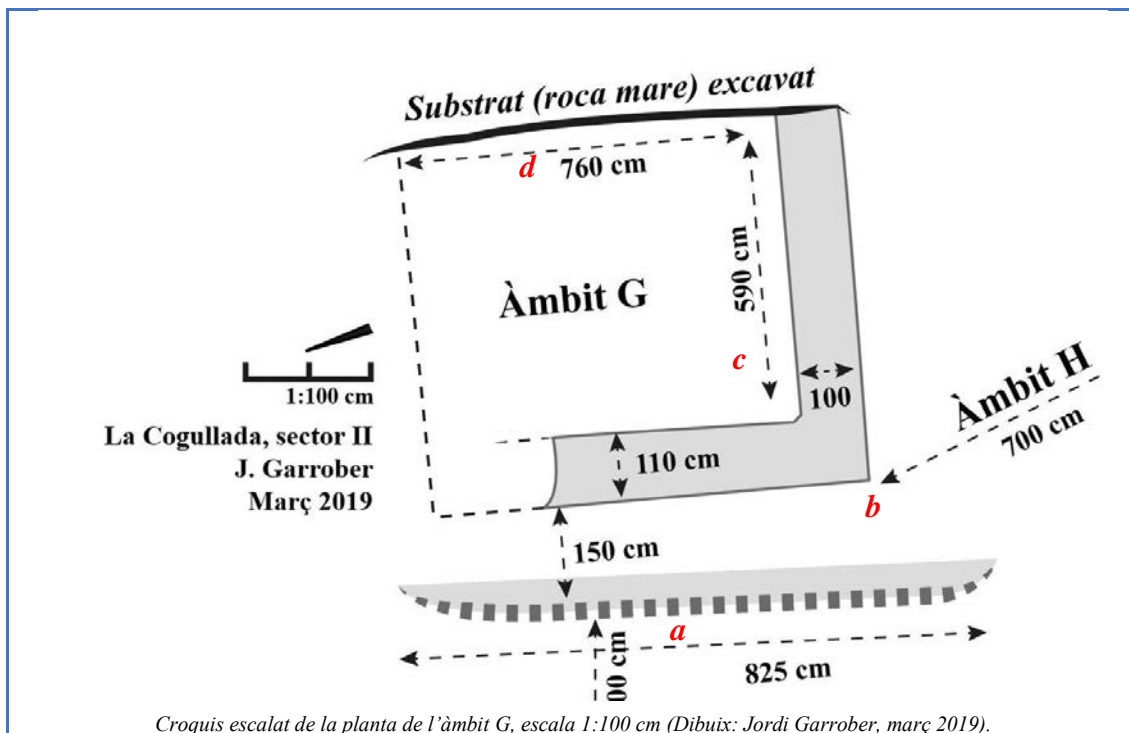
Àrea (m²)	44,89 m²	Potència vista (cm)	0-130 cm		
Materials	- Blocs i lloses de roca calcària				
Tècnica/ques constructiva/es	- Substrat litològic calcari excavat i regularitzat - Extracció, talla i/o regularització de la roca - Ús del fang com a element d'unió (?)				
Descripció arquitectònica	L'àmbit G està ubicat al nivell superior del sector II de l'assentament de la Cogullada. Consisteix en una habitació de planta rectangular-quadrada de grans dimensions (590 × 760 cm) i excavada de manera parcial en el substrat calcari, a l'est. Al costat oest, per salvar el desnivell del vessant, es construí un mur de contenció que li proporciona una esplanada d'uns 150 cm d'amplària, possiblement una zona de pas o de producció. Com en els altres casos, és difícil d'accedir a l'interior i el mur nord es troba en un estat d'enderroc molt avançat que dificulta prendre'n mides.				
Funcionalitat/s principal/s	ADM.	CULT.	MIL.	PROD.	RES.
Cronologia inicial (segles)	s. X-XV?		Cronologia final		s. X-XV?
Referències bibliogràfiques	-				

CONTINGUT GRÀFIC

Mapa de situació, escala 1:25.000
(Base cartogràfica: ICGC).

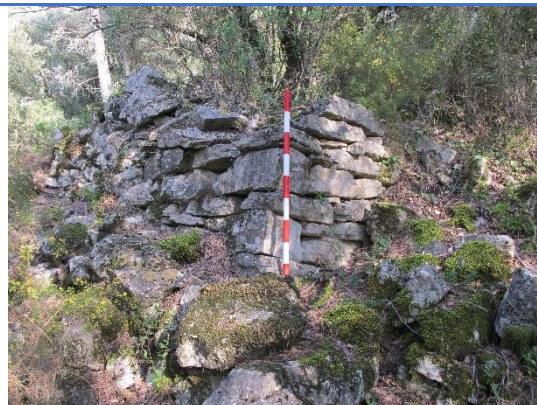

Croquis escalat de la planta de l'àmbit G, escala 1:100 cm (Dibuix: Jordi Garrober, març 2019).

a. Vista general del mur de contenció oest de l'àmbit G
(Foto: Jordi Garrober, març 2019).

b. Vista general de l'angle extern oest de l'àmbit G
(Foto: Jordi Garrober, març 2019).

c. Vista general de l'espai intern de l'àmbit G. El jaló està a l'angle intern de la fotografia anterior, la b.
(Foto: Jordi Garrober, març 2019).

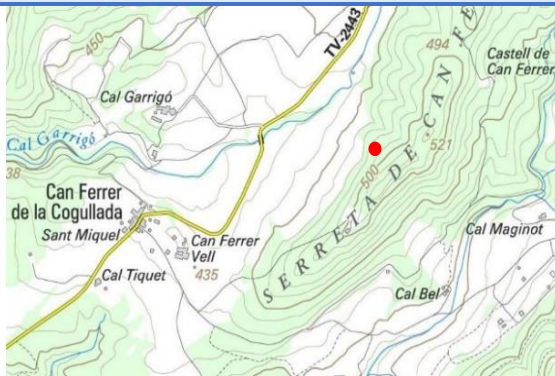
d. Vista general del pany de mur intern de l'àmbit G, construït sobre el substrat excavat i amb un forat (de biga?)
(Foto: Jordi Garrober, març 2019).

FITXA REG. NÚM. 9   ASSENTAMENT DE LA COGULLADA: ÀMBIT H
DADES GENERALS

Situació geogràfica	L'àmbit H es troba ubicat al nivell intermedi del sector II de l'assentament de la Cogullada, entre els àmbits G i I.			
Accessibilitat o inaccessibilitat	F	D	MD	NA
Coordenades UTM	X 368499.6	Y 4576123.3	Altitud (m)	515
Estat de conservació	MB	B	M	D
Coberta vegetal del sòl	Sí	No	Tipus de coberta	Alzinar d'alzines i pins
Intervencions patrimonials	-			Any/s -
Catàleg dels Béns Culturals Cat.	Sí	No	Tipus de protecció	- Any -

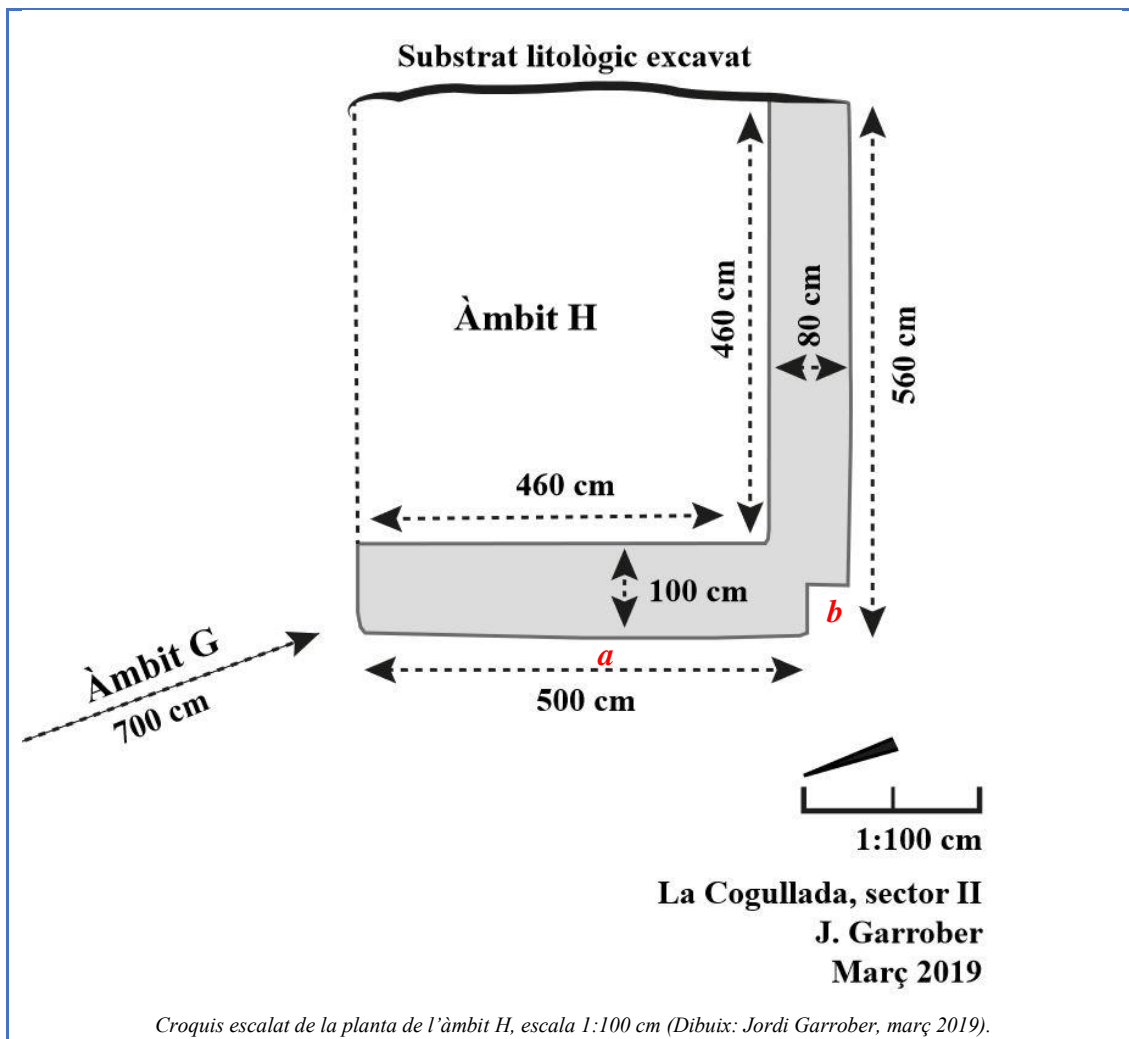
DADES DESCRIPTIVES

Àrea (m²)	21,16 m²	Potència vista (cm)	0-80 cm		
Materials	- Blocs i lloses de roca calcària				
Tècnica/ques constructiva/es	- Substrat litològic calcari excavat i regularitzat - Extracció, talla i/o regularització de la roca - Ús del fang com a element d'unió (?)				
Descripció arquitectònica	Ubicat al nivell intermedi del sector II de l'assentament, l'àmbit H és una gran habitació de planta rectangular-quadrada amb unes dimensions força regulars (460 × 460 cm). Els murs de l'oest i el sud són força clars i presenten unes gruixàries de 100 i 80 cm, respectivament, mentre que el vessant est fou excavat en el substrat. Com a aspecte particular, cal dir que l'angle més ben conservat presenta un esglaonat. Novament, el mur del vessant nord ens és desconegut. No sembla que hi hagués cap altre recinte annexat a l'àmbit H.				
Funcionalitat/s principal/s	ADM.	CULT.	MIL.	PROD.	RES.
Cronologia inicial (segles)	s. X-XV?		Cronologia final		s. X-XV?
Referències bibliogràfiques	-				

CONTINGUT GRÀFIC

Mapa de situació, escala 1:25.000
(Base cartogràfica: ICGC).

a. Vista general del pany extern del mur oest de l'àmbit H
(Foto: Jordi Garrober, març 2019).

b. Vista general de l'angle esglaonat oest de l'àmbit H
(Foto: Jordi Garrober, març 2019).

FITXA REG. NÚM. 10   ASSENTAMENT DE LA COGULLADA: ÀMBIT I

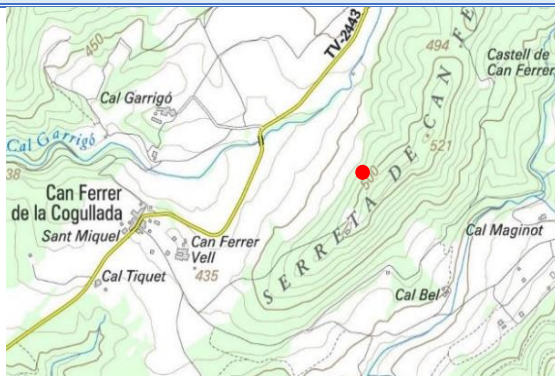
DADES GENERALS

Situació geogràfica	L'àmbit I està ubicat al segon nivell del sector II de l'assentament de la Cogullada, al nord de l'àmbit H.			
Accessibilitat o inaccessibilitat	F	D	MD	NA
Coordenades UTM	X 368499.6	Y 4576123.3	Altitud (m)	513
Estat de conservació	MB	B	M	D
Coberta vegetal del sòl	Sí	No	Tipus de coberta	Alzinar d'alzines i pins
Intervencions patrimonials	-			Any/s -
Catàleg dels Béns Culturals Cat.	Sí	No	Tipus de protecció	- Any -

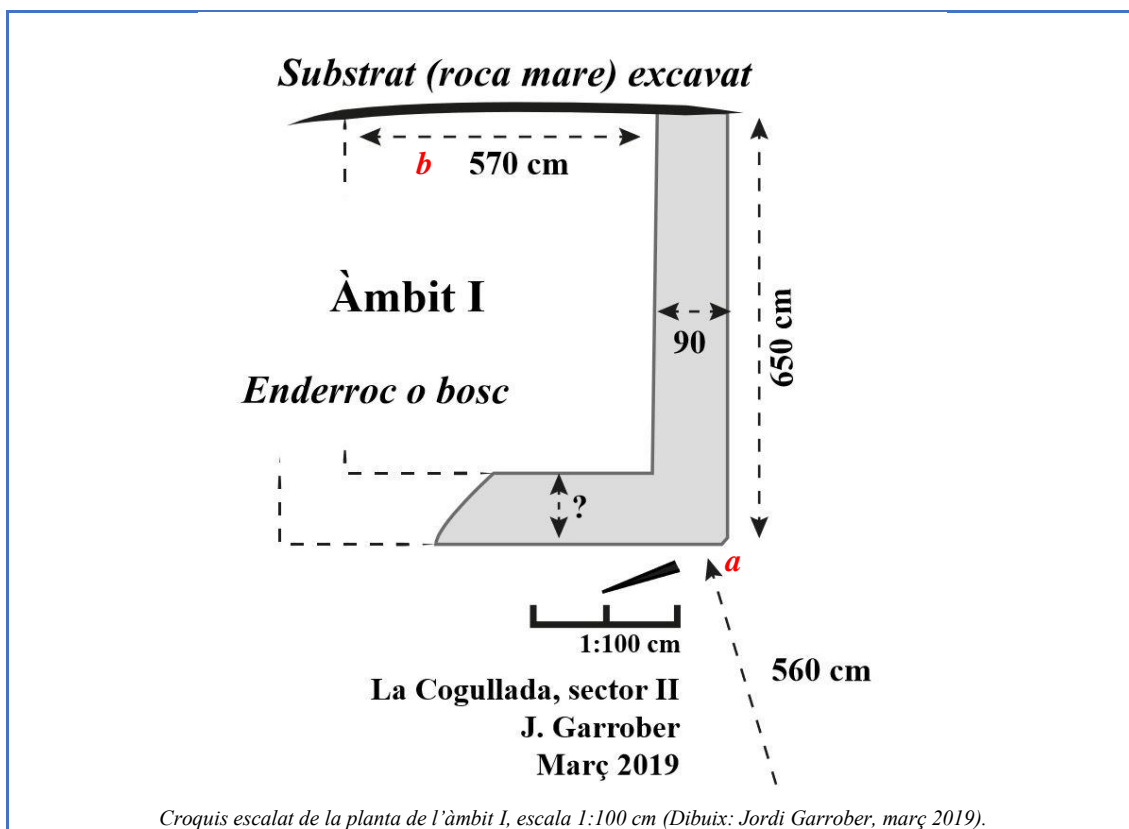
DADES DESCRIPTIVES

Àrea (m²)	33,15 m²	Potència vista (cm)	0-45 cm		
Materials	- Blocs i lloses de roca calcària				
Tècnica/ques constructiva/es	- Substrat litològic calcari excavat i regularitzat - Extracció, talla i/o regularització de la roca - Ús del fang com a element d'unió (?)				
Descripció arquitectònica	Ubicat al sector II de l'assentament de la Cogullada, entre els àmbits H i J, consisteix en un conjunt de planta rectangular força regular i de dimensions considerables (570 × 650 cm). Com la majoria, té el vessant est excavat en el substrat litològic calcari, mentre que la resta de vessants es construïren amb murs d'uns 90 cm com a mínim de gruix. Com la resta, el mur nord és difícil de copsar, delimitar i mesurar.				
Funcionalitat/s principal/s	ADM.	CULT.	MIL.	PROD.	RES.
Cronologia inicial (segles)	s. X-XV?		Cronologia final	s. X-XV?	
Referències bibliogràfiques	-				

CONTINGUT GRÀFIC

Mapa de situació, escala 1:25.000
(Base cartogràfica: ICGC).

Croquis escalat de la planta de l'àmbit I, escala 1:100 cm (Dibuix: Jordi Garrober, març 2019).

a. Vista general de l'angle oest de l'àmbit I
(Foto: Jordi Garrober, març 2019).

b. Vista general del substrat excavat del costat est de l'àmbit I
(Foto: Jordi Garrober, març 2019).

FITXA REG. NÚM. 11   ASSENTAMENT DE LA COGULLADA: ÀMBIT J

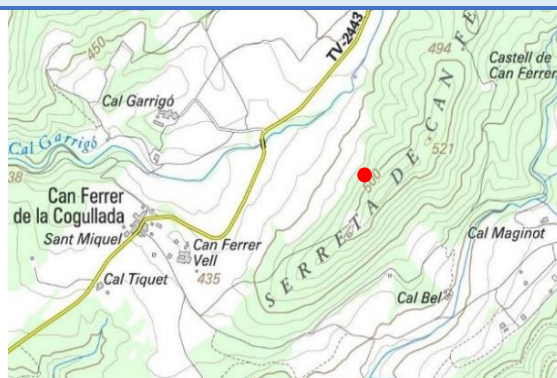
DADES GENERALS

Situació geogràfica						
Accessibilitat o inaccessibilitat	F		D	MD	NA	
Coordenades UTM	X 368499.6		Y 4576123.3	Altitud (m)	513	
Estat de conservació	MB		B	M	D	
Coberta vegetal del sòl	Sí	No	Tipus de coberta		Alzinar d'alzines i pins	
Intervencions patrimonials	-			Any/s	-	
Catàleg dels Béns Culturals Cat.	Sí	No	Tipus de protecció		-	Any -

DADES DESCRIPTIVES

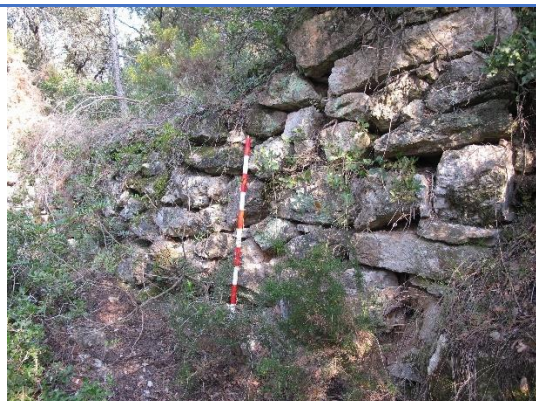
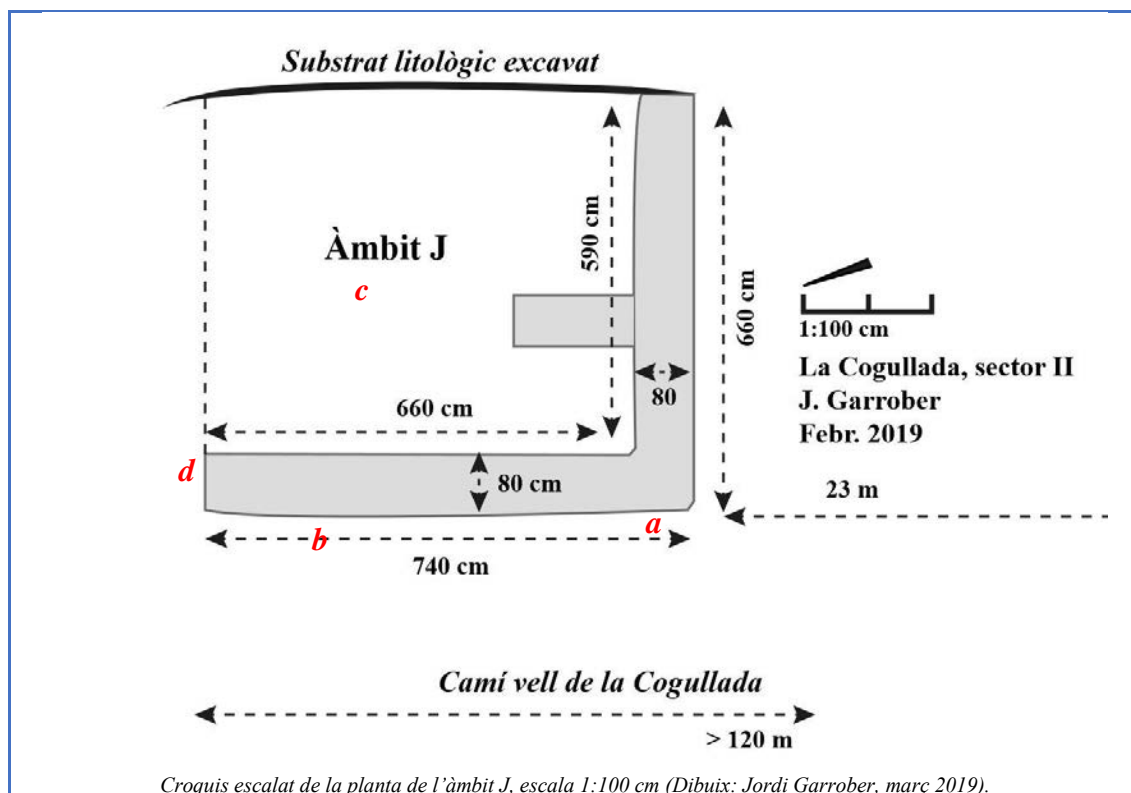
Àrea (m²)	38,54 m²	Potència vista (cm)	0-160 cm		
Materials	- Blocs i lloses de roca calcària				
Tècnica/ques constructiva/es	- Substrat litològic calcari excavat i regularitzat - Extracció, talla i/o regularització de la roca - Ús del fang com a element d'unió (?)				
Descripció arquitectònica	Ubicat al nivell inferior del sector II de l'assentament medieval de la Cogullada, es troba a uns 23 m al nord de l'àmbit E. Consisteix en un àmbit de planta rectangular força regular i de dimensions considerables (590 × 660 cm). És molt difícil de distingir, però sembla que l'interior es dividí en (almenys) dos recintes mitjançant una paret mitgera, actualment recoberta pels arbustos i la molsa. El mur occidental, amb una potència vista de 160 cm aproximats, limita amb el camí vell de la Cogullada. A excepció del mur exterior oest, que limita amb el camí vell, i del costat est, excavat a la roca, l'espai intern és gairebé intransitable a causa de la comunitat arbòria i arbustiva.				
Funcionalitat/s principal/s	ADM.	CULT.	MIL.	PROD.	RES.
Cronologia inicial (segles)	s. X-XV?		Cronologia final		s. X-XV?
Referències bibliogràfiques	-				

CONTINGUT GRÀFIC

Mapa de situació, escala 1:25.000
(Base cartogràfica: ICGC).

a. Vista general del pany exterior del mur oest de l'àmbit J, limitant amb el camí (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

b. Vista general del pany exterior del mur oest de l'àmbit J, limitant amb el camí (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

c. Vista general de l'espai intern de l'àmbit J, completament cobert pel sotabosc (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

d. Vista del mur de tancament septentrional de l'àmbit J (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

FITXA REG. NÚM. 12   ASSENTAMENT DE LA COGULLADA: ÀMBIT K

DADES GENERALS

Situació geogràfica	L'àmbit K es troba ubicat al nivell inferior del sector II, a l'extrem nord del jaciment, delimitant el camí vell de la Cogullada.			
Accessibilitat o inaccessibilitat	F	D	MD	NA
Coordenades UTM	X 368499.6	Y 4576123.3	Altitud (m)	513
Estat de conservació	MB	B	M	D
Coberta vegetal del sòl	Sí	No	Tipus de coberta	Alzinar d'alzines i pins
Intervencions patrimonials	-			Any/s -
Catàleg dels Béns Culturals Cat.	Sí	No	Tipus de protecció	- Any -

DADES DESCRIPTIVES

Àrea (m²)	24,01 m²	Potència vista (cm)	30-120 cm		
Materials	- Blocs i lloses de roca calcària				
Tècnica/ques constructiva/es	- Substrat litològic calcari excavat i regularitzat - Extracció, talla i/o regularització de la roca - Ús del fang com a element d'unió (?)				
Descripció arquitectònica	L'habitació 1, que segons l'enumeració del nostre treball de camp es correspon a l'àmbit K, excavat entre el 1990 i el 1991. Ubicat a l'extrem més septentrional de la terrassa inferior de l'assentament, l'àmbit K consisteix en una habitació de planta quadrada i irregular, parcialment excavada en el substrat litològic i amb una superfície interior d'uns 24 m². Presenta uns murs de 70-80 cm de gruix. L'obertura d'accés de l'àmbit K es trobava ubicada a l'extrem sud-est i, en el seu interior, es documentà una sitja de 125 cm de profunditat i un sector d'enllosat. L'abandó es datà de manera relativa cap al segle XIV				
Funcionalitat/s principal/s	ADM.	CULT.	MIL.	PROD.	RES.
Cronologia inicial (segles)	s. XII?		Cronologia final	s. X-XIV	
Referències bibliogràfiques	Miquel i Vila, 1990; Miquel <i>et al.</i> , 1999; Miquel i Vila, 2005; Guidi-Sánchez, 2010a; Guidi-Sánchez, 2010b.				

CONTINGUT GRÀFIC

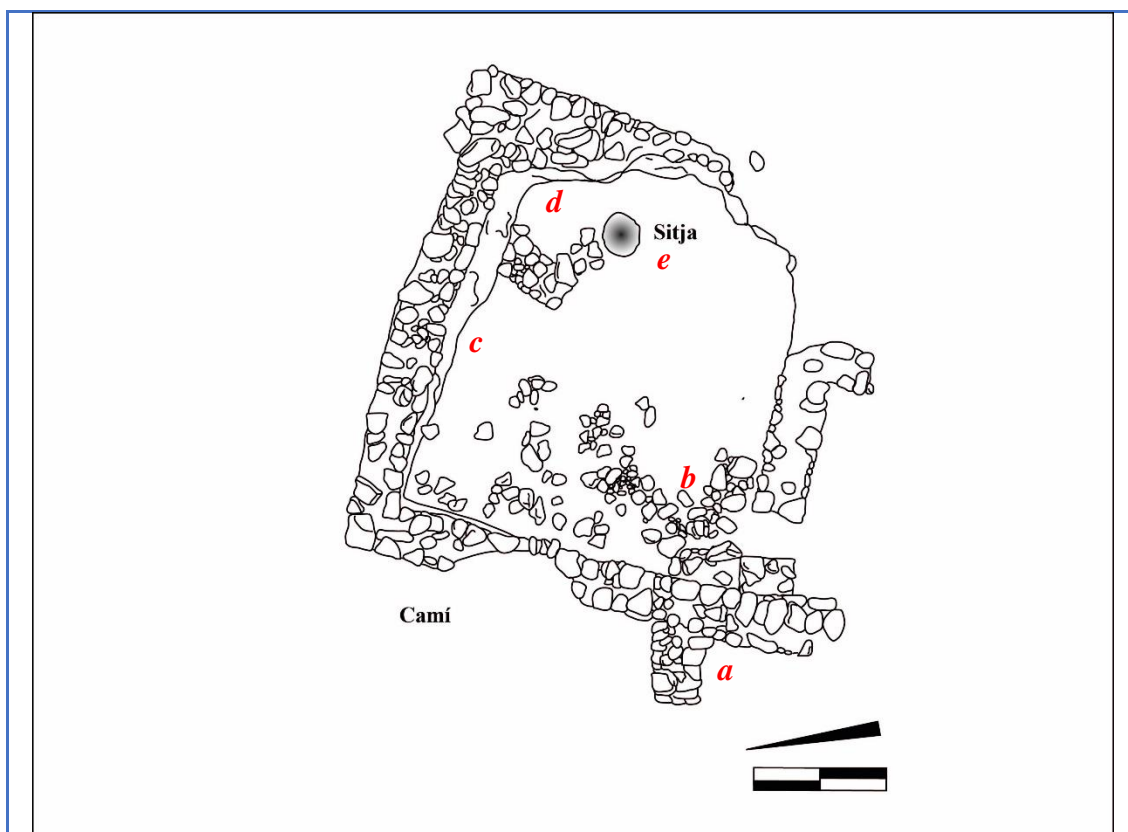

Mapa de situació, escala 1:25.000
(Base cartogràfica: ICGC).

a. Vista general de l'angle oest de l'àmbit K
(Foto: Jordi Garrober, març 2019).

Planimetria, escala 1:100 cm (Planta: Miquel i Vila, 2005: 90, fig. 11; modificacions: Jordi Garrober, set. 2018).

b. Vista general de l'escaire intern oest de l'àmbit K
(Foto: Jordi Garrober, març 2019).

c. Vista del pany intern del mur nord, on s'aprecia una
filada d'opus spicatum (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

d. Vista general de l'escaire intern excavat de l'àmbit K
(Foto: Jordi Garrober, març 2019).

e. Vista de l'obertura de la sitja de l'àmbit K
(Foto: Jordi Garrober, març 2019).

FITXA REG. NÚM. 13 ASSENTAMENT DE LA COGULLADA: ÀMBIT L

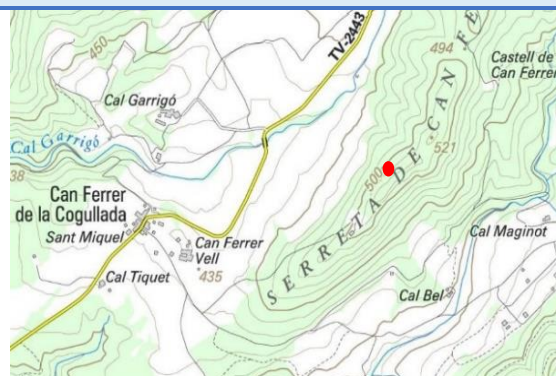
DADES GENERALS

Situació geogràfica	L'àmbit L es troba ubicat al nivell superior del sector II del context de la Cogullada, sobre dels àmbits J i K.			
Accessibilitat o inaccessibilitat	F	D	MD	NA
Coordenades UTM	X 368499.6	Y 4576123.3	Altitud (m)	518
Estat de conservació	MB	B	M	D
Coberta vegetal del sòl	Sí	No	Tipus de coberta	Alzinar d'alzines i pins
Intervencions patrimonials	-			Any/s -
Catàleg dels Béns Culturals Cat.	Sí	No	Tipus de protecció	- Any -

DADES DESCRIPTIVES

Àrea (m²)	48,90 m²	Potència vista (cm)	0-180 cm		
Materials	- Blocs i lloses de roca calcària				
Tècnica/ques constructiva/es	- Substrat litològic calcari excavat i regularitzat - Extracció, talla i/o regularització de la roca - Ús del fang com a element d'unió (?)				
Descripció arquitectònica	L'àmbit L és un conjunt complex integrat per dos recintes com a mínim. Ubicat al nivell superior del sector II, posseeix un mur de contenció de 180 cm de potència vista que salva el pendent del vessant i dota l'àmbit L d'una plataforma o espai de circulació de 375 cm d'amplària. En el mur de contenció o feixa s'observa una filada menuda de lloses col·locades en espina de peix o <i>opus spicatum</i> . A la part superior, es distingeixen dos àmbits adjacents excavats parcialment a la roca de manera parcial. El vessant oest es delimita amb murs d'un gruix considerable i tenen uns interiors força amplis (480 × 550 i 450 × 500 cm).				
Funcionalitat/s principal/s	ADM.	CULT.	MIL.	PROD.	RES.
Cronologia inicial (segles)	s. X-XV?		Cronologia final	s. X-XV?	
Referències bibliogràfiques	-				

CONTINGUT GRÀFIC

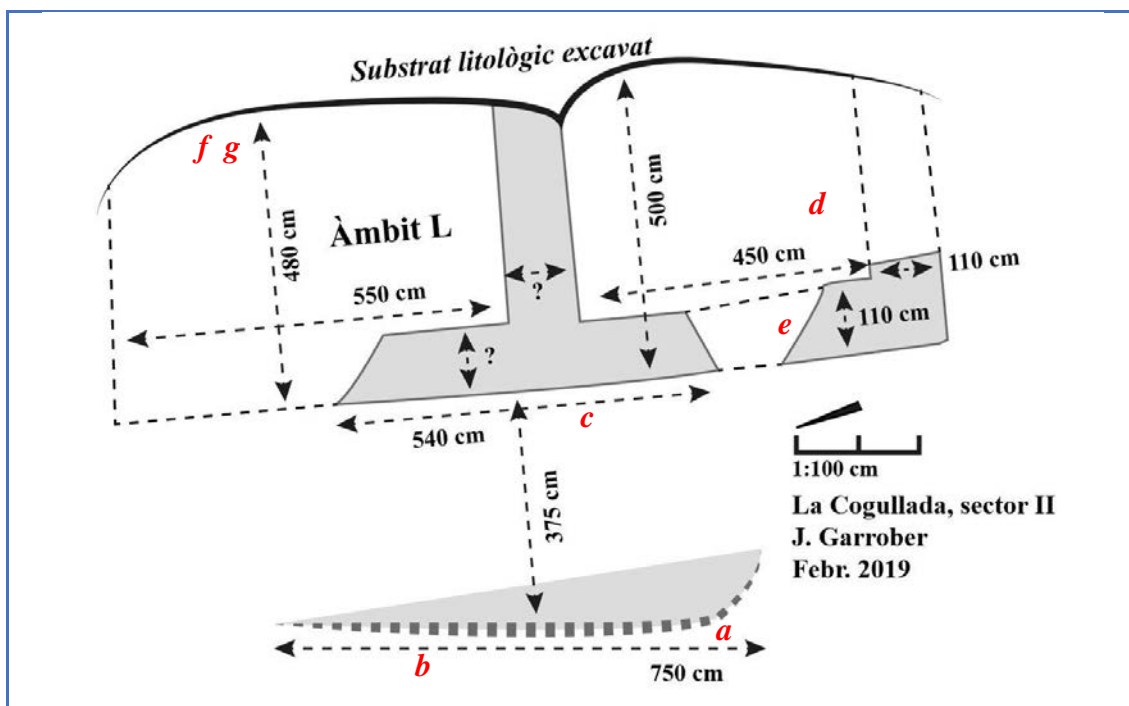

Mapa de situació, escala 1:25.000
(Base cartogràfica: ICGC).

a. Vista general del mur de contenció de l'àmbit L, on s'observa una filada d'*opus spicatum* (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

Croquis escalat de la planta de l'àmbit L, escala 1:100 cm (Dibuix: Jordi Garrober, març 2019).

b. Vista general del mur de contenció de l'àmbit L
(Foto: Jordi Garrober, març 2019).

c. Vista general del pany exterior del mur de tancament de
l'àmbit L (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

d. Vista general de l'espai intern de l'àmbit L
(Foto: Jordi Garrober, març 2019).

e. Vista general del mur meridional de l'àmbit L
(Foto: Jordi Garrober, març 2019).

f. Vista general del substrat litològic excavat de l'àmbit L
(Foto: Jordi Garrober, març 2019).

g. Vista general del substrat litològic excavat de l'àmbit L
(Foto: Jordi Garrober, març 2019).

FITXA REG. NÚM. 14 ASSENTAMENT DE LA COGULLADA: ÀMBIT M

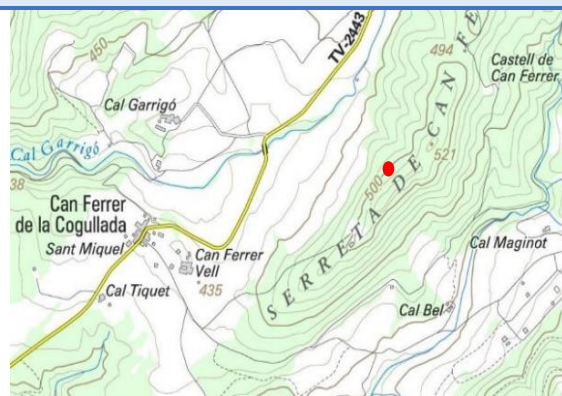
DADES GENERALS

Situació geogràfica	L'àmbit M es troba ubicat a l'extrem septentrional del sector II de l'assentament, al nivell superior, a uns 8 m a l'est de l'àmbit K.			
Accessibilitat o inaccessibilitat	F	D	MD	NA
Coordenades UTM	X 368499.6	Y 4576123.3	Altitud (m)	518
Estat de conservació	MB	B	M	D
Coberta vegetal del sòl	Sí	No	Tipus de coberta	Alzinar d'alzines i pins
Intervencions patrimonials	-			Any/s -
Catàleg dels Béns Culturals Cat.	Sí	No	Tipus de protecció	- Any -

DADES DESCRIPTIVES

Àrea (m²)	51,66 m²	Potència vista (cm)	0-90 cm		
Materials	- Blocs i lloses de roca calcària				
Tècnica/ques constructiva/es	- Substrat litològic calcari excavat i regularitzat - Extracció, talla i/o regularització de la roca - Ús del fang com a element d'unió (?)				
Descripció arquitectònica	Ubicat al nivell superior del sector II, a 8,7 m a l'est de l'àmbit K, consisteix en un àmbit de planta rectangular irregular de dimensions considerables (630 × 820). El vessant est fou excavat en el substrat litològic calcari com la majoria de les estructures de la Cogullada, mentre que la resta de costats (N, S i O) es delimitaren amb murs d'uns 90 cm de gruixària. A diferència de la majoria de les estructures anteriors, aquest àmbit conserva el mur septentrional en condicions força bones (90 cm de potència), mentre que els murs sud i oest estan arrasats (s'observen els nivells d'enderroc coberts per molsa i un espès sotabosc mediterrani).				
Funcionalitat/s principal/s	ADM.	CULT.	MIL.	PROD.	RES.
Cronologia inicial (segles)	s. X-XV?		Cronologia final		s. X-XV?
Referències bibliogràfiques	-				

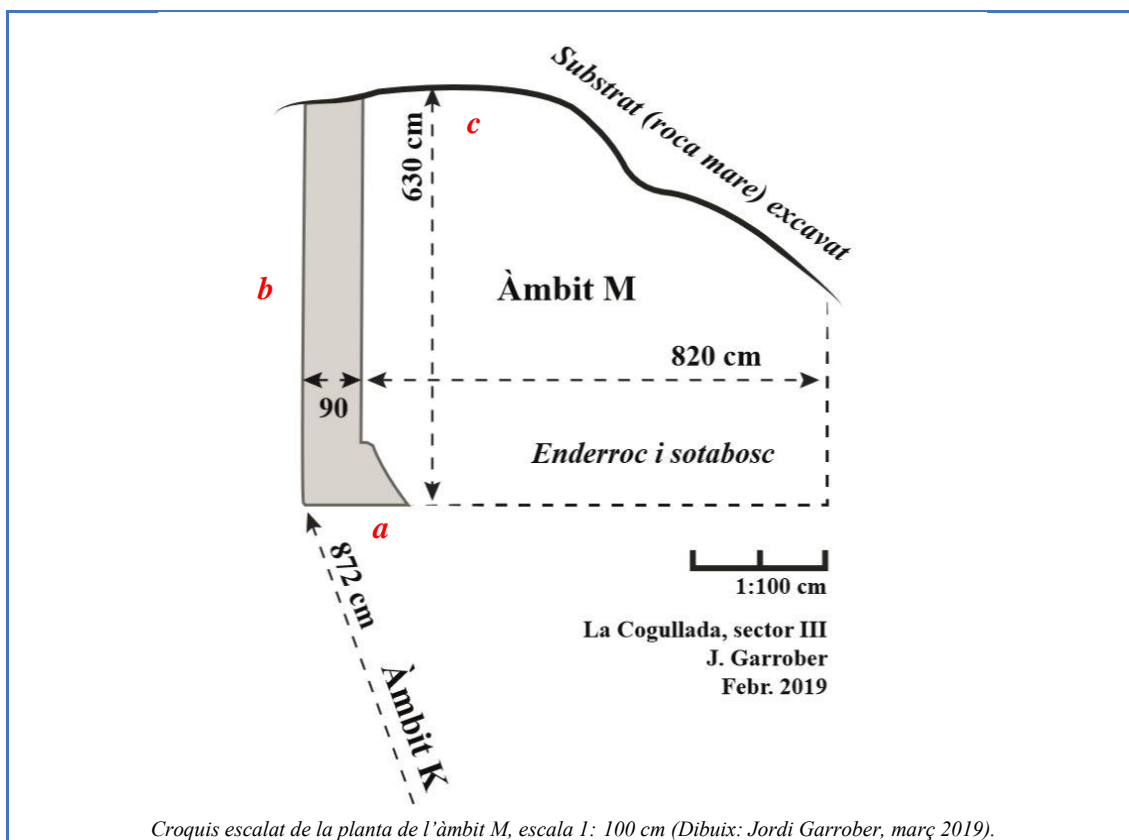
CONTINGUT GRÀFIC

Mapa de situació, escala 1:25.000
(Base cartogràfica: ICGC).

a. Vista general del xamfrà nord-oest del mur exterior oest de l'àmbit M (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

*b. Vista general del mur exterior nord de l'àmbit M
(Foto: Jordi Garrober, març 2019).*

*c. Vista general del substrat calcari excavat de l'àmbit M
(Foto: Jordi Garrober, març 2019).*

FITXA REG. NÚM. 15
EL MASET | LA JONCOSEL·LA
DADES GENERALS

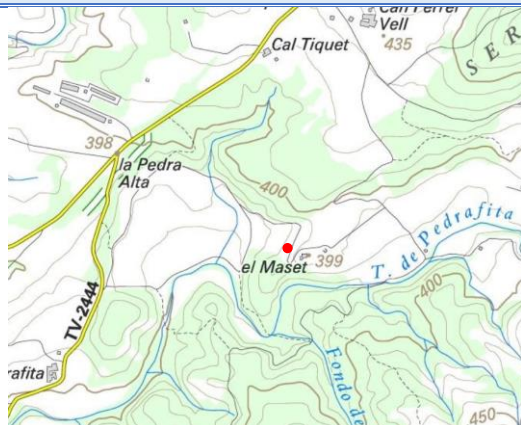
Situació geogràfica	El mas del Maset es troba ubicat en un turonet natural del fondo de Pedrafita, entre les vinyes dels Reures i Vinyalluny. S'hi pot arribar a través d'un camí de tractors des de la TV-2444 a l'altura del mas de Pedrafita.						
Accessibilitat o inaccessibilitat	F		D	MD	NA		
Coordenades UTM	X 367799.1		Y 4575343.8	Altitud (m)	397 m		
Estat de conservació	MB		B	M	D		
Coberta vegetal del sòl	Sí	No	Tipus de coberta		Sotabosc mediterrani		
Intervencions patrimonials	-			Any/s	-		
Catàleg dels Béns Culturals Cat.	Sí	No	Tipus de protecció		-	Any	-

DADES DESCRIPTIVES

Àrea (m²)	-	Potència vista (cm)	-
Materials	-		
Tècnica/ques constructiva/es	-		
Descripció arquitectònica	El Maset és el centre d'una masoveria que pertany a la finca de la família del Sr. AGF i, a mitjan segle XX, hi vivia un masover i cap de família anomenat Pau del Maset. Segons els Srs. AGF i TGP, el Maset fou abandonat a la dècada del 1960. Posteriorment, cap al 1980, una parella jove (coneguda pel veïnat com «Els Hippiés») hi visqué durant uns 10 anys. Cap al 1990, la casa del Maset s'abandonà de manera definitiva. Català i Benach el documentà per primera vegada el 1991 i un projecte de recerca centrat en la Cossetània Occidental documentà fragments de ceràmica ibèrica en els camps situats al sud del Maset entre el 1994-1998.		
Funcionalitat/s principal/s	ADM.	CULT.	MIL. PROD. RES.
Cronologia inicial (segles)	Post. 650 aC	Cronologia final	s. XX
Referències bibliogràfiques	Català Benach, 1991/1999; Generalitat de Catalunya, 2019 ¹⁵¹		

¹⁵¹ GENERALITAT DE CATALUNYA (2019), *Invarque: inventari del patrimoni arqueològic*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Direcció General del Patrimoni Cultural. Disponible a: < <http://invarque.cultura.gencat.cat/FitxaGeneral?index=7219&consulta=MSUxK3ByYXQgZGUgY29tdGUIMistMSU%3D&codi=6849> > [Consulta: 11 març 2019].

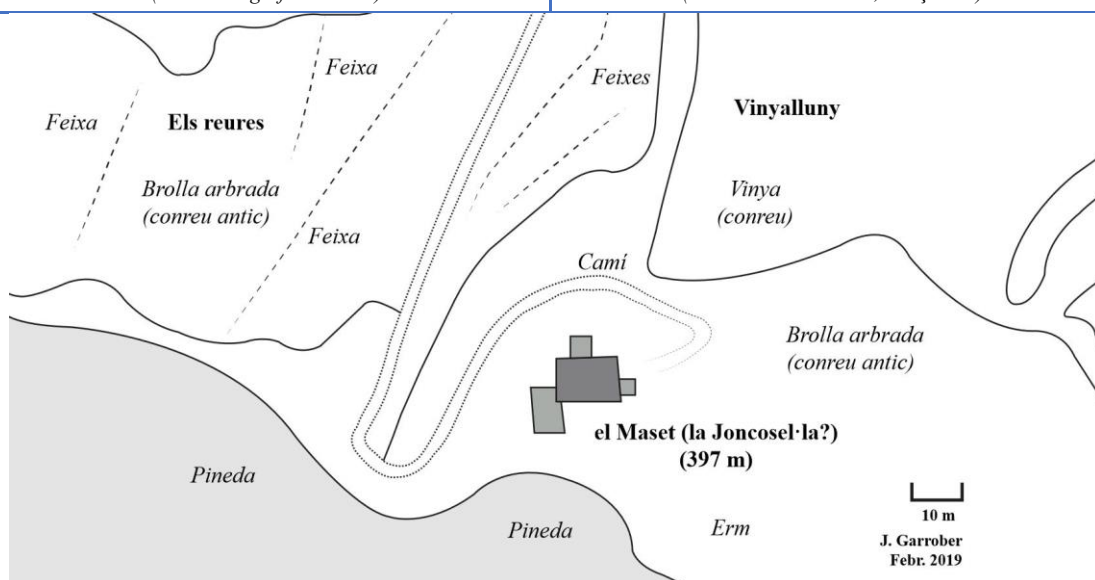
CONTINGUT GRÀFIC

Mapa de situació, escala 1:25.000
 (Base cartogràfica: ICGC).

Vista general del Maset des de la plana de Pedrafita
 (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

Croquis escalat del Maset, escala 1:10 m (Dibuix: Jordi Garrober, febr. 2019; base cartogràfica: ICGC).

Vista general del Maset des de la vinya de Vinyalluny (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

Vista general de la façana sud del Maset
(Foto: Jordi Garrober, març 2019).

Vista general del flanc oriental del Maset
(Foto: Jordi Garrober, març 2019).

FITXA REG. NÚM. 16 COVA GRAN DE PEDRAFITA | ESPLUGA DE L'ARCHONADA

DADES GENERALS

Situació geogràfica	La Cova Gran de Pedrafita (o de Perafita), que nosaltres hem identificat amb l'espluga de l' <i>Archonada</i> de la documentació medieval (s. XII), es troba ubicada al vessant nord de la serra del Montmell, entre el vessant de les Fontanilles i el fondo anomenat de la Cova Gran, que desguassa les aigües de circulació superficial cap al torrent de Pedrafita.					
Accessibilitat o inaccessibilitat	F		D	MD	NA	
Coordenades UTM	X 368110.1		Y 4574815.3	Altitud (m)	450 m	
Estat de conservació	MB		B	M	D	
Coberta vegetal del sòl	Sí	No	Tipus de coberta		Pineda mediterrània	
Intervencions patrimonials	Excavació arqueològica			Any/s	Dècada 1940	
Catàleg dels Béns Culturals Cat.	Sí	No	Tipus de protecció		-	Any -

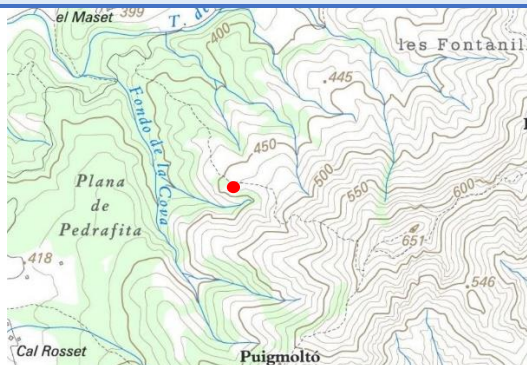
DADES DESCRIPTIVES

Àrea (m²)	m²	Potència vista (cm)	-
Materials	- Balma o abric (no pas cova) de formació geològica natural a partir de processos de carstificació		
Tècnica/ques constructiva/es	-		
Descripció arquitectònica	<p>La Cova Gran de Pedrafita (o de Perafita) és, malgrat el nom que li ha donat la tradició popular, un abric o una balma formada naturalment per processos càrstics en un substrat litològic calcari dolomític (dolomies). Presenta dues grans obertures, al nord-oest i al sud-oest, de forma semi-circular amb una amplària de 367 cm i 920 cm, respectivament, separades per una arcada natural (de 230 cm de secció) que arrenca del subsol i s'uneix amb el sostre de la balma.</p> <p>Les intervencions arqueològiques es realitzaren a la dècada dels quaranta del segle XX sota la direcció de Millán Martínez (E: fitxa d'entrevista 4) i s'hi localitzà material de la prehistòria recent (posterior al neolític) que actualment es troba conservat al Museu Municipal de Vila-rodona, a l'Alt Camp, malgrat que es troba a la comarca del Baix Penedès. El sòl de la cavitat s'anivellà amb graves aportades després de les excavacions.</p> <p>Tot el veïnat de la zona coneixia que existia, a més de saber que estava a la vora de les Fontanilles, una paret de pedra d'on brollava l'aigua. La Cova Gran de Pedrafita i la cova de Pedrafita (o del Toixó) s'utilitzaren com a refugis durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939). Quan s'excavà, no es recuperà el material de la guerra civil.</p> <p>Actualment, la balma presenta nombroses evidències d'ocupacions i/o pernoctacions puntuals, com llars de foc recents, deixalles, etc.</p>		

	Els corriols que hi duen, força ben traçats entre el sotabosc, ens indiquen el pas constant de senderistes.				
Funcionalitat/s principal/s	ADM.	CULT.	MIL.	PROD.	RES.
Cronologia inicial (segles)	Post. 2300 cal. aC		Cronologia final		Actualitat
Referències bibliogràfiques	Solé Caralt, 1948; Martínez Larriba, 1979				

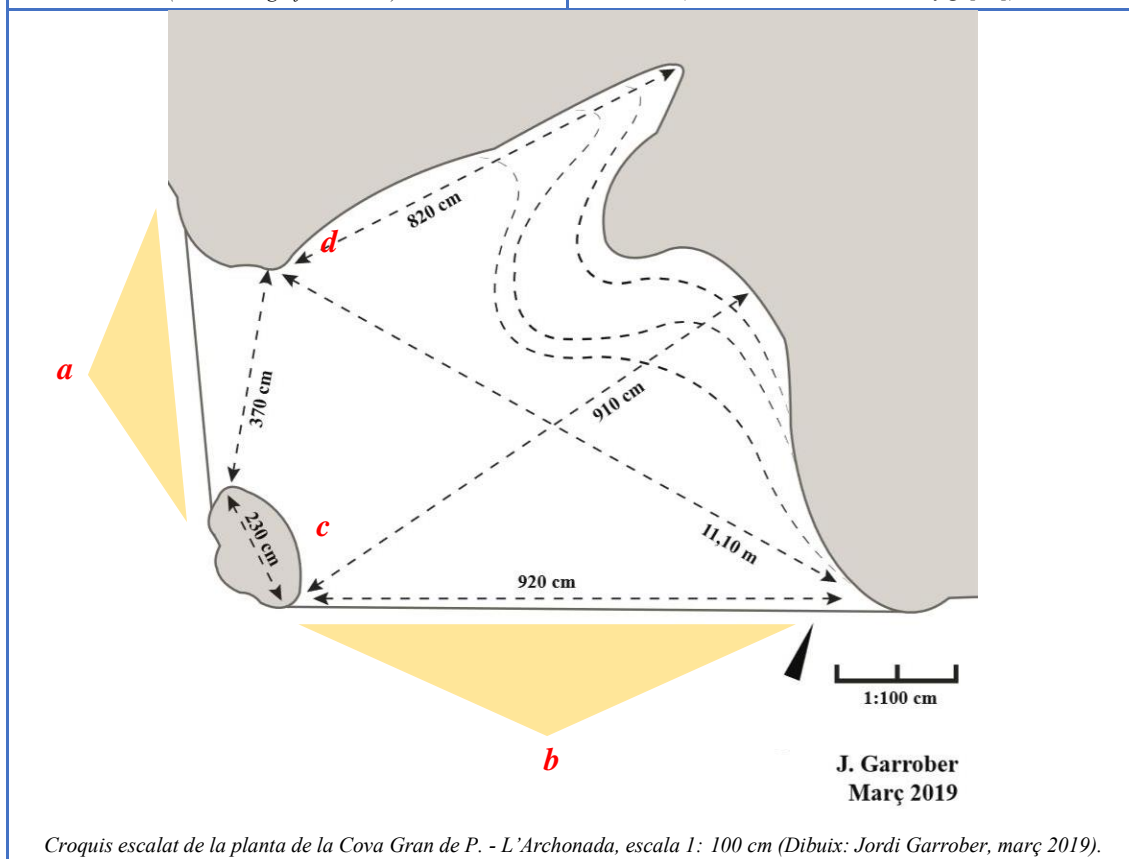
CONTINGUT GRÀFIC

Mapa de situació, escala 1:25.000
(Base cartogràfica: ICGC).

Vista general de la cambra de la Cova Gran el
(Foto: Solé Caralt, 1948: 33, fig. [s/n]).

Croquis escalat de la planta de la Cova Gran de P. - L'Archonada, escala 1: 100 cm (Dibuix: Jordi Garrober, març 2019).

a. Vista general de l'obertura est de la Cova Gran de Pedrafita (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

b. Vista general de l'obertura sud de la Cova Gran de Pedrafita (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

c. Vista general de l'arrencada de l'«arcada» natural des de l'interior de la cova (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

d. Vista general d'una estructura de combustió (llar de foc) recent, del segle XXI (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

FITXA REG. NÚM. 17

CAMÍ DE LA COGULLADA A VILA-RODONA | CAMÍ A

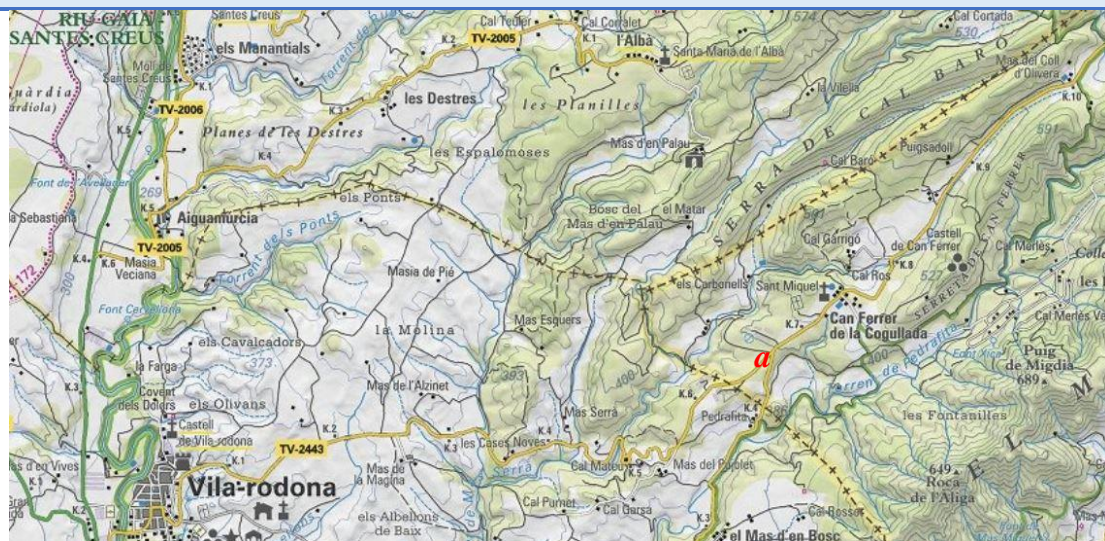
DADES GENERALS

Situació geogràfica	Aquest camí es troba subjacent a la carretera TV-2443 que uneix el poble de Vila-rodon amb el llogaret de Can Ferrer de la C.				
Accessibilitat o inaccessibilitat	F	D	MD	NA	
Coordenades UTM	X 366192.6	Y 4574828.8	Altitud (m)	Variable	
Estat de conservació	MB	B	M	D	
Coberta vegetal del sòl	Sí	No	Tipus de coberta	Carretera asfaltada	
Intervencions patrimonials	-			Any/s	-
Catàleg dels Béns Culturals Cat.	Sí	No	Tipus de protecció	-	Any -

DADES DESCRIPTIVES

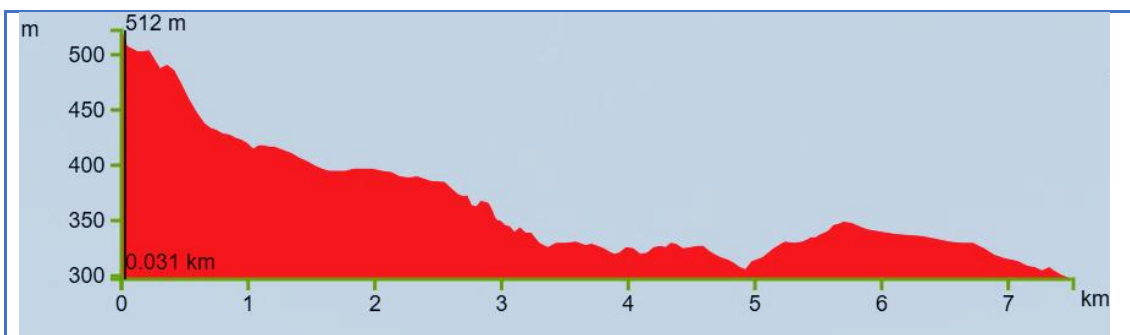
Long. (m)	~ 7.500 m	Potència vista (cm)	-		
Materials	<ul style="list-style-type: none"> - Grava - Asfalt de quitrà i pintura - Tanques de carretera d'acer inoxidable				
Tècnica/ques constructiva/es	- Camí entre vinyes asfaltat amb quitrà				
Descripció arquitectònica	La TV-2443 és una carretera local que uneix el llogaret de Can Ferrer de la Cogullada amb el poble de Vila-rodon. Presenta una longitud aproximada de 7,5 km i múltiples retombs que salten turonets, vinyes i torrenteres. Molt probablement es tracta del camí medieval documentat al segle XIII que ha perviscut en ús fins als nostres dies.				
Funcionalitat/s principal/s	ADM.	CULT.	MIL.	PROD.	RES.
Cronologia inicial (segles)	s. X [?] /XIII		Cronologia final		s. XXI
Referències bibliogràfiques	-				

CONTINGUT GRÀFIC

Mapa de situació, escala 1:50.000 (Base cartogràfica: ICGC).

Gràfic de la diferència altitudinària del camí (a) des de la Cogullada, al Baix Penedès, fins al poble de Vila-rodona, a l'Alt Camp. Vegin el sentit descendent global des de la fortificació i/o l'assentament fins al poble del límit oriental del terme (Gràfic: Jordi Garrober, març 2019).

a. Vista de la carretera TV-2443 (fletxa vermella) en direcció a Can Ferrer de la Cogullada, en el punt de convergència amb la TV-2444. Probablement, es tracta del camí medieval de la Cogullada a Vila-rodona fossilitzat (Foto: Jordi Garrober, oct. 2016).

FITXA REG. NÚM. 18 CAMÍ DE LA COGULLADA A ST. MIQUEL | CAMÍ B

DADES GENERALS

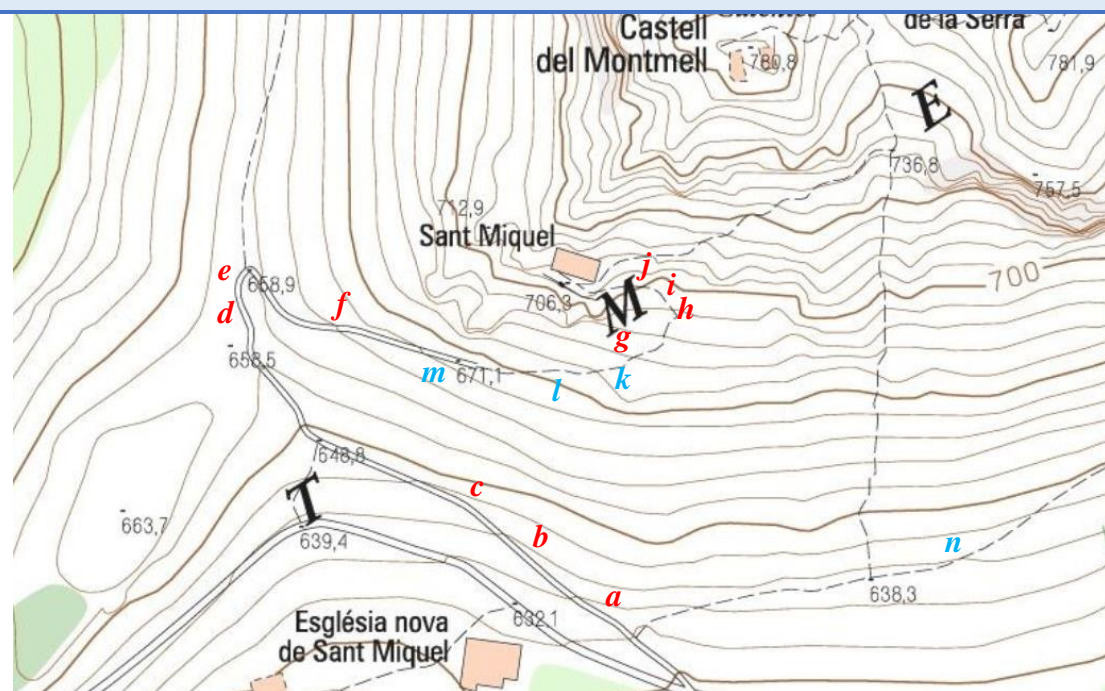
Situació geogràfica	El camí parteix de la serreta de Can Ferrer i es dirigeix fins a la serra del Montmell, l'antiguitat del qual és ben visible en el darrer estadi d'ascens.					
Accessibilitat o inaccessibilitat	F		D	MD	NA	
Coordenades UTM	X 370830.1		Y 4576442.3	Altitud (m)	Variable	
Estat de conservació	MB		B	M	D	
Coberta vegetal del sòl	Sí	No	Tipus de coberta		Bosc i brolla mediterranis	
Intervencions patrimonials	-			Any/s	-	
Catàleg dels Béns Culturals Cat.	Sí	No	Tipus de protecció		-	Any -

DADES DESCRIPTIVES

Long. (m)	~ 3.500-4.000 m	Potència vista (cm)	-			
Materials	-					
Tècnica/ques constructiva/es	-					
Descripció arquitectònica	<p>Aquest camí partiria de la serreta de la Cogullada, descendiria fins al fondo de Pedrafitja-Torrossolla en direcció nord-est i ascendiria fins al collet de Sant Pere, al peu del turó del castell. Tindria una longitud de 3,5 a 4 km. Aquest tram de camí, d'uns 2 km de longitud, és impossible de resseguir físicament, atès que el fons de vall està molt modificat pels treballs agrícoles i l'arranjament de pistes forestals que comuniquen les masies habitades.</p> <p>A partir del collet de Sant Pere i de l'església de Sant Miquel Nou (s. XVI), parteix un camí i corriol que ja podríem identificar com a antic o medieval. El sender, d'1 o 1,5 m d'amplària al començament, ascendeix fent marrades fins a l'església romànica de Sant Miquel Vell (s. XI). A la meitat, a 670 m, esdevé un corriol enclotat. Defensem que aquest camí és antic, podríem dir mil·lenari, no tan sols pel fet que tant la Cogullada com el Montmell daten del segle X (i, naturalment, es comunicarien), sinó pel grau d'erosió que podem observar en els marges del camí-corriol enclotat, que en els punts més extrems supera els 200 cm d'alçària. I aquest grau d'erosió és comparable amb un sender escassament fonyat de la mateixa zona (fig. n), que ens demostra que és un camí senderista recent o d'escassa antiguitat.</p> <p>El camí presenta nombroses restes materials, especialment ceràmiques, tant antigues (fig. k), com contemporànies (restes i fragments de teules i/o de totxanes). Fins i tot els talls edífics que ha generat l'erosió presenten restes ceràmiques (fig. l), l'època de les quals és indeterminada. També hi ha blocs litològics que no són autòctons, sinó al·lòctons (fig. m).</p>					
Funcionalitat/s principal/s	ADM.	CULT.	MIL.	PROD.	RES.	

Cronologia inicial (segles)	s. X-XI?	Cronologia final	s. XXI
Referències bibliogràfiques	-		

CONTINGUT GRÀFIC

Mapa de situació, escala 1:5.000 (Base cartogràfica: ICGC).

Gràfic de la diferència altitudinària del camí (b) des de la Cogullada fins a l'església de Sant Miquel Vell del Montmell. Vegin el sentit ascendent global des de la fortificació i/o l'assentament fins a l'església del terme castral (Gràfic: Jordi Garrober, març 2019).

a. Vista general del camí que duu a Sant Miquel Vell del Montmell (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

b. Vista general del camí que duu a Sant Miquel Vell del Montmell. Vegin l'alçària del marge de substrat excavat per al camí (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

c. Vista general d'un mur de contenció al marge dret del camí cap a Sant Miquel Vell (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

d. Vista d'un tram del camí empedrat amb blocs de pedra (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

e. Vista general del tram de camí empedrat. Vegin el grau d'erosió del camí en comparació amb els marges de roca, que serien el sòl de circulació inicial (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

f. Vista general d'un tram del camí empedrat. Vegin el grau d'erosió del camí en comparació amb el marge de substrat de l'esquerra (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

g. Vista general d'un tram del camí durant l'ascens, que és corriol enclotat. L'erosió, tant per la circulació humana com per les aigües superficials, supera els 50 cm (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

h. Vista d'un mur de contenció construït al costat dret del corriol d'ascens a l'església de Sant Miquel Vell del Montmell (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

i. Vista del darrer tram del corriol amb l'absis de Sant Miquel del Montmell al fons. El corriol, en aquest sector, ja assoleix una profunditat dels 60 cm respecte de l'horitzó edàfic i de la vegetació (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

j. Vista del darrer tram del corriol enclotat en l'últim tram. El marge dret (foto descendent) supera els 100 cm d'alçària i està reforçat amb un mur de contenció (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

k. Vista d'un fragment ceràmic al mig del corriol. Diàmetre de la brúixola: 350 mm (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

l. Vista de dos fragments ceràmics en la paret erosionada del corriol enclotat (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

m. Vista d'un bloc de roca d'esmolat (de granulometria gruixuda) al mig del camí, una litologia no local (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

n. Vista general d'un camí de senderistes del vessant sud de la serra del Montmell que es dirigeix a la vall de Sant Marc. Comparin el grau d'erosió d'aquest camí modern amb el del camí cap a Sant Miquel (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

FITXA REG. NÚM. 19 | CARRERADA DE CAN FERRER | CAMÍ C

DADES GENERALS

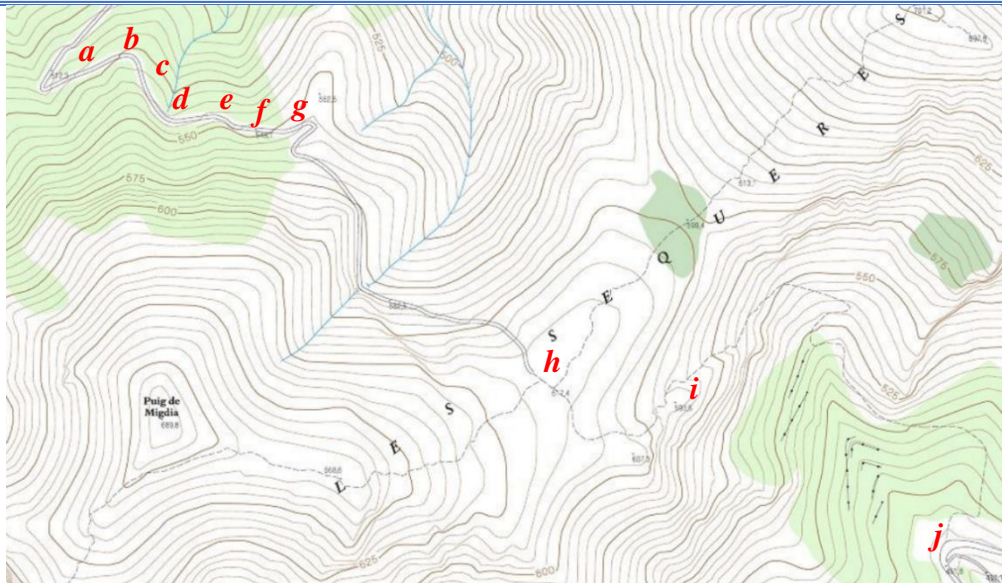
Situació geogràfica	La carrerada de Can Ferrer (camí c) és un camí antic que es travessa la serra del Montmell a l'altura de les Sequeres (617 m), entre el puig de Migdia (SO) i el puig de les Forques (NO), i que uneix el fondo de Pedrafita-Torrossolla (~ 420 m) amb la font de la Dou i la carrerada de Coll d'Arca, a la Juncosa del Montmell.						
Accessibilitat o inaccessibilitat	F		D	MD		NA	
Coordenades UTM	X 369743.8		Y 4575410.8		Altitud (m)		Variable
Estat de conservació	MB		B		M		D
Coberta vegetal del sòl	Sí	No	Tipus de coberta		Bosc i brolla mediterranis		
Intervencions patrimonials	-				Any/s		-
Catàleg dels Béns Culturals Cat.	Sí	No	Tipus de protecció		-	Any	-

DADES DESCRIPTIVES

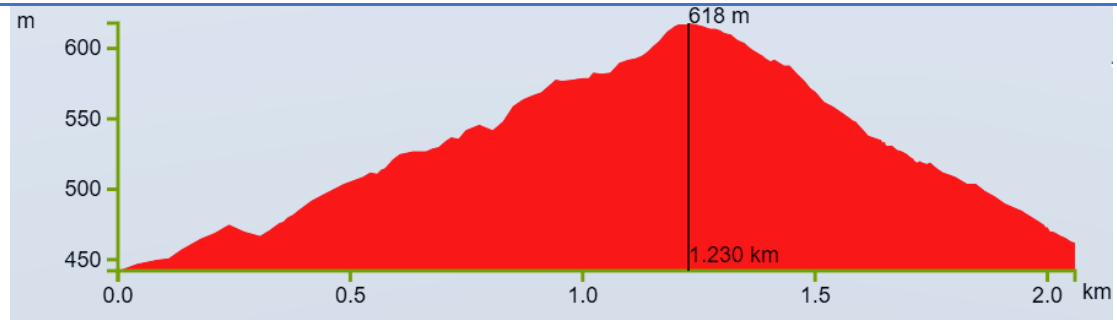
Long. (m)	~ 2.000 m	Potència vista (cm)	-		
Materials	-				
Tècnica/ques constructiva/es	-				
Descripció	<p>La carrerada de Can Ferrer (camí <i>c</i>) és un camí antic que unia el fondo de Pedrafita-Torrossolla (~ 620 m) amb la carrerada de Coll d'Arca, al nord de la Juncosa del Montmell, a través del coll de les Sequeres (617 m), entre el puig de Migdia i el puig de les Forques. El tram ascendent (fig. <i>a-g</i>) presenta una amplària variable entre els 2 i els 5 m. Ascendeix la falda septentrional fent marrades de manera regular. El vessant de la muntanya està excavat i presenta perfils amb una potència vista superior als 150 cm entre substrat litològic i horitzons edàfics. Aquest fet és indicatiu del trànsit i, per tant, de l'antiguitat, de la via. (Encara que s'hi assembla, no és una pista forestal: no hi ha roderes de cotxes motoritzats i força trams del camí estan coberts per sotabosc.)</p> <p>A la part superior s'observen acumulacions de pedres (fig. <i>h</i>), probablement les restes de fites, ja fossin de pastors o de senderistes.</p> <p>El descens és força més costerut (desnivell: ~ 50 %) i transita fent marrades. El camí està molt erosionat a aquesta altura (fig. <i>i</i>), possiblement per tractar-se del vessant sud, amb força pendent i amb força menys vegetació que contingui el sòl (brolla i sotabosc mediterranis). Finalment, s'uneix a un camí, actualment asfaltat, a l'altura de la font de la Dou (fig. <i>j</i>).</p>				
Funcionalitat/s principal/s	ADM.	CULT.	MIL.	PROD.	RES.
Cronologia inicial (segles)	s. XII/XIII?		Cronologia final		s. XX
Referències bibliogràfiques	-				

CONTINGUT GRÀFIC

Mapa de situació, escala 1:5.000 (Base cartogràfica: ICGC).

Gràfic de la diferència altitudinària de la carrerada de Can Ferrer (c) des del fondo de Pedrafit-Torrossolla fins a la font de la Dou. Vegin la corba altitudinal per ascendir i descendir la carena del Montmell en el pas del collet de la Juncosa o les Sequeres (Gràfic: Jordi Garrober, març 2019).

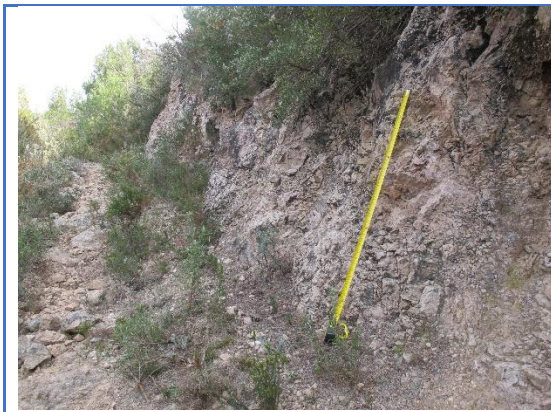

a. Vista general de la carrerada de Can Ferrer al vessant nord del puig del Migdia (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

b. Vista general de la carrerada de Can Ferrer. El flexòmetre groc indica 100 cm (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

c. Vista general de la carrerada de Can Ferrer. El flexòmetre groc indica 100 cm (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

d. Vista general de la carrerada de Can Ferrer. El flexòmetre groc indica 100 cm (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

e. Vista general del marge dret de la carrerada de Can Ferrer. El flexòmetre groc indica 100 cm (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

f. Vista general del marge dret de la carrerada de Can Ferrer. El flexòmetre indica 100 cm (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

g. Vista general de la carrerada de Can Ferrer en el tram ascendent abans d'arribar al cim del coll de les Sequeres, a 617 m (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

h. Vista general d'una acumulació de pedres (una fita?) al coll de les Sequeres, a 617 m (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

i. Vista general de la carrerada de Can Ferrer en el descens. En aquest segon tram, el camí es desdibuixa i fa marrades. Presenta trams molt erosionats i aixaragallats (com el substrat de la fotografia), possiblement per tractar-se del vessant sud, amb una capa vegetal més vulnerable a l'evaporació de la humitat (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

j. Vista general de la font de la Dou, a la falda sud del Montmell, al costat de la Juncosa, al pas de la carrerada de Coll d'Arca. És un fet molt significatiu que una surgència d'aigua natural, avui edificada o monumentalitzada, fos el punt de convergència de dues vies pecuàries (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

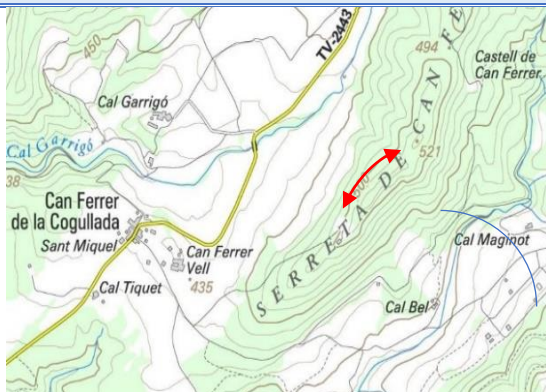
FITXA REG. NÚM. 20
CAMÍ VEÏNAL / VELL DE LA COGULLADA
DADES GENERALS

Situació geogràfica	El camí vell de la Cogullada és un sender artificial ubicat a la part inferior de l'assentament medieval de la Cogullada, a una altitud aproximada de 500 m.						
Accessibilitat o inaccessibilitat	F		D	MD		NA	
Coordenades UTM	X		Y	Altitud (m)		500 m	
Estat de conservació	MB		B	M		D	
Coberta vegetal del sòl	Sí	No	Tipus de coberta		Alzinar d'alzines i pins		
Intervencions patrimonials	-				Any/s	-	
Catàleg dels Béns Culturals Cat.	Sí	No	Tipus de protecció		-	Any	-

DADES DESCRIPTIVES

Longitud (m)	> 120 m	Potència vista (cm)	> 100 cm		
Materials	- Blocs i lloses de roca calcària				
Tècnica/ques constructiva/es	- Anivellament del terreny en pendent - Extracció, talla i/o regularització de la roca - Ús del fang com a element d'unió (?)				
Descripció arquitectònica	El camí vell de la Cogullada és un sender llarg, de més de 120 m de longitud i amb amplàries molt variables (des dels 2 m fins als 7 m, aproximadament). Recorre el vessant nord de la serreta de Can Ferrer i presenta un pendent descendent des de l'extrem nord-est fins a l'extrem sud-oest. Es perd entre el bosc i el sotabosc a cada extrem. L'element que va permetre'n la conservació al llarg dels segles fou el mur de contenció que, a manera de feixa o terrassa, sosté el camí al llarg del seu recorregut per l'obaga de Cal Ros, al vessant nord de la serreta. D'aquest mur, se'n conserven dos trams ben visibles: un tram davant de l'àmbit A, de més de 9 m de longitud i uns 80-90 cm de potència vista; i un segon tram davant de l'àmbit E, de més de 16 m de longitud i uns 140 cm de potència vista. La tècnica emprada és exactament la mateixa que en els àmbits: es construïren amb grans blocs de pedra calcària lleugerament escairats i regularitzats, probablement lligats amb fang. No formen filades regulars. Els trams que falten, o bé s'han enderrocats, o bé els han rebentat les arrels de les alzines, i tan sols s'endevinen entre el sotabosc i/o els horitzons edífics. Molt probablement, si no haguessin construït aquesta feixa, el camí s'hauria esllavissat i perdut posteriorment, des de l'edat mitjana fins a l'actualitat.				
Funcionalitat/s principal/s	ADM.	CULT.	MIL.	PROD.	RES.
Cronologia inicial (segles)	s. X-XV?		Cronologia final		s. X-XV?
Referències bibliogràfiques	Miquel i Vila, 1990; Miquel <i>et al.</i> , 1999; Miquel i Vila, 2005.				

CONTINGUT GRÀFIC

Mapa de situació, escala 1:25.000
(Base cartogràfica: ICGC).

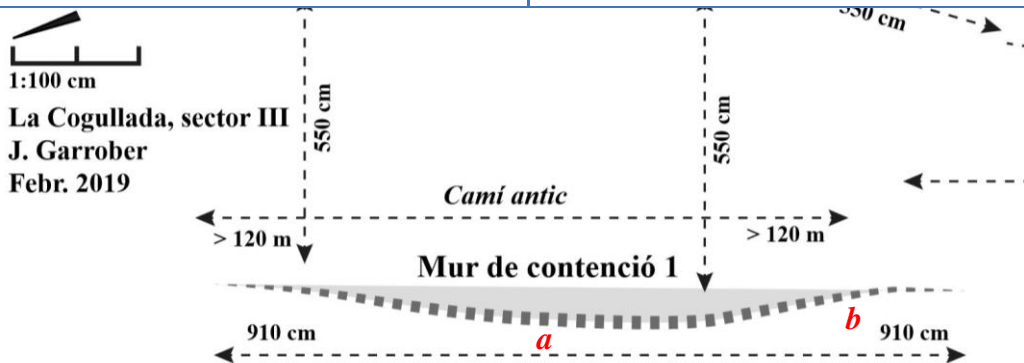
Vista general del camí vell de la Cogullada a l'altura de l'àmbit A (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

Vista general del camí vell de la Cogullada a l'altura de l'àmbit A (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

Vista general del camí vell de la Cogullada a l'altura de l'àmbit J (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

Croquis escalat del mur de contenció del camí a l'altura de l'àmbit A, escala 1:100 cm (Dibuix: Jordi Garrober, març 2019).

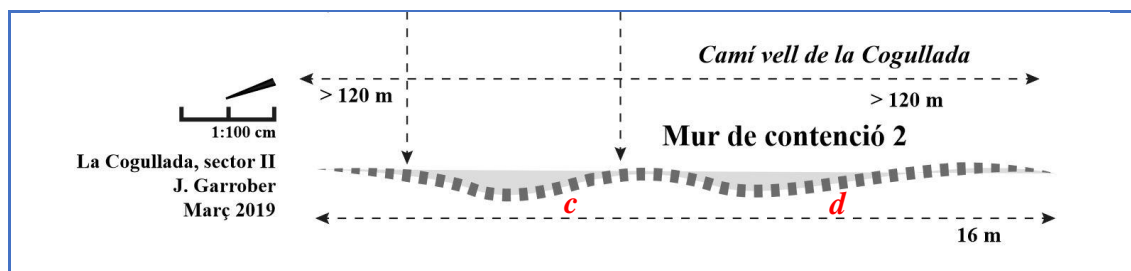

a. Vista general del pany extern del mur de contenció davant de l'àmbit A (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

b. Vista general del pany extern del mur de contenció davant de l'àmbit A (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

Croquis escalat del mur de contenció del camí a l'altura de l'àmbit E, escala 1:100 cm (Dibuix: Jordi Garrober, març 2019).

c. Vista general del pany extern del mur de contenció davant de l'àmbit E (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

d. Vista general del pany extern del mur de contenció davant de l'àmbit E (Foto: Jordi Garrober, març 2019).

Annex E. Fitxes d'entrevistes etnogràfiques

FITXA D'ENTREVISTA NÚM. 1			
DADES DE L'INFORMANT			CLAU
Nom i cognoms	Ramona Sogas Alsina	Lloc de naixement	Sant Joan Samora, Sant Llorenç d'Hortons (Alt Penedès)
Sobrenom	-	Data de naixement	16 de desembre del 1926
Clau	RSA	Edat actual (2019)	92 anys
Nom dels progenitors	Jaume Sogas Esteve Dolors Alsina Rovira	Cònjuge	Francesc (Ciscu) Calaf Fusalba
Germans/es	Maria Sogas Alsina (pubilla)	Lloc de residència	Vilafranca del Penedès (Alt Penedès)
Nom de la casa	Cal Sogas	Professió/ons	- Pagesa parcera i jornalera - Senyora de fer feines - Obrera de la confecció domèstica - Carnissera
DADES DE LES ENTREVISTES			
Dia i hora	1.ª Dg. 24 febr. 2019, tarda 2.ª Dg. 28 abr. 2019, tarda	Durada (minuts)	1.ª 110 min. 2.ª 90 min.
Lloc de l'entrevista	1.ª Vilafranca del Penedès 2.ª Ibídem	Enregistrament del contingut	1.ª Presa d'apunts amb bolígraf i llibreta 2.ª Ibídem
Tipus d'entrevista	1.ª Entrevista individual i dirigida (amb ús de guió de preguntes) 2.ª Ibídem		
<p>Síntesi del contingut:</p> <p><u>Sistema econòmic, aprofitament i processament dels recursos:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Treball pagès: viticultura, horticultura i una mica d'arboricultura. - Cabanya ramadera: matxo (1), porcs (1 anual), cunicultura, avicultura i apicultura (3 arnes). <ul style="list-style-type: none"> · Energia de sang: tracció animal per llaurar i transportar. · Productes: carn, pells, greix, llet, ous, mel, etc. - Producció i treballs domèstics: vi, oli, sabó, conserves, embotits i olives. - Bosc i recursos silvícoles: llenya, pinyons, bolets, cargols, plantes (aromàtiques i medicinals) i adob. - Activitats cinegètiques: conills i tot tipus d'ocells (coloms, pardals, pastorelles, etc.). - Desplaçaments i comunicacions: sempre de dia, sempre a peu i si es podia, amb companyia. - Aigua: pous (aigua subterrània potable) i cisternes (aigua de pluja per feinejar). - Venda de productes: vi, ous, pells de conill, etc., a canvi de retribució econòmica (preu del mercat). - Retribució laboral: sempre amb moneda (els jornals). <p><u>Família i comunitat veïnal:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Família nuclear: poder del cap de família, importància de la pubilla i del gendre, formació educativa a casa i treball domèstic no remunerat. 			

- Comunitat veïnal: importància de determinades famílies (p. ex. cal Masover) per tenir propietats a Martorell, mantenir vincles estrets amb l'Església i fer favors veïnals.
- Escola: escolarització molt breu (dels 7-8 als 12-13 anys).
- Religiositat: missa cada diumenge a l'església de Sant Joan Samora, sufragània de la parròquia de Sant Llorenç d'Hortons, i devoció especial cap a Sant Joan Baptista, Sant Roc, Sant Antoni i Sant Francesc.

Frases significatives en clau històrica:

- «Els pares eren pagesos “a rabassa”: dos terços eren per a ells i un, per a l'amo. Però en tenien prou, sempre s'hi havia viscut.»
- «A casa, treballaves per casa, no cobraves.»
- (I els pares què et van ensenyar?) «Ai, pobrets, de treballar!, a casa i a fora de casa. I el pare, al vespre, ens ensenyava. Ens ensenyava l'abecedari i els números... dèiem la “a”, la “b”,...»
- «Ara, el jovent ho teniu més bé. Llavors et feies un fart de treballar i no tenies res.»
- «Llavors un pagès no patia gana, sempre tenies *algo* per menjar. Nosaltres no en vam patir mai, de gana. Els forasters¹⁵² sí que en patien, *fins* les herbes es menjaven. Menjaven romaní i deien que era bo.»
- «Una peça de roba la fèiem durar molt. Els homes anaven tots apedaçats. *Valtros* teniu roba per a tot: per a mudar, per a *deport*... Ara, la roba, la llencen.»
- «Jo, quan era a casa, el pare cada dia en portava, de cargols. I cada diumenge en menjàvem.»
- «El pare feia valls [rases] entre les passades dels ceps. Anava a buscar feixos de brossa i d'herbes al bosc i els hi posava perquè es podrís[sin] [...]. El pare anava a tallar boscos i pelava els pins [...]. [Els feixos de brossa eren] de romanins, esbarzers, farigola, herbes... tot ho segava.»
- «Llavors, al temps de la Guerra, tot ho collíem.»

OBSERVACIONS

La Sra. RSA és la nostra àvia. Tot i que no va néixer ni créixer al Montmell, la incloem perquè és la persona que, després de moltes converses, ens va introduir en les formes de vida tradicionals i ens va inspirar a dur a terme aquestes entrevistes etnogràfiques com una font necessària per aproximar-nos a la vida rural de les societats pretèrites.

¹⁵² En l'imaginari de Sant Joan Samora, els *forasters* eren les persones procedents de Barcelona i les ciutats del voltant que, durant la Guerra Civil i la postguerra, sovintejaven les zones rurals buscant-hi essencialment menjar o qualsevol producte que es pogués vendre.

FITXA D'ENTREVISTA NÚM. 2				
DADES DE L'INFORMANT 1			CLAU	FAR
Nom i cognoms	Francesc Andreu Rosell	Lloc de naixement	Cal Ros, Can Ferrer, el Montmell (Baix Penedès)	
Sobrenom	«Ciscu de cal Ros»	Data de naixement	2 de setembre del 1946	
Clau	FAR	Edat actual (2019)	72 anys	
Nom dels progenitors	Isidre Andreu Rosa Rosell	Cònjuge	Maria Martorell Figueras	
Germans/es	No	Lloc de residència	Cal Ros, Can Ferrer, el Montmell (Baix Penedès)	
Nom de la casa	Cal Ros	Professió/ons	- Pagès parcer - Pagès propietari	
DADES DE L'INFORMANT 2			CLAU	MMF
Nom i cognoms	Maria Martorell Figueras	Lloc de naixement	Alcover (Alt Camp)	
Sobrenom	«Maria de Can Ferrer» pels veïns/es de Vila-rodona i «Maria de cal Ros» pels veïns/es de Can Ferrer	Data de naixement	2 d'agost del 1945	
Clau	MMF	Edat actual (2019)	73 anys	
Nom dels progenitors	Josep Martorell Torrents Roser Figueras Català	Cònjuge	Francesc Andreu Rosell	
Germans/es	No	Lloc de residència	Cal Ros, Can Ferrer, el Montmell (Baix Penedès)	
Nom de la casa	Cal Ros	Professió/ons	- Administrativa - Bibliotecària a Alcover	
DADES DE L'INFORMANT 3			CLAU	MAM
Nom i cognoms	Marc Andreu Martorell	Lloc de naixement	Cal Ros, Can Ferrer, el Montmell (Baix Penedès)	
Sobrenom	«Marc de cal Ros»	Data de naixement	27 d'agost del 1980	
Clau	MAM	Edat actual (2019)	38 anys	
Nom dels progenitors	Francesc Andreu Rosell Maria Martorell Figueras	Cònjuge	No	
Germans/es	No	Lloc de residència	Cal Ros, Can Ferrer, el Montmell (Baix Penedès)	
Nom de la casa	Cal Ros	Professió/ons	- Arquitecte - Pagès propietari	
DADES DE L'ENTREVISTA				
Dia i hora	Ds. 2 març 2019, tarda	Durada (minuts)	160 min.	
Lloc	Cal Ros, Can Ferrer, el Montmell (Baix Penedès)	Enregistrament del contingut	Presca d'apunts amb bolígraf i llibreta	
Tipus d'entrevista	Entrevista col·lectiva i dirigida (amb guió de preguntes)			
Síntesi del contingut:				

Territori del Montmell:

- El territori ha patit els efectes generals del canvi climàtic, com la pujada termomètrica anual, de manera que les collites s'han avançat.
- Els boscos són molt més bruts ara que abans. Possibles causes: no hi ha ramats que pasturin ni particulars que facin tasques forestals (p. ex. carboners).
- Augment del nombre de porcs senglars i de cabirols, que malmeten determinats cultius, com l'horta i la vinya quan brosta.
- Enllumenat elèctric a Can Ferrer, el 1963; l'aigua corrent, el 1986. Tot el veïnat va col·laborar per construir les línies elèctriques que se subministraven amb una centraleta del Pont d'Armentera.
- Percepció del territori: ubicats al fondo de Cal Garrigó, al nord del Montmell, perceben la serra com un obstacle orogràfic que els «separa» de la fossa del Penedès. Malgrat que des del punt de vista familiar i econòmic (DO Penedès) estan molt vinculats al Vendrell i al Baix Penedès, per les condicions geogràfiques, tenen més tirada a anar a Rodonyà i a Vila-rodona, a l'Alt Camp.

Sistema econòmic, aprofitament i processament dels recursos:

- Agricultura: principalment viticultura, baixa i emparrada; oleïcultura, horticultura i arboricultura (ametllers) de manera minoritària. Abans es practicava més la cerealicultura, principalment d'ordi i civada.
- Cabanya ramadera: matxo (1-2), porcs (1 anual), cabres, conills i aviram. Ells no tenien abelles, però l'avi (Sr. Isidre Andreu), sí (1 arna).
  - Energia de sang: tracció animal per llaurar i transportar productes.
  - Productes: carn, greix, llet, ous, etc. Principalment, consum domèstic. Si hi havia excedents, els venien.
  - Ramats: hi havia ramats itinerants d'ovicaprins que s'estaven 2-3 setmanes a cada «corral».
- Producció i treballs domèstics: vi, oli, tupina (conserves del porc: pernills, botifarres, cansalades, etc.)
- Bosc i recursos silvícoles:
  - Fusta i llenya: la rama dels pins per al forn de pa, llenya i carbó (carboneres).
  - Bolets: rovellons, fredolics, llenegues / mucoses i camagrocs.
  - Plantes: romaní, farigola, poniol, etc. (ús medicinal).
  - Forestals: hi havia persones particulars de la zona que tenien cura i explotaven els recursos forestals (fusta, carbó, rama, etc.).
- Desplaçaments i comunicacions:
  - Forner: estava al mateix *colmado* de Can Ferrer, a cal Joan.
  - *Colmado* de Can Ferrer: l'amo anava a buscar els productes al Vendrell amb carro un cop a la setmana.
  - Peixater de la Juncosa: es llevava a les 5.00 h del matí per anar a buscar el peix a Tarragona amb bicicleta i portar-lo fins a la Juncosa del Montmell.
- Aigua: del pou del costat de l'hort i d'una font de toll (on brolla l'aigua) al nord del mas. Transportaven l'aigua fins a casa amb una portadora.
- Transacció de productes: venien vi i ous als comerciants provinents de l'Alt Penedès (Font-rubí, Sant Quintí de Mediona, etc.) a canvi d'una retribució econòmica (preu del mercat). Anaven amb carro al Vendrell o a Valls a comprar i vendre productes dues o tres vegades cada mes (a vegades, un cop per setmana).

Família i comunitat veïnal:

- Comunitat veïnal: totes les famílies es coneixien i mantenien llaços de col·laboració, p. ex. quan entre tots/es van instal·lar la xarxa elèctrica el 1963. Llavors, el Sr. FAR, hereu de cal Ros, tenia 17 anys.
- Escola: les famílies de les rodalies, com la del Sr. FAR, portaven els infants a l'escola rural de Can Ferrer, que actualment és un cafè. L'hereu actual, el Sr. MAM, ja va anar a una escola de Vila-rodona.
- Religiositat: anaven a missa a l'església de Sant Miquel Nou cada diumenge i tenien/tenen una devoció especial per Sant Miquel (Festa Major d'estiu), Sant Antoni (Festa Major d'hivern), Sant Magí de Brufaganya i Sant Marc. Participaven i/o participen en els aplecs de Sant Miquel del Montmell i Sant Marc de la Muntanya. Des del 1943, el veïnat de Can Ferrer disposa de la capella de Sant Miquel de Can Ferrer per fer les celebracions litúrgiques, així com un petit cementiri adjacent. És significatiu veure com l'advocació a sant Miquel arcàngel s'ha mantingut inalterada amb tots els canvis des del segle X fins al XX.

Frases significatives en clau històrica:

- «Trèiem l'aigua del pou [de l'hort] o de la font [de toll] de dalt de la casa. El més pesat era portar-la a casa amb les portadores.» (Sr. FAR)
- «Abans, cap a finals de setembre, es feia la verema; ara, pel mateix temps, ja està tot recollit.» (Sra. MMF)
- «Abans teníem un hort al davant de casa. Ara, com que hi ha tants *jabalíns*, ja no en tenim, ja que entren i t'ho deixen tot rebregat. [...] I els cabirols es mengen els brots tendres de les vinyes» (Sr. FAR)
- «Això és terra de ningú: no ets del Vendrell ni tampoc de Valls. És com un cul-de-sac.» (Sr. MAM)

OBSERVACIONS

La família Andreu Martorell de cal Ros és la 7.ª generació Andreu que viu al mas i que treballa la finca adjacent. El matrimoni coneix la Marina Miquel i en Josep M. Vila i, entre el 1989 i el 1992, va allotjar l'equip que va excavar a la quadra de la Cogullada al mas antic de cal Ros. La Sra. Rosa Rosell, l'àvia paterna de la família, s'encarregava de fer-los el dinar. La família té molt d'interès en la història i el patrimoni local, com demostra el fet que posseeix molts dels llibres relatius al Montmell i a Can Ferrer, p. ex.: B. Català Benach (1991), M. Miquel i J. M. Vila (2005) i J. Comas (2007). I el fill, arquitecte, està reformant la masia antiga de cal Ros.

FITXA D'ENTREVISTA NÚM. 3			
DADES DE L'INFORMANT 1			CLAU
Nom i cognoms	Antoni Maria Galofré Ferre	Lloc de naixement	Rodonyà (Alt Camp)
Sobrenom	«Antônio del Fita»	Data de naixement	19 de juny de 1949
Clau	AGF	Edat actual (2019)	69 anys
Nom dels progenitors	Antônio Galofré Pié Maria Ferre Vidal	Cònjuge	Maria Solé Vives
Germans/es	No	Lloc de residència	Mas de Pedrafita
Nom de la casa	Cal Pedrafita pel veïnat de la zona; cal Fita pel veïnat de Rodonyà	Professió/ons	- Pagès propietari - Comerciant de fitosanitaris
DADES DE L'INFORMANT 2			CLAU
Nom i cognoms	Toni Galofré Pellejero	Lloc de naixement	Valls (Alt Camp)
Sobrenom	«El Fita»	Data de naixement	2 de desembre de 1975
Clau	TGP	Edat actual (2019)	43 anys
Nom dels progenitors	Antoni M. Galofré Ferre Maria Pellejero Figueredo	Cònjuge	Marta Claudio Oliva
Germans/es	Laura Galofré Pellejero	Lloc de residència	Valls
Nom de la casa	Cal Pedrafita pel veïnat de la zona; cal Fita pel veïnat de Rodonyà	Professió/ons	- Pagès propietari - Pagès especialitzat a sou
DADES DE L'ENTREVISTA			
Dia i hora	Dv. 29 març 2019, tarda	Durada (minuts)	150 min.
Lloc	Mas de Pedrafita (Vila-rodona, Alt Camp)	Enregistrament del contingut	Presa d'apunts amb bolígraf i llibreta
Tipus d'entrevista	Entrevista col·lectiva i dirigida (amb guió de preguntes)		
Síntesi del contingut:			
<p><u>Territori del Montmell:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - El territori ha patit els efectes generals del canvi climàtic, com el descens pluviomètric anual. Curs hídrics que a començaments del segle XX duïen aigua tot l'any (p. ex. el torrent de Pedrafita), ara s'assequen a l'estiu. Una zona enclotada del torrent de Pedrafita l'anomenen el Pèlag, ja que s'hi acumulava aigua amb abundància. (L'avi del Sr. TGP deia que hi havia hagut peixos.) - Els boscos són molt més bruts ara que abans. Possibles causes: no hi ha ramats que pasturin ni particulars que facin tasques forestals. Abans, les ribes dels torrents estaven molt netes pels ramats. - Els cabirols es tornaren a introduir a la zona a la dècada dels noranta (c. 1994). I el nombre de porcs senglars ha augmentat exponencialment en els darrers anys a causa de l'abandonament del bosc i l'expansió de la massa arbòria. Es diu que al segle XIX, hi havia llops a la zona. - Enllumenat elèctric s'instal·là als anys seixanta (c. 1960). El mas s'abasteix amb l'aigua d'una font canalitzada cap a la cisterna de la casa per l'avi. <p><u>Sistema econòmic, aprofitament i processament dels recursos:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Agricultura: actualment, l'activitat agrícola de la zona es fonamenta en el monocultiu vitícol. Però anteriorment, també hi havia cerealicultura (blat, ordi, alfals), oleïcultura, arboricultura (ametllers, 			

cirerers) i horticultura (tots els productes, però especialment a l'estiu). De garrofers, en tenien pocs (els matava el fred), de manera que a vegades havien de comprar garrofes per al ramat.

La família del mas de Pedrafita tenia un mosso fix (en Ciscu), que vivia a la casa i ajudava a explotar la finca del mas. I també tenia altres mossos, que eren pagesos a sou (en metàl·lic) que es contractaven en les èpoques de més feina (sega, verema) i que s'allotjaven a una estança de la masia, l'anomenat «quarto dels mossos». També tenien rabassers i masovers, p. ex. la família del Maset.

- Cabanya ramadera: matxo (1 o 2), euga (1), cabres, conills, aviram (gallines i ànecs), coloms i abelles (1 arna).

- Energia de sang: utilitzaven el matxo per llaurar i l'euga per transitar.
- Productes: carn, llet de cabra i ous.
- Ramats: hi havia pastor amb ramats de cabres i ovelles que s'allotjaven als «corrals» de les masies durant uns dies. A canvi de tenir-los els ramats a cobert, els propietaris n'aprofitaven els fems i que els traguessin les seves cabres a pasturar. Actualment, només hi ha dos ramats: un de la Juncosa i un de Claravall.

- Producció i treballs domèstics: les tasques agrícoles (esporgar, podar, llaurar amb tractor, etc.) i l'imaginari pagès l'aprenien a casa. Una producció molt important de cal Pedrafita era el vi, que servia per al consum propi i, especialment, per a vendre als comerciants que venien de Tarragona, Vilafranca, etc. Tenien 3 cups, actualment tapats, i bocois.

- Bosc i recursos silvícoles:

- Fusta i llenya: cada 10 anys, venia una empresa forestal de Rodonyà que talava els boscos per aprofitar-ne els troncs. Deixaven el brancom. L'última talada fou cap al 1974/5. Les famílies pageses aprofitaven el brancom sec i tendre del pi (la rama) per fer feixines de mides estandarditzades (long.: 250 cm; Ø: 60 cm), que eren uns feixos que servien per alimentar el foc dels forns de pa. Les feixines es lligaven amb filferros o cordes i es treien del bosc amb carros tirats per animals.
- Cacera: practicaven principalment la caça menor de conills, perdius, tudons, tórtors, etc. A banda d'armes de foc (es produïen la pròpia munició), durant el franquisme utilitzaven molt les trampes (s'havia prohibit tenir armes de foc a casa). Els avis tenien un furó per caçar.
- Bolets: llenegues, rovellons, fredolics i llémenes.
- Cargols: bovers i cristians.
- Recursos minerals: de tant en tant, les famílies pageses es reunien per construir un forn de calç i produir calç, una infraestructura que ja els servia l'any següent. Els veïns es dedicaven a aquestes feines les temporades en què no conreaven la terra.

- Comunicacions i transacció de productes:

- Mòlta: es duia la farina a moldre al molí de cal Turó, a Vilardida, que era propietat del Servicio Nacional del Trigo.
- Forner: anaven a un forner de Rodonyà, on intercanviaven 1 saca de farina (50, 75 o 100 kg) a canvi de 50 / 75 pans. La masia tenia/té un forn de pa, però l'usaven els avis i els besavis.
- Intercanvi de productes: entre el veïnat, s'intercanviaven saques de productes, p. ex. saques d'ordi per civada.
- Transacció de productes: venien el vi a comerciants, ja fos al mercat setmanal o a comerciants itinerants que passaven i s'aturaven per preguntar pel gènere. En tastaven una mostra i n'acordaven el preu (en metàl·lic). Els comerciants itinerants, com un del Pedró, venien amb carro tirat per matxo i s'enduïa el vi amb dos bocois. Venien principalment de Tarragona, Vilafranca, Secuita, etc.

- Aigua: el mas aprofitava l'aigua d'una font natural que es troba a 300-400 m de la casa i que, abans, brollava tot l'any. Servia per omplir el safareig on es rentava la roba i, la que sobrava, servia per a regar l'hort. Si les dones de la família anaven a rentar, aprofitaven per dur un cànir d'aigua de la font per consumir. L'aigua de la casa era aigua pluvial, emmagatzemada amb una cisterna, per això el pare del Sr. AGF canalitzà l'aigua de la font fins a la cisterna, una infraestructura que encara utilitzen avui dia. Si els en falta als mesos d'estiu, l'omplen amb *cubes*.

Família i comunitat veïnal:

- Religiositat: la família era molt catòlica i cada diumenge anava a missa. Els avis anaven a la parròquia de Sant Joan Baptista de Rodonyà i a la capella de Sant Miquel de Can Ferrer. De més antic, anaven a l'església de Sant Miquel Nou del Montmell. Tenen familiars enterrats al cementiri de Sant Miquel del Montmell.

Frases significatives en clau històrica:

- «Abans plovia molt, plovia molt més seguit que ara. [...] A casa, nosaltres utilitzàvem l'aigua [de pluja] de la cisterna [per beure, per menjar, etc.] i només beviem l'aigua de la font si les dones en portaven després de rentar [al safareig]» (Sr. AGF).
- «[Com a propietari,] tu pots anar a menjar cireres [de la parcel·la del masover], però no a *fotrer*-les-hi.» (Sr. AGF)
- «Aquí [nord del Montmell], no vam patir tant la fil·loxera, deia l'avi, perquè teníem molta ramaderia [l'agricultura era més diversificada].» (Sr. AGF).
- «La gent de masia i de bosc sempre ha sortit: al bosc, hi troba bolets, cargols, espàrrecs...» (Sr. TGP)
- «Els avis [del Sr. TGP] caçaven per a menjar. Et feien sortir i, al cap de 10 minuts, ja venies amb un conill.» (Sr. AGF)
- «A casa, ells [mon pare i mon avi], em van ensenyar que no es mata cap animal que no sigui per menjar o que sigui bo per a la natura. Un dia vaig matar un puput i la que em va caure!» (Sr. TGP)

OBSERVACIONS

A la família Galofré Pellejero del mas Pedrafita tenien una esquadra integrada per un mosso fix i més d'una desena de mossos contractats a la primera meitat del segle XX. El fill, el Sr. Toni Galofré, ha continuat fent de pagès, principalment en el sector vitivinícola. La família està molt sensibilitzada amb els jaciments rupestres de la seva zona, tant per qüestions sentimentals (el Sr. TGP amaga el tió de Nadal dels seus fills a la cova de Pedrafita) com culturals i naturals, i procuren protegir-los dels actes vandàlics.

FITXA D'ENTREVISTA NÚM. 4			
DADES DE L'INFORMANT 1			CLAU EVF
Nom i cognoms	Enriqueta Vives Farré	Lloc de naixement	Cal Pujole, Mas d'en Bosch (Vila-rodona, Alt Camp)
Sobrenom	-	Data de naixement	26 d'octubre de 1941
Clau	EVF	Edat actual (2019)	77 anys
Nom dels progenitors	Josep Vives Miró Plàcida Farré Marimón	Cònjuge	Josep Vives Vives
Germans/es	Anton Vives Farré	Lloc de residència	Vila-rodona (Alt Camp)
Nom de la casa	Cal Pujole ¹⁵³ , Mas d'en Bosch (Vila-rodona, Alt Camp)	Professió/ons	- Pagesa - Pintora - Professora
DADES DE L'INFORMANT 2			CLAU MTVG
Nom i cognoms	Maria Teresa Vidal Gustems	Lloc de naixement	Cal Miquel, Mas d'en Bosch (Vila-rodona, Alt Camp)
Sobrenom	-	Data de naixement	19 de setembre de 1943
Clau	MTVG	Edat actual (2019)	75 anys
Nom dels progenitors	Isidre Vidal Roig Dolores Gustems Puig	Cònjuge	Ginés Garcia Carrión
Germans/es	No	Lloc de residència	- Valls (Alt Camp) - Cal Miquel, Mas d'en Bosch (Vila-rodona, Alt Camp)
Nom de la casa	Cal Miquel, Mas d'en Bosch (Vila-rodona, Alt Camp)	Professió/ons	- Pagesa - Confecció domèstica
DADES DE L'ENTREVISTA			
Dia i hora	1.ª Ds. 4 maig 2019 2.ª Dv. 10 abr. 2019	Durada (h. i min.)	1.ª 100 min. 2.ª 120 min.
Lloc	1.ª Cal Miquel, Mas d'en Bosch (Vila-rodona, Alt Camp)	Enregistrament del contingut	1.ª Presa d'apunts amb bolígraf i llibreta

¹⁵³ Sobre els orígens de les cases de les persones entrevistades, cal Miquel, el mas de Pedrafità i cal Pujole, veg.: Vives Farrés, 2015: 21, 29, 30-31.

	2.ª Ibídem		2.ª Ibídem
Tipus d'entrevista	1.ª Entrevista col·lectiva i dirigida (amb guió de preguntes) 2.ª Ibídem		
Síntesi del contingut:			
<u>Territori del Montmell:</u>			
<ul style="list-style-type: none"> - Boscos: a començaments del segle XX els boscos estaven molt nets, ja que els pagesos n'aprofitaven el sotabosc i el brancatge i els ramats netejaven el sotabosc. En general, plovia molt més que ara, de manera que brollava aigua d'arreu, com a les Fontanilles. Al torrent de Pedrafita sempre hi passava aigua i s'hi criaven peixets i culleretes. - Llops: a la zona del Montmell hi havia llops, que sempre anaven en llopada. Eren un problema per al veïnat, ja que, arran dels morts de les guerres carlines del segle XIX, s'havien acostumat a consumir carn humana i havien proliferat molt. I en tractar-se de carnívors intel·ligents, entraven a les cases i feien mal: per exemple, van entrar al Maset i al mas Serrà i en prengueren els infants del bressol aprofitant que no hi havia ningú. - Enllumenat elèctric: a la pedania de Mas d'en Bosch, l'electricitat arribà tard, concretament, el 13 de novembre de 1973. Amb anterioritat, a casa de la M. Teresa Vidal utilitzaven llums d'oli i teies (no tenien llums de carbur). - Trajectes: els membres de les dues cases, cal Pujolet i cal Miquel, feien tots els trajectes a peu. Quan començaren a anar a l'escola de monges de Vila-rodona, hi anaven en grup i a peu, caminaven una hora a l'anada i una altra a la tornada. I tant hi feia que fes mal temps: a l'hivern del 1956, que hi va haver nevades i gelades molt fortes, hi van anar igualment. I a l'escola, la monja, que era la mestra, era l'única que tenia un braser.			
<u>Sistema econòmic, aprofitament i processament dels recursos:</u>			
<ul style="list-style-type: none"> - Agricultura: a cal Pujolet i a cal Miquel es practicava una agricultura diversificada, no pas basada en l'especialització vitivinícola. La força de treball derivava principalment de la família, però, en els pics de feina (p. ex. la verema) o les tasques més feixugues (p. ex. fer clots), es contractaven jornalers que venien de molt lluny, com de les terres de l'Ebre o de l'Alt Maestrat. Els jornalers eren persones que tenien poca terra i no produïa el suficient, per la qual cosa havien de compensar-ho anant a jornal.<ul style="list-style-type: none"> · Cerealicultura: a la primera meitat del segle XX la zona del Mas d'en Bosch era una terra de secà i hi predominava principalment el cereal. Posteriorment, s'anà difonent la vinya. També es cultivaven alguns arbres fruiters, com els ametllers. · Horticultura: en ambdues cases també tenien una parcel·la d'hort, a cal Pujolet a baix al torrent, mentre que a cal Miquel, a l'entorn de la casa. La parcel·la a l'entorn de la casa l'anomenen <i>quintana</i>; i, de fet, als peus del castell de Vila-rodona hi ha un carrer anomenat c/ Quintana del Castell. Es treballava principalment a l'estiu. - Cabanya ramadera:<ul style="list-style-type: none"> · Energia de sang: a cal Pujolet i a cal Miquel llauraven amb matxos i mules, però encara conserven el record que el padrí, que vivia a la masia de la Torre del Milà (Aiguamúrcia, Alt Camp), llaurava amb una parella de bous, que eren més lents que les mules. El primer tractor de la zona el tingué el mas de Pedrafita cap al 1928 i tenia rodes de ferro. · Productes: ambdues cases obtenien productes càrnics, llana i llet dels ramats. També s'utilitzaven els fems per adobar les terres.			

- Ramats: les dues cases tenien una cabanya ramadera composta per un petit ramat, d'unes 5-6 cabres. El ramat més extens de la zona era el ramat d'en Josepet, l'oncle de la M. Teresa Vidal, que tenia un ramat de 110 caps d'ovelles i cabres. Els ramats pasturaven pels camins i les torrenteres i ho netejaven tot.
  - Aviram: les dues cases tenien corrals amb gallines, quiques, oques, gall dindis, etc. N'aprofitaven els ous i la carn i servien per a la subsistència de les dues famílies. També tenien conills, dels quals s'aprofitava la carn. També en venien a un comprador que venia del Vendrell cada dijous.
- Producció i treballs domèstics: les dones de casa feien moltes feines, com cuinar, preparar conserves (d'olives, samfaines, tomàquet, melmelades, etc.), rentar a mà, cuidar la gent gran, fer feines del camp, etc. I a ambdues cases es fabricaven objectes, com *canyissos* (canyes tendres teixides) per assecar fruites i hortalisses o *semalers* de fusta de pi (enllustrada amb oli perquè no es corqués) per portar les portadores.
- Bosc i recursos silvícoles:
- Fusta i llenya: del bosc s'explotava principalment la rama del pi (brancatge), de la qual es feien feixines que servien per alimentar els forns de pa, els forns de calç, etc. També s'aprofitaven els troncs, que els talaven els pagesos i se'ls enduien els traginers o els carreters procedents de viles i ciutats de l'entorn. També es feien carboneres, amb les quals es produïa carbó vegetal que es venia amb saques a les viles del voltant.
  - Cacera: es caçava molt de conill, perdius i tudons, per a la subsistència de les famílies. Les aus s'han perdut molt a causa dels insecticides i els fitosanitaris.
  - Bolets: a la zona collien rovellons, llémenes, mucoses, fredolics, pinetells i carlets.
  - Cargols: a la zona collien bovers, cristians i cargolins. Abans n'hi havia molts, però recentment hi ha hagut una davallada a causa de la proliferació del porc senglar, que se'ls menja, i també pels insecticides que es posen als ceps.
  - Herbes: recollien espígol, farigola, el coscó mascle, te de roca, el romaní, la mata, etc., que servien per atenuar algunes malalties, com els constipats. Totes les masies tenien un saüquer, que era el «segon metge», del qual en collien les flors de saüc, que anaven bé per a les cremades. També es collien plantes per alimentar-se, com les cosconilles i els lletsons (amanides), els fonolls (bullits amb bledes i patates) i les malves del terra.
  - Recursos minerals: a l'àrea de Mas d'en Bosch s'explotava moltíssim la roca calcària per obtenir calç viva, que servia per desinfectar, netejar i emblanquinar les habitacions. Per obtenir-la, els homes de les famílies construïen un forn de calç, hi coïen roques calcàries durant diversos dies i s'anaven tornant. Cada forn de calç tenia un nom que l'individualitzava: el forn del Saldó, el forn de l'Obaga, el forn dels Flocs dels Pins, el forn Petit, el forn de la Cucaratxa, el forn de la Plana, etc.
  - Forner: quasi totes les masies tenien un forn de pa amb què coïen el pa un cop cada 15 dies, fins que s'acabava. Si es tornava sec, se'n feien sopes.
  - Transacció de productes: al llogaret del Mas d'en Bosch hi passaven anualment unes dones, les trementinaires, que venien de Tuixent (Cerdanya). Anaven en parella i travessaven tot Catalunya, des de la Cerdanya fins a les terres de l'Ebre. Duïen herbes, xarops, cataplasmes, etc. I recollien herbes durant el camí, ja que no totes les espècies neixen a totes les comarques. També venien marxants de les viles (de Vila-rodona, del Pla de Manlleu), a vendre productes manufacturats, així com compradors (ous, conills, pells de conill, draps, roba vella, etc.).

- Aigua: a les dues masies, la de cal Pujole i la de cal Miquel, obtenien l'aigua de dues vies diferents. Tenien una cisterna per emmagatzemar l'aigua de pluja, que utilitzaven en quasi tots els aspectes de la vida quotidiana, com netejar, rentar, abeurar el bestiar, regar l'hort, etc. La pluja que s'emmagatzemava bàsicament era la de les pluges de tardor i primavera, ja que la dels xàfecs d'estiu criaven cucs. Per desinfectar-la, utilitzaven calç viva. Després, tenien un pou de pedra excavat fins al nivell freàtic d'on brollava una mica d'aigua, que es destinava principalment per beure. A Mas d'en Bosch, l'aigua corrent arribà el 1975.

Família i comunitat veïnal:

- Reunions socials: el veïnat es reunia quan havia de solucionar problemes generals, com per exemple erradicar la proliferació dels llops o cuidar la gent molt malalta. Quan un veï queia malalt i no sabien si se'n sortiria (es tractava de malalties llargues o bé malalties terminals), els familiars i els veïns es tornaven per vetllar-lo. No calia demanar-ho: s'ho comunicaven de l'un a l'altre, s'organitzaven en grups i anaven a ajudar la família que tenia el problema. També es donaven un cop de mà quan hi havia pics de feina o baixes temporals: per exemple, un dels pagesos del mas Serrà es va trencar la cuixa (el fèmur) i el pare de la Sra. Enriqueta Vives anà a substituir-lo per fer la verema.

- Religió: a Mas d'en Bosch feien missa en una capella particular que hi havia al mas d'en Guerra, atès que la parròquia de Vila-rodona els quedava molt lluny (8-9 km), però amb el permís del bisbe.

· Enterraments: els veïns de Mas d'en Bosch s'havien d'enterrar al cementiri de Vila-rodona. Però arran d'un accident durant el trasllat d'un difunt cap al cementiri de Vila-rodona a començaments del 1900, demanaren permís per enterrar els difunts al cementiri de Rodonyà, que es troba a 4-5 km. En canvi, la gent de Can Ferrer s'havia d'enterrar al cementiri de Sant Miquel del Montmell i, quan construïren el cementiri de Can Ferrer, feren traslladar les restes dels difunts des del cementiri del Montmell fins al nou.

· Devocions: tenien una devoció especial cap a sant Antoni, que veneraven a la capella de Sant Antoni d'Albinyana, al Baix Penedès. També tenien devoció per Sant Magí de Brufaganya. Hi anaven amb carro.

· Aplecs: per Sant Miquel participaven en l'aplec de Sant Miquel del Montmell, una jornada que consistia en una missa, sardanes, dinar a l'aire lliure i balls a la tarda. I per sant Marc, participaven en l'aplec de Sant Marc de la Muntanya, en què feien una processó de la imatge del sant des de la masia de la vall de Sant Marc fins a l'ermita, celebraven una missa, dinaven, etc. No tan sols hi participaven perquè era una festa religiosa, sinó perquè era una trobada de tota la gent de la comarca, on compartien el menjar, les converses, etc.

- Captaires: a la contrada hi havia tot de captaires o rodamons, que el veïnat anomenava *els pobres*. Eren el Boig de Santa Oliva, en Joan ni Cinc (procedent de Gandesa), el Pobre de la Llesca de Pa (sempre demanava una llesca de pa), el Pobre Llorach, etc. El veïnat els coneixia, els donava menjar i els acollia a casa. A cal Miquel, la casa de la Sra. M. Teresa Vidal, dormien a l'estable. Per exemple, en Joan ni Cinc va morir a la pallissa de cal Ros.

- Bandolers: sempre hi va haver bandolers, que es van multiplicar en temps de la fil·loxera. Anaven en grups petits i atracaven els pagesos i els marxants als camins. La majoria d'aquests bandolers procedien de la Rubiola. Com que coneixien la situació, els pagesos transitaven amb armes defensives, com semalers o espasins dins de semalers, que feien de beines.

Frases significatives en clau històrica:

- «A l'hivern subsistíem del que es produïa a l'estiu. Teníem de tot.» (Sra. EVF)
- «La mare cada dia sortia al camp, estiu i hivern.» (Sra. MTVG)
- «Plovia i nevava molt més que ara. Nevava i plovia, 10 vegades més que ara!» (Sra. MTVG)
- «Abans, l'encostipat tothom se'l passava a casa, amb les seves herbes. [...] el saüquer era el "segon metge".» (Sra. EVF)
- «Abans passàvem més gana que ara. Si la padrina pujava una sardina fèiem Festa Major!» (Sra. MTVG)
- «Els veïns s'ajudaven entre ells, ja que no hi havia ajuda de fora. Ningú venia a ajudar als de la muntanya. S'ho havien de manegar tot entre ells.» (Sra. EVF)

OBSERVACIONS

La Sra. Enriqueta Vives Farré (fig. 1) és professora i escriptora. Moltes dels continguts exposats aquí es troben en un dels seus llibres, *Serralada: el Mas d'en Bosch, la Serra de la Canya i masies de l'entorn* (2015), que té una segona part titulada *Terra d'abans* (publicada el 8 de juny de 2019). És la tieta de la Marina Miquel, que dirigí les campanyes d'excavacions a la quadra de la Cogullada cap al 1990.

La Sra. M. Teresa Vidal Gustems (fig. 2) viu mitja setmana a Valls i mitja setmana a Mas d'en Bosch. A casa conserva una llibreta antiga on la seva mare, Dolors Gustems Puig, apuntava els fets que considerava més importants de la família i del poble. Gràcies a aquesta font, que es tractaria d'un «diari» familiar, sabem que l'electricitat arribà al llogaret el 13 de novembre de 1973. Les dues senyores coneixen les ruïnes del «castell de Can Ferrer» (la fortificació de la Cogullada), on hi havien anat d'excursió amb el col·legi de Mas d'en Bosch quan eren joves.

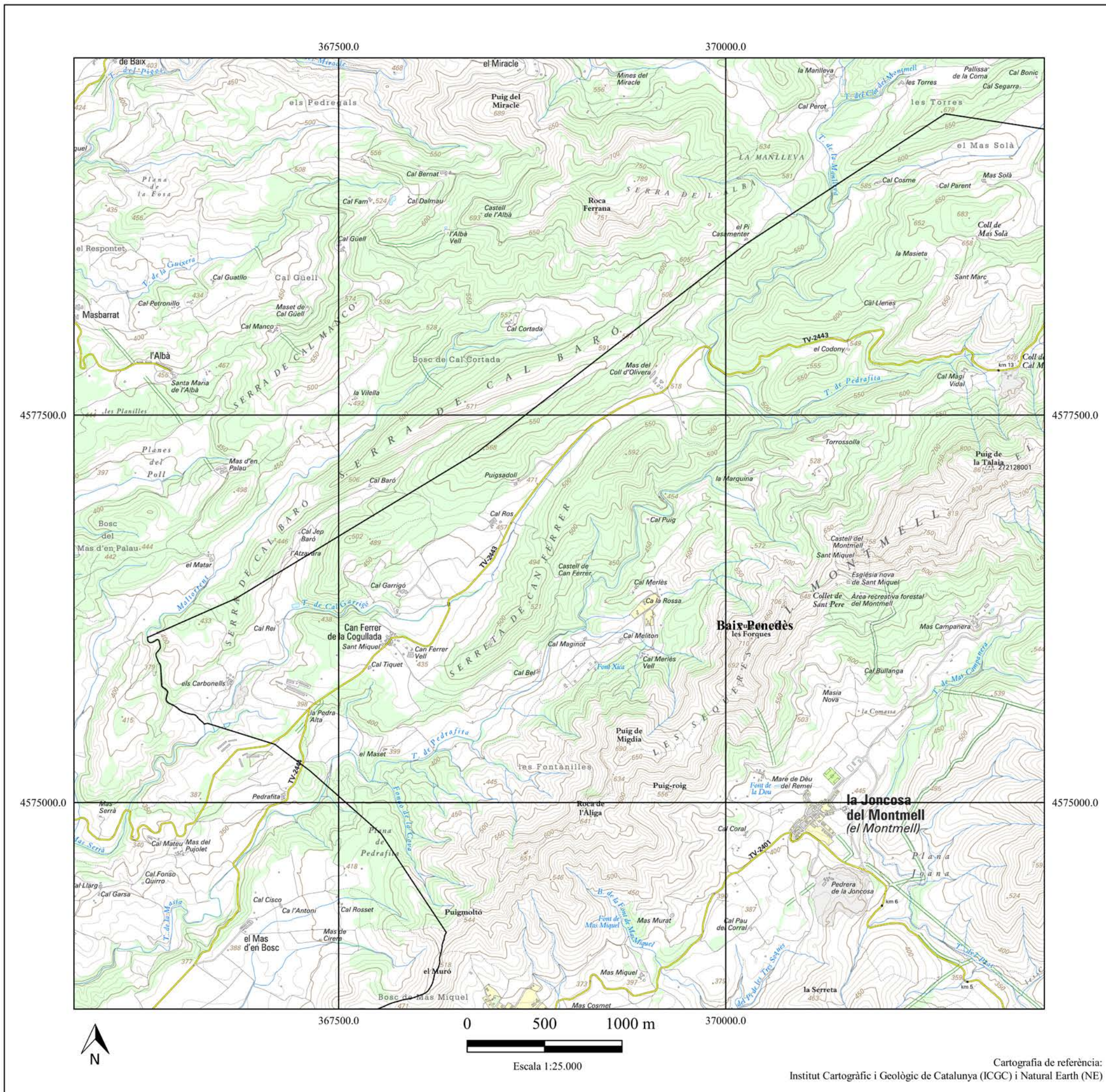
Fig. 1: fotografia d'Enriqueta Vives Farré (a la dreta) davant del mas de Pedrafita (Foto: Vives Farré, 2015: 129).

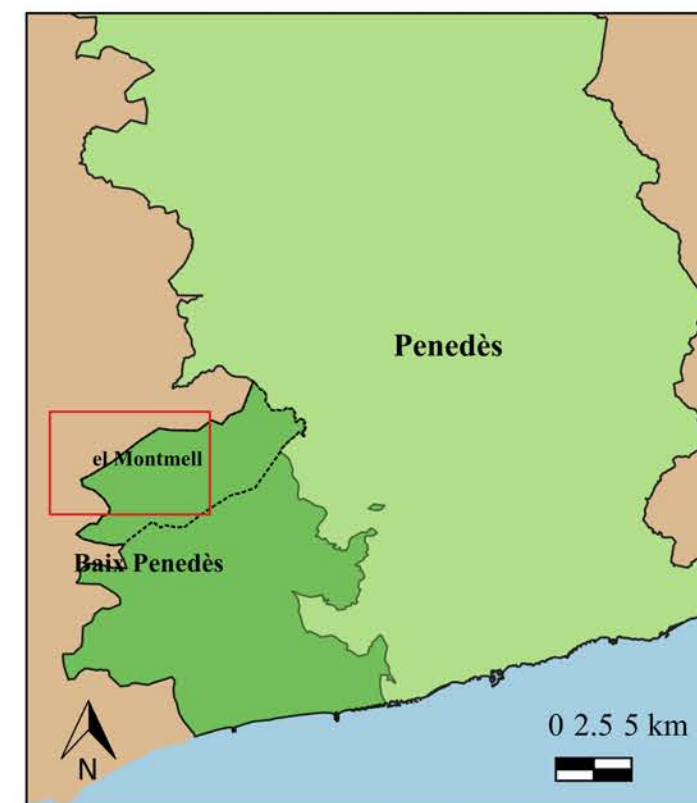
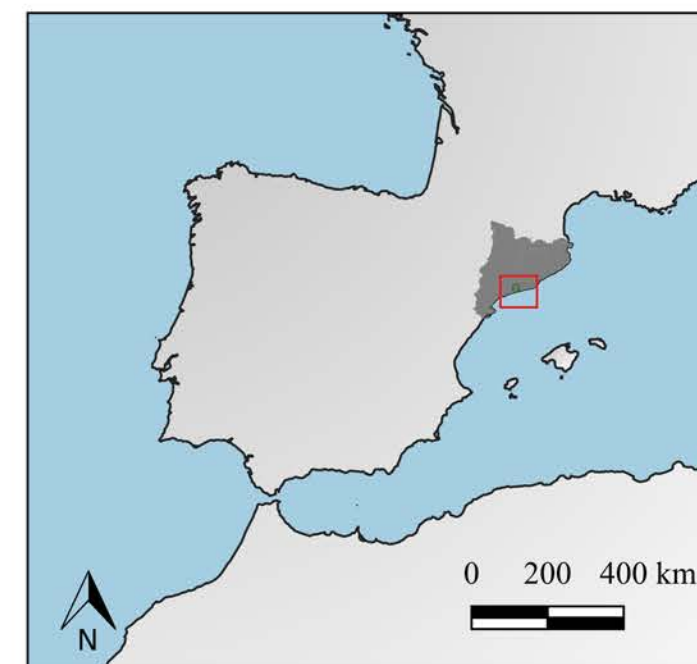
Fig. 2: fotografia de Maria Teresa Vidal Gustems (Foto: Vives Farré, 2015: 116).

Mapes de situació

Mapa topogràfic de Can Ferrer de la Cogullada

Terme municipal del Montmell, el Baix Penedès

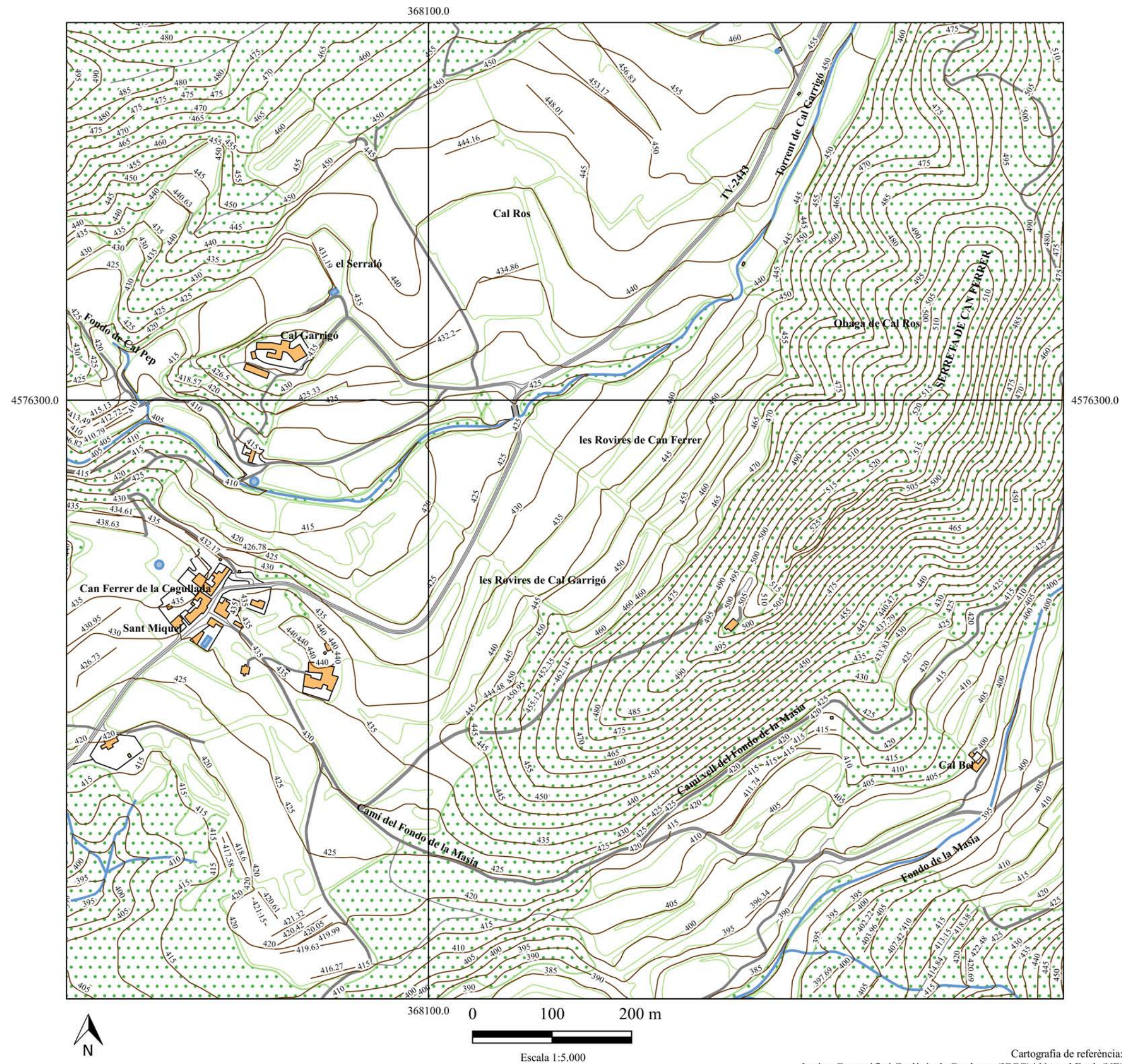
Produït per: Jordi Garrober Calaf

Universitat de Barcelona
Gener de 2019

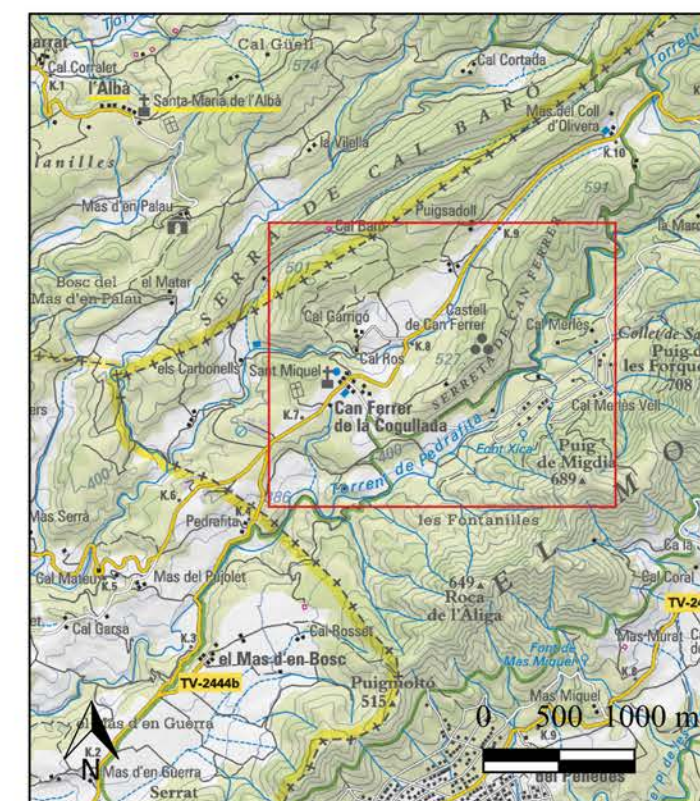
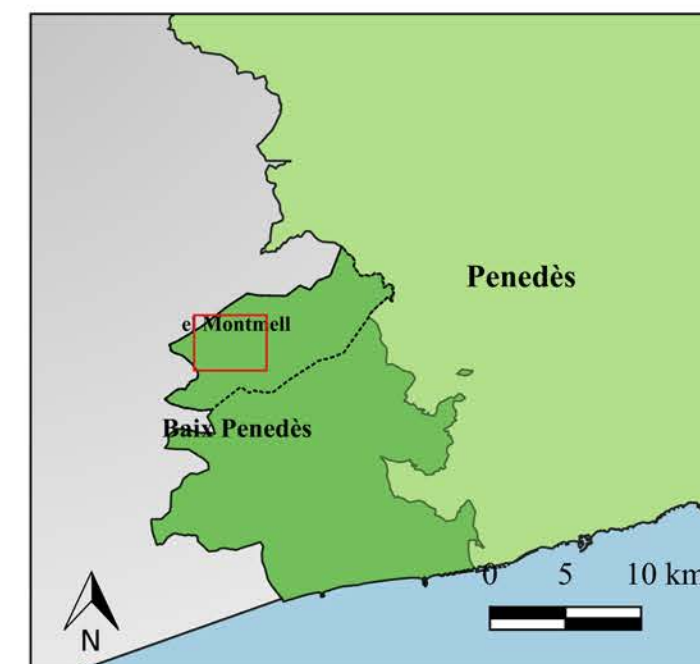

Annexos F. Mapes
1. Mapes d'informació
1.1. Mapa topogràfic de Can Ferrer de la Cogullada

Mapes de situació

Mapa topogràfic de Can Ferrer de la Cogullada

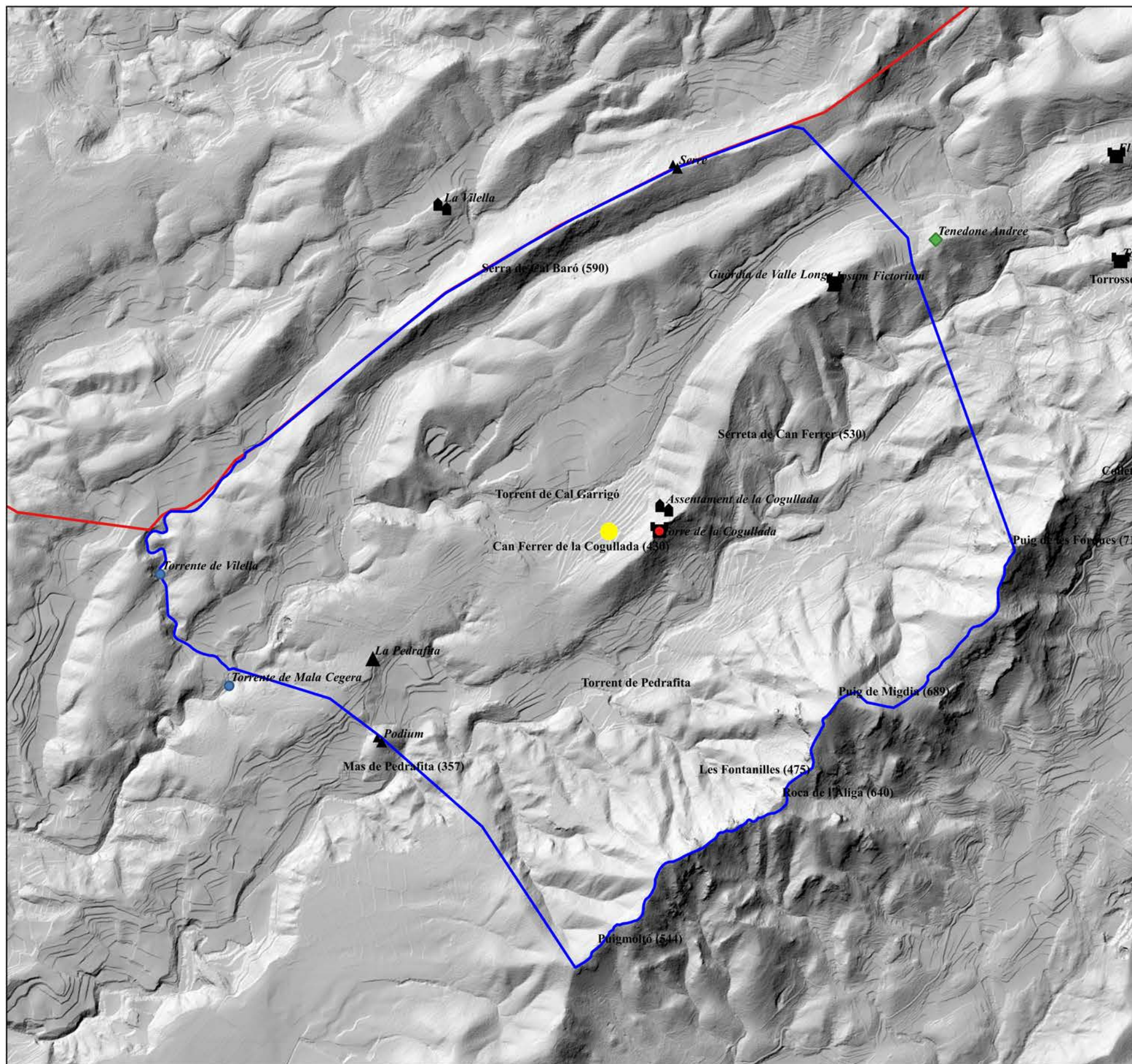
Terme municipal del Montmell, el Baix Penedès

Produït per: Jordi Garrober Calaf
Universitat de Barcelona
Gener de 2019

- Annexos F. Cartografia**
1. Mapes d'informació
1.2. Mapa topogràfic de Can Ferrer de la Cogullada

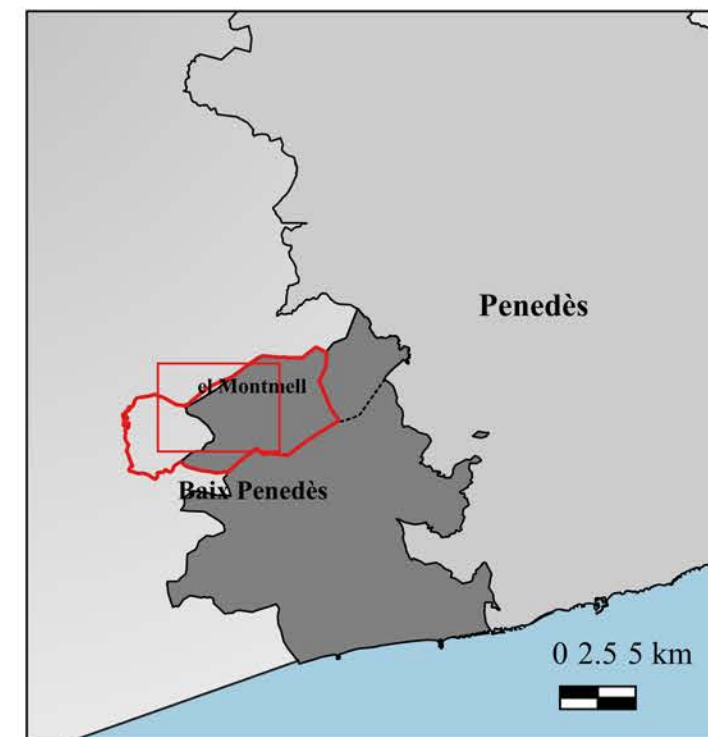

0 250 500 m

Escala 1:20.000

Cartografia de referència:
Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC)
Natural Earth (NE)

Mapa de situació

Llegenda

- "Centroide" matemàtic de la senyoria
- + Topònims i alçada (m)

Elements delimitadors de la Cogullada

- ◆ Alou
- Assentament
- ✱ Castell termenat
- ⦿ Església
- ▲ Fita
- Hidrografia
- ▲ Orografia
- Torre
- Límit de la senyoria de la Cogullada
- Límit del terme del Montmell

Mapa d'anàlisi del "centroide". Escala: 1:20.000

Produït per: Jordi Garrober Calaf
Universitat de Barcelona
Març de 2019

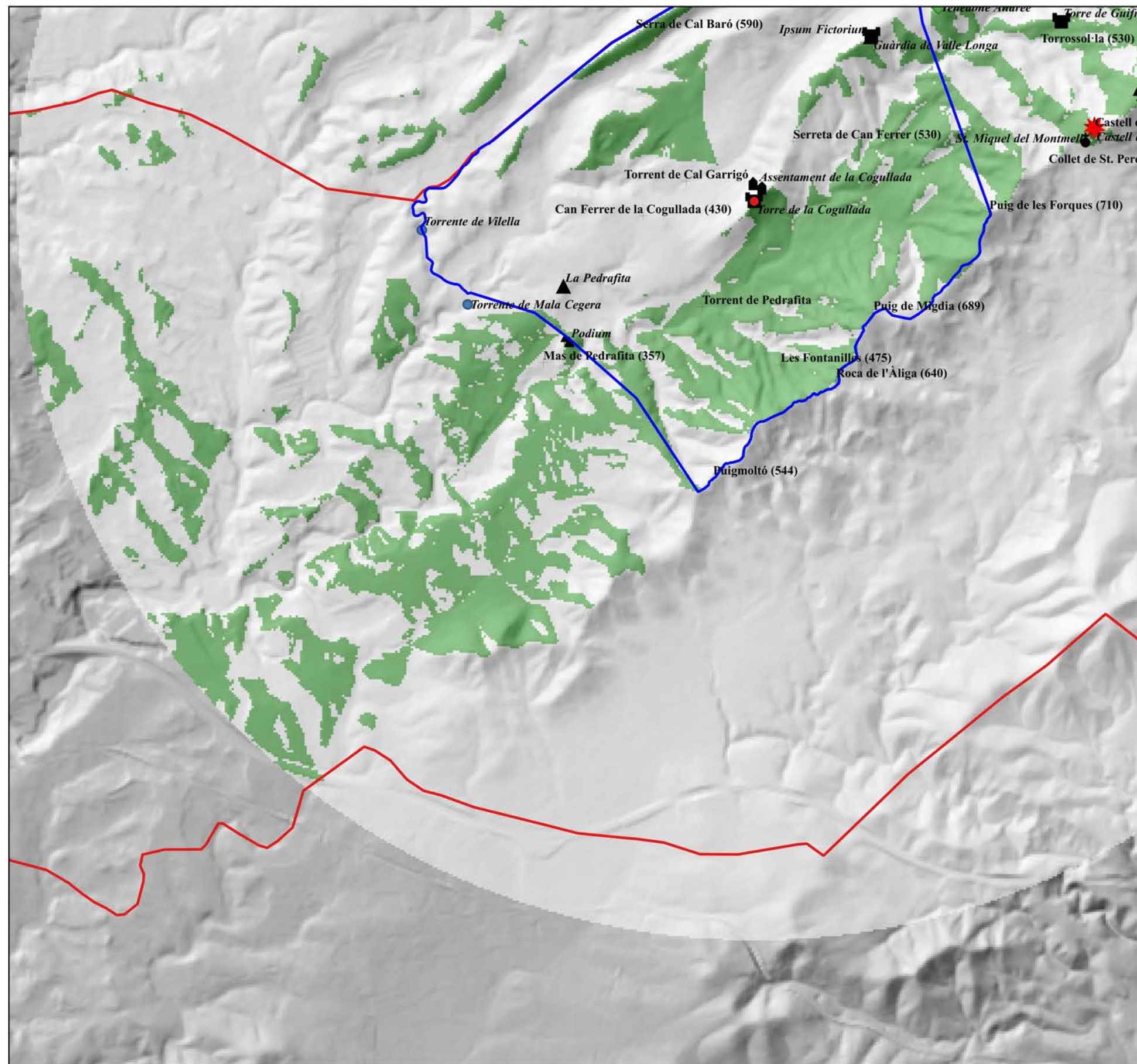
UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Annexos F. Cartografia

2. Mapes de propostes

2.0. Mapa d'anàlisi del "centroide" matemàtic de la senyoria de la Cogullada. Escala: 1:20.000

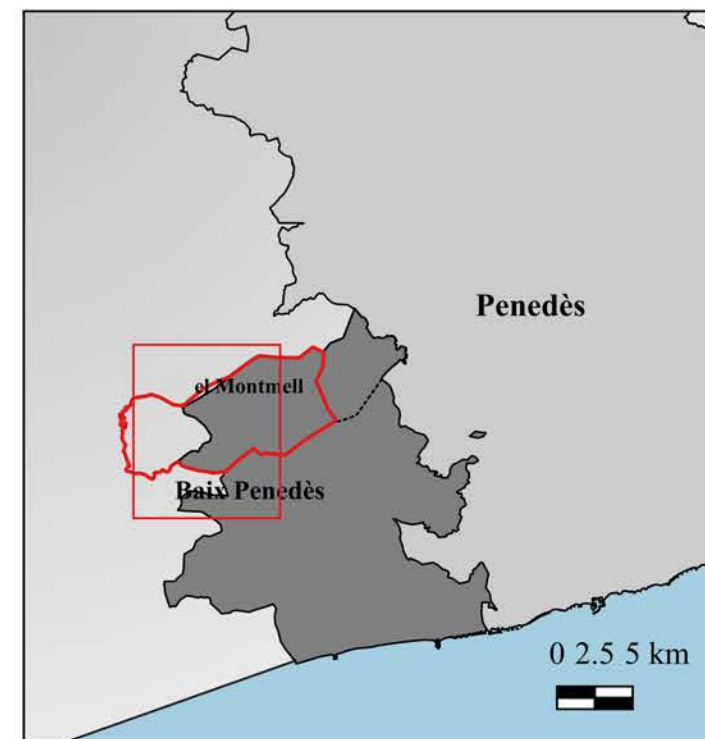

0 0.75 1.5 km

Escala 1:30.000

Cartografia de referència:
Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC)
Natural Earth (NE)

Mapa de situació

Llegenda

- Límit del terme castral del Montmell
- Límit de la senyoria de la Cogullada
- + Topònims i altura (m)

Indrets de la Cogullada: categories

- ◆ Alou
- Assentament
- ✱ Castell termenat
- ⦿ Església
- ▲ Fita
- Hidrografia
- ▲ Orografia
- Torre

Mapa d'anàlisi de visibilitat de la fortificació de la Cogullada. Escala: 1:30.000

Produït per: Jordi Garrober Calaf
Universitat de Barcelona
Gener de 2019

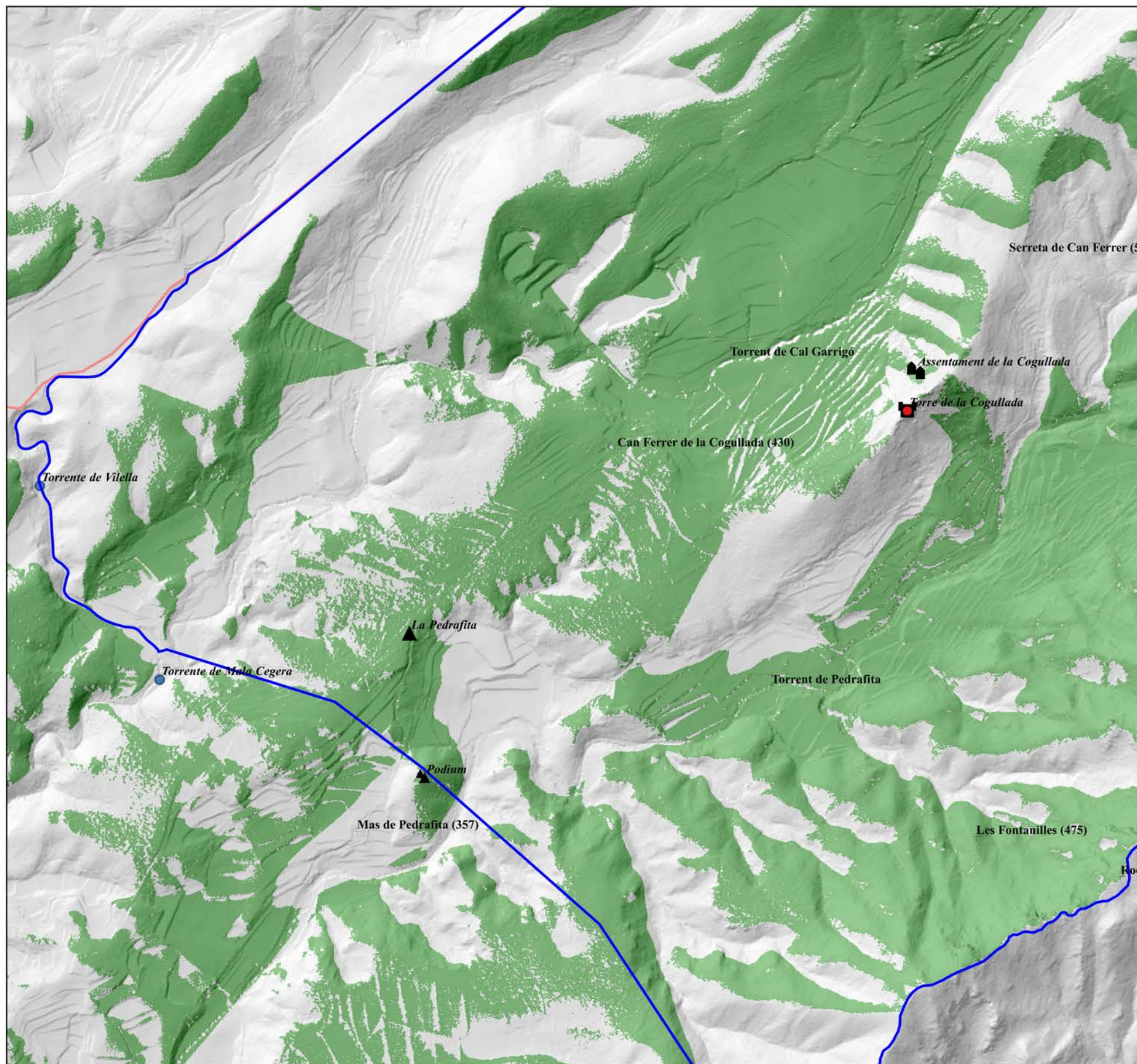

Annexos F. Cartografia

2. Mapes analítics

2.1. Mapa d'anàlisi de visibilitat de la fortificació de la Cogullada. Escala: 1:30.000

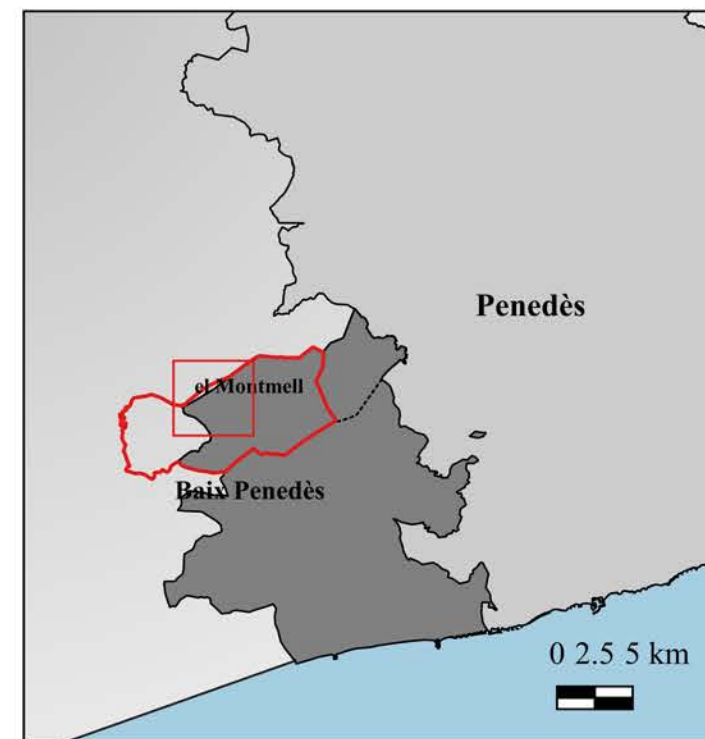

0 250 500 m

Escala 1:11.500

Cartografia de referència:
Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC)
Natural Earth (NE)

Mapa de situació

Llegenda

- Límit del terme castral del Montmell
- Límit de la senyoria de la Cogullada
- + Topònims i altura (m)

Indrets de la Cogullada: categories

- ◆ Alou
- Assentament
- ✱ Castell termenat
- ⦿ Església
- ▲ Fita
- Hidrografia
- ▲ Orografia
- Torre

Mapa d'anàlisi de visibilitat de la fortificació de la Cogullada. Escala: 1:11.500

Produït per: Jordi Garrober Calaf
Universitat de Barcelona
Gener de 2019

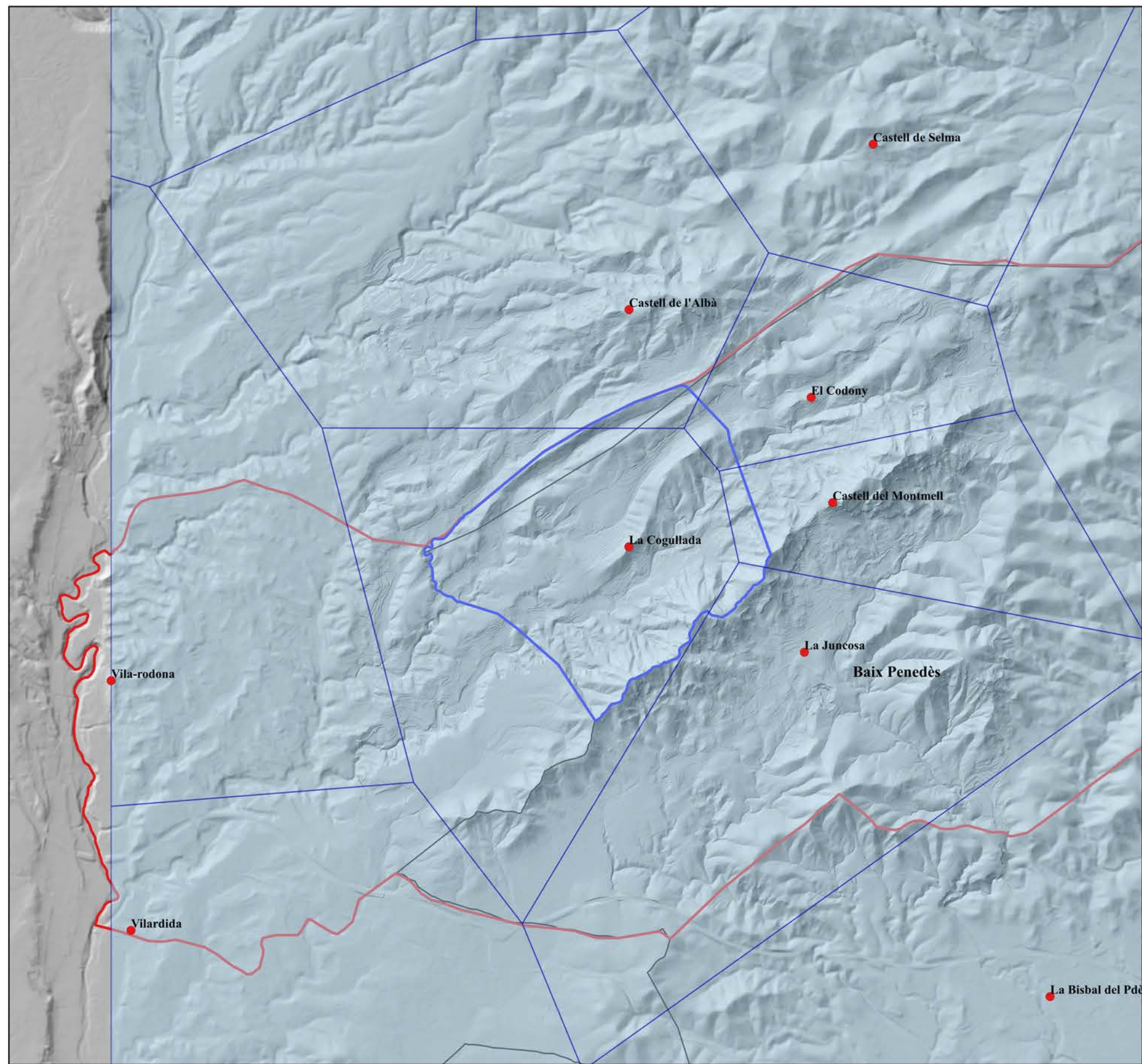

Annexos F. Cartografia

2. Mapes analítics

2.2. Mapa d'anàlisi de visibilitat de la fortificació de la Cogullada. Escala: 1:11.500

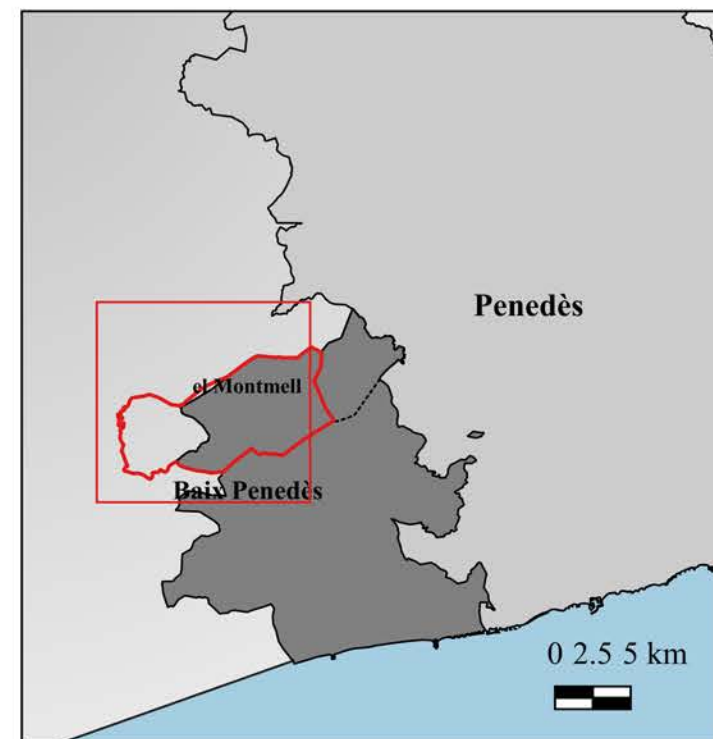

0 1 2 km

Escala 1:50.000

Cartografia de referència:
Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC)
Natural Earth (NE)

Mapa de situació

Llegenda

- Indrets del Montmell i les rodalies
- Polígons de Thiessen-Voronoi
- Límit de la senyoria de la Cogullada
- Límit del terme del Montmell

Mapa de polígons de Thiessen-Voronoi de la senyoria de la Cogullada. Escala: 1:50.000

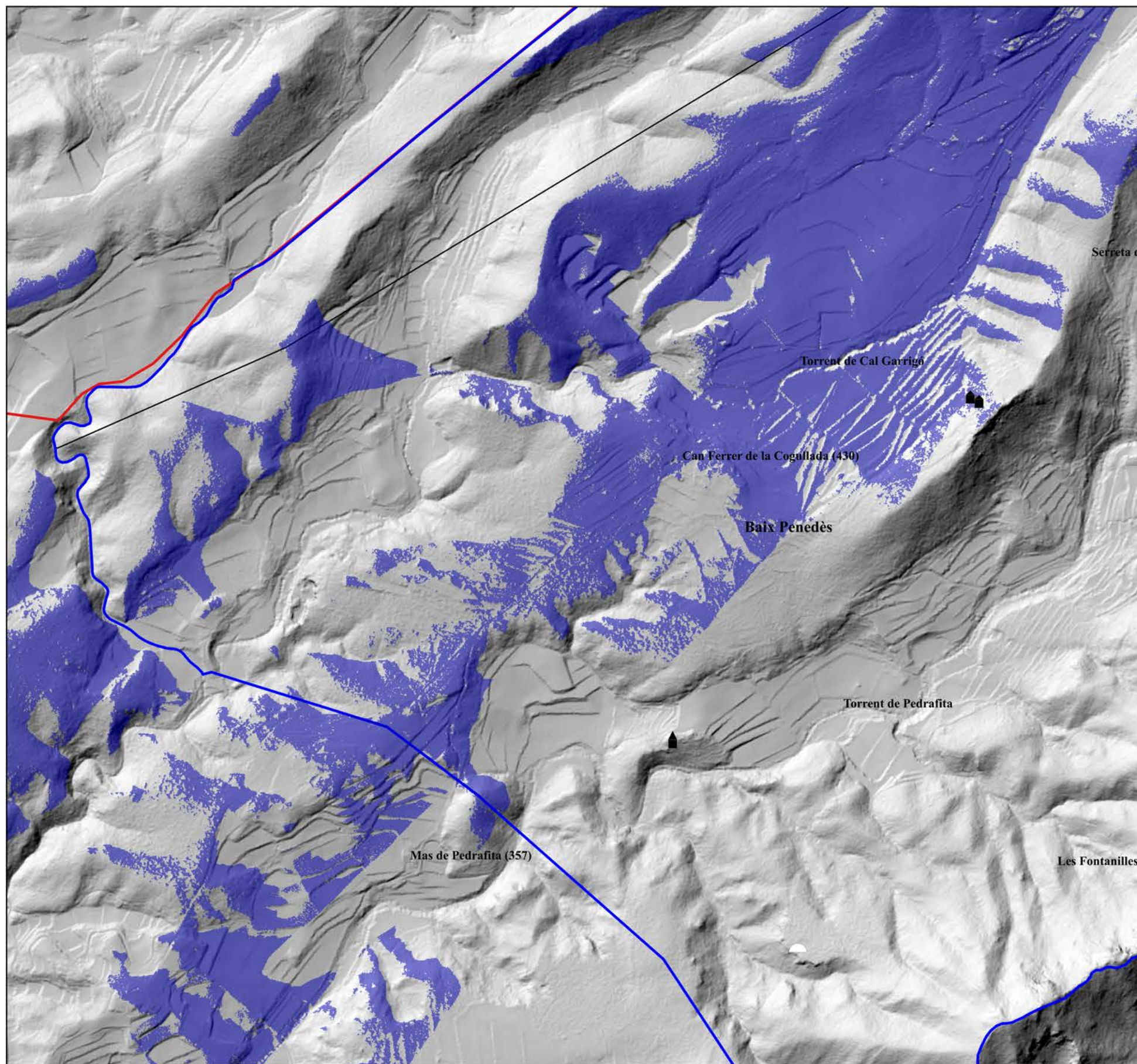
Produït per: Jordi Garrober Calaf

Universitat de Barcelona
Gener de 2019

Annexos F. Cartografia
2. Mapes analítics
2.3. Mapa de polígons de Thiessen-Voronoi de la senyoria de la Cogullada. Escala: 1:50.000

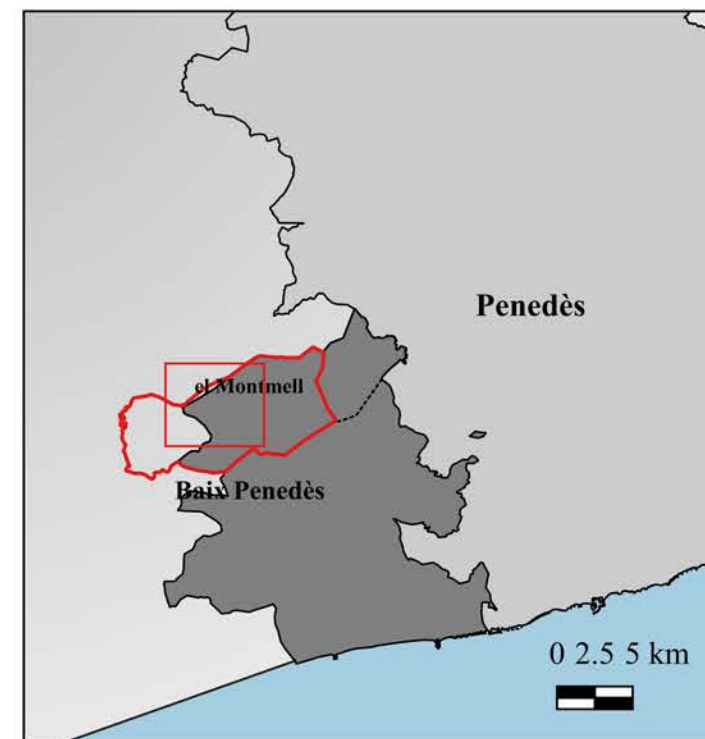

0 250 500 m

Escala 1:11.000

Cartografia de referència:
Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC)
Natural Earth (NE)

Mapa de situació

Llegenda

- + Topònims i alçada (m)
- Assentament de la Cogullada
- El Maset - la Joncosel·la
- Cova Gran - l'Archonada
- Visibilitat de l'assentament de la C.
- Límit de la senyoria de la Cogullada
- Límit del terme del Montmell

Mapa d'anàlisi de visibilitat de l'assentament de la Cogullada. Escala: 1:11.000

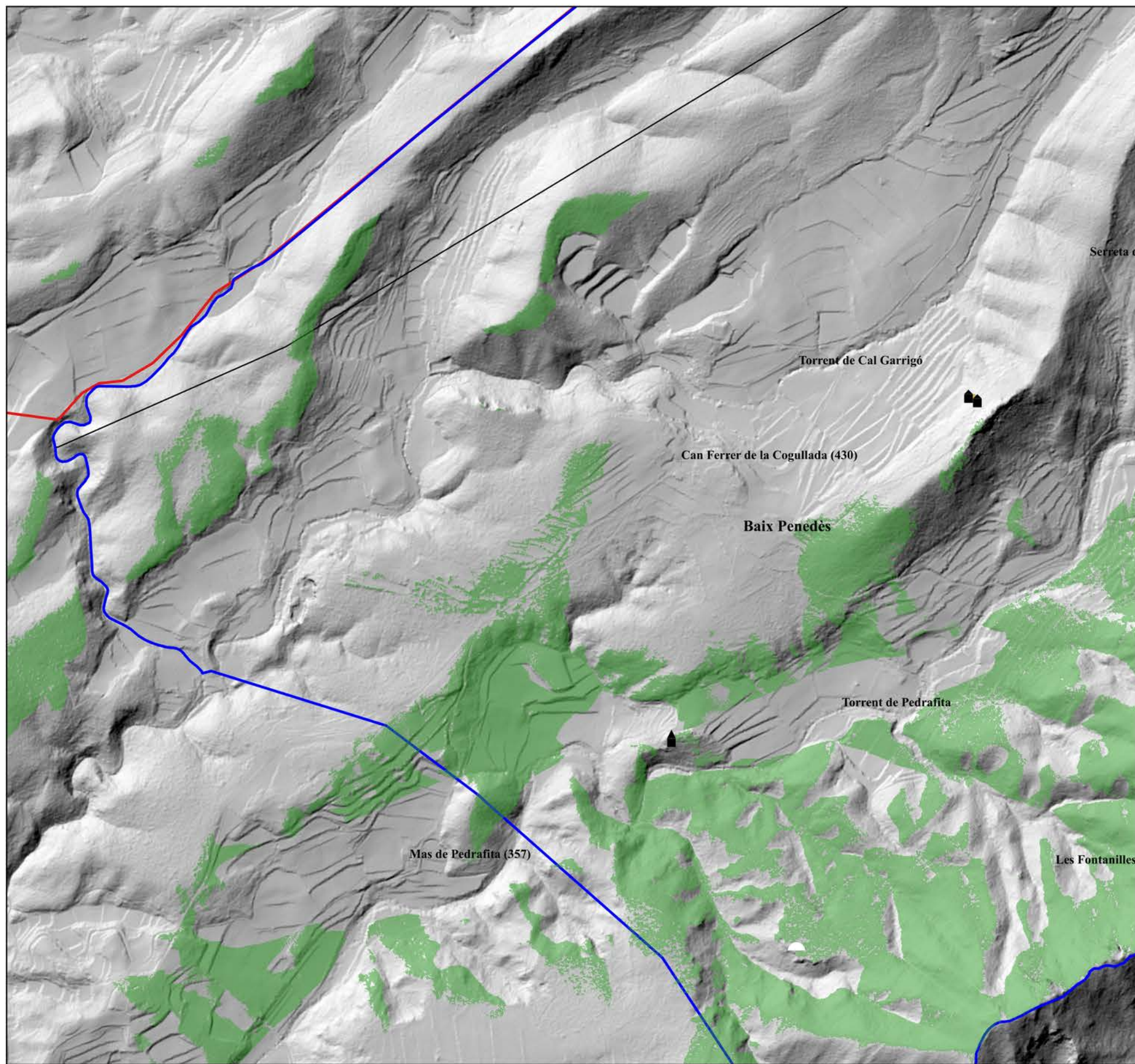
Produït per: Jordi Garrober Calaf

Universitat de Barcelona
Gener de 2019

Annexos F. Cartografia
2. Mapes analítics
2.4. Mapa d'anàlisi de visibilitat de l'assentament de la Cogullada.
Escala: 1:11.000

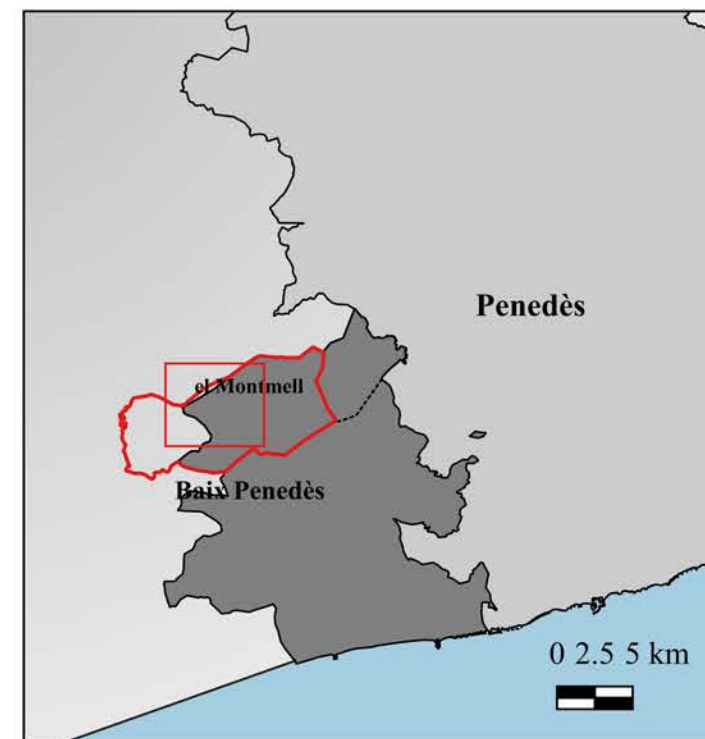

0 250 500 m

Escala 1:11.000

Cartografia de referència:
Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC)
Natural Earth (NE)

Mapa de situació

Llegenda

- Topònims i alçada (m)
- Assentament de la Cogullada
- El Maset - la Joncosel·la
- Cova Gran - l'Archonada
- Conca de visibilitat del Maset - la Joncosel·la
- Límit de la senyoria de la Cogullada
- Límit del terme del Montmell

Mapa d'anàlisi de visibilitat del Maset - la Joncosel·la. Escala: 1:11.000

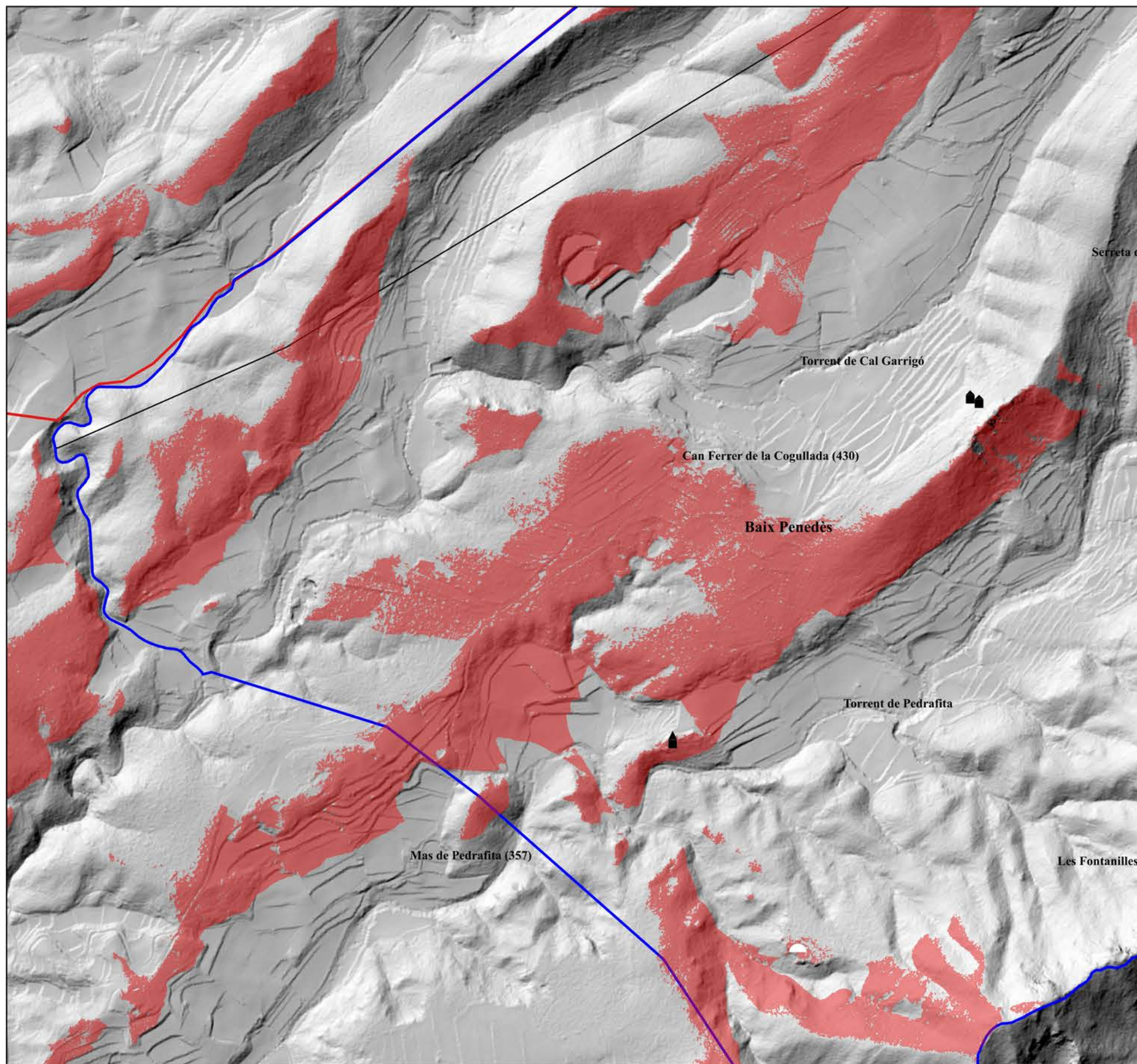
Produït per: Jordi Garrober Calaf

Universitat de Barcelona
Gener de 2019

Annexos F. Cartografia
2. Mapes analítics
2.5. Mapa d'anàlisi de visibilitat del Maset - la Joncosel·la. Escala: 1:11.000

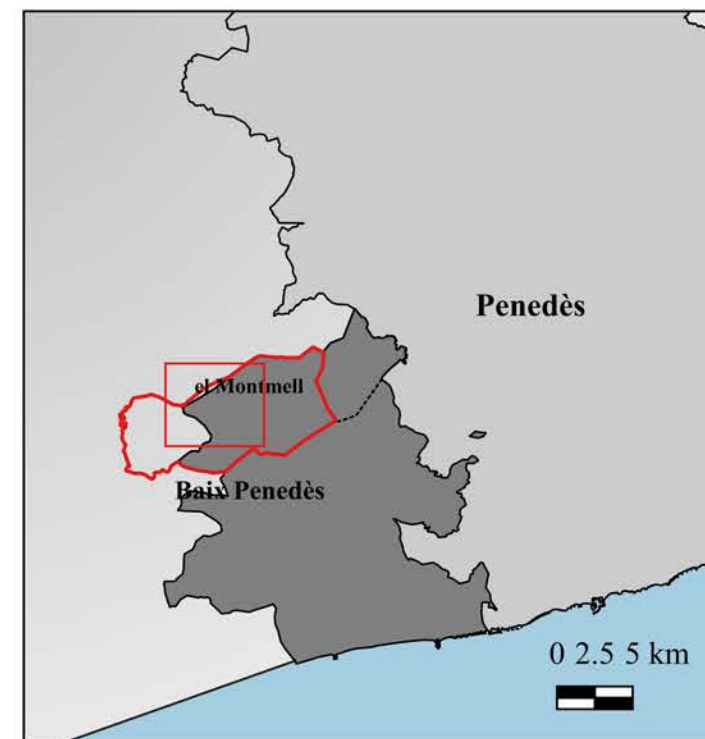

0 250 500 m

Escala 1:11.000

Cartografia de referència:
Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC)
Natural Earth (NE)

Mapa de situació

Llegenda

- ⊕ Topònims i alçada (m)
- 🏠 Assentament de la Cogullada
- ⬆ El Maset - la Joncosel·la
- 👤 Cova Gran - l'Archonada
- 🔴 Conca de visibilitat de la Cova Gran - l'Archonada
- 🔵 Límit de la senyoria de la Cogullada
- 🔴 Límit del terme del Montmell

Mapa d'anàlisi de visibilitat de la Cova Gran - l'Archonada. Escala: 1:11.000

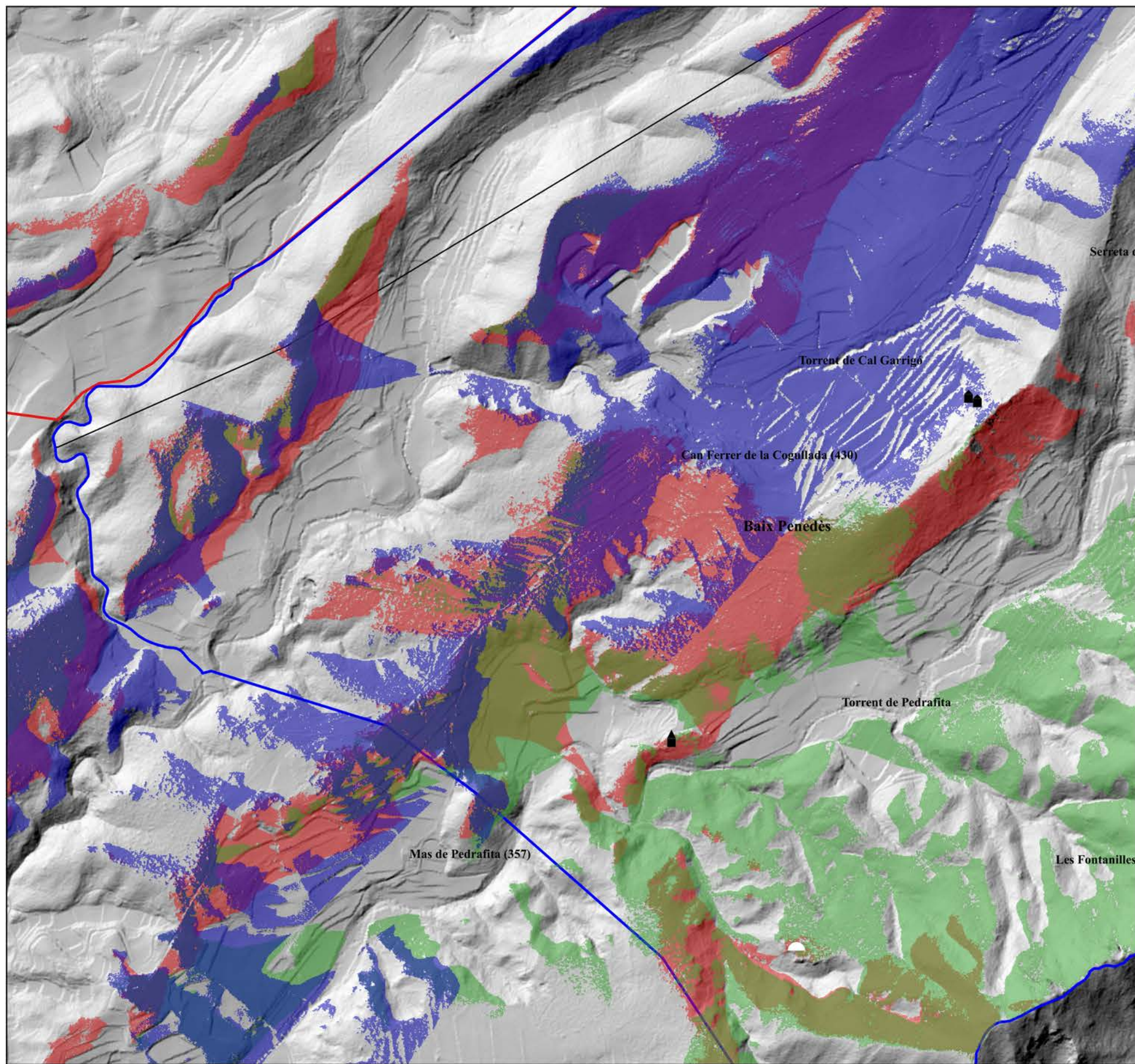
Produït per: Jordi Garrober Calaf

Universitat de Barcelona
Gener de 2019

Annexos F. Cartografia
2. Mapes analítics
2.6. Mapa d'anàlisi de visibilitat de la Cova Gran - l'Archonada. Escala: 1:11.000

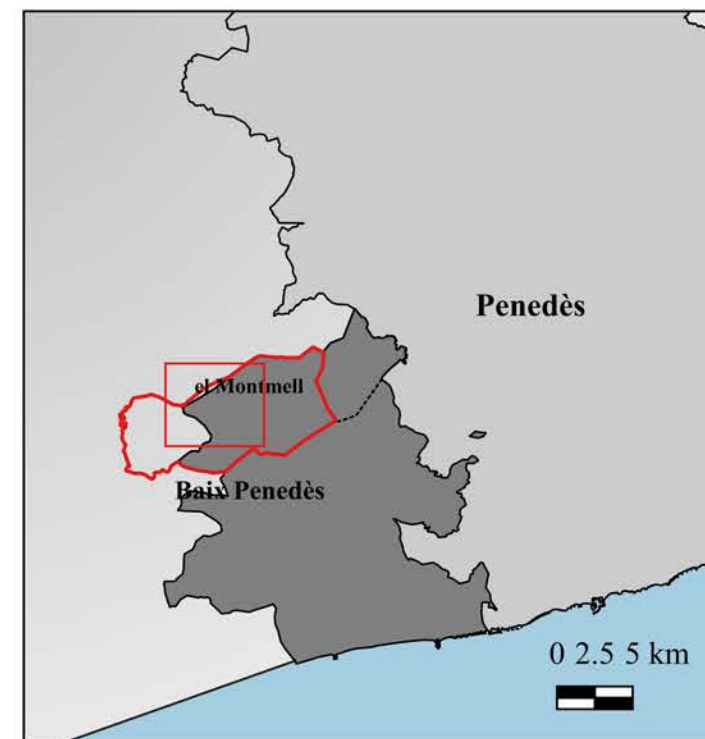

0 250 500 m

Escala 1:11.000

Cartografia de referència:
Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC)
Natural Earth (NE)

Mapa de situació

Llegenda

- + Topònims i alçada (m)
- Assentament de la Cogullada
- El Maset - la Joncosel·la
- Cova Gran - l'Archonada
- Conca de visibilitat de l'assentament de la Cogullada
- Conca de visibilitat del Maset - la Joncosel·la
- Conca de visibilitat de la Cova Gran - l'Archonada
- Límit de la senyoria de la Cogullada
- Límit del terme del Montmell

Mapa d'anàlisi de visibilitats acumulades.

Escala: 1:11.000

Produït per: Jordi Garrober Calaf
Universitat de Barcelona
Gener de 2019

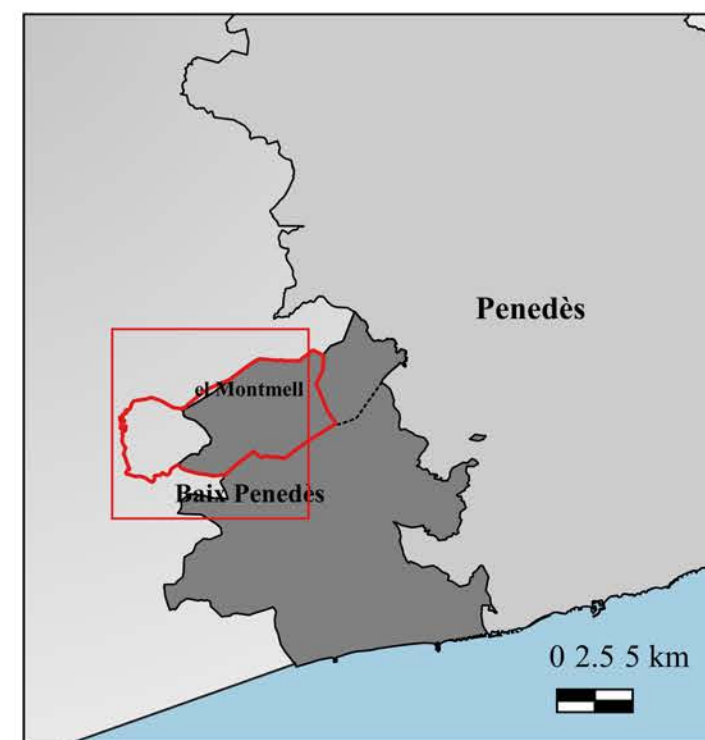
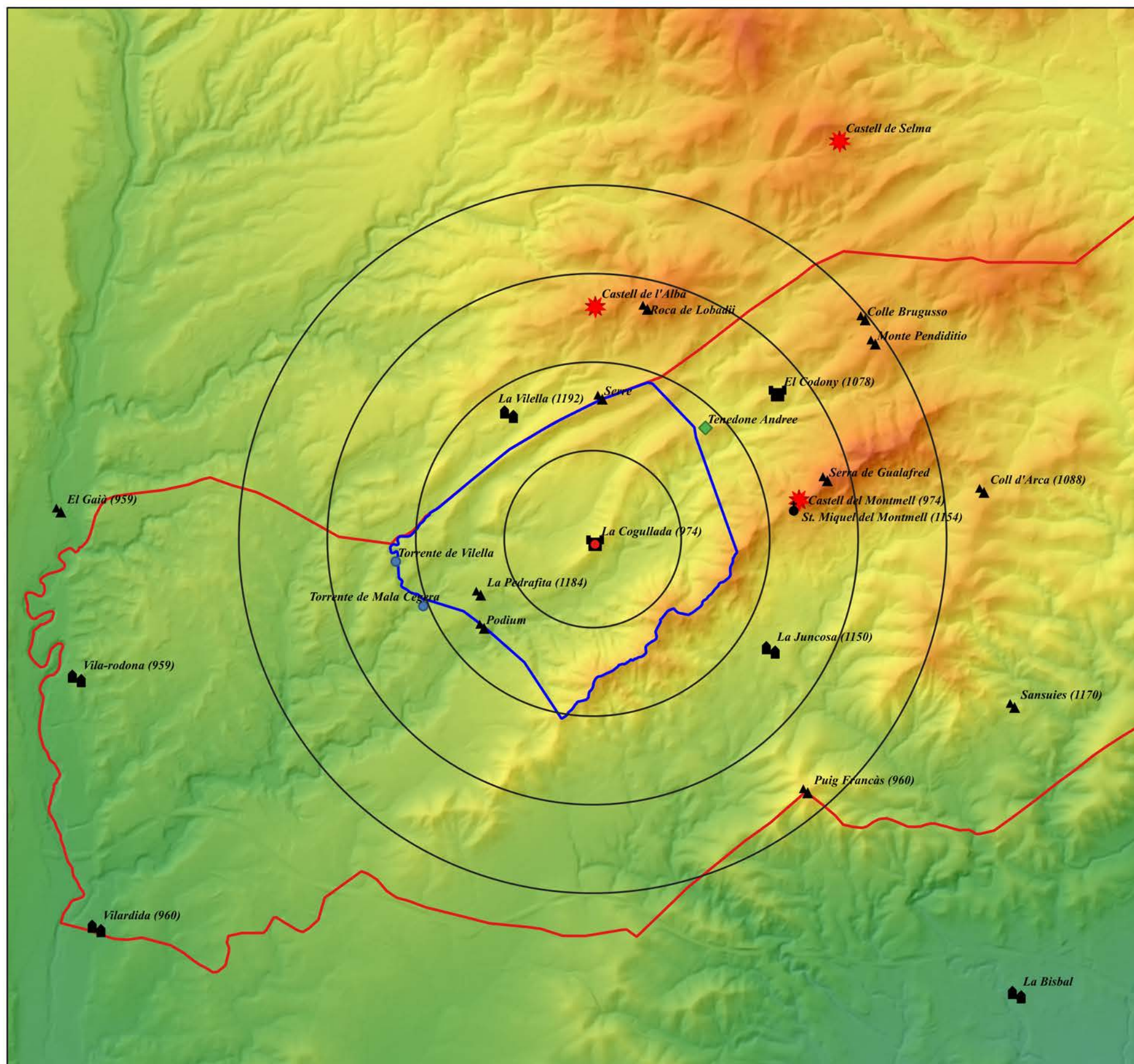

Annexos F. Cartografia

2. Mapes analítics

2.7. Mapa d'anàlisi de visibilitats acumulades. Escala: 1:11.000

Mapa de situació

Llegenda

- Àrea de captació: radi 1.000 m
- Àrea de captació: radi 2.000 m
- Àrea de captació: radi 3.000 m
- Àrea de captació: radi 4.000 m
- ▬ Límit de la senyoria de la Cogullada
- ▬ Límit del terme del Montmell

Altimetria del relleu (m)

- 0 m
- 243 m
- 486 m
- 729 m
- 973 m

Mapa d'anàlisi de l'àrea de captació de recursos de la Cogullada. Escala 1:50.000

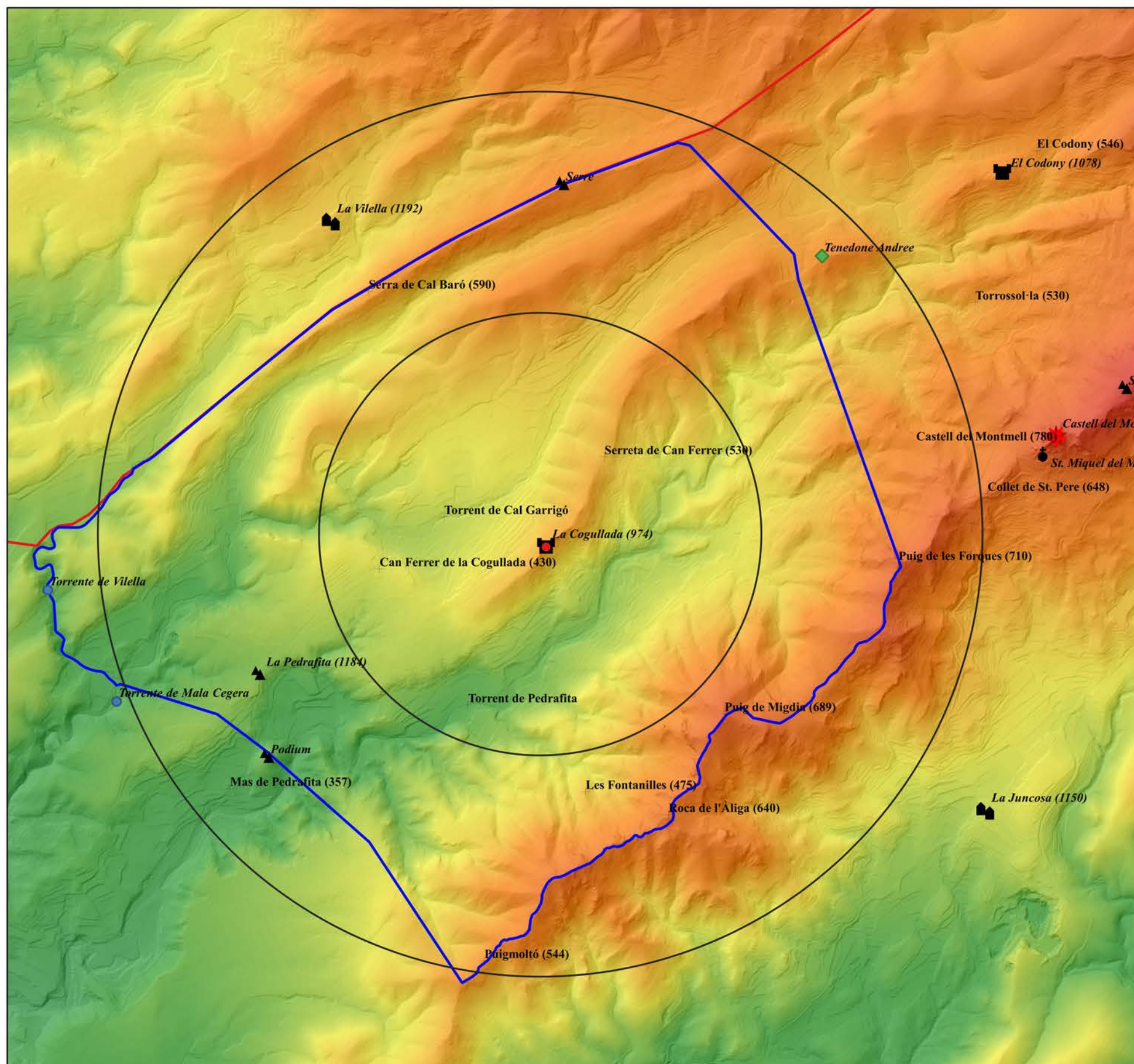
Produït per: Jordi Garrober Calaf
Universitat de Barcelona
Abril de 2019

Annexos F. Cartografia
2. Mapes analítics
2.8. Mapa d'anàlisi de l'àrea de captació de recursos de la Cogullada. Escala 1:50.000

Cartografia de referència:
Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC)
Natural Earth (NE)

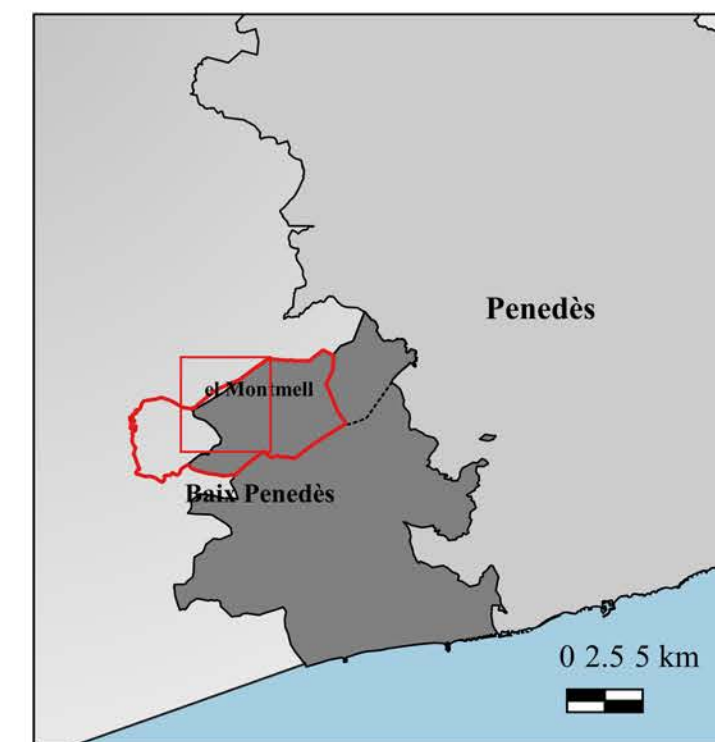

0 500 1000 m

Escala 1:20.000

Cartografia de referència:
Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC)
Natural Earth (NE)

Mapa de situació

Llegenda

- Àrea de captació: radi 1.000 m
  - Àrea de captació: radi 2.000 m
  - Límit de la senyoria de la Cogullada
  - Límit del terme del Montmell
  - + Topònims i alçada (m)
- Altimetria del relleu (m)
- 0 m
  - 372 m
  - 441 m
  - 545 m
  - 857 m

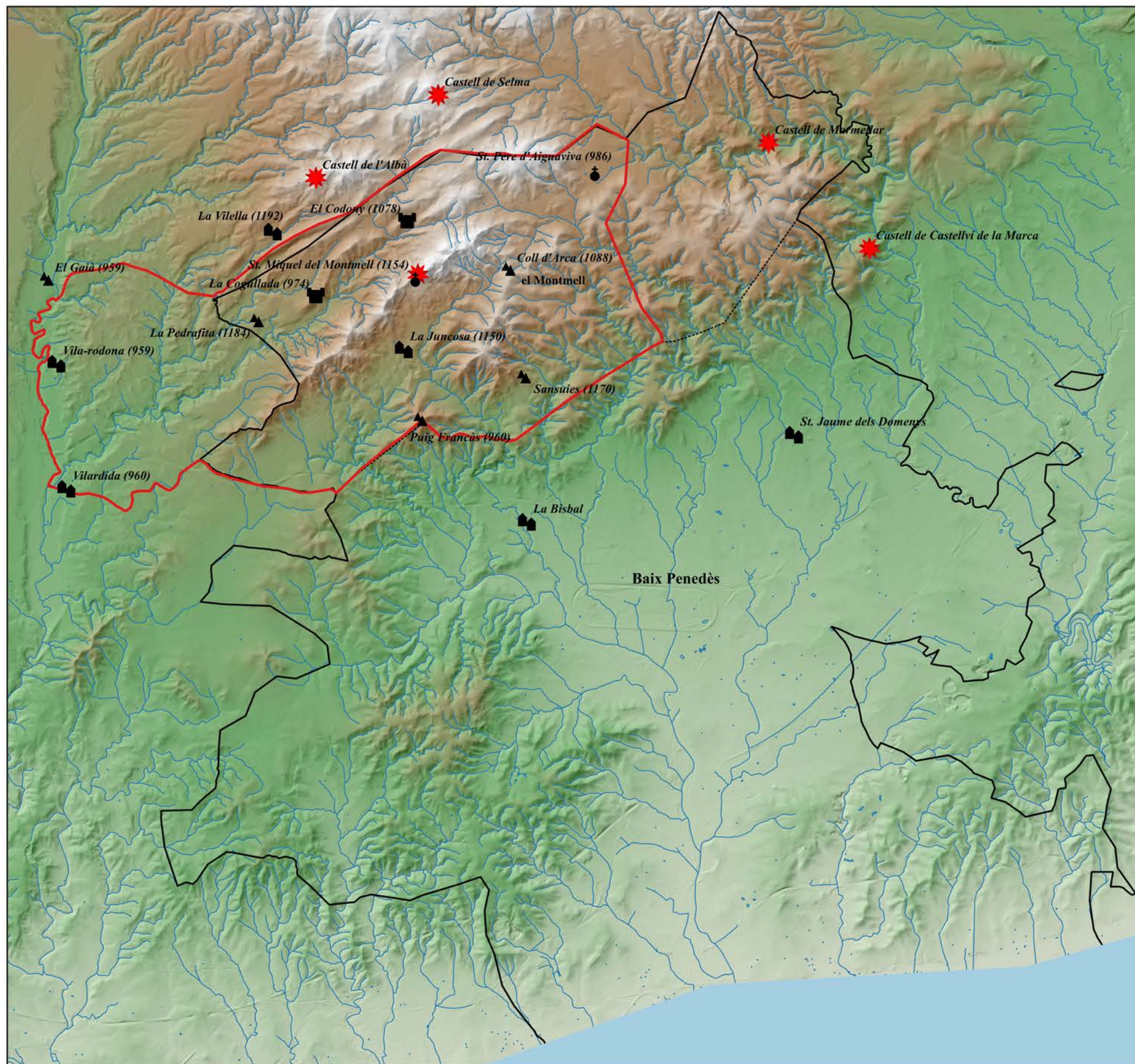
Mapa d'anàlisi de l'àrea de captació de recursos de la Cogullada. Escala 1:20.000

Produït per: Jordi Garrober Calaf
Universitat de Barcelona
Abril de 2019

Annexos F. Cartografia
2. Mapes analítics
2.9. Mapa d'anàlisi de l'àrea de captació de recursos de la Cogullada. Escala 1:20.000

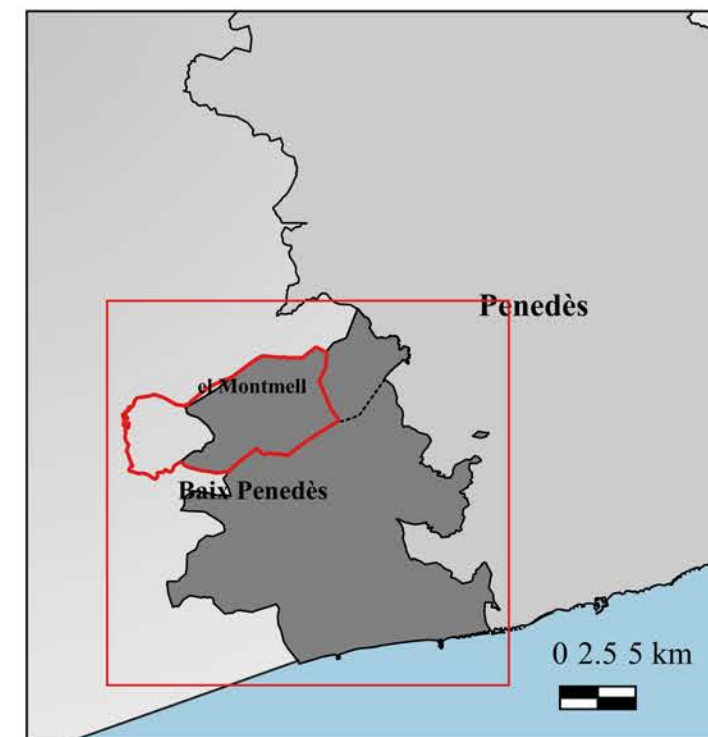

0 2.5 5 km

Escala 1:100.000

Cartografia de referència:
Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC)
Natural Earth (NE)

Mapa de situació

Llegenda

- Límit de la comarca del Baix Penedès
- Límit del terme del Montmell

Llocs del Montmell i les rodalies

- Assentament
- ★ Castell termenat
- Església
- Fortificació
- ▲ Orografia

Mapa dels límits del terme castral del Montmell (segles X-XIV)

Produït per: Jordi Garrober Calaf

Universitat de Barcelona
Gener de 2019

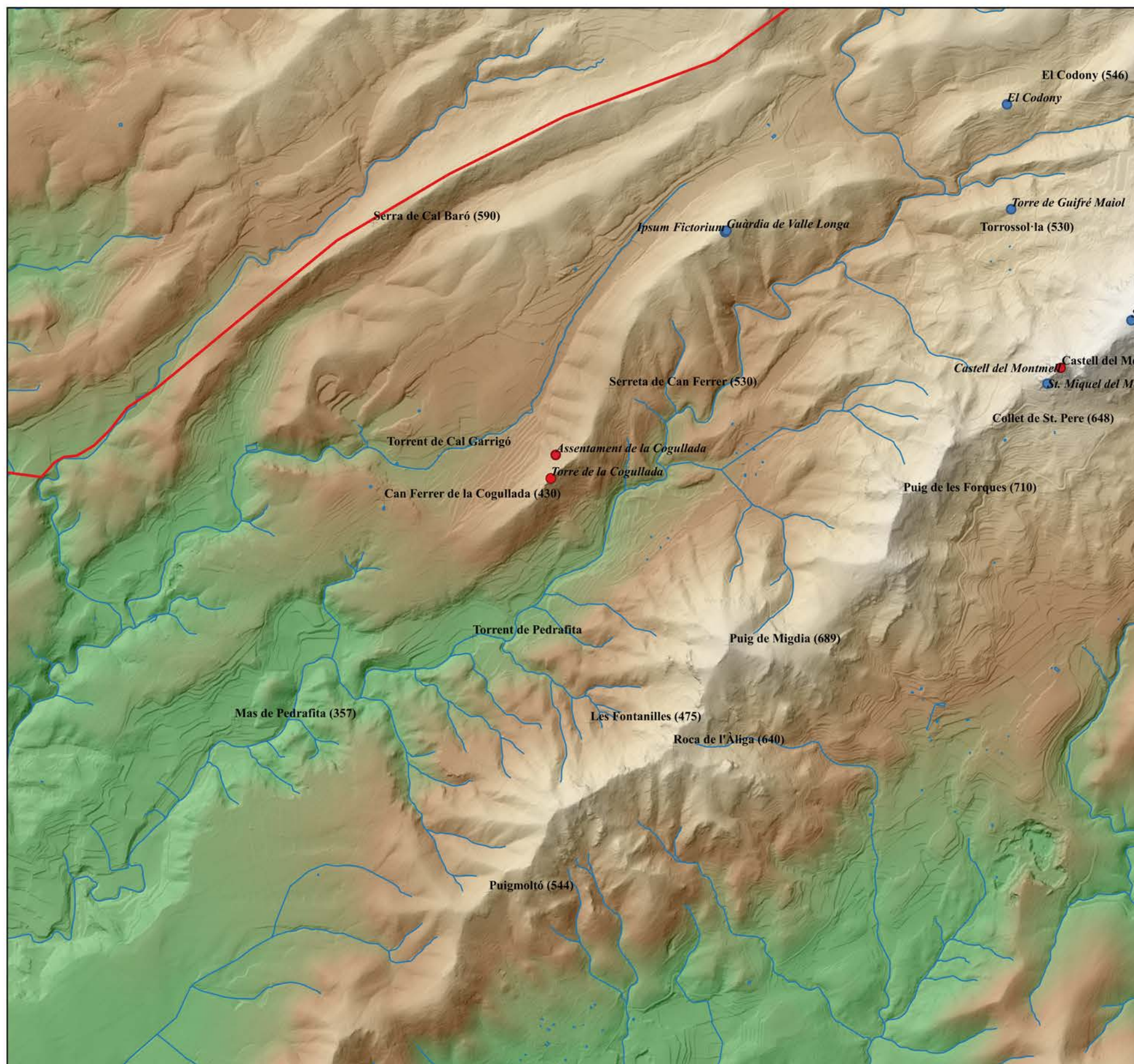

Annexos F. Cartografia

3. Mapes de propostes

3.1. Mapa dels límits del terme castral del Montmell (segles X-XIV)

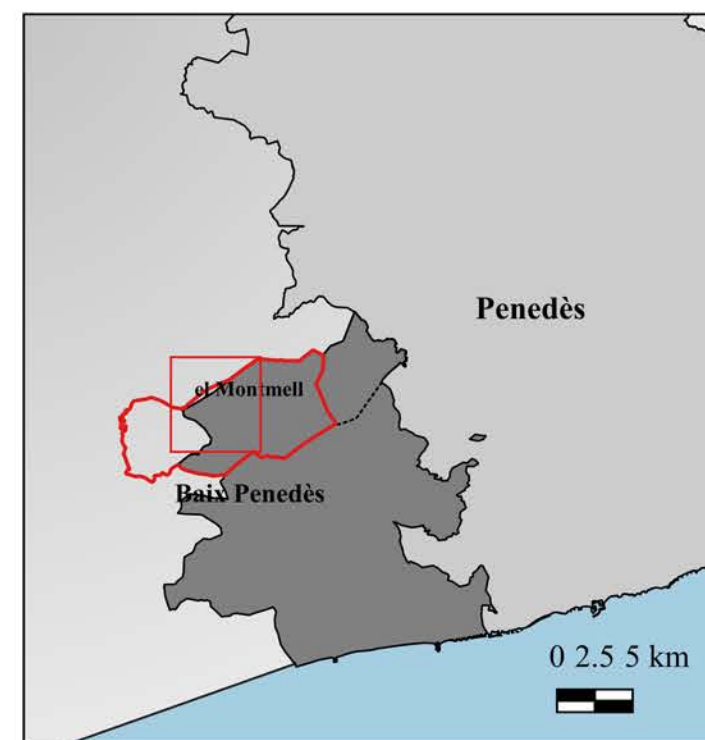

0 500 1000 m

Escala 1:20.000

Cartografia de referència:
Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC)
Natural Earth (NE)

Mapa de situació

Llegenda

- Límit del terme del Montmell
- + Topònims i alçada (m)

Elements de la Cogullada: cronologia

- s. X
- s. XI

Mapa dels indrets de la Cogullada: 1a fase (s. X-XI)

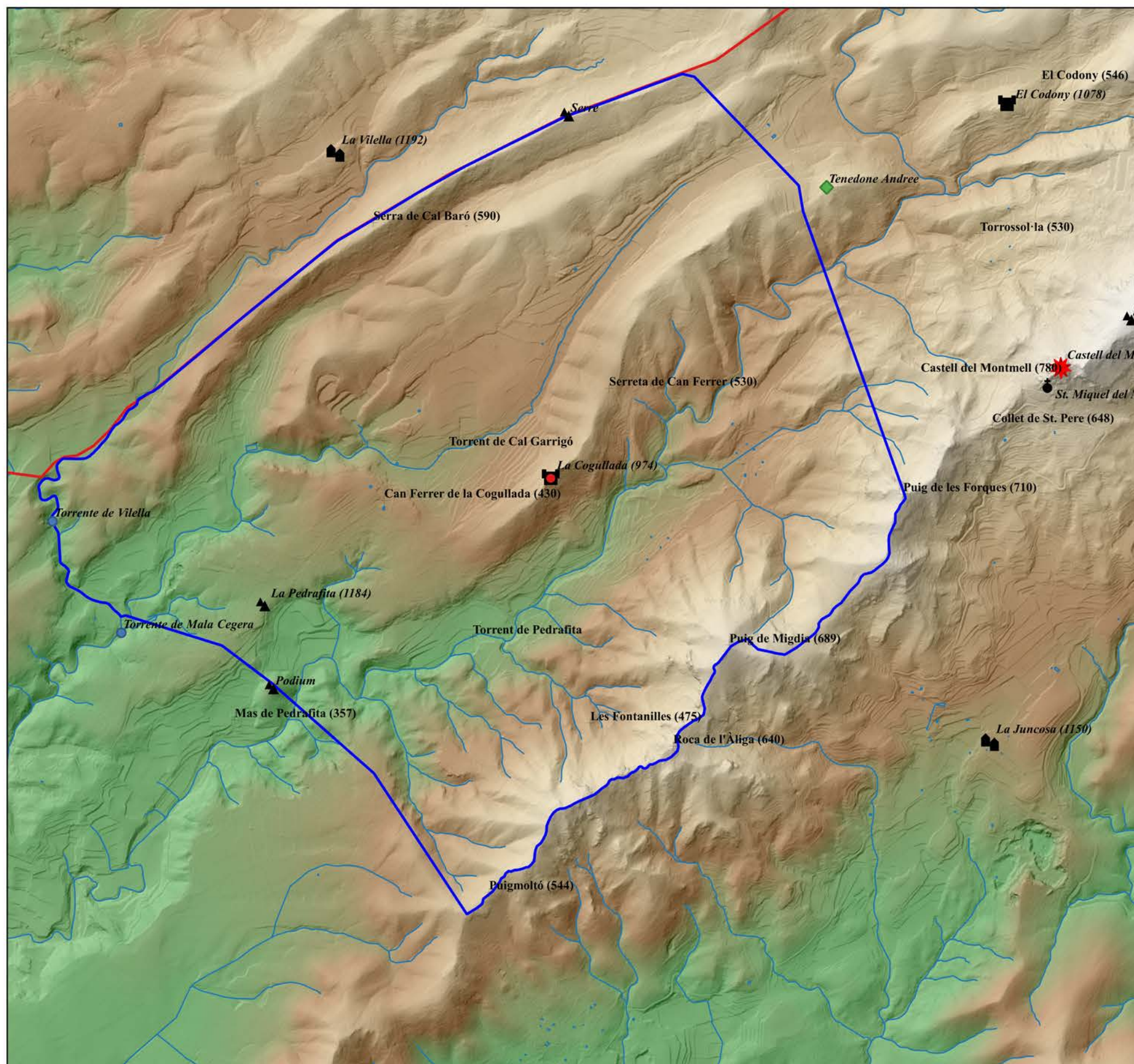
Produït per: Jordi Garrober Calaf

Universitat de Barcelona
Gener de 2019

Annexos F. Cartografia
3. Mapes de propostes
3.2. Mapa dels indrets de la Cogullada: 1a fase
(segles X-XI)

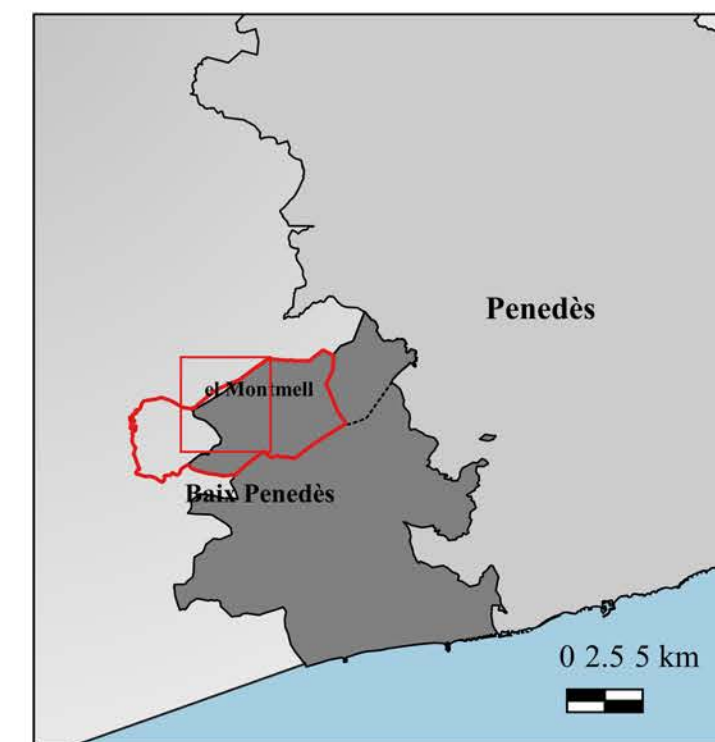

0 500 1000 m

Escala 1:20.000

Cartografia de referència:
Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC)
Natural Earth (NE)

Mapa de situació

Llegenda

- Límit del terme del Montmell
- Límit de la senyoria de la Cogullada copiar
- + Topònims i alçada (m)
- Elements delimitadors de la Cogullada**
  - ◆ Alou
  - Assentament
  - ✱ Castell termenat
  - Església
  - ▲ Fita
  - Hidrografia
  - ▲ Orografia
  - Torre

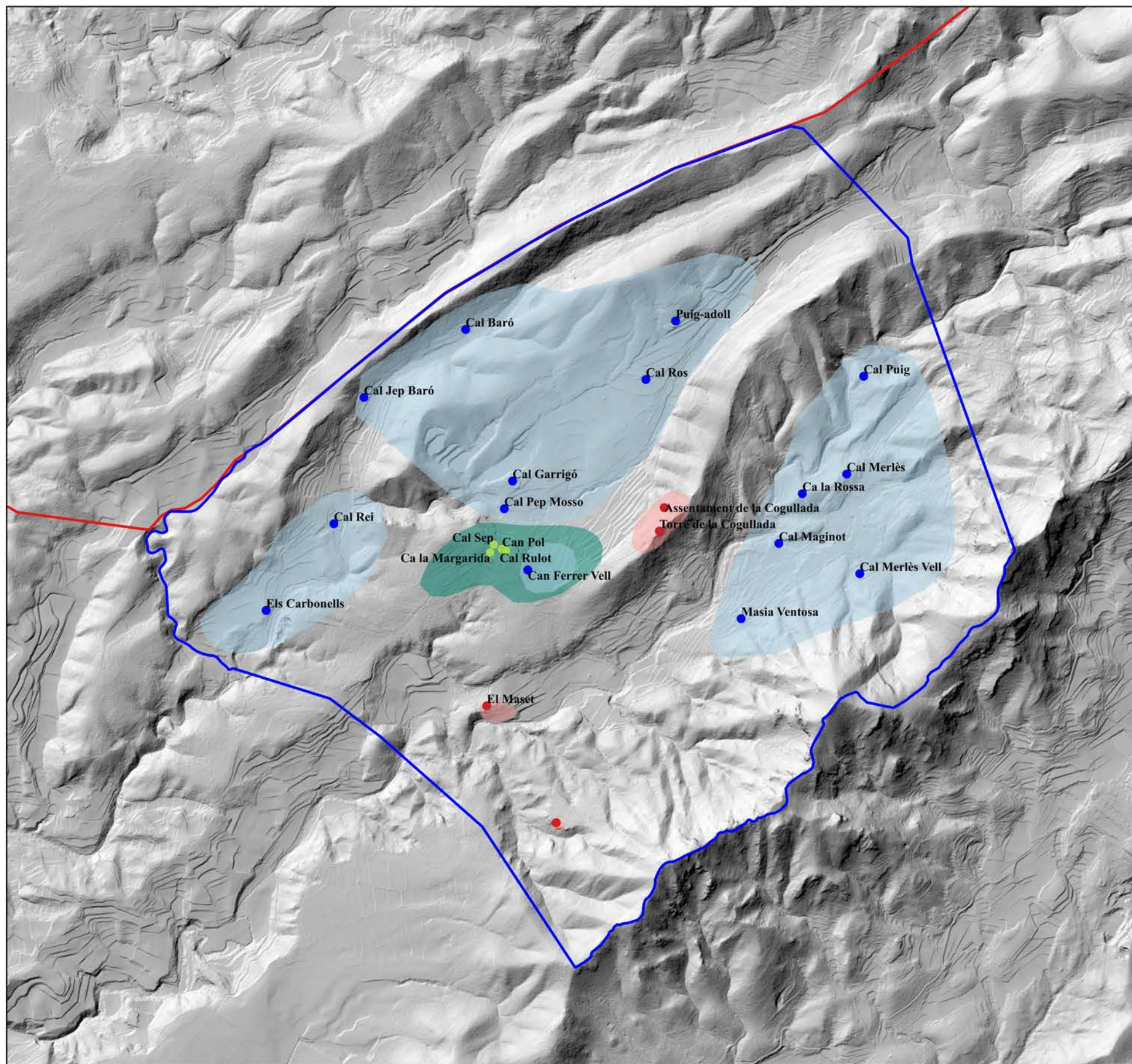
Mapa de la senyoria de la Cogullada: 2a fase (s. XII-XIII)

Produït per: Jordi Garrober Calaf
Universitat de Barcelona
Gener de 2019

Annexos F. Cartografia
3. Mapes de propostes
3.3. Mapa de la senyoria de la Cogullada: 2a fase
(segles XII-XIII)

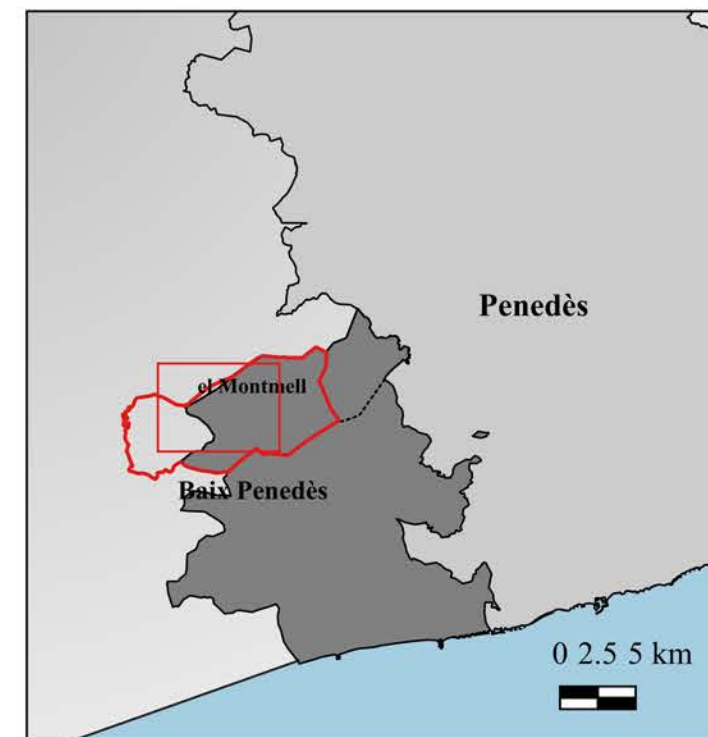

0 250 500 m

Escala 1:20.000

Cartografia de referència:
Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC)
Natural Earth (NE)

Mapa de situació

Llegenda

Patrons d'hàbitat des del s. X

- Abans s. XIV
- Post. s. XIV
- Post. s. XVIII
- Concentració de l'hàbitat abans s. XIV
- Dispersió de l'hàbitat post. s. XIV
- Concentració de l'hàbitat post. s. XVIII
- Límit de la senyoria de la Cogullada
- Límit del terme del Montmell

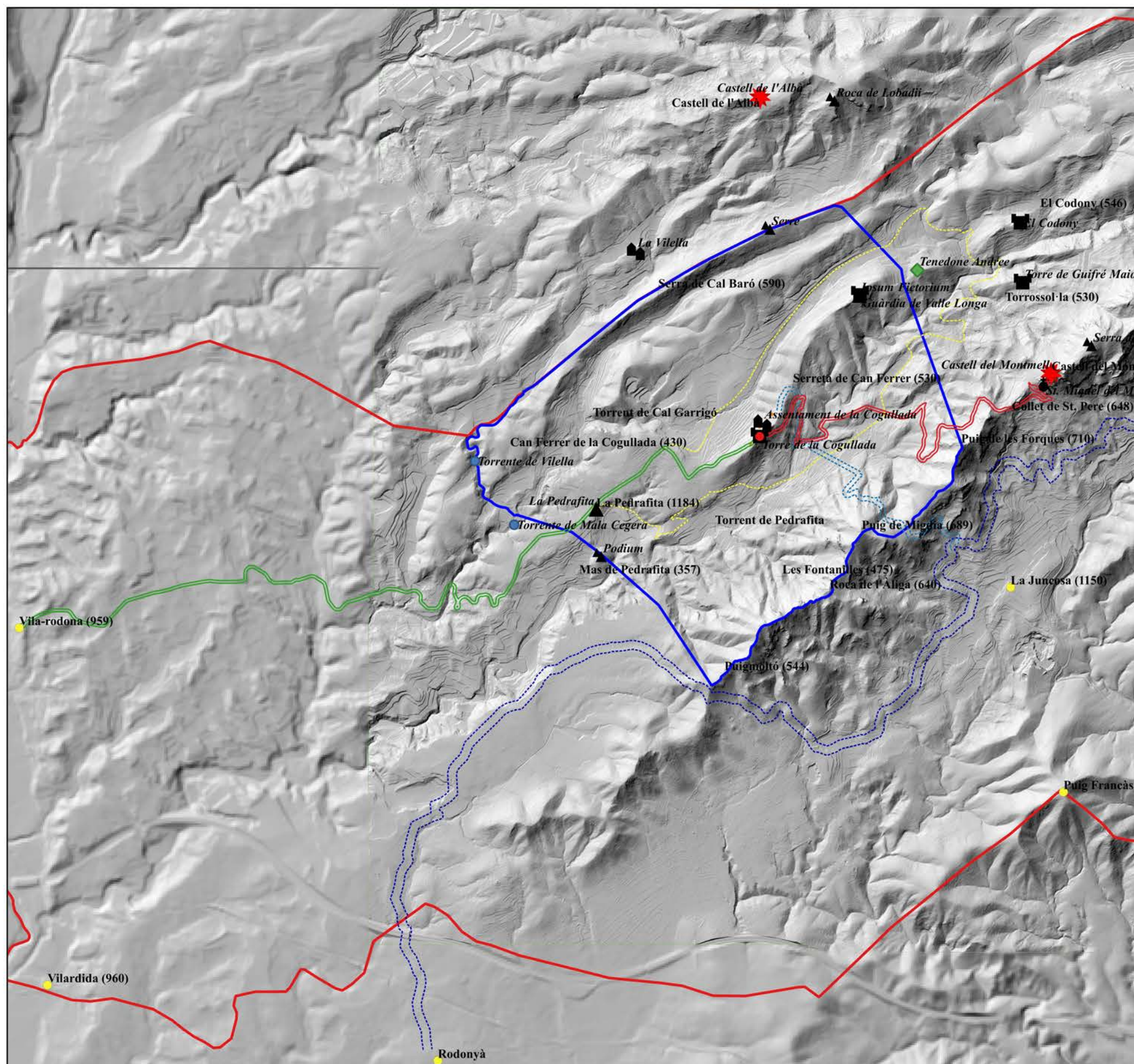
La Cogullada: patrons d'assentament des del s. X. Escala: 1:20.000

Produït per: Jordi Garrober Calaf
Universitat de Barcelona
Març de 2019

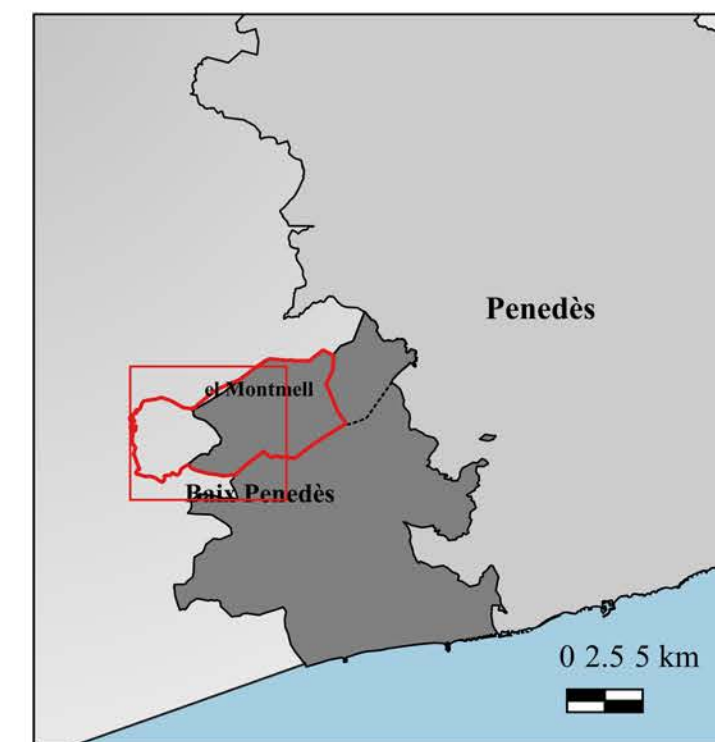
Annexos F. Cartografia
3. Mapes de propostes
3.4. La Cogullada: patrons d'assentament des del s. X. Escala: 1:20.000

0 250 500 m
Escala 1:35.000

Cartografia de referència:
Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC)
Natural Earth (NE)

Mapa de situació

Llegenda

Xarxa viària

- Camí de la Cogullada a Vila-rodona | Camí a
- Camí de la Cogullada al Montmell | Camí b
- Carrerada de Can Ferrer | Camí c
- Carrerada de Coll d'Arca
- ... Camí veïnal / vell de la Cogullada
- Camins genèrics dels fondos de vall
- Límit de la senyoria de la Cogullada
- Límit del terme del Montmell

Mapa dels camins medievals de la Cogullada (post. s. X). Escala: 1:35.000

Produït per: Jordi Garrober Calaf

Universitat de Barcelona
Abril de 2019

Annexos F. Cartografia
3. Mapes de propostes
3.5. Mapa dels camins medievals de la Cogullada
(post. s. X). Escala: 1:35.000